

S 631-A 11

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

1825 — 1826.

A N N A L E S

S. 641.

ACADEMIE LUCIENNE DE LYON

1827 - 1831

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

a. d. VIII Februarii A. MDCCCXXV. ad d. VIII Februarii A. MDCCCXXVI.

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO GUILIELMO TYDEMAN,

ACADEMIAE ACTUARIO

NICOLAO SMALLENBURG.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,

ACADEMIAE TYPOGRAPHOS,

MDCCCXXVII.

ANNALS

OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

FOR THE YEAR 1861

IN TWO VOLUMES

VOLUME II

LONDON: PRINTED BY RICHARD CLAY AND COMPANY, BUNGAY, SUFFOLK.

Printed by RICHARD CLAY AND COMPANY, BUNGAY, SUFFOLK.
LONDON: PRINTED BY RICHARD CLAY AND COMPANY, BUNGAY, SUFFOLK.

I N D E X

EORUM, QUAE UNDECIMO ANNALIUM LEIDENSIUM
VOLUMINE CONTINENTUR.

Nomina Professorum, Lectorum et Magistrorum Academicorum.

Series Lectionum in Academiâ Lugduno-Batavâ.

Acta et Gesta in Senatu Academiae Lugduno-Batavae.

Series Dissertationum Inauguralium publicè defensarum.

Judicia Facultatum.

Programma novarum Quaestionum, die VIII Febr. anni MDCCCXXVI. pro-
positarum.

Oratio H. G. TYDEMAN.

Commentationes J. J. L. van der Brugghen.

A. C. van Eldik-Thieme.

P. O. van der Chys.

Nomina Professorum et Lectoris Athenaei Amstelædamensis.

Series Lectionum in Athenaeo habitarum.

Series Lectionum in Seminario Evangelico Lutherano Amstelædamensi ha-
bitarum.

Oratio G. F. SARTORII.

1 2 3 4 5

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637

Acquired from the
Library of the
University of Chicago
Department of
Physics

Physical Sciences Division
University of Chicago

110 2 1968

1. E. L. ...
2. ...
P. D. ...

...

...

...

NOMINA PROFESSORUM,

inde a d. VIII Februarii MDCCCXXV, a d. VIII Februarii MDCCCXXVI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA
DOCENDI MUNUS OBIERUNT,

RECTOR MAGNIFICUS,

HENRICUS GUILIELMUS TYDEMAN.

ACADEMIAE ACTUARIUS,

NICOLAUS SMALLENBURG.

JURIS PROFESSORES.

H. G. TYDEMAN.

N. SMALLENBURG.

E. HAGEMAN, propter aetatem septuagenariam rude donatus.

C. I. VAN ASSEN.

T H E O L O G I.

I. VAN VOORST.

I. CLARISSE.

L. SURINGAR.

N. C. KIST, Historiae Ecclesiasticae et Historiae Dogmatum Profes-
sor extraordinarius.

M U R O S S E T O R I A M I N A

*DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHY-
SICARUM.*

S. SPEYERT VAN DER EYK.

C. EKAMA.

G. WITTEWAALL.

C. G. C. REINWARDT.

I. DE GELDER.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM.

I. H. VAN DER PALM.

M. SIEGENBEEK.

S. I. VAN DE WYNPERSE, propter infirmam valetudinem rude donatus.

I. BAKE.

I. NIEUWENHUIS.

H. A. HAMAKER, Legati Warneriani interpres.

P. HOFMAN PEERLKAMP.

C. I. C. REUVENS, Archaeologiae Professor extraordinarius.

M E D I C I

M. S. DU PUI.

G. SANDIFORT.

I. C. KRAUSS, propter infirmam valetudinem rude donatus.

I. C. B. BERNARD, rei medicinalis in Regno Belgico Inspector generalis.

M. I. MACQUELYN.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Medicinae Professor extraordinarius.

L E C T O R E S.

N. G. VAN KAMPEN, literarum Germanicarum.

C. F. RUPPE, Musices.

P. I. UYLENBROEK, discipl. Mathemat. et Physic.

MAGISTRI ACADEMICI.

C. H. EYFFERT, Equitationis.

G. KNIPPENBERG, Artis Gladiatoriae.

SERIES LECTI^oNUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

habendarum à die 20 Septembris 1825:

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO GUILIELMO TYDEMAN.

FACULTAS JURIDICA.

H. G. TYDEMAN Encyclopaediam Juris, (sive Introductionem ad studium Jurisprudentiae universae et singularum illius partium) tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

Historiam politicam recentiorem, duce HEERENIO, enarrabit, diebus Lunae, Mercurii et Venèris, hora I.

Oeconomiae Politicae principia, auctore potissimum J. B. SAY, tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Statisticam Patriae describet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

N. SMALLENBURG Pandectas, secundum WESTENBERGIUM, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Venèris, hora X.

Institutiones, iisdem diebus, hora XI.

Primas Lineas Juris Civilis Hollandici, à se editas, explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Jovis, hora XII.

E. HAGEMAN, in quantum aetas et valetudo permittent, diebus et horis dein indicandis, studiosae Juventuti prodesse conabitur.

C. J. VAN ASSEN interpretabitur Digestorum Libros, duce WESTENBERGIO, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

4. **M U N I C I P I I S E R I E S**

Tradet Elementa Juris Civilis Attici, die Veneris, hora VIII.

Illustrabit Historiam Jurisprudentiae Romanae, duce J. A. BACHIO, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX.

Tractabit separatim locum de Delictis et Poenis, interpretando Digestorum Libros XLVII et XLVIII, et Codicis Librum IX, die Jovis, hora IX.

Docebit JUSTINIANI Institutiones, diebus Lunae, Martis et Mercurii hora XI.

Explanare perget GAJI Institutionum Commentarios, die Jovis, hora X.

FACULTAS THEOLOGICA.

J. VAN VOORST Epistolam Jacobi et selectas aliorum Novi Testamenti librorum pericopas Critice et Exegetice exponet, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, hora XII.

Praecepta de populari Religionis Christianae institutione cum privatâ, tum publicâ, tradet die Jovis, hora X.

Theologiam Dogmaticam colloquendo cum Commilitonibus tractabit, diebus Mercurii et Veneris, hora X.

Orationibus Sacris pronuntiandis praerit die Jovis, hora I.

J. CLARISSE Theologiam Naturalem tradet, diebus Martis et Jovis, hora IX.

Theologiam Dogmaticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Theologiam Moralem, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Theologiam, quae dicitur, Pastoralem, diebus Veneris et Saturni, hora VIII.

Encyclopaediam et Methodologiam Theologicam hora Auditoribus commoda.

Exercitia Oratoriae Sacrae moderabitur, die Lunae, hora I.

L. SURINGAR Theologiam Christianam, Theoreticam docebit, diebus Lunae et Martis, hora X. et Mercurii, hora XII.

Historiam Religionis et Societatis Christianae, inde a Carolo M. ad nostram usque aetatem explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis,

hora XI.

Acta

Acta Apostolorum cursoria lectione pertractabit hora ipsi et Auditoribus com-
moda.

Oratoriae Sacrae exercitiis praeërit die Mercurii, hora I.

J. CLARISSE et L. SURINGAR moderari pergunt exercitia de quaestio-
nibus argumenti Theologici disputandi, die Veneris, hora IV.

N. C. KIST, Professor Extraordinarius, Religionis et Ecclesiae Christianae
historiam docebit antiquam, diebus Martis et Jovis, hora I. et Veneris, ho-
ra XI.

Dogmatum historiae Christianorum capita selecta tractabit, diebus Lunae et
Mercurii, hora III.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK Mathesin Sublimiorem docebit, diebus Lu-
nae et Mercurii, hora I.

Physicam, experimentis illustratam, tradet, diebus Lunae, Martis, Mercu-
rii et Jovis, hora XII.

C. EKAMA demonstrabit Mathesin, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis,
hora VIII.

Astronomiam popularem, diebus Martis et Jovis, hora X.

Physicam Mathematicam, diebus Lunae et Mercurii, hora X.

Astronomiam, diebus Martis et Jovis, hora XI.

Geometriam applicatam, diebus et horis deinceps indicandis.

G. WTTEWAALL Oeconomiam Ruralem docebit, diebus Lunae, Mercu-
rii et Veneris, hora I.

C. G. C. REINWARDT *Chemiam et Artem Pharmaceuticam* docebit, die-
bus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Rei Herbariae fundamenta tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Plantarum Historiam illustrabit verno et aestivo tempore matutino, hora VII.

Historiam Naturalem exponet, diebus Martis et Jovis, hora I.

J. DE GELDER, demonstrabit Mathesin, diebus Lunae, Martis, Mercurii et
Jovis, hora VIII.

- Trigonometriam rectilineam et sphaericam ejusque usum in Astronomiâ et Arte navigandi provectoribus discipulis explicabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.
- Calculum Differentialem et Integrale ter quavis hebdomade docebit iis horis, quae Auditoribus maximè sint commodae.
- Mechanicam analyticam diebus Martis et Jovis post meridiem, hora V et VI.
- Theoriam probabilitatis*, quam vocant, et insignem ejus usum in vita civili tradet, quarum lectionum horas in commodum Auditorum constituet.

FACULTAS PHILOS. THEOR. ET LITERARUM.

- J. H. VAN DER PALM Jobi Carmina Philologice et Critice illustrare perget diebus Lunae et Mercurii, hora I.
- Praecepta Oratoriae Sacrae tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.
- Coranicis lectionibus vacabit, diebus Martis, hora V et VI.
- Librum I Regum cursoria lectione explicare perget, diebus Veneris, hora I.
- M. SIEGENBEEK praecipuas Historiae Patriae epochas observationibus illustrabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.
- Praecepta stili bene Belgici tradet, iisdem diebus, hora XII.
- Eloquentiam Belgicam docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.
- Literas Belgicas tradet, diebus Jovis et Veneris, hora I.
- Eloquentiae exterioris exercitia moderabitur, die Veneris, hora III.
- J. BAKE interpretabitur cum PLUTARCHI Vitas *Lysandri* et *Sullae*; tum EURIPIDIS *Iphigeniam in Tauris*: diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.
- Antiquitarum Graecarum*, maxime *Atticarum*, locum Civilem explicabit diebus Lunae et Mercurii, hora I.
- Historiam Literarum Graecarum, superiori anno institutam, tradere perget, die Martis, hora I.
- J. NIEUWENHUIS Scholas habiturus est *Metaphysicas*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora VIII.
- Logicas*, conjunctas cum Encyclopaediâ philosophiae sive introductione ad studium Philosophiae univérse, die Jovis, hora XII. et die Veneris, hora X.

Historiam Philosophiae Antiquae explicabit, diebus Martis et Mercurii, hora XII.

H. A. HAMAKER Grammaticam Hebraeam docebit, et exercitiis analyticis moderandis vacabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Arabicae, item Syriacae linguae et Chaldaicae elementa tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I. et Veneris, hora IV.

Loca historicorum a Freytagio V. Cl. edita, item Lebidi et Antarae carmina explicabit diebus Martis et Jovis, hora IV.

Bar-Hebraei Chronicon Syriacum interpretabitur privatissime, diebus Jovis, hora V et VI.

Disputationibus sive privatis, sive publicis, praecrit hora auditoribus commoda.

P. HOFMAN PEERLKAMP explicabit historiam universalem, a prima regnorum origine usque ad divisionem imperii Carolingici, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Literas Latinas docebit, interpretando loca selecta Titi Livii ex libris XXI, XXII, XXIII, XXIV, et carmina elegantiora C. Valerii Catulli, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

C. J. C. REUVENS, Professor Extraordinarius, *Antiquitatem Romanam* explicabit secundum compendium J. D. FÜSSII, V. Cl., diebus Lunae et Martis, hora XII.

Idem scholas *numismaticas* instaurabit, hora maxime commoda.

J. BAKE et P. HOFMAN PEERLKAMP praecurunt publicis Disputandi exercitationibus, die Martis, hora III.

FACULTAS MEDICA.

M. S. DU PUI Theoriam disciplinae Chirurgicae, ejusdemque Praxin in Nosocomio Academico exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X. et Veneris, hora XI.

Anatomiam Chirurgicam cum operationibus, hiberno tempore, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora V.

Ar-

Artē obstetriciam cum theoretice, tum practice, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XII.

Medicinam Forensem explicabit, diebus Mercurii et Veneris, horis postmodum indicandis et a lectionibus Juridicis et Medicis vacuis.

Disputationibus publicis vacabit, horā dein indicandā.

G. SANDIFORT Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Physiologiam, Anatome comparata illustratam, iisdem diebus, hora IX.

Methodum secandi Cadavera, quotidie, hiberno tempore, ab hora III ad V.

M. J. MACQUELYN Materiem Medicam et Pharmaciam, ad Pharmacopaeam Belgicam accommodatam, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Selecta capita de cognoscendis et curandis morbis tam acutis, quam chronicis explicabit: et in Nosocomio clinico Academico Medicinae studiosos in morborum divisione per sua signa, cognitione per suas causas, et curatione per sua indicata exercebit singulis diebus, hora IX.

Diaeticem seu Hygieinem ad Praxin Medicam applicatam docebit, die Veneris, hora IX et XI.

Disputandi exercitia moderabitur horā auditoribus commoda.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Med. Prof. extraordinarius, Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

et die Veneris, hora VIII.

Medicinam Practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico singulis diebus, horis XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora IV.

N. G. VAN KAMPEN, Liter. German. Lector, Poëtarum Germanicorum Specimina, inde à KLOPSTOCKIO, interpretabitur è Florilegio suo nuper edito, (*Handboek der Hoogduitsche Letterkunde*) die Mercurii, post meridiem horā IV. et die Veneris a. m. hora VIII.

Scho-

Scholas Grammaticas habebit, diebus et horis Auditoribus maximè opportunis.

C. F. RUPPE, Musices Lector, Harmoniae fundamenta et principia Compositionis Musicae docebit, diebus Lunae et Jovis, hora III.

P. J. UYLENBROEK, Discipl. Mathem. et Physic. Lector, Arithmetices Universalis initia tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora X.

Ejusdem Disciplinae capita selecta explicare perget, diebus Martis et Jovis, hora I.

Optices elementa exponet horis auditoribus commodis.

C. H. EYFFERT, Academicus Equitationis Magister, artem equitandi quotidie docebit.

Theoriam artis equitandi exponet, die Jovis, hora V.

G. KNIPPENBERG, Academicus Artis Gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

LUGDUNO-BATAVAE

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1825. Die 12 Novembris. Ex litteris Illustr. Acad. Curatorum, additoque illis Regio Decreto intellexit Senatus Virum Clarissimum HENRICUM COCK, hactenus Juris Professorem in Illustri Athenaeo Daventriensi, Juris Professorem in hac Academia esse constitutum.
1826. Die 23. Januarii. Quatuor ex diversis Facultatibus ad normam ab Augustissimo Rege constitutam, nominati sunt Professores, e quibus unus a Rege eligeretur ad Rectoris munus anno proximo Academico gerendum.

Nominati quoque sunt quatuor, e quibus unus ex Lege Regia eligendus esset Senatus Actuarius in annum sequentem.

Nominatio prior mox per litteras, Latino sermone scriptas, ad Regem missa, utraque cum Curatoribus communicata est. In eodem consessu dies a Rectore Magnifico Orationi Inaugurali habendae dictus est Viro Clarissimo HENRICO COCK.

Die 6 Februarii. Recitatum est Regis Augustissimi Decretum, quo Academiae Rector Magnificus in annum sequentem designatur Vir Clar. LUCAS SURINGAR. Designato Rectori adjuncti sunt Assessores.

Viri Clarissimi J. DE GELDER.

H. A. HAMAKER.

M. S. DU PUI.

H. W. TYDEMAN.

1826. Die 8 Februarii. Rector ad Senatum retulit, in consessu Curatorum, Rectoris, et Assessorum, ex nominatis Actuarium electum esse Virum Clar. M. J. MACQUELYN.

Dein a Viro Clar. COCK in manum Praesidis Curatorum solenne praestitum est jusjurandum. Mox munus auspicatus est, habita Oratione *de Juris Publici universalis studio ad civitatis otium pacemque fructuosissimo.* — Exinde munere abiens Vir Magnificus in Auditorio Majori solenni habito sermone Magistratum Academiae posuit; ceteraque ex more antiquo et Legibus Regiis hoc die praestanda feliciter peracta sunt.

S E R I E S
DISSERTATIONUM INAUGURALIUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

PUBLICAE DEFENSARUM;

à die VIII Februarii MDCCCXXV. ad diem VIII Februarii MDCCCXXVI.

1825.

- d. 12 Martii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones varii argumenti*, defensum a Guilielmo Friderico van Reede van Oudtshoorn, Gorinchemensi, pro Doctoratu Juris Romani.
- d. 24 Martii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex capite de inofficioso testamento*, defensum a Petro Pompejo Repelaer, Dordracensi, pro Doctoratu Juris Romani.
- d. 26 Martii. *Dissertatio Juridica de Novatione*, defensa a Petro Adriano van Slingelandt, Vadensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 15 Aprilis. *Dissertatio Juridica de Commodato secundum Juris Romani et Hodierni principia*, defensa a Jano van Reigersberg Versluys, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d.

1825.

- d. 16 Aprilis. *Disputatio Juridica, sistens Disquisitionem de peritis in arte, defensa in Auditorio Majori, à Joanne Philippo du Quesne van Beuchem en Cillershoek, Altona-Dano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.*
- d. 25 Aprilis. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno, defensum a Jano van der Houven van Anckeren, Roterodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.*
- d. 30 Aprilis. *Disputatio Theologica de Primorum hominum Christianorum vita privata, defensa in Auditorio Majori, à Jacobo Borsius, Amstelodamensi, pro Doctoratu Theologiae.*
- d. 4. Maji. *Dissertatio Medica de signis ex decubitu, positione et incëssu in nonnullis Morbis, defensa ab Aärone German, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.*
- d. 7 Maji. *Specimen Philosophicum, exhibens Monographiam Ammoniteorum et Goniatiteorum, defensum à Guilielmo de Haan, Amstelodamensi, pro Matheseos Magisterio et Doctoratu Philosophiae Naturalis.*
- d. 11 Maji. *Specimen Juridicum de Appellationibus in caussis Civilibus ex Juris Gallici principiis, defensum à Frederico Godfriedo Houck, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.*
- d. 18 Maji. *Dissertatio Juridica de Nuptiis, quibus consensus contractuentium defuit, defensa ab Emmanuele Desiderato Carolo Ernesto Corbisier, e Fremeriës in Hannonia, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.*
- d. 21 Maji. *Dissertatio Historica et Literaria de Vita Croesi, quam Xenophon in Cyropaedia tradidit, ad*

1825.

fidem Historicam exacta, defensa in Auditorio majori, à Jacobo Klerk, P. F., Roterodamensi, pro Phil. Theor. Magisterio et Literarum Humaniorum Doctoratu.

- d. 21. Maji: Dissertatio Literaria et Juridica de M. Tullii Ciceronis Oratione pro M. Coelio, defensa in Auditorio Majori, ab eodem Jacobo Klerk, P. F., Roterodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 26 Maji: Disputatio Juridica de cura, quam Romani habuerunt, carceris, et eorum, qui carcere continentur, defensa in Auditorio Majori, à Thoma Guiljelmo Schade van Westrum; Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 7 Junii. *Dissertatio Juridica de contractu redditus annui cum vita cessantis*, defensa à Johanne Jacobo Nederburgh, Arnhemensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 11 Junii. *Dissertatio Juridica de Mutationibus in re Criminali Belgica, ex Edicto Regis nostri diei xi Decembris anni 1813.*; defensa à Martino Gerardo Pauw, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 16 Junii. *Dissertatio Juridica de Stipulatione Aquiliana*; defensa à Thoma Fraser, Invernesiensi-Scoto, pro Doctoratu Juris Romani.
- d. 20 Junii: Dissertatio Juridica de scriptura privata, defensa in Auditorio Majori, à Cosma Damiano Beels, Steenberga-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- eod. die. Specimen Literarium, continens Diatriben in Demosthenis Orationes I et II. in Stephanum, defensum in Auditorio Majori, ab eodem Cosma Damiano Beels, Steenberga-Batavo, pro Phil. Theor. Magisterio, et Literarum Humaniorum Doctoratu.

d.

1825.

- d. 23 Junii. *Specimen Juridicum, exhibens M. Porcii Catonis vitam a Corn. Nepote scriptam, annotatione instructam, Thesesque annexas*, defensum ab Agone Tjepkone Ruardo Sixma van Heemstra, Nobili Frisio, pro Doctoratu Juris Romani.
- d. 24 Junii. *Dissertatio Juridica de obligatione venditoris ex Jure Cod. Civ. Gall. ad rem a vitis immunem praestandam*, defensa à Wyëro Antonio van de Graaff, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 25 Junii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum à Ludovico Cornelio Slicher, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 6 Septembris. *Specimen Juridicum de Procuratoribus ex Jure Romano*, defensum à Guiljelmo Smith, Barbadiensi, pro Doctoratu Juris Romani.
- d. 24 Septembris. *Specimen Theologicum de Parabolis Jesu Christi*, defensum in Auditorio Majori, à Gerardo Annaeo van Limburg Brouwer, Amstelodamensi, pro Doctoratu Theologiae.
- eod. die. *Specimen Theologicum in locum I. Epist. Petri I. 5—12.*, defensum in Auditorio Majori, à Gerardo Ruitenschild, Leovardia-Frisio, pro Doctoratu Theologiae.
- d. 1 Octobris. *Disputatio Juridica de Notariis, in primis secundum Jus Hodiernum*, defensa in Auditorio Majori, ab Alexandro Francisco Siffle, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- eod. die. *Dissertatio Philosophica, in qua ratione Mathematica, et Physica, quaeritur de mensura, constructione et munitione aggerum terreorum, ad lacus,*
flu-

1825.

- fluvios, et mare ab agris humilioribus arcenda, defensa in Auditorio Majori à Gideone Jano Verdam, Mydrechto-Batavo, pro Matheseos Magisterio, et Doctoratu Philosophiae Naturalis.
- d. 1 Octobris. *Dissertatio Medica de quibusdam Sectis antiquioris et recentioris aevi Medicis*, defensa à Petro Abrahamo Jeltès, Harlemensi, pro Doctoratu Medicinae.
- d. 14 Octobris. *Dissertatio Juridica de Officiis Tutorum ex Juris Hodierni principiis*, defensa ab Adriano van Bergen, ex Pago Wassenaer, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 51 Octobris. *Specimen Juridicum, continens Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum ab Henrico Jano Kronenberg, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 5 Novembris. *Specimen Literarium de L. Annaei Senecae Libro de Tranquillitate animi explicato*, defensum ab Antonio Hirschig, Ginneko-Brabanto, pro Phil. Theor. Magisterio, et Literarum Humaniorum Doctoratu.
- d. 12 Novembris. *Specimen Theologicum de Pontii Pilati in causa Servatoris agendi ratione*, defensum in Auditorio Majori, a Petro Joanne Jacobo Mounier, Delphis-Batavo, pro Doctoratu Theologiae.
- d. 18 Novembris. *Specimen Juridicum de Domicilio Civili*, defensum à Jacobo Roorda, Leoyardia-Frisio, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.
- d. 26 Novembris. *Specimen Medicum de Principiis Vegetabilium Alcaloïdeis*, defensum in Auditorio Majori, à Christiano Nicolao van Enspyck Kleynhoff, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.

d.

1825:

d. 28 Novembris. *Dissertatio Medica de Natura Humana; gravidarum salutem prospiciente*, defensa a Jacobo Mario Alberto Roelants, Schiedamo-Batavo, pro Doctoratu Medicinæ.

d. 30 Novembris. Disputatio Juridica de Testamenti Holographi historia, et de hodierno ejus usu, defensa in Auditorio Majori, à Francisco de Greve, Arnhemien-si, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

cod. die: *Dissertatio Medica varii argumenti*, defensa ab Antonio Bernardo Jacobo Heydenryck, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinæ.

d. 7 Decembris. *Specimen Juridicum; continens breves annotationes ad Tit. Cod. Civ. de Transactionibus*, defensum ab Erico de Lang 's Graeuwen, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 12 Decembris. *Specimen Literarium de Oratione M. Tullii Cicero-nis pro Q. Ligario*, defensum à Petro Henrico Alberto Zillesen, Schiedamensi, pro Phil. Theor. Magisterio, et Li-terarum Humaniorum Doctoratu.

d. 17 Decembris. *Specimen Juridicum de Canonicis Rheno-Trajecti-nis*, defensum à Josepho Gerardo van der Schaaff, Rheno-Trajectino, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 23 Decembris: *Dissertatio Juridica de Successione ab intestato, se-cundum Juris Hodierni principia*, defensa à Roberto Bo-reel, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 30 Januarii. *Dissertatio Juridica de Luxu et Legibus Sum-tuariis ex Oeconomia Politica dijudicandis*, defen-sa in Auditorio Majori, ab Abrahamo Elia Penning, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 2 Februarii. *Specimen Medicum de Variolarum Vaccinarum; in hominè et vacca, diagnosi, nec non de cautelis ex illa conficiendis*, defensum à Samuele Hartog, Amstèlodamensi; pro Doctoratu Medicinæ.

d. 6 Februarii. *Dissertatio Juridica de Testamento mystico seu clauso, ex Juris Hodierni principiis*, defensa à Carolo Gerharo Everharo Alexandro van Lamsweerde, Zutphania-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

cod. die. *Dissertatio Juridica de Beneficio Inventarii, nec non iis, qui inventarium conficere coguntur, ex Juris Hodierni principiis*, defensa ab Alexandro Frederico Ernesto Martino van Lamsweerde, Zutphania-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 23 Decembris. *Dissertatio Juridica de Successione ab intestato*, defensa à Petro Henrico Alberto Huisman, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 17 Decembris. *Specimen Juridicum de Successione ab intestato*, defensa à Gerardo van der Schueren, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 23 Decembris. *Dissertatio Juridica de Successione ab intestato*, defensa à Johanne Jacobo van der Schueren, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 20 Januarii. *Dissertatio Juridica de Legatione et Legato*, defensa à Ludovico Antonio de Lamoignon, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

JUDICIA FACULTATUM DE CONSCRIPTIS, HOC
 ANNO COMMENTATIONIBUS, AB ACTUA-
 RIO PRAELECTA DIE VII FEBRUARII
 M D C C C X X V I.

I.

ORDINIS JURECONSULTORUM.

Ad Quaestionem ab ordine Jureconsultorum positam de Jure Civili Roma-
 no quatuor allatae sunt disputationes;

Prima munita erat hac inscriptione;

Spes alit timentes.

Altera his Plinii verbis:

*Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est;
 aut facere scribenda, aut scribere legenda.*

Tertia symboli loco habebat hoc Ciceronis dictum:

Utilis est Juris Civilis scientia.

Quarta denique inscripta erat his Plinii verbis:

Est omnino iniquum, sed usu receptum, cet.

Primae disputationis auctor hanc instituit commentandi rationem; ut In-
 stitutionum Justiniani librorum ordinem sequeretur, ad quem Plinii Episto-
 larum locos referret, et singulis fere titulis insereret; quo factum est, ut
 Institutiones Justinianae exemplis e Plinio petitis, et ab optimo quovis in-
 terprete plerumque laudatis, augetur magis, quam aliquid animadversu
 dignum, quo Jurisprudencia aetate Plinii illustraretur, proferret.

Secundae disputationis auctor longe diversa via ac ratione rem suam egit. Ex universis Plinii Epistolis locos quosdam illustriores selegit, ad quos, tamquam quaestiones de jure à se positas, ipse disputaret. Atque hic puro sermone et minime indocte disputavit, progressuumque suorum in Jurisprudentiâ laudabiliter periculum fecit. Sed quum identidem longiores quos selegisset Plinii locos descripsisset, et breviter admodum ad illos respondisset, neque in delectu locorum faciundo satis certam rationem secutus esset, accidit, ut alios Plinii locos omitteret, alios describeret magis quam illustraret.

Tertiae disputationis auctor plures Plinii locos ad graviore Juris Civilis partes, veluti ad Jus Civitatis, ad Jus testamentorum, obligationum et actionum universe ita retulit, ut ejus commentatio quum lucidum ordinem cum eleganti doctrina conjunctum habere videretur, palmam dubiam fecisset, si quidem auctor opus suum, ut instituisset, ita ad exitum perduxisset.

Quartae denique disputationis auctor singulari quadam ratione usus est in hujus argumenti tractatione. Singulos Plinii Epistolarum libros in tres potissimum partes tribuit, in quarum primam conferret locos qui adnotatu et illustratu digni viderentur, sive ob Antiquitatis effigiem, sive ob historiam Jurisprudentiae, sive ob verborum juris significationem: in altera vero cujusvis libri parte interpretaretur locos Plinianos ad Jus ipsum Civile pertinentes: in tertia denique parte exponeret judicia, actiones et causas magnas a Plinio aut oratas, aut commemoratas. Cujusmodi disputandi forma quamvis habeat quod reprehendatur, visa tamen est docta haec et ampla commentatio ad eam rationem esse conscripta, ut auctorem declararet ad Litterarum et Juris studia, bene institutum, qui ad hoc opus non temere accessisset, sed id diligenter egisset, ut in omni disputatione eximie doceret, quantum et Plinii Epistolarum recta interpretatio ex juris cognitione, et jurisprudentia ipsa ex Plinii Exemplorum copia proficere posset.

Itaque censuit Ordo propositum praemium huic esse tribuendum; tertiae autem commentationis auctorem publice esse laudandum.

Schedula aperta nomen prodiit: JUSTINUS JACOB LEONARD VAN DER BRUGGEN, Phil. Theor. et Litt. Hum. et Jur. Cand. in Acad. Lugd. Bat.

Alterius vero disputationis auctor, quamvis publice invitatus; ut nomen suum profiteretur, tamen nondum professus est.

ORDINIS THEOLOGORUM.

Ad Quaestionem anno superiori propositam: » Grammaticae et historice » exponatur argumentum Epistolarum, quae continentur Libro Apocalyp- » seos C. II et III. Brevis accedat disquisitio de earumdem auctore, scri- » bendi genere, atque in rem Christianam usu: tres ad Facultatem dela- » tae sunt Commentationes his inscriptae symbolis:

I. Καλὸς οὗτος καὶ ἀξιολογώτατος εὐκλείας ἀγὼν τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἠττάσθαι οὐκ ἄδοξον.

II. Quod est, eo decet uti: et quidquid agas, agere pro viribus.

CICERO:

III. Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

PUBLIUS SYRUS:

Singulis harum Commentationum auctoribus insignem cum industriae ac diligentiae, tum iudicii laudem tribuendam esse judicarunt hujus Ordinis socii, ita tamen, ut Commentationis primae auctorem, propter uberiorem et accuratiorem argumenti tractationem, praeceteris praemio dignum censuerint. Aperta Schedulâ eodem, quo ipsa Commentatio, lemmate inscriptâ prodiit nomen A. C. VAN ELDIK THIEME, Lit. Cand. et Theol. Stud. in Academiâ Rheno-Trajectinâ.

Reliquarum Commentationum auctores per diaria publica invitati sunt ad nomina sua profitenda, ut haec publice commemorari possent ac laudari. Huic invitationi lubens satisfacit alterius Commentationis auctor, WIBRAN- DUS VERWEY, Theologiae Studiosus in Academiâ Groningana.

III.

ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM.

Ad propositas Quaestiones e Physicâ, e Mathesi, et ex Astronomiâ nemo se in certamen contulit.

Ad Quaestionem Botanicam, *de motu Fluidorum in plantis ejusque causis*, acceptum est responsum, signatum his verbis: *in magnis voluisse sat est.* De quo judicat Nobilissima Facultas: Multa quidem hac scriptio-
ne contineri doctrinae et diligentiae argumenta, eam tamen praemio non esse dignam, tum, propter structurae plantarum neglectum, aliosque errores; tum vero praesertim quoniam auctorem non satis in universo quaestionis argumento versatum esse, e totius suae commentationis lectione apparuit.

Ex Oeconomia Rurali ad Quaestionem, quae sic se habet:

Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Patriae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione dignus videatur; deinde vero accurate exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis premitur.

una tantum accepta est responsio, sequenti lemmate inscripta: *Qui dicit Patriae quid debeat.*

Quae quidem Commentatio tanta assidui laboris exhibuit specimina, et investigandi studio ita sese commendavit, ut Facultas eam praemio dignam censuerit.

Apertis autem literis responsioni adjunctis apparuit Auctorem esse: **PETRUM OTTONEM VAN DER CHYS**, Delphensem, Literarum Humaniorum in Academia Lugduno-Batavâ Candidatum.

Examine igitur coram Facultate instituto ita ad objectiones respondit, ut sese auctorem illius Commentationis omnino probaverit.

IV.

ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM.

Ordo sequentes proposuerat Quaestiones:

I. *Exponantur singula argumenta de scientia et de opinione, ex PLATONIS Theaeteto et Phaedone, eaque cum ipsa illustrentur ex aequalium philosophorum dissensionibus tum ad dialecticam rationem exigantur.*

II. PHILIPPI I, *Burgundiae Ducis, vita, res gestae et mores exponantur, ita ut disquiratur, qua ratione Boni cognomen tueri possit.*

Ad priorem Quaestionem nemo respondit. Ad alteram quinque responsiones Facultati fuerunt oblatae, his symbolis notatae:

I. *Vir bonus est quis?*

Qui consulta patrum; qui leges, juraque servat.

HORATIUS.

II. *Pars magna bonitatis est, velle fieri bonum.*

SENECA.

et *Οὐ μὲν μοι δακείεις ὁ κακιστὸς Ἀχαιῶν*

Ἐμμεναι, ἀλλ' ὄριστος, ἐπεὶ βασιλῆϊ ἔοικας.

HOMERUS.

III. *Der Burgundische Zeitraum schimmert wolthätig hervor aus jenen finsternen Jahrhunderten, wie ein lieblicher Frühlingstag aus den Schauern des Hornungs.*

SCHILLER.

IV. *Frugi hominem dici non multum habet laudis in Rege, fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, liberalem, hae sunt regiae laudes.*

V. *Hic, post laudatissimam rerum administrationem, magna cum gloria, a suis multum desideratus, obiit.*

HAVERKAMP, in *Introductione in historiam patriae.*

Censuit Ordo tres priores Commentationes laudabilem quidem auctorum industriam probare, caeterum neque accurata rerum expositione, neque orationis Latinae dotibus satis se commendare, ut vel praemio, vel honorifico etiam laudis testimonio possint ornari. Longe magis placuerunt Commentatio quarta et quinta; adeo ut vehementer doluerit Facultas, in utraque non-

nul-

nulla desiderari, quae ad obtinendum praemium necessaria habebantur. Perdigni tamen existimati sunt ambarum Commentationum auctores, qui propter eximiam in pervolvendis historiae monumentis industriam atque in exponendis et dijudicandis rebus diligentiam publice laudarentur. Invitati igitur ut nomen Facultati significarent, quartae Dissertationis, primo loco memorandae, auctorem se professus est A. M. C. VAN HALL, Philos. Theor. et Litt. Hum. in Illustri Athenaeo Amstelodamensi Studiosus; quintae vero E. B. SWALVE, Theol. in hac Academia Studiosus; quam nominum professionem apertae dein, quae Commentationibus adjectae erant, schedulae confirmarunt.

Itaque hos juvenes praestantissimos missis responsionibus optimam sui spem praebuisse, et, cum ob modestiam, nominum significatione probatam; tum ob insignes in bonis literis profectus, dignos esse, qui aliis in exemplum proponantur, publice declarat Facultas.

ORDINIS MEDICORUM.

Ad propositam ab hoc Ordine Quaestionem nemo respondit.

PROGRAMMA

CERTAMINIS LITERARII

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE;

D. VIII. MENSIS FEBRUARII

INDICTI.

Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae, ex Augustissimi Regis Edicto d. 2 Mensis Augusti A. MDCCLXV. N°. 14., omnes Academiarum Belgicarum Cives, et Athenaeorum alumnos in annum sequentem ad certamen Literarium invitant et evocant, et propositas a singulis Ordinibus Academicis quaestiones promulgari jubent.

ORDINE THEOLOGICO quaeritur:

Quis sensus sit moniti Joanni 1 Epist. V: 16b: "Εστιν ἁμαρτία πρὸς θανάτων; οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ: et quomodo cum aliis de diligendis omnibus hominibus, Doctrinae Christianae praeceptis in concordiam redigi possit.

D

AD

AB ORDINE DISCIPLINARUM PHYSICARUM ET MATHEMATICARUM propositae sunt sequentes Quaestiones:

E PHYSICA.

Quaeritur Theoria Physico-Mathematica cum *Antliae Suctoriae*, tum *Antliae compressoriae* generalis; atque utriusque effectus ad aquas elevandas invicem comparantur.

E MATHESI.

Data quatuor Sphaerarum inter se invicem dispositarum magnitudine et mutuâ positione, inveniantur, cum loca centrorum, tum radii omnium Sphaerarum, quae datas illas tangunt.

Ex ASTRONOMIA.

Planetarum Jovis, Martis, et Veneris determinentur distantiae proximae, minimae et geocentricae Anno superiori observatae.

Ex HISTORIA NATURALI.

Exponatur Historia Naturalis Animalium Molluscorum Regni Belgii Indigenorum.

E CHEMIA.

Quaeritur expositio concinna et perspicua elementorum Stoechiometriae.

ORDO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM sequentes proponit Quaestiones:

E PHILOSOPHIA THEORETICA:

Quaenam fuit veterum Scepticorum sententia de veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, imprimis Socraticos,

et

et Stoicos? Quomodo, denique Sceptica, philosophandi ratio, observatâ hominis indole, naturâ, atque ingenii progressionem, explicanda et coercenda, videtur?

E L I T E R I S O R I E N T A L I B U S .

Exponantur causae, quibus factum est, ut Imperium *Turcarum Osmannorum* a parvis initiis ad eam magnitudinem et potentiam pervenerit, quam *Solimano Magno* regnante, erat consecutum?

ORDO MEDICORUM sequentem proponit Quaestionem:

Quum ab omni tempore Anatomicorum, Physiologorum, atque Obstetricorum practicum attentionem meruerit *Uterus*, tam ante conceptionem, quam durante graviditate, in partu, et in puerperio; quaeritur ut exponantur:

I. Ex penitior hodie cognitâ fabrica uteri animalium, et praesertim foeminae, tota evolutio hujus organi a minimo foetu ad aetatem foeminae adultae; nec non sententiae auctorum de ipsius fabricâ in statu non gravido, quae legi naturae satisfacit.

II. Evolutio ipsius, et inde mutata textura durante graviditate, recensitis diversorum auctorum laboribus, quâ functioni hoc tempore non tantum satisfacere, sed ipsum partum adjuvare valet.

III. Quid denuo in puerperio locum habeat, quod attinet ad ipsius uteri fabricam, ut redeat ad statum, in quo fuit ante graviditatem.

IV. An Anatomia Pathologica aliquid etiam conferat ad explicationem fabricae in diverso statu organi?

ORDO JURISCONSULTORUM quaerit:

Quid vectigalia et Tributa, pro diverso genere suo modoque, faciunt ad industriam civium vel incitandam, vel frangendam, et ita divitias Nationis augendas, vel exhauriendas?

HENRICI GUILIELMI TYDEMAN,

JCTI ET ANTECESSORIS,

SERMO HABITUS

DIE VIII. FEBRUARII MDCCCXXVI;

QUUM MUNERE ACADEMICO ABIRET;

HENRICI GUILIELMI TYDEMAN

LECTI ET APTICISSORIS,

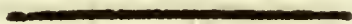
SERMO HABITUS

DIE VII FEBRUARII MDCCXXVI

QUAM MUNERE ACADEMICO ABIBIT

LECTORES DOCTISSIMI! — VERBI DIVINI MINISTRI QUARUMVIS ARTIUM VEL SCIENTIARUM DOCTORES, ALIIQUE HONORIBUS CONSPICUI DOCTRINAVE VIRI, AUDI TORRES EXOPTATISSIMI!

TRIA, AMOR CURAQUE NOSTRA! TUQUE, GENEROSA JUVENTUS ACADEMICA, SPES PA-

PERILLUSTRES ACADEMIAE LEIDENSIS CURATORES; IN QUIBUS ET URBIS CONSUL!

QUARUMVIS ARTIUM AC DOCTRINARUM PROFESSORES, COLLEGAE HONORATISSIMI, CONJUNCTISSIMI!

IN TRIBUNALI TRACTUS LEIDENSIS PRAESES, LEGATE REGIS, JUDICES, GRAPHIARI! VIRI GRAVISSIMI!

CIVITATIS LUGDUNO-BATAVAE NOMOPHYLACES ATQUE DECURIONES, QUIQUE HIS AB ACTIS ESTIS, VIRI SPEC-TABILES!

LECTORES DOCTISSIMI! — VERBI DIVINI MINISTRI! QUARUMVIS ARTIUM VEL SCIENTIARUM DOCTORES, ALIISQUE HONORIBUS CONSPICUI DOCTRINAVE VIRI, AUDITORES EXOPTATISSIMI!

TUQUE, GENEROSA JUVENTUS ACADEMICA, SPES PATRIAE, AMOR CURAQUE NOSTRA!

ERILLUSTRES ACADEMIAE LEIDENSIS CURATORES; IN
QUIBUS ET URBS CONSUL!

QUARUMVIS ARTIUM AC DOCTRINARUM PROFESSORES,
COLLEGAE HONORATISSIMI, CONIUNCTISSIMI!

IN TRIBUNALI TRACTUS LEIDENSIS PRAESSES, LEGATI
REGII, IUDICES, GRAPHICARI! VIRI GRAVISSIMI!

CIVITATIS LUGDUNO-BATAVAE HONORIFICI ATQUE
DECOROSI, QUOS HIS AB ACTIS ESTIS, VIRI ET
TACITI!

in semisaecularibus istis, adornandae festorum pompae, templique ornandi; sediliumque numerandorum, destinandorum, nocturnis diurnisque curis — fato fungentem Collegam non plene laudavisse nec longo verborum elogio mactavisse: — non ideo magis tamen animo inducor ipse, ut destinatam mihi spartam suscipiam. Hoc enim tentando viderer agnoscere titulos honoris dicam an amicitiae, quibus Vir Clarissimus aptum dignumque huic operi me benignè quidem praedicavit, ast quos ne mihi videar arrogasse, vel hac sola de causa cum iisdem conjunctum quodcunque munus deprecandum fuisset.

Regis autem Edictum illud de studiis et Academiis ordinandis, requirit ut vita simul et merita Professorum fato functorum describantur. Ego verò neque possem, neque vellem, patris mei vitam jejunè referre, a laudis praeconiis abstinere: nec magis tamen meum esse videtur, celebrare laudes mei parentis. — Quae, quaeso! gratia foret, quae dignitas istiusmodi laudationis? Quin Regis Edicto, quod non nisi brevem relationem a decedente Rectore requirit, ipse sic satis videtur fecisse Clarissimus Decessor; commemorans, » tam docendo quam re publica tractanda; et docendo quidem » in tribus Academiis, Harderovicena, Rheno-Trajectina, Lugduno-Batava, » de patria deque doctrinis egregie meruisse» patrem meum; et » praeclaram Viri eruditionem, indefessam diligentiam, animi candorem, pietatemque in Deum» honorifice testatus. Deinde, quum de parente meo, dum in vivis esset, Latino Gallicoque sermone et in libris pervulgatis, Latine quidem a CHRISTOPH. SAXIO, Viro Celeb., fuerit expositum; defunctique laudes graviter mox et disertè praedicaverint sacri Oratores PALMIUS et CLARISSIMUS: tandem, pro honore et amore quo Virum optimum semper est prosecutus, vitam meritaque viri vernaculo sermone peramanter et copiosè narraverit SIEGENBEKIUS: (quod elogium, typis descriptum, et vestrum plerisque cognitum, sed non in vulgus editum, his ipsis diebus, me non id agente, vulgandum sibi sumsit in eoque desudat adhuc, Mercurius Harlemensis); et quum, denique, gratissima spes supersit, Latino sermone de vita deque praestantia doctrinae mei parentis expositum iri a Viro Clarissimo, quem plurimi faciebat ipse, quo gratiorem aut acceptiorem nullum ipsi, si statuendum hac de re haberet vel rogari possèt, quemquam futurum existimo. — Nihil igitur, profecto! vel beatitudini, qua fruitur, coelesti, vel gloriae praesentis aevi vel apud po-

steritatem, Patri meo decedet, nec indecorum fuerit habendum, si non majorem in Academiae nostrae Annalibus locum invenerit, quam contigit suppari suo WYTTENBACHIO; scilicet itidem paucis diebus ante habendam, et a Rectore diversae studiorum classis, orationem defuncto.

Vivunt et omnes Academiae Curatores, Viri Illustres, et vivant floeantque diu, et eadem humanitate, benignitate, zelo, tam patriae, doctrinisque et literis in universum, quam Academiae speciatim nostrae prospicere pergant! Quorum Quinque-Virorum quamvis nunc terni simul habeant filios in hac Academia studiis strenuam operam navantes, non ideo majore tamen aliqua cura res Academicas promovent et impellunt: — nam neque locus foret ulli accessioni; nec sibi suisque, sed liberali et integro patriae, literarum, Palladisque Leidensis amore tutandam hanc ornandamque receperunt. — Multum tamen debemus d'ESCURII nostri filiis, quorum praecipue causâ, relictâ gratissimâ sede Haganâ, domum suam tantisper huc transtulit: quo teste, judice, fautore studiorum laborumque nostrorum nobis placemus atque gratulamur, qui vanam spernentes jactationem cum aliorum detrectatione, conjunctam, penitus inspicere gaudemus et boni esse malimus quam videri. In praesentis autem Nobilissimi simul doctissimique Viri laudes excurrere, nec me sinit vera humanitas Viri et dedignatio fastûs, pulcherrimum virtutum illius ornamentum; et in omnium manibus et ore versatur victurum illud opus, quo casto cultoque sermone mirificam eruditionis copiam opportunè promens et ornans, dum dilectam tantum patriam, literasque et artes cogitat, ast eadem opera simul ipse sibi laudis gloriaeque statuit monumentum.

Proximis autem hisce diebus vivere desiit vir optimus, senex venerandus, JACOBUS DE FREMERY, qui Collegio Curatorum hujus Academiae quondam per complures annos fuit ab Actis; donec ingravescentibus simul annis negotiisque suis, honestam flagitavit obtinuitque missionem. Non potui tamen, quin verbo saltem memorarem Virum, quem annis quidem gravem, sed vegetum adhuc et industrium et indefessum, defunctum luget non tantum digna doctaque quam reliquit soboles, sed lugent omnes boni. Habet autem digna soboles optimi parentis eadem quibus ego me, ipso hoc praecedentis anni die, consolari debui, sed et potui: non suae tantum familiae, sed civibus gratum et honoratum omnibus, ad senectutem usque vixisse, nunc autem humanâ sorte superiorem nostris non indigere neque frui lacrymis,

nis, fruentem Deo, quem sincerâ pietate vivus coluerat. Proxima quidem vice SANDIFORRIO nobisque omnibus plusquam satis erat, uniparentasse KEMPERO; cujus ut nulla nos unquam capiet oblivio, locum in docendo — dum de successore tanti Viri ambigitur — vacuum manere dolebamus. Haec vero mihi contingit felicitas, ut quum nullum hoc anno Doctorem Academia, Collegam ordo noster amisit, novus Collega, et in ipsa classe sive Facultate mea, sit gratulandus. Quod et ex animi mei — Clar. cock! — et ex omnium hic congregatorum, qui praeclarum hunc tuum sermonem auribus hausimus, animi sententia facio. Non novus ad hanc Academiam, non incognitus nobis advenis, in ipsâ hac Academiâ, a Facultate nostrâ, — jam nostrâ communi, — quemadmodum in Academiis Rheno-Trajectinâ et Groningânâ praemio commentationum, doctè et eleganter scriptarum, decoratus: quin docendo quoque nobis cognitus et probatus; quum in optimis Academiae, nostraeque Classis discipulis censere soles illos qui ex disciplina Tua ad nostram accesserant. — In quam Tuac laudis partem ut etiam succedat muneris successor Tibi datus, carissimi amici mei, Professoris clarissimi, huic Academiae debiti tandemque promissi, sed fato rapti, filius patre dignus, ipse mecum optabis. Tu vero, KEMPERI nostri digne successor, iisdem quibus ille floreas laudibus et gratia: hoc uno — felicior, non dicam, sed Academiam et amicos reddas beatiore, — ut quos illius aevi spatio fatum decerpit annos, addantur tuo. Quanti ego Te faciam ostendere volui hoc ipso, quod in Tui gratulatione KEMPERI nomen non magis reformidaverim aut absconderim, quam Tu in adituali tuo sermone. Nimirum non est ut exemplum memoriaque KEMPERI demant animum Tibi vel opprimant, sed ut erigant atque sustentent.

Porro his ipsis diebus accepimus nuncium, Facultati Doctrinarum Mathematicarum et Physicarum Professore Extraordinarium additum, Virum Doctissimum JANUM VAN DER HOEVEN, Medicum Roterodamensem, CORNELII Professoris Medicinae Extraordinarii fratrem, ipso tertioque ipsorum fratrem, Virò docto pioque pariter et facundo dignissimum. Huic igitur novo Collegae, doctaeque genti gratulamur; — et simul REINWARDTIO nostro, cujus multiplici occupationi sublevandae disertis verbis destinatur novus Professor; cui post omnigenas intensi studii, raraeque doctrinae palmas academicas, eximiam hanc vitae in Muscorum nostrorum thesauris degendae retributio-

nem contingere gaudemus; et ab ipso magna quaevis expectamus; a REINWARDTIO autem nostro, laborum aliorum parte levando, promptius nunc et certius itineris illius sui Indici descriptionem.

Eidem autem Facultati hoc anno nova facta fuit, vel certè constitutum ab Rege ut fieret nova docendi accessio, fructus ad universi bonum populi latura uberrimos; nimirum ut novos et ingentes Chemiae atque Mechanices nostris temporibus factos progressus, ad ipsas artes et opificia facilius, melius et fructuosius tractanda adhibere doceantur ipsi illi qui has artes exercent, et sic in usum vitae communis reique publicae nova mox convertantur doctrinae et artis inventa.

Complurium ex ordine nostro scripta hoc anno typis edita, si id agendum putarem, haberem celebranda. PALMIO quidem nostro ingens illud Sacrorum Bibliorum novae versionis Belgicae et adnotationis opus absolutum; cuius rei Summo Deo pro concione publicâ Christianâ grates piè reddentem audivimus et adsensimus; addendaeque partis quam diversa, sed major pars Christianorum, sacram agnoscit, novos exinde conceptos animos laeti comperimus. PORTO, SMALLENBURGHII nostri indefessam industriam ardoremque planè juvenilem, quo magni SCHULTINGII Adnotationes in Pandectas, suis, non minoris sanè momenti, locupletatas edere pergit. HAMAKERI et summam laboris patientiam et inexhaustam eruditionem, in opere historico Arabico, de Memphidis et Alexandriae per Islamitas expugnatione, nuper — publico sumtu; ex liberalitate Regis nondum satis cognitâ celebratâque — in lucem edito, quinquaginta ex illis, quas possidet Academia nostra Arabicos codices ineditos, ad unum hunc laborem adhibitis.

Reverà tamen ab hujusmodi recensione, nisi talia sint ut illa quae nominavi, Professorum opera, praestiterit abstinere — quod et apud nos fieri solet — et aliis illam curam relinquere, quam invidiosè referre, quae et qualia quantave hic vel ille Professorum anno proximè clapso scripta in vulgus ediderit. Absit enim, ut a numero vel pondere chartarum, quas typis quilibet fecit maculari, vel eruditionem, vel studium, vel docendi successum vel justam famam Doctoris Academici vel ipsi nos censeamus Doctores, vel alios istam ineptiam doceamus!

Studiosae juventutis gesta fataque quod attinet, ex horum quidem numero complures habemus lugendos, quos gnayiter studiis incumbentes, moribus ornatissimos, Parentibus, Praeceptoribus, Commilitonibus suis dilectos, turbato mortalitatis ordine mors praecidit. Cujusmodi casus, juvenum in ipso flore juventae vitaeque civilis ingressu raptorum, quam affligant et diu crucient Parentes, cognatos, amicos, nemo plenius aut acerbius sentit quam ego. . . .

Sed commemorem potius mihi vobisque gratiora: Studiosorum numerum, hoc Rectoratus mei anno, insigniter auctum; et quod ipso magno Studiosorum numero majus est et optabilius, animos moresque (unius, alteriusve exceptis; sed qui pauciores sunt, quam ut numerum faciant) mores igitur animosque ad honestatem, virtutem, ad studiorum industriam compositos.

Cujus rei cum constans hujus Academiae tenor lactus et tranquillus, tacitum, sed vel sic disertius praebet argumentum; sunt verò propria quoque documenta: humanitatis quidem, in pecuniâ deliciis ludisque detractâ, in pauperes Leidenses, in cives exaestuante mari oppressos fortunisque everesos, in Graecos pro vitâ sacrisque suis fortiter dimicantes, certatim collatâ: studiorum documenta, in Dissertationibus inauguralibus compluribus elaboratissimis, et in Commentationibus illis, quibus ad Quaestiones, vel a nostra vel ab aliis Academiis propositas laudabiliter responderunt. Quamvis enim hoc anno meo in Quaestionibus hujus Academiae vel omnino adoriendis vel dignè tractandis, nostrorum non adeo spectata videri possit industria, si tamen computemus, ut facere par est, diversis in Academiis patriis coronatos honoratosve nostros, facile invenientur Quaestionum numerum, etsi largiorem Academiae nostrae concessum, et ita pensum velut nostris propositum absolvisse.

Sed audiamus ipsa de Quaestionibus nostris hujus anni Facultatum judicia: Vos autem, Juvenes optimi, quibus contigit, aurea praemia reportare, nominibus vestris auditis deinceps ad me accedite. —

Silentio Vos excepi, Juvenes, verè jam *ornatissimi!* tam brevitati hujus actus quam pudori vestro, partim quoque meo consulens: nullo modo quod non gauderem honore vestro vestrorumque et laetitiâ, in laudesque vestras effundi non gestiret animus, et studium favoremque significare, tum Vobis,

o praeclari ambo hujus Academiae dilectique mei discipuli! tum et erga Theologum Rheno-Trajectinum, patre viro aestumatissimo, avo autem materno, viro in paucis doctissimo, genitum: quin et lubens publice laudo Studiosum Amstelaedamensem, heroùm doctorum jam efflorescente gente prognatum; Theologumque Leidensem, in eadem quaestione historiae patriae, tam gravi et ampla, vires non infeliciter perichitatum; et absentem quoque Groninganum, cujus patrem, fratresque natu majores, doctos acutosque viros, dudum cognovi atque dilexi. — Vos igitur et ipsi fruimini praemiis laboris vestri, et alios, sed quibus sint vires atque vigor, ad honestam laudis aemulationem accendite!

Superest quod laetus referam, ad studiosos hujus Academiae pertinens, non qui nunc sunt, sed qui decennio ante fuerunt; tunc autem plerique et mihi et aliis Praeceptoribus suis accepti probatique; quorum complures nunc in veris jucundisque amicis habeo; et quorum generatim exemplo spectet praesens Academica juvenus, quid virtus et industria possit generoso patriae amore alta et incensa. Nimirum, conjunctis omnis Europae viribus vix everso, mox reditum minitante, nostraeque inprimis Belgicae inhiante NAPOLEONTE Tyranno, trepidis in rebus patriae nostrae sibi vix redditae nec satis confirmatae, complures praestantesque cives Academiae nostrae sponte ad arma convolarunt, ad quae jam vocare patriae salus quaeque iis velut porrigere videbatur ipsa Minerva. Honestis igitur stipendiis in Galliâ factis redierunt ovantes, honestaque accepta missione integros animos ad pacatae jam Minervae cultum retulerunt. Sed erat vexillum cohorti, quod splendidum et pulcrum confecerant lectissimae virgines Leidenses, hoc ipso testantes quam probarent virgineos choros cum ipsis Palladis atris deserere ab his, qui pro patriâ tutandâ vitam objicere nulli dubitarent. Hoc igitur vexillum, multis nominibus charum sanctumque, redux et jam militiae numeris votoque solvenda juvenus, me Collegisque aliis praesentibus obtulerat et consecraverat ipsi Minervae Lugduno-Batavae. Cujus quidem nomine, optimus Divae aedituus receperat KEMPERUS, Academiae Rector, et juvenum illorum et expeditionis fautor, et ipse hactenus custodierat in aedibus suis, Musarum Charitumque gratissima sedè: unde quis promendum ursisset vel censuisset, ut in vasta potius aede aliqua Academica collocaretur? — Sed mortuo Clar. KEMPERO, me Rectorem Academiae inauguratum adierunt aliqui e

cohortis qui fuerant antesignanis, et locum jam publicum, signo memoriae quae expeditionis suae dudum promissum, flagitarunt. Rem ad Senatum et ad Illustres Academiae Curatores retuli; prolixam omnium voluntatem inveni, praestantem imprimis operam D'ESCURYI nostri, cum in apto loco, in novo Bibliothecae atrio, dispiciendo quaeque alia huc facerent jubendis, deinde omnem quae de signi titulo fieri potuisset dubitationem eximendo, quin occupando, quâ pollet floretque genuinae poëseos Latinae facultate:

Leidanae vexilla vides victura juventae:

Doctae signa vides armisonaeque Deae.

Virgineae fecere manus quae conspicis; ista

Munera Gradivo fert Cytheraea suo.

Invictas dubites aquilas, si Patria Honorque

Palladios iterum poscit ad arma choros?

Weryiadae manes, Dousae testantur et umbram,

Facta secuturos se generosa patrum.

Absolvi, A. A. H. H., priorem relationis meae partem, vivam, sive quae est de hominibus: sequitur altera, de Museis et aliis studiorum adinivulis, sive ut barbarè dicunt, »de materialibus altioris institutionis subsidiis." Qualia quidem, ex dignitate et fama hujus Academiae nostrae, et multa hic habemus, et multiplicia atque praeclara. Vastum illud et praedives Historiae Naturalis, Zoologiae scilicet et Mineralogiae Museum; Hortum Botanicum, itidem cum paucis comparandum; Bibliothecam, dudum meritoque celebratissimam; Museum reliquiarum, ex antiquitate, divitiis suis, angustiore loco pressis abundans, penè dixerim regurgitans; Museum, etiam, sive horreum, instrumentorum agriculturae, — cui hactenus inservit Auditorium nostrum Literarium et Philosophicum; Nosocomium, quod dicunt Clinicum, exercendis ad artis praxin Medicinae Studiosis; Armamentarium jam antiquorum instrumentorum, chirurgicorum, — et alia multa.

Sed an ego nunc singulatim Vobis referam, quae vel majora, vel fortasse minora, insectae, conchae, lapides Museo Historiae Naturalis, — vel Horto plantae,

— vel

— vel Bibliothecae libri, — quae claves aut fibulae, lampades fictiles vel ollae tegulaeve Museo Antiquario; — vel forcipes aut cultri accesserint Chirurgicali? Credo etiam, cum donatorum, quibus debeantur singula, nominibus, titulis, elogiis? Non faciam, Auditores! Nam et » pauperis est numerare pecus;» et collectionum hujusmodi fere omnium haec paulo onerosior conditio est, ut nisi subinde quid accedat, decedere de dignitate et celebritate, quin et ab utilitate illarum videatur. — Nec magis Clarissimos Collegas, quotquot alicui harum collectionum vel institutorum sunt praepositi, propterea quod curam iisdem debitam lubentes et bene gerant, subsidiisque studiorum et institutionis liberaliter praestitis recte utentes gratissimis fungantur officiis, singulatum palpabo atque mulcebo. Mea facere liceat, quae in simili causa graviter et opportunè dixit Collega Clarissimus, Rector superioris anni: » Quid » singuli Vestrum, Collegae conjunctissimi! » (sed idem de TEMMINCKIO, GEELIO, HUMBERTO dictum volo) » quid singuli Vestrum in suâ quisque pro- » vincia, aut simul omnes, in communem utilitatem atque commodum Aca- » demiae nostrae, jamjam contuleritis et conferre quotidie pergatis, enarra- » re, vestrasque laudes ambitiose praedicare; nisi praesentia vestra mo- » destiaque mihi dissuaderent, meas etiam vires longe superaret?»

Aliqua tamen ex hoc anno sunt exstantiora, mihiq; benigne relata, quae silentio, quamquam festinantem praetermittere nefas fuerit: breviter hic indicanda, paulo plenius fortasse in ipsis Academiae Annalibus explicanda.

Non in Museo tantum Historiae Naturalis, sed et in Horto Botanico, multum hoc anno aedificatum: tum calidaria plantis Australis Africae similisve naturae, tum ut proprius et spatiosus fieret locus magnis et pretiosis Herbariis vivis, — quos dicunt; sed mortuarum siccatarumque plantarum; — Sed verè viventes exoticae plantae multis etiam accessionibus auctae; quam in rem eminuit liberalis cujusque doctrinae promovendae cura Societatis doctrinarum et artium quae Bataviae, metropoli Indiae Orientalis Belgicae, dudum composita sed intermorta, RAFFLESII primum Angli, mox iterum REINWARDTI nostri opera curaque fuit instaurata, nunc autem Praeside gaudeo MAURISSIO, Viro Spectatissimo, doctrinarum omnium et patriae et hujus urbis amantissimo. — In coenacula Museo Historiae Naturalis contigua migrante Theatro et Museo Physico, spatium illud vacuum exoptatum accessit Laboratorio Chemico, commodiori sic et aptiori reddito. Museum autem no-

vum Physicum inaugurantem cum voluptate audivimus, Car. Collegam SPEYERTUM EYKIUM, Oratione prosa (sed cuius titulus est longior), postero mox die recitantem carmen, doctum Hercule! et laboriosum, in *Laudem Geometriae, et de Mentis humanae facultatibus ejusque immortalitate*. In hoc igitur Theatro Vir Doctus sedulusque, crure quamquam vexatus morbosò, (quod et ab his eum removet solennibus,) lectiones tamen suas physicas non intermisit.

Laudandam accepimus in exercitiis Nosocomii Clinici singularem Discipulorum diligentiam (cui non dubito quin curarum responderit successus). Ibidem quoque armarium sive armamentarium Medicamentorum simplicium ad praesentem doctrinae artisque methodum fuit adaptatum. Antiquario Museo praeter minora multa et partim minuta (si quid in ullo doctrinae genere minutum est —) complura quoque accesserunt pretiosa; agalmata, candelabrum, Jissi Parthenonis Athenarum, ex Phidiae aetate, nunc Londinensis, ectypum gypseum. Imò quum huic Museo decissent adhuc monumentorum classes quaedam, haec nunc primum constitutae videri possunt: *prima* scilicet architecturae; *altera*, quae continet gemmarum ectypa; *tertia*, quae habet monumenta Gentium Septentrionalium.

Plurima missa facio: sed postremo loco paulo plenius est celebrandum, subsidium studiorum novum et insigne: pretiosissima collectio tabularum et imaginum aere expressarum, legatum pleraque Royerianum, nunc a Bibliotheca publica, suis opibus satis divite, segregata, propriae Doctissimi HUBERTI curae commissa, hujus autem humanitate studioque, id agentibus etiam Illustribus Academiae Curatoribus, in publicos mox usus statis temporibus aperienda: Cujus contemplationis non tantum insignes fructus fuerint voluptatis illius generosioris quae est in praeclaris artis operibus admirandis, sed et ad historiam artis diversasque scholas et aetates pernoscendas, et ad sensum studiumque pulcri et venusti formandum: propria verò utilitas ex iconibus virorum, dignitate, consiliis, armis literisque illustrium. His enim contemplantis et majorem cum ipsis veluti familiaritatem contrahimus, illorum indolem et ipsa gesta facilius et rectius animo concipimus, et ad virtutum gloriaeque ipsorum incendimur aemulationem. —

Hic igitur dicendi finem facere, breviterque salutato Reverendo et amicissimo collega successore mei muneris, dimittere Vos possem, Auditores! — et fortasse deberem; defunctus iis, quorum necessitatem decedenti Rectori Regis inponit Edictum. Orationis super alio quolibet argumento habendae facultas dicentis arbitrio disertis Edicti verbis relinquitur. Et hic quidem in ancipiti collocatum me sentio. Nam facultate legis uti praeter necessitatem, ambitiosius et jactantius possit videri; nec dubito quin plerique Vestrum, Auditores Exopti! tertium ab integro jam ordientem sermonem toto pectore reformident. — Plerique tamen Rectores vetustum retinere solent laudabilemque orationis addendae morem, neque verentur ne sic minus verecundi videantur. Nec vestrum nullos esse puto, quos nondum satisfecerim; qui politicum aliquem sermonem ab ingenio personaque mea postulent; qui hanc, tali coram coronâ dicendi opportunitatem, fortasse numquam, vel post quindecim aut viginti annos seni tandem redituram, me non ita de manu dimisurum existiment; vel si fecerim, timidiuscule egisse, et in iis, quae haut ita multa magnaue referenda mihi contigisse dixeram, veluti praevaricantem diutius haesisse, donec dicendi tempus exemerim sermocinando.

Initio quidem hujus anni, munerisque mei, temporis itidem brevitate pressus, dicendorum mihi partem in aliud, nimirum in hocce tempus seposueram; ut institutâ comparatione rationis omnis habitusque Imperii Russici Patriaeque nostrae docerem, diversa circa doctrinas politicas publice proponendas et in ipsum rerum actum deducendas, consilia et instituta, diversis, tam Principibus, quam nationibus utrisque convenire; nec ideo tamen desperandum esse de humanitate liberalique erga populos sibi subditos amore Imperatoris ALEXANDRI, ut industriam et artes, literas et doctrinas, veramque animorum culturam juvando promovendoque, sic aliquâ tandem libertate politicâ dignos aptosque *subditos* suos, et ita *civium* aliquando nomine dignos redderet.

ô Miseras hominum mentes, o pectora caeca!

Qualibus in tenebris vitae, quantisque periculis

Degimus hoc aevi, quodcumque est! —

Jovis istud imperium, potentissimis quoque regibus semper et ubique imminens, mediis in exercitibus suis interim sensit ALEXANDER. — De quo quamquam ex animi sententia fueram dicturus, de consiliis tamen quae fuerint viventis et imperantis non magis est ut nunc dicam, quam de iis quae fuerint successoris, vix diadema cingentis.

Sed aliud quoddam est, cuius hoc ipso die locoque vehementius admo-
neor; — quamvis omnino sentiam quam parum gratiae hac ipsa recordatione accedere possit qualicunque orationi meae.

Decimus hoc ipso die completur annus, quum ex hoc ipso loco, eadem Rectoratus ponendi sollemnitate, KEMPERUS ille noster, Vir elogio meo major, gravissimum illum funderet sermonem, plerisque Vestrum auditum, omnibus certe cognitum: *de aetatis nostrae fati, exemplo gentibus, ac praesertim Belgis, nunquam negligendo*: quam orationem, per Doctissimum et jam Clarissimum ASSENIUM nostrum curate mox et eleganter in vernaculam linguam conversam editamque, causam fuisse autumo, (cum aliis quibusdam fortasse causis, quas nunc exquirere non vacat,) ut beati jam KEMPERI monitis apud nos satis obsecundari — vix aliquam fortasse interstrepente Cassandram — uno ore plurimi consentiant.

Sed reliqui Principes et nationes Europaeae non eadem fuisse videntur felicitate. (Scilicet in aulis Principum exterisque gentibus hodie minus frequentatur Latina lingua). — Certè Vir Amplissimus, Praesidis Collegii Curatorum nostri, in diverso munere, in dimidiatae Provinciae Hollandiae Praefectura Collega, quum sexto post KEMPERI sermonem anno, quarto abhinc, annum solennem totius Hollandiae Provinciae Ordinum conventum splendida compositaque oratione Praeses aperiret, ipso hoc exordio usus est: » Excepta Patria nostra nullam esse Europae partem paulo majorem, externis periculis turbisve internis vacuum. Populorum vitia vel » Rectorum insidari publicae securitati; neglectisque luculentis illis exemplis, gentibus Principibusque per aetatis nostrae fata propositis, diffidentiam, simultatem, suspiciones, et iras cuncta pervasisse, horribilesque » minitari calamitates.» —

De cuius mali, quod, brevitati studens hic non latius explico, nec exemplis, odiosis fortasse futuris, confirmo; (quum neque putem auctoritati

Gravissimi Viri quemquam facile esse repugnaturum; de cujus igitur mali causis disquirere, certè mihi Vobisque dignum foret, Auditores! modo ne leviter nunc et desultoriè tanta res foret tractanda.

Ad Patriam quidem nostram, bono fato! nihil pertineret istorum, quae dicenda haberem. Neque idèo tamen a Vobis alienum putaretis, quum Vos quidem sani Vobis videamini, respicere, quales, et ubi et unde pravi humores politici in corporibus aliarum Europae nationum existant. Profecto, neque humanitatis foret iste sensus, Auditores! ast neque prudentiae. Novistis enim duo vulgaria, sed aurea monita: magnum esse bonum, sed sapientibus proprium, alienis potius quam suis doceri damnis; et illud:—

Jam tua res agitur, paries quum proximus ardet.

Ne hoc etiam addam, quod » quibus ipse malis careas, tibi cernere » suave est."

Causas igitur illius parum tutae conditionis Europae, externâ specie, — quantum scilicet et quamdiu manu teneri potest et armis, — quietae compositaeque; ast ubi per ignes suppositos cineri doloso incedant Principes populi-que, mecum multàm cogitatas animoque perpensas, pro libertate mea sentiendi atque dicendi

Nullius addictus in verba jurare magistri

promere Vobis, vestro nimirum judicio perpendendas; et constitueram et conscribere coeperam.

Sed in iisdem retractandis et elaborandis, tum quidem plerasque tales inveni, ex quarum explicatione non sequeretur illud, quod in corporis humani Medicinâ plerumque solet obtineri, ut ex indagatis perspectisque morbi causis remedia malorum indicentur methodusque curandi. Parum igitur vel jucunditatis vel utilitatis habitura videbatur oratio, quae quò melior verior-que visa fuisset, eò majores et graviores doloris atque curarum aculeos cordibus infixisset. Quod si quidem umquam alias opportunum, certè laeto hoc festoque Academiae vestroque die nefas duxerim.

Practerea vero causas generatim inveneram plures atque graviores, quam subsecivis his et residuis — imo jam exsuperantibus — horae particulis,

auribus mentibusque vestris jam fatigatis aperiri, nedum pertractari posse viderentur.

Inmolanda igitur, quantumvis dolens atque repugnans est ambitio, pre-mendaque cuncta quae dicenda, et Principes, scilicet, Pepulosque Europae docenda habueram: Hoc sacrificio magistratui meo finem impone, fasces-que trado Clarissimo Collegae, successori mei muneris ab Rege nominato: Quod dum laetus lubensque facio, Clarissime et amicissime SURINGAR! hoc unum opto Tibi voveoque, ne Tibi gravior aut molestior sit Rectoratus, quam mihi fuit. Pacatam — et, non nullam meam virtute vel opera, sed sponte sua — tranquillam accipis Academiam; nec Tu illam turbabis.

Ipsa igitur perpetuo et moribus suis commendetur, et studiis laetè floreat, et favore Regis et bonorum omnium digna, favorem Nationis et Regis perpetuo sentiat, et amore Patriae Regisque et virtutis atque doctrinarum sincero studio rependat simul sibi confirmet! — Ita velit, ita faxit Deus Optimus Maximus!

A N N O T A T I O .

Pag. 5. PALMIUM] Editus jam ille Sermo in v. D. PALM *Leerred.* IV de Tiental. Leid. 1826. Locus ibidem exstat pag. 203.

Ibid. nam nostrae mortes] Conf. omn. Edicti regii d. 2 Aug. 1815. N. 14. (*Organisatie van het hooger Onderwijs*) art. 251.

Ibid. imposuit mihi provinciam] Conf. GER. SANDIFORT *Oratio habita d. VIII Febr. anni MDCCCXXV. cum Magistratu Academico abiret, Academia Lugduno-Batava seculare festum celebrante*, pag. 29. (prout exstat in *Annal. Acad. Lugd.-Bat.* añ. 1824—1825; sed pag. 34. si legatur in propria collectione illorum quae spectant *Acta illa Secularia*, quam [Doctiss. J. T. BERGMANNI] praefatione instructam edere maturarant *Luchtmansii*).

pag. 6. Gallico sermone] In Lexico Biographico Hominum illustriorum nostrae vel paulo superioris aetatis, Bruxellis edito, *Galerie des Contemporains*, in v. T. VIII. p. 395, sq.

Ibid. a CHRISTOPH. SAXIO, *Onem. Liter.* P. VIII. p. 242 in f. — 244. (V. infr.)

Ibid. PALMIUS] *Leerrede tot Godsdienstige Voorbereiding der viering van het Akademisch Jubelfeest, uitgesproken d. 6 Febr. 1825.* pag. 29, 30. — „ *Waarom zagen wij hen*” [KEMPER, BORGER, BRUGMANS] „ *niet in ons midden de kroon der grijsheid dragen? gelijk zoovele andere onzer Akademische Leeren, van wier ouderdom wij nog kostelijke vruchten mogten inoogsten, en die niet van ons werden weggenomen, dan toen zij als rijpe garven in de voorraadschuur der eenwigheid werden opgevoerd!* Dat lot viel in deze zelfde dagen onzen waardigen MEINARDUS TYDEMAN te beurt; wiens tegenwoordigheid ons eeuwfeest zulk een schoonen en aandoenlijken luister zou hebben bijgezet, maar wien zijn Hemelsche vader tot betere feestviering heeft opgeroepen. Het is hier mijn taak niet aan zijne uitgebreide en bijkans onbegrensde geleerheid de hulde, die haar toekomt, te betalen, en elders zal dit naar waarde geschieden. Hier roemen wij de vereeniging dier zeldzame geleerdheid met ongeveinsde en standvastige godsvrucht, die in zijn openbaar leven niet alleen, maar ook in zijnen leerzamen omgang zoo yelen tot nut en stichting verstrekte; hier danken wij God, dat Hij

„ hem den schoonen avond zijns levens onder ons deed doorbrengen; en ge-
 „ lijk de ondergaande zon nog zachte en koesterende stralen verspreidt, dat
 „ alzoo ook Leydens Hoogeschool den roem van zijnen naam heeft mogen
 „ dragen, en de vruchten van zijn voortreffelijk onderwijs, en van zijne nooit
 „ vermoeide werkzaamheid, nog zoo vele jaren lang heeft mogen genieten!
 „ Mogt onze Vaderlandsche Kweekschool veel zulke uitmuntende Leeraars in
 „ haar midden ontvangen, en hen, in wier bezit zij zich verblijden mag, tot
 „ zulk een' hoogen en gezegenden ouderdom behouden; ook daaruit zou het
 „ blijken, dat bij voortduring *Gods oogen nacht en dag over haar open wa-*
 „ *ren.*” [2 Chron. VI. 20a.]

Ibid. CLARISSIUS] *Leerrede na de viering van het 250jarig bestaan, en bij de opening*
van het zesde halve eeuwperk der Hoogeschool te Leyden, naar Nehem. II. 20b,
d. 13 Febr. 1825, pag. 33—35. „ Dit was nog onlangs uw zalig voorregt;
 „ voortreffelijke Grijsaard (*), — thans reeds verheerlijkte Onsterfelijke, die
 „ aan onze feestvreugd, waaraan gij anders nog met een jeugdig hart zoudt heb-
 „ ben deel genomen, ontrukkt werd om in te gaan in de oneindig heerlijker
 „ vreugde uwes Heeren! — Ja, Gij hadt het reeds vroeg geleerd, Gij hadt
 „ het in stille nederigheid, zonder ophief of praalvertooning, uw leven lang
 „ betoond, wat het zij, zich op te maken en te bouwen in het geloof, dat
 „ de Heer zelf het zal doen gelukken. Uw wandel predikte op het welspre-
 „ kendste, dat niemand van ons zich zelve leven, niemand zich zelve sterven
 „ mag. Uw leven was Christus: zou uw sterven u geen gewin geweest zijn?
 „ Ja, duizendvoudig gewin; op den versten afstand uwe hoop en verwachting
 „ overtreffende. Gij, goede en getrouwe dienstknecht! weet nu reeds bij be-
 „ vinding, wat ons nog raadselachtig en duister, maar toch het voorwerp
 „ onzes geloofs is. Toen het aardsche huis uwes tabernakels verbroken werd,
 „ vondt gij het gebouw bij God, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in den
 „ hemel. Wij, nu nog achtergebleven, staren op uw voorbeeld, o Gij, die
 „ als mensch en Christen, als vader en leeraar, als ambtenaar en huisgenoot,
 „ als letteroefenaar en lid der gezellige zamenleving, altijd even achtenswaar-
 „ dig als beminnelijk waart! wij staren op uw voorbeeld met weemoedigen
 „ wellust: och! dat wij het konden navolgen! Zoo zou ook ons einde zijn,
 „ gelijk het uwe!
 „ Gij vergeeft mijner vriendschap, mijner hartelijke dankbaarheid voor de
 „ ge-

(*) „MEINARDUS TYDEMAN, overleden den 1 Febr. d. j. in den gezegenden ouderdom van 84
 „ jaren, bij het volle gebruik zijner vermogens, en in de ongeschokte hoop der eeuwig zaligheid.”

„genegenheid, waarmede hij mij wel onverdient vereeren wilde, — gij ver-
 „geeft mij deze spraakwending, vertrouw ik, M. T., gereed en gaarne.
 „Gij inzonderheid, die met mij, of welligt nog langer en beter dan ik, den
 „waardigen, rijk gezegenden, door lijden en vreugd beproefden en gelouter-
 „den vader TYDEMAN gekend, geëerbiedigd en bemind hebt. En wel boven
 „allen Gij, mijne veel geëerde Ambtgenooten, die juister dan anderen 's mans
 „wonderbaarlijk wijdstrekkende en altijd bij de hand zijnde, grondige geleerd-
 „heid, zijne nimmer zich verloochenende genegenheid om oud en jong, om
 „meer en minkundigen te dienen en te helpen, de wijsheid zijner raadge-
 „vingen, zijne eenvoudigheid in onze gezellige kringen, die nederigheid zon-
 „der gemaktheid en zonder aanmatiging, die effenbare gemoedsgesteltenis,
 „altijd wel te vreden, altijd bescheiden en vredelievend, die levendige be-
 „langstelling in al wat godsdienst, wetenschap, zedelijkheid en menschege-
 „luk betref, die onvermoeide werkzaamheid tot onderwijs en dienst van an-
 „deren, zonder verwaarloozing van zich zelven en de zijnen, en die onver-
 „niste godsvrucht zonder eenigen aanstreek van dweeperij, kondt waardee-
 „ren, waardoor hij aller achting won, aller harten innam, en allen toonde,
 „hoe men, ook nu nog, *Nehemia's* taal gaaf en opregt kan en moet overne-
 „men. Dat gemis zult Gij met mij nog lang gevoelen, nog lang betreuren.”

Ibid. SIEGENBEEKIUS] *Handelingen van de Jaarl. Vergadering van de Maatschappij
 der Vaderlandsche Letterkunde te Leyden, gehouden d. 30sten Juny 1825,*
 pag. 3 — 32.

Ibid. *Mercurius Harlemensis*] *Vulgo Algem. Konst- en Letter-bode*, 1826. Num.
 4, 5, 6. (Apud Clar. HERINGA, libr. mox cit. p. 244, errore, sive calami,
 sive typorum, pro 1826 legitur 1825: nec Tabellario *praebuisse* credo SIEGEN-
 BEEKIUM typis repetenda, si activè hoc intelligatur).

pag. 7. *si non majorem locum invenerit*] Sentio tamen, et pleniorum aliquanto de vi-
 ta Parentis relationem; et ex ipso quidem, ad historiam literarum in Belgio
 juvandam conservandamque egregie comparato Regis Edicto *supr. cit.* ca-
 talogum eorum quae scripsit, nostris in Annalibus non esse desideranda. Sed
 quidquid fiat de Narratione vel Elogio, cujus consilium ceperat Clarissimus
 in hac Academia Collega, vitam laudesque parentis affatim literis exposuisse
 videntur, et illi quos jam dixi, quosque infra dicam, et otium mihi fecit vi-
 cinae Rheno-Trajectensis Academiae praeclarus Theologus JOD. HERINGA, in
*Oratione, dicta publice, d. 25 Mart. a. MDCCCCXXV, quum Academiae regun-
 dae munus tertium poneret, novumque auditorium inauguraret*, pag. 32 — 36.
 et in *Annotatorum* (quae verè dicitur) *copia*, typis descriptae Orationi

adjecta, pag. 151 et pag. 243 — 245. Qui liber, quum partem faciat *Annalium Acad. Rheno-Traj.* An. 1824 — 1825, et separatim vendibilis exstet, neminem esse credo qui a me requirat ut quae Vir Celeberrimus, mihi Parentique meo aestumatissimus, ibidem concinne, sed docte, suaviter, dilucide, humaniter et honorifice scripsit, vel transscribam hic, vel alio nec certe meliori sermone traducam. Quod enim, pro hujusmodi ratione instituti, dictis a V. Clar. addendum censeam, vix habeo; nec magis quod arguam, nisi minutula duo, alterum quod supra notavi, de Mercurio s. Tabulario Harlemensi, alterum quod [Orat. p. 34] non *tredecim*, sed per viginti tres integros amabilis vitae annos Leidae habitaverit Pater.

Elogium quod Optimo Parenti scripsit Praeceptor primum, deinde Collega conjunctissimus CHRISTOPH. SAXIUS l. supr. cit. totum hic inseram, ut simul addere possim quae Parens ipse, in suo libro ad hunc locum notaverat, et quia pleraque scripta Parentis ibidem justo temporis ordine referuntur. Quibus quae desint, et alios qui praeter memoratos, de MEIN. TYDEMANNO scripserint auctores, facile tandem addemus.

„*Meinardus TYDEMANNUS*, Zwolla-Transisalanus, meus olim discipulus, animo meo carissimus, [Pater *Hierici Gulielmi et Bernardi Friderici* — (Additio Ms. M. T.)] Jctus, Philosophus et Philologus; sive primum Gymnasii *Leoyardicusis* in Frisia, sive Academiae *Harderovicenae*, sive nostrae *Trajectinae* ab A. 1766, sive rursus mutata sede *Harderovicenae* et vicissim de novo *Trajectinae* restitutus, tandem civitatis *Transisalanicae* proceribus ab Actis et Epistolis, nunc sapienti Curatorum Academiae Lugdunensis auctoritate ad thesauros Bibliothecae publicae digerendos, idoneumque eorumdem indicem conficiendum Leidam vocatus, vir multae et accuratae lectionis, elegantisque in literis graecis et latinis judicii, cujus scripta servatis annorum causis duntaxat commemorabo. Sunt autem haec: *de Lucii Ulpii Marcelli Juriconsulti Vita et Scriptis. Trajecti Rheno.* 1762. 4. — *Oratio de copulanda literarum et morum elegantia, Leoyardicae.* 1763, 4. — *Oratio aditialis de necessario Historiarum, Eloquentiae, Graecique sermonis in Belgica studio ad egregium ejus civem formandum. Harderovici.* 1765, 4. — *Theses Philologicae Miscellae*, ibidem 1765. 4. sex Particulis. — *Oratio de Jurisprudentiae naturalis finibus regundis. Traj. Rheno.* 1766. 4. — Ejus et Hieronymi van Alphen, Diatribe Academica, *de eo, quod justum est circa tori et mensae separationem.* ibidem 1767, 4. — Similis Diatribe et Jo. Knoppelhout, *de violenta defensione alterius.* ibidem 1769, 4. — *Oratio de Luxu, civibus, et civitati noxio.* ibidem 1771, 4. — *Thomas Shaw Reizen en Aanmerkingen*, etc. *Utrecht*

1773, 4. [2 voll. v. *Biblioth. des Scienc.* T. XLIII. p. 188 — 194. — M. T.]
 — Ipsius et Simon Brand van Someren, *Diatribæ Academica de Legibus positivis
 divinis universalibus.* Traj. Rhen. 1774. 4. — J. J. Björnsthåls *Reizen door
 Europa, en het Oosten etc.* Utrecht 1778 — 1784. sex Partibus. — *Syntagma
 Dissertationum ad Philosophiam Moralem pertinentium.* Traj. Rhen. 1777. 4. —
Verdediging van het Berigt aangaande Abauzit. Utrecht 1779, 8. quæ de-
 fensio opposita est epistolæ cuidam (*Brief aan de Schrijvers van de Ne-
 derlandsche Bibliotheek, dienende ter aamwijzing der begane Misslagen van
 Hoogleeraar Tydeman.*) Harlingen 1779. 8. — *Quæstiones et Aphorismi ex
 Jurisprudentia naturali.* Traj. Rhen. 1781. 4. [1mo, 8vo. maj.] — Hugo
 Grotius de *Jure Belli et Pacis, cum Not. Variorum et J. Barbeyracii.* Ul-
 trajecti 1783, 8 maj. — *Oratio de causis quibusdam corruptæ Jurispruden-
 tiæ.* Harderovici 1787, 4. — *Enchiridion studiosi Jurisprudentiæ.* Traj.
 Rhen. 1789. 8. — *Diatribæ Academica una cum Constantino van der Vel-
 den defensa de origine Domini, ejusque extensione.* ibidem 1789, 4. ut si-
 lentio præteream ejus et Cl. Bondam pronunciatam in causa quadam publica
 sententiam. — [Nat. 1741. 20 Mart. (M. T.) — O. 1825. d. 1 Febr.]

„Vid. Vir Clarissimus Scb. Ravius, in *Oratione Panegyrica in Natalem CL.
 Academiæ Trajectinæ. Serie Professorum XCII. et Rectorum CXXVIII, et CXXLI.*
 Item Cel. Jon. Guil. te Water, in *Narratione de rebus Academiæ Lugduno-
 Batavæ*, p. 52. (y).”

Scriptorum suorum titulos addiderat Pater: „*Advijns in de zaak van J. H.
 van der Wijck tot Stoevelaar*” (quod est consilium illud, quod in fine
 recensionis suæ „*silentio*” commemorat SAXIUS; cuique addenda Defensio —
Verdediging van het Advijns — adversus Refutationem s. potius adversæ partis
 obretractionem). — „M. T. consilium in causa criminali (Belgice scriptum)
 in de *Gerichtshandelingen in de Crimin. Proced. van den Adv. Fiscaal der
 Hoogheid van de Provincie Overijssel tegen Mr. A. Vosding v. Beferyorde,
 1789*” [insertum etiam in de *Verzameling van Placaaten, Resolutien en an-
 dere authentijke stukken* enz. Campen, bij J. A. de Chalmot, IX Deel,
 1789. pag. 68 — 94. — Consilium illius temporis odiis egregie accommodatum:
 ævum et horrendum specie; sed ut loco sic iris dato, viam sterneret ac-
 tioni satis innoxie et mansuetæ. Quod et adstipulantem habuit Jctum et
 Practicum tunc temporis celeberrimum Rheno-Traj. JO. FRID. GONIUM.] —
 „*Epistola ad A. L. Millin* (ling. Gall.) *Mag. Encycl.* 1811 Junii, p. 340 — 345.”
 Addenda est dissertatio habita in publico Societatis Literar. Belgic. Leidensis
 consessu, an. 1811. *Verhandeling over den oorsprong der spraak en den Cratylus
 van Plato*, inserta collectioni Operum Societatis illius, quæ titulum gerit *Ver-
 handelingen.* T. II. P. II. Addenda forent alia complura, partim quoque SIE-

BEEKIO memorata, *Handel.* l. c. p. 7, 12, 15, 18; sed quae, quum vel minoris momenti sint, vel ab ipso Parente concessa ut pseudonyma prodirent, hęc quidem non adeo sedulè recensenda duxi.

Sed praeter illa, quae jam indicavi, ad SAXII locum complures alios Parens meus adnotavit auctores sui mentionem facientes: inprimis ipsum SAXIUM, *Onom. Liter.* P. II. p. 53, 477. P. V. p. 275, 546, 548, 553, 554, 583, 626. P. VI. 292, 356, 378. P. VII. 128, 231. P. VIII. 302. Porro „ SIEGENBEEK. *Histor. Tafereel van den ramp der Stad Leyden*, p. 78. N. G. „ VAN KAMPEN, *Gesch. d. Nederl. Letterk.* II D. bl. 594. SCHWARTZENBERG, *Praef. van het Groot Placaat - en Charterb. v. Vriest.* Vol. I. pag. Cc. TE WATER, *Verbond der Edelen.* ID. p. 146, adn. P. PAULUS, *Verklar. der Unie v. Utr.* Voorb. p. 3. Inleid. p. 95. VAN WAASSEN, *Animadv. ad Fastos.* p. 371 sq. 390. KANTELAAR, *Lofr. op Schultens*, p. 76. LENNEP, *ad Anthol. Graec.* T. V. p. 201. J. V. GEUNS, *Voorr. v. Guthsmuth's Leerst. v. kunstm. Lich. Oefen.* II D. p. 27. BILDERDIJK, *Najaarsbl.* II. 77. *Wint. terbl.* II. 88. *Krekeltz.* II. 171, 175.” —

His autem, a Clar. SAXIO, vel ab ipso Parente, vel etiam a Clar. HERINGA, in *Adnot.* p. 245 citatis, addi merentur, Clar. Collega s. s. VAN DER EYK, in poemate *de DEO*, Harl. 1826. vers. 1769 — 1780. pag. 88, sq. SIEGENBEEK, *Bekn. Geschied. d. Nederl. Letterk.* 1826. p. 327. J. V. GEUNS, *Drie gelegheids-Leerred.* 1826. *Praef.* P. VI. — BILDERDIJKII, *Carmen, Afscheidsgroet — supremum Vale*, jam prope morienti dictum, et nunc insertum poematibus, dictis *Navonkeling* I. p. 149 sq. — Lexica quoque, Biographicum unum, quod Parisiis editur, sub titulo *Biographie Universelle* (ubi Vir Doctus et amicus, quem satis indicant literae M — ON, quod in scriptis Parentis, num. 8. ponat *Enchiridion Studiosi Jurisprudētiaē Naturalis*, condonandum est secure secuto ducem a me ipsi commendatum, SIEGENBEEKIUM — cujus errorem calami, *Handel.* p. 11, ipse, dum haec scribo, demum animadverti. — Quod autem laudet „ filium, successorem parentis,” non est ut mihi arrogem; qui unico fortasse in Academiarum fastis, et turbatarum aevo nostro [rerum specimine sive effectu, antiquior Parente meo in Professoribus Acad. Lugd. Bat. existo] — alterum variegatum istud Thiemano — Zutphaniense, *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* in V. quem locum curavit Vir quidam Doctus, Parentis olim auditor. pag. 7. *victurum illud opus*] *Hollands Raem in Kunsten en Wetenschappen*; Tom. I. Hag. Com. 1824. Tom. II. 1825. Tom. III. 1826. Ibid. *per complures annos*] ab an. 1795 — 1818; nisi quod intermediis aliquot annis, mutatā Academiae formā, sopitum vel exstinctum fuit ipsum Ampl. Curatorum Collegium.

- pag. 8. *filius patre dignus*] JANUS DUYMAER VAN TWIST; JAC. ALBERTI, mei in Athenaeo Daventriensi decessoris, Professoris exinde Groningani clarissimi, huic Academiae debiti, tandemque promissi, sed fato rapti filius.
- Ibid. *tertioque ipsorum fratre*] Vix opus est ut nominem ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Theologum et Oratorem (adhuc dum in coetu Remonstrantium q. d. Roterdamensi) eximium.
- pag. 9. *Chemiae atque Mechanices — progressus*] Constitutio Regae est d. 13 Maji 1825. de qua re latius hic non dico, quum sequente demum sub Rectoratu hae Scholae potuerint aperiri, Lectionemque introductoriam d. 7 Decembris a. 1826 habitam publici juris facturus sit (imo jam fecerit) Clar. Collega J. DE GELDER.
- Ibid. *grates pie reddentem* —] Conf. VAN DER PALM, *Leerred.* Derde Tiental, Leid. 1825. bl. 302, sq.
- Ibid. *in opere historico Arabico*] „ De Expugnatione Memphidis et Alexandriae *liber, vulgo adscriptus* A. A. M. O. F. WAKIDEO, *Medinensi* — Lugd. Bat. ap. Luchtmansios, 1825. 4.
- pag. 10. *mors praecidit*] Et Studiosa juventute obierant (hoc anno, probati moribus studiisque juvenes, D. J. LEVERINK et C. F. BACKER, Medicinae et R. DE GOEIJEN, Theologiae Studiosi; quorum elogia, amice sed vere atque decore composita habentur in Fastis, dictis *Studenten-Almanak*, 1826, pag. 78, sq. 1827, p. 63, sqq.
- Ibid. *Cujusmodi — quam ego*] Amissa hoc mei Rectoratus anno, d. 20 Jul. 1826. (qui dies optimi mei dilectique KEMPERI mortis ipse primus erat anniversarius) filia natu majore, SOPHIA THEODORA, vigesimum tertium annum aetatis agente, faustis sed brevibus nuptiis conjugata honesto doctoque Viro juveni, J. T. BODEL NYENHUIS.
- Ibid. *si tamen computemus* —] Anno 1825 in Academia Groningana nostrorum tres, in Academiis Lovaniensi, Gandavensi, Leodiensi singuli, vel palmas tulerunt certaminis literarii, vel ad victores proxime accessisse judicati sunt. conf. *Stud.-Alm.* 1826. p. 91, 92.
- pag. 11. *o praeclari ambo* —] Horum aliorumque, quos indigitavi nomina, satis apparent e *Facultatum* Judicii, quae modo fuerant pronunciata, nunc autem eidem cui Sermo noster Annalium Acad. Lugd. Bat. volumini inserta.
- Ibid. — *Sponte ad arma convolarunt*, cett. — *Sed erat vexillum cohorti* —] Cuncta huc pertinentia cum pulvisculo exhaustis illius temporis Academiae Rector KEMPERUS, in propria huic rei destinata *Appendice* Orationis in Academiae instauratione habitae, in Annal. Acad. Lugd. Bat. a d. 6 Nov. 1815 ad d. 8 Febr. 1816. pag. 40—62 (ubi vexilli quoque descriptio habetur p. 46, sq.) add. ipsa

Oratio, p. 40 et Clar. SIEGENBEEKII Carmen Belg. d. 6 Nov. 1815. in iisdem
Annal. p. 71, et Annalium Introductio, p. 10.

pag. 13. „*Quid singuli vestrum cett.*] Verba sunt SANDIFORTII, Orat. saecular. p.
30 (s. alterius formae p. 35).

pag. 14. *sed cuius longior est titulus*] „In ipsa inauguratione Musei Physici proprie
„dicta” d. 22 Septembr. 1825. — Vir Cl. „demonstrare conatus fuit sum-
„mam utilitatem exornandi et amplificandi, novissime inventis plurimis instru-
„mentis, Theatra Physica; inprimis si ad universam hanc doctrinam demon-
„strandam et praesertim recentissima inventa ostendenda, atque ipsis experimen-
„tis illustranda et confirmanda accommodata esse possent et deberent. — Dein
„nonnulla praefatus fuit: cum de Disciplinae Physicae praestantia et doti-
„bus in universum, tum in primis de nonnullis excellentioribus profecti-
„bus, quos Physicis et Chemicis in sua singulis disciplina, his superiori-
„bus quinque vel sex annis, facere contigerit.”

Ibid. *Antiquario Museo* —] Quae pro temporis angustia institutique mei ratione
indicare magis quam enarrare potui, plenius hic referre liceat ex ipsius Viri
Clar. relatione, pro laudabili more suo, singularique humanitate, diligenter
facta et mecum communicata. Ipsa autem sic sese habet:

Notitia incrementorum Musei Antiquarii Lugduno-Batavi, V. Cel.

H. G. TYDEMANNO Rectore.

Quae hoc anno accesserunt, pleraque *auctoritate publica* advenerunt: sive
dono Regis; sive ab aliis Museis, scilicet Numario Regio, Museo Picturae
Publico Amstelodamensi, et Museo Publico Historiae Naturalis L. B., con-
cessionem Praefectorum: praeter unum gypseum ectypum simulacri *Ilissi*, quem
vocant, e Parthenone, *emta* Londini, et supellectilis partem quae *emta* est
in auctione *Singendonckiana*, quaeque ab hoc possessore in auctione *Ver-
steeghiana* comparata fuerat.

Quae quidem sic, ordine, sunt describenda:

Aegyptia accesserunt *Mumia* minuta et signuncula item minuscula paucula.

— Inter *artis opera* memorandum est haud magnum *candelabrum* aeneum,
quod, a juvene, testudini insistente, sustentatum, et propter animal, et pro-
pter operis rigorem, *Aegineticum* esse videtur, et simillimum est alteri, Musei
Regis Gallorum Bibliothecae adjuncti, a RAOUL ROCHETTIO, V. Cel., pro-
pediam describendo (*Singendonckianum*).

E *Phidiaca aetate* accessit ILISSUS Parthenonis, gypseus (*Londino*).

Ex *aetate Graeco Romana*, Veneris et Bacchi simulacra duo marmorea minora, et alia quaedam; tum signuncula aenea minuta quaedam (e *Musco Picturae Amstelodamensi*).

— *Vasculum Graecum pictum*, (vulgo *Etruscum* —) *indidem*.

— Ad *supellectilem*, aeneae fibulae clavesque elegantiores multae, circeni, et alia quaedam vulgatiore ut sigilla caet. item lucernae aeneae fictilesque accesserunt. Quibus compendii caussa accensemus urnas ollasque quasdam Romanae operae e patria nostra. (*Indidem et ex auctione Singendonckiana*).

— Sed, quod praecipue notari meretur, cum deessent adhuc totae monumentorum classes quaedam, hae, liberalitate praecipue Praefecti Musei Amstelodamensis, nunc primum constitutae videri possunt.

Ex his *prima* Classis est ARCHITECTURAE. Accesserunt nempe suberea exempla *templorum* trium *Paestanorum*, item Sibyllae *Tiburтинаe*, et Minervae *Medicae Romanae*.

Cui classi accensendae sunt regulae Romanae, Neomagenses, ut conjicitur, partim cum nominibus legionum, partim cum inscriptionibus Consulium et officinae dolariae, quales nostra in regione valde sunt rarae: tum et *pavimenti tessellati* specimen integrum, etsi parvum, ex insula Capreis,

— *Alter*a classis, quae addita est, continet GEMMARUM ECTYPA, et eorum quidem duas series: Dactyliothecam nempe *Lippertianam*, tribus millibus constantem, et delectum e Dactyliotheca *Regia Hagana*, fere quadringentorum ectyporum. Quorum haec quidem Regis munificentiae debemus: quibus similia cum aliis regni nostri Museis deinceps communicabuntur.

— *Tertia* tandem nova classis habet MONUMENTA GENTIUM SEPTENTRIONALIUM, scilicet urnas fictiles peculiaris formae et tela lapidea, ut malleos cuneosque bellicos (perperam *ceraunios*) caet. quae in *Drenthiae* tumulis qui vulgo *Hunici* dicuntur, aliisque locis, reperta fuerant a Viro nobilissimo, P. HOFSTEDE, Provinciae Praefecto, Regique quondam Hollandiae oblata. —

Harum classium primae et tertiae monumenta et fragmenta quaedam ejusdem generis, quae jam dudum aderant, sed quae, per alias classes permistae locum peculiarem tueri nondum potuerant, in posterum adnumerabuntur.

Caeterum cum jam toties recensum incrementorum Musei nostri dederimus, ut monumenta ejus magis ad publicam celebrari notitiam incipiant, semel monendum est, hisce brevioribus Catalogis a nobis non inseri neque monumenta minoris momenti, neque quorum fides aliquo modo suspecta videatur,

neque de quibus dubitari possit an naturâ suâ ad aliud Museum publicum
pertineant.

C. J. C. REUVENS.

Scribebam *Lugduni Batavorum*

d. pen. m. Januarii a. CIÖCCCCXXVI.

pag. 15. *facultate legis uti*] Art. 251. *Ed. Reg. d. 2 Aug. 1815* supr. cit.

pag. 16. *splendidâ compositâque Oratione*] Typis repetendâ mox in collectione mea
Bydragen tot Staatskunde en Staatshuishoudkunde. Locus autem ille, verbis et
sententiâ gravis, hic erat: „Slaan wij het oog op den toestand der meeste
„volkeren van Europa, dan zullen wij bevinden, dat terwijl ginds derzelve
„geluk en bloei door onderlinge wrevel en tegen elkander opbruischende
„driften belaagd of vernield worden; en elders weder ontevredenheid en
„overdrevene theorien alle gezag ondermijnen, de goede orde en betamelijke
„ondergeschiktheid verwoesten, en het eene volk tegen het andere te wapen
„roepen; ons Koningrijk daarentegen, op behoud van maatschappelijk geluk
„en van eene vrij groote mate van inwendige tevredenheid bogen mag.”

JUST. JAC. LEON. VAN DER BRUGGHEN,

NEOMAGENSIS,

JURIS, ET LITT. HUM. IN ACAD. LUGD. BAT. CANDIDATI

COMMENTATIO

A D

QUAESTIONEM AB AMPLISSIMA FACULTATE JURIDICA
IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA PROPOSITAM

A. MDCCCXXV:

Quandoquidem apud veteres scriptores Romanos, in primis apud Ciceronem, Plinium, Gellium, complures tractantur quaestiones de Jure Civili, quae cum Fragmentis Veterum Juris, et Imperatorum Constitutionibus comparatae, Juris scientiae amplificandae inservire possint; rogat Facultas, ut hae quaestiones, quantum ad scripta Plinii Junioris attinet, accurate colligantur, ordine disponantur, et succincte illustrentur.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII

A. MDCCCXXVI.

JUST. JAC. LEON. VAN DER BRUGHEN,

IN OMNIBUS

REBUS ET LIT. LEG. BVL. CANDIDATI

COMMEMORATIO

AD

QUESTIOM AB AMPLISSIMA FACULTATE JURIDICA
IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA PROPOSITAM

A. MDCCCLXXV.

Quod quidem quae hactenus scriptores Romanos, in primis quod Er-
cennianus, Eusebius, Eusebius, complures tractantur, praestantur de
his rebus, quae cum hactenus hactenus hactenus, et Imperato-
rum hactenus hactenus hactenus, hactenus hactenus hactenus in-
ter hactenus hactenus hactenus, ut hactenus hactenus hactenus ad
scripta hactenus hactenus hactenus, hactenus hactenus hactenus
hactenus, et hactenus hactenus.

HAEC COMMEMORATIO REPERTA EST IN MENSA FEBRUARIA

A. MDCCCLXXV.

J. J. VAN DER ERUGHEM
COMMENTATIO

QUAESTIONEM JURIDICAM.

PRAEFATIO.

Opere meo peracto, ad Judicis quasi Tribunal, non sine formidine aliqua, accedo, ipsius, consiliorumque meorum rationes redditurus. Quod gravissimum esse sentio: nam multum in rerum justa aestimatione, saepe ab eo pendet, ut quare, et qua mente ita factum sit, sciatur. Optime hoc me officio functurum existimo, si quam brevissime dixerò, quae ad descriptionis meae expositionem dicenda videbuntur. Neque committam, ut longiori rationum mearum commendatione, Virorum Clarissimorum cognitioni, praesudicium facere voluisse videar.

Quum in hac literarii certaminis arenâ, inearum quoque virium, periculum facere constituissem, et summopere mihi arrideret, ut omnibus placebat, Quaestio hoc anno ab Amplissima Facultate Juridicâ Lugduno-Batavâ proposita: primas in eo curas posui, ut, quinam proprius sensus, quatenus ejus mens esset, recte intelligerem, ne ab initio forte, inutilem operam navasse viderer. Atque re accuratè perpensâ, Plinii etiam scriptis perlectis, credidi, non tam disputationem requiri, ad loca graviora et jure civili, quae in Plinio tractentur, quandoquidem vix talia in ejus scriptis occurrunt, quam eorum expositionem, quae in illis ad intelligendas, et illustrandas varias Juris Romani partes, alicujus momenti esse posse viderentur.

In ipsâ Plinii lectione ita versatus sum, ut quidquid in quavis Epistola ad hujus instituti rationem pertinere videretur, sedulo adnotarem: atque ita iteratis vicibus repetitâ hâc lectione, magis veritus sum, ut aliena etiam collegissem, quam ut notabilia quaedam loca omissem. Usus sum editione Schaeferi, ex recensione Gesneri, notis etiam Heusingeri et Ernestii instructâ, Lipsiae 1805: neque alias adhibui, ne saepe multorum textuum collationibus in errorem magis inducerer, quam adjuvarer.

Perlecto Plinio, et abundantanti rerum adnotandarum copiâ congestâ, ad gravius opus me

contuli, ut hanc inconditam molem digerere, et ad certam normam, singulis rebus tractandis, sua loca assignarem. Atque aliquamdiu me haesitasse non negabo, quisnam hęc ordo potissimum esset servandus. Equidem post aliquam dubitationem, ita optime hoc cessurum putavi, si quantum possem, ab ipso librorum et epistolarum se insequentium, naturali ordine, non discederem: sed quum in iis, quae notaveram locis, alia magis antiquitatis cognitionem et historiam juris respicerent: alia ad personarum, alia ad rerum jura commodius referri posse viderentur: multa etiam ad cognoscendam judiciorum publicorum et privatorum rationem pertinerent: — pro quatuor diversis his argumentis, totidem Partes in quovis Libro tractando discernendas esse putavi, quarum singulae loca sibi propria continerent: Itaque in primâ cujusque libri parte ea tractavi, quae ad cognoscendos Romanorum usus, quatenus illud studium Jcto utile est, et juris historiam pertinerent: additis etiam de significatione verborum, si quae magis insolito in Juris disciplina sensu occurrere viderentur, animadversionibus: In alteram partem contuli, quidquid hominum liberorum, servorumque jura, manumissionum, nuptiarum, adoptionum, emancipationum, tutelarum et quae sint hujus generis plura: In tertiam vero, quidquid rerum jura spectaret: In quartâ denique parte, causas nobiles exposui, quales frequenter in Plinii scriptis occurrunt, et si quae ad actionum, judiciorumque tam publicorum, quam privatorum rationem illustrandam, usu venire possent, ea tractavi. Ita factum, ut intra certos cancellos quasi, et terminos opus meum conclusum esset, quod in quovis labore haud exigui est momenti: ut maxime uniformem et aequalem haberem scribendi modum: utque plus semel ad eadem loca, in singulis librorum partibus redeundo, horum librorum majorem contraherem familiaritatem. Difficillimum hęc in re fuit, scire, ad quam partem referenda essent loca, quae minus directe, in hęc vel illâ, commemorationem posebant: Atque igitur, hęc me saepius fortasse lapsus esse posse, praesentio.

In ipsâ locorum interpretatione, semper quam bene possem, Juris disciplinam respexi, et locis e Pandectis obscuriora illustrare, aut vicissim, nonnunquam etiam Jctorum fragmentis, e Plinio lucem aliquam affundere, conatus sum. Itaque unico fere adminiculo usus sum Corpore Juris, inutile ratus et fastidiosum, si pagellas meas, frequenter et undique excitatis auctorum et librorum locis, distinguerem: quod imprimis in hęc scriptio-
ne, in quâ res notissimae magis in memoriam erant revocandae, quam novae quaedam, doctorum Virorum testimoniis, probandae, minus opportunum fore putabam. Neque tamen hoc ita dictum velim, quasi non ex bonis Interpretibus, quae dicerem, perpetuo haurire conatus fuerim: Cujacio, quem semper Viros doctos egregie laudantes audivi: Noodtio, Bynkershoekio, Heineccio, aliisque semper cinctus opus perfeci. Quod si recentiores interpretes fortasse non satis excitasse videar: excusationem non immerito quaeram in difficultate, quae juveni imprimis obstat, horum librorum cognoscendorum.

At satis late jam disputavi, ut Vobis, Viri Clarissimi! hujus scriptionis modum atque rationem explicarem; non satis, ut quantis curis de hujus incepti eventu distringar, perspi-

spicere possitis. Nam humanis affectibus me destitutum praedicarem, si aut dolorem, aut summum gaudium ex hoc labore me percepturum, diffiterer. Verum, quidquid aequum vestrum iudicium de hisce laboris mei primitiis statuerit: amaritudinem certe repulsae aequabunt mihi temporis non segniter consumti grata recordatio, et laboris non inuicilis uberrimi fructus.

EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epistola III. § 1. *Intentione rei familiaris obeundae.* Frequenter, et vario admodum sensu vox *intentio*, a Plinio usurpatur: in Epist. II. § 19. h. l. dicitur v. c. *intentio auditorum* i. e. animi excitati vis, sive ardor audiendi. In Paneg. cap. 71. dicitur *intentio humanitatis obeundae* i. e. cura, cupido, voluntas, humanum se praestandi. Hic vero usurpatur pro mente, consilio, alicujus rei perficiendae: Simili sensu vox occurrit in leg. 10. princ. ff. *de aliment et cibar.*

Verum suspectae latinitatis exemplis hanc locutionem annumerat *Schwartz. ad Paneg.* pag. 353. cf. Epist. I. 8. 13. — II. 5. 2. — IV. 13. 2.

Ep. V. § 11. *Paucos post dies ipse me Regulus conuenit in Praetoris officio.* Praetoris officium intelligendum est, vel locus ubi Praetor officio fungitur, vel verba ita sunt explicanda, ut Plinius dicat, se novo Praetori adfuisse, *officii* i. e. honoris causâ, ut eum in publicum deduceret: quo sensu dicitur apud *Suet. in Vit. Caes. c. 15. Novorum Consulium officium relinquunt.* Nimirum moris erat, ut Viri honoribus jam ornati, novos magistratus munus auspicantes comitarentur, et honoris causâ, cum illis ad capessendam magistratus sedem procederent: is honor, quo eos prosequerentur, dicebatur *officium*. Eodem fere sensu in *Ep. I. 9. 2.* dicitur *togae virilis officio interfui*; sed malim *officium* hic intelligere de ipso Tribunali Praetoris, imprimis propter sequens *illuc*, quod fere de loco dicitur: Eodem sensu vox apud *Jctos* usurpatur de *loco*, ubi Magistratus jus dicit. Sic in *leg. 17. ff. de in jus voc.* dicitur *eum pro quo quis apud officium cavet*, et in *leg. 7. ff. q. satis dare cog. apud officium deponi debet.*

Ep. VIII. § 16. *Sed apud Decuriones habui.* Decuriones in municipiis collegium

efficiebant in Decurias distributum, unde iis nomen, quod Senatum Romanum referebat. Habebant curiam, ut vel ex hoc Plinii loco apparet, in quam *contrahebantur* (vid. L. V. 8. 4.) quemadmodum Romae Senatus *cogebatur*. Praeërant iis Duumviri, qui Consulum vice fungebantur, quorum nomen etiam interdum usurpabant. Habebant census proprium, aequè ac Senatores, qui erat centum millium aeris (vid. L. I. 19. 2.), saltem in civitate Comensium.

Ep. IX. § 2. *Ille in advocationem, ille in consilium rogavit.* In advocationem rogabantur causarum patroni, qui publice illud munus professi, amicorum in Tribunalibus causas orabant. In *consilium* vero vario modo vocabantur homines. Nam vel simpliciter in quibuscunque negotiis gerendis, amicis aderant, et prudentia suâ eos adjuvabant. (vid. v. c. III. 2. 3.) vel Judex a Praetore datus, advocabat sibi in *consilium* viros rerum forensium peritos, quorum operâ in judicando uteretur. *Vid. Gell. Noct. Att. XIV. 2.* Quin imo ita receptus erat hic mos, ut quum Plinius privatim, de causâ Assudii Curiani, a matre exhaeredati, cognosceret, in consilium *duos spectatisimos* Jctos adhibuerit, et ex hujus consilii sententiâ, contra eum pronunciaverit. *vid. Ep. V. 1. 4 — 7. (*)*. Vel cives juris periti vocabantur in *consilium* Praetoris, quod ipsi in Tribunali a tergo assidebat, in quo erant Equites quinque et totidem Senatores. *Ulp. fragm. I. 13.* Dicuntur iidem *Decemviri litibus judicandis*, de quibus noster L. V. 21. 2. Hoc autem extremo sensu vox *consilium* usurpatur L. I. 20. 12.

Ep. X. § 8. *Inter altissimas conditiones.* Est haec latinitas Jctorum de matrimonio, unde formula solennis renunciationis in sponsalibus, ita erat concepta: *conditione tua non utor: l. 2. § 2. ff. de div. et repud.*

§ 9. *Sedeo pro Tribunali, subnoto libellos, conficio tabulas.* Cum hanc epistolam Atrio Clementi scriberet Plinius, Praefecturâ fungebatur aerarii (quam gessit, a^o. aet. 34°. vid. *Massonus in Vit. Plinii et Plin. V. 15. 5. X. 20. — Paneg. c. 91.*) Insignia sunt haec verba, quia illis quodammodo describuntur variae partes officii Praefecti aerarii Saturni. Docemur itaque hoc loco, eum, quemadmodum Praefectum Urbi et Praetores, habuisse Tribunal, in quo sedens, cognoscebat de causis ad curam Fisci et tabularum publicarum pertinentibus. Erant enim Praefecti aerario iudices in causis fiscalibus, l. 11. ff. de his quae ut indignis: l. 13. § 1. ff. de Jur. fisci l. 42. ff. eodem. Exemplum est, in L. IV. 12. 4. — *Subnotabat libellos* i. e. subscribebat nomina, tabulas, apochas, chirographa, aliave instrumenta, quae in hujusmodi curâ usu veniunt: denique *conficiebat tabulas* i. e. in tabulas publicas referebat accepta et expensa aerarii publici, aliosque calculos faciebat.

Ep.

(*) De consilio a Praetore aut Jdice adhibendo, insignis est locus in *Ciceronis Verrin. Act. II. L. II. c. 29. §. 80*: Qui etsi ad jurisdictionem in iprovincia magis proprie pertineat, tamen ad cognoscendam horum consiliorum rationem est alicujus momenti.

Ep. XIV. § 5. *Adlectus a Divo Vespasiano inter Praetorios.* Quum decessorum Imperatorum crudelitate, et saevitiâ, exhaustus esset amplissimus ordo integerrimi et honestissimi cujusque caede, Vespasianus, teste *Suet. in ejus Vit. c. 9.* damnum hoc reparare conatus est, legendis optimis quibusvis Italicis et provincialibus, quibus consulares vel praetorios honores tribuit, ut, quamvis consulatu vel praeturâ nunquam functi, iisdem privilegiis uterentur, ac si reverâ functi fuissent. Plura passim sunt exempla, insignium magistratûs alicujus, honoris causâ, ab Imperatoribus tributorum: sic Claudius Caesar Junio Ciloni, Procuratori Ponti, consularia insignia, Aquilae praetoria decrevit. *Tacit. Annal. XII. 21.*

Ep. XV. § 1. *Dicitur jus: ad assem impendium reddes, nec id modicum.* Queritur hic Plinius, Septicium Clarum, ad coenam a se invitatum, non venisse; quare jocose eum actione ad id quod interest comminatur. Verba *ad assem impendium reddes*, deprompta videntur ex Jure civili, et formulam continere, quâ Judex reum ad solvendum id quod interest condemnabat. *Impendium* dicitur eo sensu de usurâ, sive mulctâ, quae pro damno illato solvitur. Sic *Cic. ad Att. VI. 1. foenus et impendium recusare.*

Ep. XVI. § 1. *Nunc vero totum me tenet, habet, possidet.* Sunt extrema haec verba deprompta e formulâ stipulationis, ab Aquilio Gallo inventâ. *Habere* autem dicitur, in genere, omnis dominus, detentor, possessor: sic ipse depositarius dicitur *habere* depositum. *lex 38. ff. de verb. oblig. Tenere* vero in specie refertur ad eum, qui facto naturaliter aliquam rem possidet; *Possidere* ad eum, qui jus possessionis ad interdicta habet.

Ep. XXII. *Perturbat me longa et pertinax valetudo Titi Aristonis.* Tribus locis apud Plinium mentio fit Aristonis: primus est in hac Epist. Ubi de eo dicitur, *quam peritus ille et privati juris et publici:* alter in Lib. III. 3, quae Aristoni ipsi inscripta est: tertius denique L. VIII. 14. itidem ad Aristonem conscriptâ, et in quâ de Senatorio jure quaedam quaestiones ipsius judicio submittuntur, *quippe qui sit peritissimus, et privati juris, et publici:* ut dicitur in init. ej. Epistolae. Videtur autem tribus his locis significari idem Aristonem, qui sub Trajano vixit. Dicitur scripsisse libros ad Cassium (*lex 7. § 3. ff. de usufr.*) item libros ad Sabinum (*lex 6. ff. de usu et habit.*), porro notas ad libros *posteriorum Labeonis*, ut colligere licet ex *leg. 17. § ult. ff. de heredib. instit.* — In lege autem 99. *ff. de adquir. v. omit. hered.*, dicitur Aristonem in *decretis Frontianis* vel *Frontinianis*, aut *Frontonianis*, ita referre. De his decretis multum quaesitum est inter Viros doctos, quaenam fuerint. vid. *Bachius Hist. Jur. III. cap. 1. 28.* Sed verosimilis est eorum opinio, qui dicunt, decreta illa Frontiniana collectionem fuisse decretorum Caesarum, a Frontone vel Frontino quodam compositam, et ab Aristone, ut videtur, notis instructam. Heineccius denique, inter scripta Aristonis nostri, etiam recenset librum *de Furtis* (*Hist. Jur. I. pag. 202.*), ductus loco Gellii Noct. Att. XI. 18. Sed merito hanc ob rem a Bachio notatus. Gellius enim loco laud. dicit, se de Furtis nonnulla legisse in Aristonis libro: non tamen exinde conficiendum, Aristonem librum scripsisse de

tis: Potuit Gellius, ea quae dicit legisse in Aristonis libro ad Sabinum vel Cassium, aliove ejus libro. Haec de Aristone.

Ep. XXIII. § 3. *Erat hic quoque — me facerem.* Solemnia sunt haec verba *appellasset — intercederem — auxilium ferrem*, et Tribunorum plebis muneri propria. *conf. Brisson. de Form. II. p. 271.*

P A R S S E C U N D A.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. XVIII. Omnis haec Epistola lectū est dignissima, et locos graviores continet. Jam statim in § 1. his verbis obviam fiemus „*Rogas ut dilationem petam et pauculos dies, certe proximum, excusem.*” Causam Julii Pastoris Plinius coram judice pedaneo, ut videtur, agendam suscepit. Is vero quum somnio malo exterritus fuisset, patronum suum oravit, ut dilationem dici actioni constituti impetrare conaretur. Triplex nimirum, erat dilationum genus; vel enim ipsae partes litigantes convenire poterant, ut causa prorogaretur, vel *lex* quibusdā casibus dilationem concedebat, vel etiam a *Judice* dabatur. Quum vero dilaciones, vel locum haberent ante litem, contestatam, vel lite pendente, vel post dictam sententiam; quae fiebant conventionē partium, aut a lege concedebantur, passim usu veniebant per tres species memoratas. Illae vero, quae a *Judice* consistente (*lex 4. Cod. de feriis et dilat.*) dabantur, vix locum habebant, nisi post litem contestatam, eaque pendente. Hujusmodi autem dilationem, ut videtur, J. Pastor impetrari voluit, quandoquidem res eo perducta fuit, ut jamjam Plinius coram *Judice* causam dicturus esset. Propterea autem difficile fore, hoc casu, dilationis petitionem, subjungit Plinius, quod repetit in fin. huj. Epist. quia vix *Judex* dilationem concedere solebat, nisi ob gravem causam, defectum probationum, vel similem, qualis hīc non aderat.

Judex pedaneus dilationem igitur concedere poterat. Verum eadem in *judicio* Centumvirali, lite jam pendente, dari non solebat. Docemur illud extremis hujus Epistolae verbis § 6. „*est enim sane alia ratio tua, alia mea fuit; nam judicium centumvirale differri nullo modo: istud aegre quidem, sed tamen potest.*” At vero, quare ita juris fuisse dicamus, ut *judicium* centumvirale nullo modo differri posset? Equidem, si conjecturam qualemcunque meam proponere liceat, cum in causis ipsis centumviralibus, quas v. c. recenset *Cic. de Orat. I. 38. loc. notiss.* nihil peculiare inesse videatur, quare prae aliis dilationem non admitterent: causam hujus vetiti quaerendam puto in ipsa

ratione et naturâ hujus judicii: nimirum, quum non nisi in causis gravioribus, quatuor consilia, in quâe totum centumvirorum Tribunal erat distributum, convocarentur, et magnus numerus 180 Judicum esset eligendus; quum porro in primis solenne, et grave esset hoc judicii genus, cui ipse Praetor cum Decemviris hastâ positâ praesidebat, incongruum fortasse visum est, si litigantes non satis instrumentis et probationibus instructi, ad illud accedere auderent et peterent, ut res multis ambagibus impedita, temere differretur, et pro suo libitu repeteretur; itaque non tam lege aliquâ, aut causarum naturâ, dilationes in judicio centumvirali prohibitas fuisse credam, quam usu et decori studio, ne multi cives saepe quorundam litigantium inertia, aut libitu detinerentur. Eadem etiam dignitatis habita ratio apparet seriore tempore in causis, quae in consistorio principis agebantur. Hae enim, ut centumvirale judicium, nullam dilationem patiebantur, ne Imperatoris majestas minui videretur. Vid. *lex 5. Cod. de feriis et dilat.* — Caeterum usus est hoc loco *Siccama, de centumvir. Jud. cap. 5*, uti probaret, haec judicia diversum genus constituisse a privatis. Sed minus recte ut videtur, quandoquidem ratio vetiti, ut diximus, non in causarum naturâ; sed judicii dignitate et existimatione posita erat; tum etiam apud Centumviros unice tractabantur causae privatae.

Ep. XVIII. § 3. *Eram in quadruplici judicio.* Significatur centumvirale judicium, quod in 4 consilia erat distributum. Haec singula, in Basilicâ, seorsim suum habebant Tribunal, et, vel separatim judicabant, vel in unum contracta, centum octoginta judicum numerum efficiebant, et simul praesidente Praetore cognoscebant. Cf. *Plinii Ep. VI. 33. 3.* Caeterum in plura incidemus *Plinii* loca, quae de centumvirali judicio sunt gravissima, et quorum singula suo loco tractabimus (*).

Ep. XX. § 2. *Alioqui praevaticatio est transire dicenda.* De origine hujus vocis notetur, eam proprie notare, *deslexum ab itinere recto.* Sic orator apud *Plinium Hist. Nat. XVIII. 10.* dicitur *praevaticari*, i. e. sulci non rectum ducere tramitem. Inde haec vox in foro dici coepta, significavit omnem calliditatem, malamque fidem, a partibus litigantibus, inter se, vel ab advocatis, circa clientes adhibitam. Eo sensu non hinc significatur ea fraus accusatorum, qui ab accusatione desistunt, quae punitur, et de qua *Tit.* est in *ff. lib. XLVII*, sed negligentia, vel etiam dolus, quo quis, in orandâ clientis causâ, non omnia dicit, quae ad causam probandam pertineant.

Ep. XX. § 7. *Testes sunt — indicatur.* Plinius hinc, ut defendat opinionem suam, causarum patronum oportere, non nimis esse brevem in dicendo, exemplo utitur *Ciceronis*: dicit enim, quasdam ejus orationes non omnia continere, quae in refutandis singulis accusationis capitibus, usu venire debuissent; nonnulla etiam crimina ab accusa-

to-

(*) De judicio centumvirali, praeter *Siccamam* et *Zepernick*, novissimus auctor est *Clariss. Bethmann Hollweg*, qui in *Horreo jurisprudentiae Historicae*, edito a *Sayignyo, Eichhorn*, et *Göschen*, tom. V. part. III. p. 358. egit de *competentia Tribunalis Centumvirorum*.

torè objecta, verbo tantum esse indicata, et in ipsa edita defensione non peculiariter tractata, non magis quam *subscriptions criminum*, i. e. libelli accusatorii, quibus summarie causa exponebatur, et quos plures saepe accusatoris amici, honoris et consensus causa subsignabant. Ernestus *subscriptionem* hinc intelligit de *subscriptione censoria*, i. e. summaria descriptione delictorum, altarumve causarum, propter quas Censores in censu agendo, civem aliquem notabant et ordine movebant. *Vid. Gesner. ad Ernest. Epist. in Schaeferi edit. pag. XXXIII.* Caeterum res eodem redit; nam et sic significatur compendiaria illa criminum indicatio, quam Plinius, quo se defendat, in orationibus citatis deprehendi contendit.

Ep. XXI. § 11. *Adsunt huic opinioni meae leges, quae longissima tempora largiuntur.* Persequitur hinc Plinius sententiae suae defensionem, atque pro ea quasi in testimonium vocat leges judiciarias, quae causarum patronis latum dicendi campum aperiuunt, neque igitur actiones tam arctis finibus circumscribi volunt.

Ad leges autem a Plinio significatas referri debet lex Pompeja, lata a Cn. Pompejo, tertium Cos. A. U. 702. de ambitu, qua accusatori binas, reo vero ternas ad dicendum horae praestitutae sunt. *Vid. Cic. in Bruto cap. 94.* Sed quandoquidem hinc a Plinio plures leges significantur, nihil vetat conjicere, tum lege Julia publicorum judiciorum, tum fortasse singulis legibus criminum publicorum, tempus definitum fuisse, per quod tum reo, tum accusatori dicere liceret. Sic lege Julia repetundarum accusator accipiebat sex horas, reus vero novem, quod conficere licet ex loco *Plin. IV. 9. 9.* Ubi dicuntur, in causa repetundarum, *e lege*, accusator reusque tantum temporis accepisse. — Non tamen stricte servabatur illud tempus, lege definitum: in simili enim repetundarum judicio Plinius narrat (II. 11, 14.) se accusatoris partes sustinentem, *horis pene quinque dixisse*, quod tempus tamen ordinario etiam longius fuisse dicas, quandoquidem adjicit eo loco, decem clepsydris, quas ab initio *spatiosissimas* (*) acceperat, dein quatuor fuisse additas. Igitur ab initio, minus etiam quinque horis acceperat, quum proprie ad minimum horas novem accipere debuisset. Ideo autem leges publicorum judiciorum hinc solas a Plinio significari dixi, quia in his solis certum dicendi tempus erat definitum. In judiciis vero privatis, non certus numerus clepsydrarum, a iudice dandus, erat determinatus. Hoc ex ipsa rei natura apparet, et ex *lib. VI. 2.* ubi Plinius, M. Regulum desiderari dicit in judiciis, (i. e. *privatis*: nam haec significari ex toto contextu apparet); illud enim gratum erat cum eo dicentibus, quod *libera tempora petebat*, i. e. tot clepsydras a iudice petebat et impetrabat, quot ipse vellet. Et in § 7. ejusdem Epist., Plinius suum morem tradit, cum iudicaret, *tantum aquae dan-*

(*) *Spatiosissimae* illae clepsydrae profecto non ita intelligendae sunt, quasi aliae clepsydrae aliis longius tempus continuissent, et iudicassent. Sed decem priores clepsydrae non arcte computatae fuerant, ita ut magis eas excessisset Plinius, quam intra eas conclusus fuisset.

dandi, quantum quis plurimum postulare. Ex his igitur conficias, liberum hâc in re fuisse iudicis arbitrium: non tamen clepsydrarum usum a Graecis desumptum, in iudicii privatis prorsus ignotum fuisse, ex iisdem his Plinii locis apparet; quod nonnulli perperam confecerunt ex loco dialogi *de causis corruptae eloquentiae* cap. 38. *Vid. v. g. Consult. Rau in diss. inaug. ad Or. pro Pub. Quintio pag. 26. — Lugd. Bat. a. 1825.*

Ep. XX. § 12. *Frequenter egi, frequenter iudicavi, frequenter in consilio fui.* Triplex forense negotium hic significat Plinius. *Egit* i. e. ipse, sive in Tribunali Praetoris, coram Iudice Pedaneo, sive in Centumvirali iudicio, sive coram Decemviris, aut Recuperatoribus, sive in senatu clientiam causas oravit. *Frequenter iudicavit*: hoc unum genus plures species comprehendit. Nam vel iudicat *Judex pedaneus* in causis legitimis s. stricti juris, vel *arbiter* in causis bonae fidei, vel *recuperator* in causis, quae imperio continentur, omnes a Praetore dati; vel *Decemviri stilibus iudicandis*, qui propriam aliquam jurisdictionem habuisse videntur, vel Centumviri, vel denique Senatus in causis ad rempublicam pertinentibus. Quum autem Plinius dicit, *se in consilio saepe fuisse*, quid his verbis significetur, supra vidimus, cum ageremus de variis vocis *consilium* usibus. Eodem pertinent sequentia in § 23. huj. Epist. *nam si hos in consilio habeas*, et caet.

Ep. XXIII. *Consulis, an existimem te in Tribunatu causas agere decre.* Nunquam lege aliqua vetitum fuisse videtur Tribunis plebis, causas agere. Verum liberâ republicâ, major adhuc eorum erat dignitas et auctoritas, quam ut facile iis incommodis se exposuissent, quibus causarum Patronus erat obnoxius, et quae enumerat Plinius in hac Epist. v. g. *Ut silentium indici posset clepsydra illi, qui jubere possit, quemcunque tacere.* Inde profecta erat Pompeji Falconis dubitatio, cui hic rescribit Plinius.

EPISTOLARUM LIBER SECUNDUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. §. 9. *Quin etiam in hâc novissimâ valetudine veritus, ne forte inter quinque viros crearetur, qui minuendis publicis sumptibus iudicio senatus constituebantur.* Explicandus est hic locus ex *Panegyri. c. 62. § 2.* Ubi Plinius de iis dicens, quos Tra-

janus Consules fecerat, „nempe enim, inquit, hi sunt, quos Senatus, quum publicis sumptibus minuendis, optimum quemque praeficeret, elegit et quidem primos.“ — Res etiam ulterius explicatur loco Xiphilini de Dione L. LXXVIII. p. 770, quo docemur, auctore Nervae sumtos publicos, quantum fieri possêt, deminutos fuisse.

Ep. IX. § 2. *Meo judicio pervenit ad jus Tribunatus petendi, quem nisi obtinet in Senatu, vereor ne decepisse Caesarem videar* — Tenendae sunt ad h. l. mutationes in magistratuum creatione, ab Imperatoribus sensim introductae. Quum enim J. Caesar, exceptis Coss., jus creationis reliquorum magistratuum cum populo partitus esset, Augustus quidem antiquum jus quodammodo revocavit, sed Tiberius ulterius processit, et vincula a Caesare primum plebi injici coepta, arctius etiam constrinxit. Comitiorum enim vim prorsus ipsi ademit, et e campo ad Senatum transtulit (*Tacit. Annal. I. 15*). Itaque, ab eo inde tempore, in creandis magistratibus hic ritus observabatur, ut qui ad honorem aliquem pervenire cuperent, prius a Principe tamquam candidati designarentur (*).

Tum in Senatu de iis suffragia ferebantur. Licentia autem creandi, quos Senatus vellet, pro vario Principum ingenio, aut major aut minor fuit; eadem ratione etiam ambitus usus, et abusus, vel viguit, vel non necessarius fuit. Quum igitur post Tiberii tempora, de comitiis magistratuum sermo est, semper illud intelligendum de comitiis in Senatu habitis, nisi quod propter solam formam, et ad decipiendam plebem, ea etiam comitia habebat, in quibus tamen non nisi solennitates quaedam et ritus antiqui celebrabantur.

Ep.

(*) Heusingerus, qui in adnotatione ad h. l. legendum censet, *meo suffragio praevenit ad jus Tribunatus petendi*, dicit illud jus non quidem impetrandum fuisse ab Imperatore, sed veniam fuisse obtinendam Principis, *ante alios* petendi, atque sic lectionem *praevenit* ruetur. Verum dubito, an recte haec dicta sint; nullum enim erat *jus*, quo inter multos, qui Tribunatui petendo pares erant, alius alium Principis favore praeveniret. Verum, retentâ lectione *meo judicio* et *pervenit*, ita locus explicandus videtur. A tempore inde Augusti observatum fuisse videtur, ne quis Tribunus pleb. crearetur, nisi qui esset Vir Senatorius. Quod apparet e loco *Suet. in Augusto 10*. Ubi narrat, eum in locum Tribuni pleb. demortui candidatum se ostendisse, *quamvis patricius nec dum Senator esset*. Idem tradit, Augustum, si deessent candidati Senatores, ex Equitibus etiam Romanis Tribunos pleb. creasse. *c. 40. ibid.* Nulli igitur Tribunatum pleb. petere potuisse videntur, nisi qui essent Senatorii Ordinis; quod prudenter observatum ab Imperatoribus, ut scil. homines ex ordine omnia sibi concedere consueto, instaurare vix cogitarent antiquam potestatem Tribuniciam, quae nomine fere tantum adhuc in Tribunis plebis subsistebat. Atque eo sensu Plinius dicit, *suo judicio*, Sextum Erncium ad jus Tribunatus petendi pervenisse, quia ipsi latum clavum i. e. dignitatem Senatoriam, et quaesturam, quae aditum dabit in Senatum, a Caesare impetravit. §. 2. *h. Epist. Vid. Lipsius Elect. II. 13.*

Ep. XI. § 9. *Itaque Tuccius Cerealis jure Senatorio postulavit.* Nimirum illo jure, quo cuivis Senatori, antequam sententiam rogaretur, surgere licebat, et de re quae tractabatur disserere, quamdiu vellet. Imo saepe hanc licentiã utebantur, ut disceptando de rebus a quaestione prorsus alienis, rei propositae exitum differre conarentur, atque ita dicebantur *diem terere dicendo.*

Ep. XI. § 19. *Injunctã advocacy.* Quidam interpretes *advocationem* hinc dici putarunt pro *accusatione.* Verum quidem est Plinium et Tacitum *accusasse.* Sed haec ipsa accusatio magis *advocatio* dici poterat, quia jussi erant hanc in causã provincialibus adesse. Caeterum, in causã repetundarum semper, etiam liberã republicã, quum socii aliquem repetundarum reum postulassent, Scto iis permittebatur patronum sibi eligere, aut eodem, causarum patrono uni, vel pluribus, accusationem suscipere injungebatur. Videtur interdum haec advocatorum designatio, sortibus fuisse in Senatu peracta, ut nomina causidicorum complurium in urnam conjicerentur, et qui priores extraherentur, accusationem suscipere deberent. Sic in ipsã hanc Marii Prisci causã, Plinius, quum a provincialibus ad eum accusandum esset rogatus, et propter muneris gravitatem (erat enim Praefectus aerarii) se excusasset, censente postea Consule designato, desiderio Senatus non resistendum putavit, et cum aliis nomen suum in urnam conjici passus est. Hujus obsequii rationes exponit Trajano X. 20.

P A R S S E C U N D A.

J U S R E R U M.

Epist. IV. § 2. *Quum vero ego — creditor solus extiterim.* Poterat enim creditor aliquis hereditarius, reliquis creditoribus debita hereditaria solvere, etiam invito debitore. *l. 53. ff. de solut. et liberat.;* atque ita, quum hi creditores actiones suas ipsi cessissent, solus creditor existebat. Sic Plinius, quum hereditatis paternae Calvinae devolutae creditor cum multis aliis esset, his, ut eo facilius hereditatem aere alieno gravem adiret, solvit, atque ita solus creditor factus, creditum Calvinae acceptum tulit.

Ep. XI. 23. *Stipulatusque de Martiano,* et caet. Cursim hinc adnotetur insolitus usus vocis *stipulari* cum praepositione *de:* itaque Gesnerus ad hunc locum opportune citavit *l. 37. ff. de usufr.* Ubi eodem modo dicitur, *de te dari stipulatus essem.*

Ep. XVI. *Tu quidem — confirmati testamento.* Plinii igitur tempore jam usu receptum erat, quod Papinianus docuit, teste Justiniano § 1. *Instit. de Codicillis.* Codicil-

los non valere anteriores testamento, nisi eo expresse essent confirmati, quod jus Divi Severus et Antoninus ita immutarunt, ut fideicommissum, codicillis testamento non confirmatis relictum, praestari oporteret, nisi e testamento appareret, testatoris voluntatem esse mutatam; neque igitur mirum accidere debet, a Papiniani sententia Imperatores discessisse. Is enim magis jus quod jam diu receptum erat, tradidit, quam difficilem aliquam quaestionem explicuit: neque etiam Imperatores rescripto suo interpretationem dederunt, sed novum quodammodo jus constituerunt.

§ 3. *Praesertim quum delatori locus non sit.* Significantur ii delatores, qui praemiis allecti, quod introduxerat Augustus (*Tacit. Ann. III. 28*), deferebant hereditates vacantes, aut ex lege Papiâ Poppaeâ caducas. Causas autem, propter quas bona hereditaria fisco vindicabantur, commemorantur in leg. *I. ff. de jur. fisci*. Non vero inter has recenseri debere etiam hanc, si testamentum irritum, aut nullum reperiretur, aut si Codicilli, quibus legata aut fideicommissa erant relicta, pro non scriptis habendi essent, res ipsa docet. Ratio in promptu est: poterat enim tamquam caducum deferri, quod reverâ a testatore erat relictum, sed non accipiebatur propter defectum, aut vitium ejus, cui relictum erat. Non vero illud, quod ne relictum quidem erat; quum testamentum aut Codicilli effectum carerent, atque igitur pro nunquam scriptis essent habendi. Propterea igitur Plinius, non locum hinc esse delatori, inquit, quia legatum Acilianus codicillis reliquerat, qui pro non scriptis erant habendi; nemo vero eum, defunctorum voluntatum pium cultorem impedire potuit, quo minus, tamquam donationem legatario factam, praestaret legatum, quod testator inutiliter reliquerat.

§ 4. *Quum vero liceat heredi donare, quod in hereditate subsedit.* *Subsidere* dicitur de pecuniâ, quae rationibus factis superest, quae apud aliquem ex causa improvisâ, cum expendi debuisset, remansit. *Vid. IV. 12. 2.* Optime vis hujus vocis percipitur, ex leg. 76. § *I. ff. ad leg. Falcid.* Ubi dicitur „Quâ ratione placuit legata, quae legatarii non capiunt, cum apud heredes subsederint, hereditarii jure apud eos remanere intelligi.” Solennis itaque haec vox fuisse videtur eo casu, quo legatum extinctum heredi acquirebatur.

Ep. XX. § 14. *Et habebit, si modo ut coepit, aliena testamentâ, quod est improbissimum genus falsi, ipsis quorum sunt illa, dictaverit.* Poenâ legis Corneliae de falsis coercitos fuisse, qui, cum, vel dictante testatore, testamentum literis mandarent, ipsi sibi aliquid adscriberent, memorare inutile sit: Verum Plinius, hoc crimine illud etiam atrocius esse dicit, si quis, uti Regulus fecerat, malis artibus testatorem, sibi testamentum dictantem, aliquid adscribere coëgisset. — Scilicet moris fuit, ut ad confectionem testamenti, imprimis ab hominibus juris ignaris, adhiberentur Viri legum periti, qui auditâ testatoris voluntate, testamentum scribae dictarent, ut esset rite conceptum, neque externo quodam vitio laboraret. Exemplum est in *Suet. in Nerone Cap. 32*, ubi narrat, Jctis tunc temporis periculosum fuisse, si testamenta aut scriberent, aut dictarent, in quibus prin-

principis nulla fiebat mentio. — Non tamen fuisse videtur, ut Plinius in eos tam acerbe inveheret, qui in dictando ejusmodi testamento, sibi legatum quoddam addicebant, ut recte dicere potuerit, illud esse *improbissimum genus falsi*; erat sane dolus malus, si, uti Regulus, perversâ calliditate, testatorem dictantes circumvenirent. Sed quum nihil dictari posset, nisi quod testator audiret, et comprobaret, non hâc ratione falsum committi poterat, eo sensu, quo is hujus criminis reus fiebat, qui inter scribendum intersereret ea, quae testator nesciret. Verumtamen ex h. l. apparet, tempore Plinii prorsus incongruum et malae fidei fuisse habitum, si quis in testamento, volente et consentiente testatore, sibi quoque relinqui aliquid, dictaret. Summum declarat haec opinio honestatis studium, et decori habitam rationem; postea demum Zeno Imp. rescripto, quod est in *l. 22. Cod. de test. et quemadm.* sanxit, ut dictantibus testamenta, legatum, vel fideicommissum, vel quodcunque aliud, a testatore posset relinqui. Caeterum, *aliena testamenta* dicuntur h. l., ea testamenta, quae a mente testatoris sunt aliena, quae magis alienum commodum, quam testatoris spectant.

P A R S T E R T I A.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Ep. XI. Continet haec Epistola complura, quae ad illustrandam judicii repetundarum rationem, alicujus sunt momenti. Conabimur primum totam causam breviter exponere, quo facto, ad singula loca notatu digna morabimur.

Marius Priscus, vir Consularis, et qui Septemviratu Epulorum functus erat, Africae Procons, praefuit. Hunc provinciales repetundarum apud Senatum reum postularunt, et Plinium sibi advocatum elegerunt. Is primum se excusavit: verum postea, Senatus sententiâ motus, eique obsequium praestare volens, advocacionem cum Tacito suscepit. Marius vero, quum culpa ita sibi conscius esset, ut defensionem inutilem putaret, omissâ eâ iudices petiit (§ 2). Non tamen accusatores hâc fugâ contenti, senatum admonuerunt, eas fuisse Marii concussiones et criminum immanitatem, ut simplici litis per iudices aestimatione res componi non posset. Nimirum eo nequitiae progressus erat, ut a duobus provincialibus, Vitellio Honorato, et Flavio Martiano, magnâ pecuniae vi corruptus, hujus in gratiam Equitem Romanum crudelissimis suppliciis necasset; illi vero exsilium alius Equitis Romani, amicorumque ejus complurium, necem vendidisset. Gravissima haec erant crimina, quae a magistratu Romano committi pos-

sent

sent. Vid. l. 7. § 3. ff. ad leg. Jul. repetund. — Cum igitur haec Senatui exposuis-
sent Tacitus et Plinius, Fronto Catus, Marii patronus, oratione ad misericordiam mo-
vendam quam maxime composita, senatum rogavit, ut Mario, quos petiverat iudices,
concederentur, neque ultra legis poenam in eum saeviretur (§ 3). Hic maxime diver-
sae erant senatorum sententiae; erant qui contenderent, Senatum effectu ordinariae cog-
nitionis de crimine, quo sc. Marius iudices ad aestimandam litem petiverat, conten-
tum esse oportere, neque ulterius extra ordinem in crimen esse inquirendum, quum legi
ita satisfactum esset. Alii vero, a Mario eas poenas repetendas esse censebant, quas juste
meruerat, neque simplici aestimatione rem posse absolvi, ut poena delicti gravitati es-
set accommodata. — In hac opinionum discrepantiâ, Julius Ferox, Cos. designatus, me-
diam quandam sententiam protulit. Censuit enim, rem eo loco esse habendam, quo
pervenisset, ut nimirum ad aestimandam litem Marius iudices acciperet. Interea vero
ex Africa acciri oportere Vitellium Honoratum, et Flavium Martianum; quibus auditis,
quid ulterius agendum foret, tum circumspicerent (§ 4—6). Quam sententiam quum
omnis Senatus amplexus esset, interim socii criminum Marii ex Africa Romam vene-
runt, tumque extraordinaria cognitio Senatus de eo ceterisque decreta est: paucos
post dies Martianus solus, (nam Honoratus interea mortuus erat), in senatum intro-
ductus est. Quum vero Tuccio Cereali, Viro consulari, iniquum videretur, si absente
reo principali (Mario), is qui commune crimen cum ipso perpetraverat, audiretur et
recte se defendendi copiam non haberet, in proximum senatum haec cognitio delata est.
Januario vero mense senatus habitus est, praeside ipso Principe (*) et maximâ sena-
torum frequentiâ. Tum Plinius accusare Marium Priscum et Martianum instituit; au-
diti fuere deinceps, Marcellinus pro Martiano; postero autem die, Salvius Liberalis pro
Mario, cui respondit Tacitus: denique pro Mario, Fronto Catus verba fecit; ita ta-
men, ut magis iudicum misericordiam deprecaretur, ut in causâ desperatâ, quam reum
defenderet. Et quum tertio demum die causa perorata esset, sententiam rogatus Cor-
nutus Tertullus, Cos. designatus, censuit, ut, quae septingenta millia Marius a Mar-
tiano acceperat, ea mulctae nomine in aerarium deferret, atque insuper ipsi Italiâ et
Urbe, Martiano etiam Africa, interdiceretur. Sic enim poenae inter Marium et Martia-
num, ejusdem criminis participes, aequaliter distributae videbantur: utrique Italiâ inter-
dicebatur, sed Marius insuper mulctam pendebat: Martiano aditus Africae praclude-
batur: neque tamen his poena Marii solvebatur; nam antea jam censente Julio Feroce,
lis, iudicibus datis, aestimata fuerat, eamque provincialibus solvere coactus. Hanc igitur

(*) In hac § suspecta videntur verba, erat enim Consul; nam, ut acute observavit Hensingerus, absurdum quid fecisset Plinius, si Arrianum docere voluisset, quis tunc consulatu fungebatur, quod sane neminem Romanum latere poterat: non sane ex hoc loco conficere licet, Principem, non nisi quando Consulatum gerebat, in senatum venisse, eique praesedis-
se.

sententiam omnes secuti sunt praeter Pompejum, Consulem cum Tertullo designatum, qui Martianum quinquenni relegatione puniendum, Marium vero relinquendum putavit mulctae septingentorum millium, et repetundarum poenae, quam jam passus erat. (§ 19 — 21). Mario et Martiano vero condemnatis, alia causa supervenit (§ 23) (*). Nam ex tabulis Martiani aliisque indicibus apparebat, Hostilium Firminum, Marci in Africa legatum, similiter turpi concussionis crimine esse pollutum. Marii enim, in vexandis Equitibus Romanis adjutor exstiterat: a Martiano pecuniam ob turpem causam acceperat, et unguentarii nomine, magnam pecuniae summam a provincialibus exegerat. Scilicet magistratibus provincialibus xeniola quaedam accipere non erat vetitum: *vid. elegantissima Epist. Severi et Antonini in l. 6. § 3. ff. de off. Proc. et leg.* — Verum Firminus munusculorum modum excesserat, et ex quo unguentum quasi sibi compararet, decem millia sestertium acceperat. — De eo quoque quum in senatu relatum esset, exitus illius rei narratur *Epist. 12. h. l.*

In senatum igitur introductus, et de accusatione interrogatus, respondit, atque statim sententias Consules protulerunt; e quibus Nervae opinio vicit, ut in sortitione provinciarum ejus ratio non haberetur contra Cornutum Tertullum, qui simpliciter eum ordine moveri voluerat. — His causa illa nobilis Marii Prisci absoluta est.

Jam singula accuratius spectare conabimur. *Ep. XI. § 2. Marius Priscus — omissa defensione iudices petit.* Scilicet ad aestimandum damnum, quod provincialibus intulerat. Hoc enim erat proprium legum repetundarum consilium, ut provinciales ab exactionibus magistratuum Romanorum indemnes servari possent (†); quod Marius sponte facere voluit iudicibus petitis, ne in graviora sua crimina ulterius inquireretur.

Excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus iudices dari possent. Nimirum iudices illi ad damnum aestimandum tantummodo dabantur. Sin vero graviora crimina admisisset reum appareret, extraordinaria de eo in senatu cognitio habebatur.

§ 4. *Aliis cognitionem senatus lege conclusam, aliis liberam solutamque dicentibus.* Laborant hic interpretes, quaenam significetur *Senatus lex*. Imo credit Catanaeus, intelligendam esse legem quandam, quae tantum esset, ne bis de eadem re ageretur. At, ut recte animadvertit Schaeferus, nodum in scirpo quaerit. Res enim non est adeo difficilis: alii Senatores censebant Frontoni concedendum esse, quod petiverat, ut ne ultra repetundarum legem quaereretur, cui jam Marius petendis iudicibus satisfecerat: itaque

(*) Dicit Plinius superesse adhuc *λειτοργιον non leyè*: eadem voce utitur in *Epist. sequenti* init., de eadem re. At frustra eam in Lexicis quaero: vera fortasse est Gesneri conjectura, Plinianum hoc esse deminutivum neutrius generis voc. *λειτοργος*, quae notat magistratum, quicumque in republica munere quodam fungitur.

(†) Cf. *Cic. in Divinatione contra Caecilium c. 15.*

quæ cognitio Senatus intra legem concluderetur; aliis vero æquum videbatur, ut minime tam arctis finibus hæc cognitio circumscriberetur, sed libere de aliis quoque criminibus, quorum Marius accusabatur, quaestio haberetur, ut si vera comperiretur accusatio, meritas poenas lueret.

§ 13. *Erat igitur perquam onerosum accusare damnatum.* Proprie damnatus non dici poterat Marius; nam semet ipsum magis legis poenae subjecerat. Quare addit in sequentibus Plinius, „quem ut premebat atrocitas criminis, ita quasi peractae damnationis miseratio tuebatur.”

§ 20. *Marium repetundarum poenae, quam jam passus esset, censuit relinquendum.* Gravissimus est hic locus, quia probabiliter ex eo conjici potest, quaenam proprie legis Juliae repetundarum poena fuit: de qua re inter juris interpretes non certo constare videtur. Cujacius v. c. in *Paratitulis ad Tit. Cod. ad leg. Jul. repetund.* docet, in poenam variatum fuisse, et modo crimen repetundarum sola condemnatione in litis aestimationem cum infamia, modo exilio esse punitum. Lipsius vero ad Taciti Annal. XIV. 48, putat, praeter litis aestimationem, poenam etiam fuisse ordinis amissionem. Heineccius in *Syntagm. Antiq. ad Instit. IV. 18. 75.* graviorem fuisse statutam poenam existimat. — Verum ex hoc Plinii loco commode probari posse videtur, non aliam hujus legis fuisse poenam, quam nudam litis aestimationem. Priscus enim in § 2. dicitur *judices petiisse*, scilicet ad litem aestimandam. — Fronto Cadius dein rogavit, *ne ultra legem repetundarum quaereretur*; unde jam apparet, ultra legem puniri debuisse Marium, si, praeter litis aestimationem, aliae poenae de eo exactae fuissent. Tum Senatores a parte Frontonis stantes voluerunt, ut cognitio Senatus *lege concluderetur*: et J. Ferox interim Mario dandos judices censuit, eique dati sunt; nam hæc sententia prevaluit: atqui nulla alia Marii poena, antequam extra ordinem in exilium et mulctam condemnatus fuit, apud Plinium memoratur. Quum igitur sententiae loco diceret Pompejus, Marium repetundarum poenae, quam jam passus esset, esse relinquendum: quaenam alia poena praeter litis aestimationem, ad quam judices dati erant, intelligi possit, non video.

Quod vero Lipsius statuit, ordinis amissionem etiam huic poenae accessisse, quod ex hac Plinii Epistola probat, non video Marium Senatu motum fuisse. Verum quidem est, ob stare videri ea, quae dicit in § 12. sed observandum est, eum non Marii eo loco miserum casum deplorare, quod qui modo Senator fuerat, non amplius jam esset, sed quoniam is, qui *modo consularis, modo Septemvir Epulorum stabat, nunc neutrum erat.* Scilicet, quia infamia quae condemnationem sequebatur, (*Vid. l. 12. Cod. de dignit.*) his dignitatibus exutus censebatur. Non etiam adferri debet locus ejusdem Plinii in *Epist. 12. h. L.* Ubi dicit Cornutum Tertullum censuisse, ut Firminus ordine moveretur; nam hoc ipsum probat, non propriam illam legis fuisse poenam.

Neque etiam Firminus repetundarum accusabatur, verum utpote socius Marii, in extraordinaria cognitione de ejus criminibus comprehensus erat. Non magis obstant alii loci scriptorum a Lipsio l. l. allati, veluti *Saet. in Jul. 43. Tacit. Annal. XIV. 48. Histor. I. 77. Suet. Othon. 2.* — Negari non quidem potest, repetundarum damnatos etiam Senatu motos interdum fuisse; non vero haec erat legis poena, sed effectus infamiae, quâ condemnati notabantur: poterant vi hujus infamiae a Censoribus Senatu moveri. Sic Jul. Caesar apud Suet. in ejus vita 43, dicitur *repetundarum condemnatos etiam ordine Senatorio movere*, scil. potestate censoriâ, quam sibi adsumserat; sic in reliquis exemplis memorantur quidem condemnati repetundarum, iidemque ordine moti, sed nusquam dicitur id factum esse *legis poena*. Infamia autem illâ non solum condemnati poterant ordine moveri, sed etiam prohibebantur testimonium dicere, judicare, postulare. l. 6. § 1. ff. *ad leg. Jul. repetund.*

Poena igitur ordinaria legis Juliae repetundarum simplex fuisse videtur litis aestimatio; erat enim propterea solum introducta, ut peregrini pecunias a magistratibus Romanis injuste captas recuperare possent, quemadmodum cives Romani civili actione idem petebant, ideoque ad solos provinciales, non vero cives pertinebat. vid. *Cujac. l. cit.* — Itaque si in priori repetundarum judicio comperiebatur reus pecunias illegitimo modo exegisse, iudices dabantur; sin vero graviora etiam delicta commisisset arguebatur, extraordinaria Senatus cognitio haberi poterat. Atque ex hac, vel exsilio, vel aquae et ignis, vel urbis, vel Italiae interdictione, pro criminis atrocitate puniri poterant condemnati; non vero hae poenae lege Julia pronunciabantur, sed ab arbitrio pendebant Senatus. Huc igitur pertinent omnia exempla eorum, qui repetundarum rei facti gravissimis poenis affecti sunt. Plura etiam argumenta protrahere possimus; at jam nimis excrevit haec adnotatio. Incidemus deinceps in alia quaedam Plinii loca, quae huic sententiae non repugnare probabimus.

Ep. XIV. Insignis est haec Epistola de Centumvirali judicio: cujus ratio et ordinatio tam obscura est, ut de eo gravissimae inter Viros doctos controversiae agitatae fuerint. Incidemus primum in haec verba (§ 1.); *sunt enim pleraeque parvae et exiles*, (Centumvir. causae). Non nimis premendum videtur hoc Plinii de causis centumviralibus iudicium, siquidem, quas enumerant Cicero (*), aliive scriptores, eae omnes ad gravissimas juris privati partes pertinerunt. *Parvas et exiles* fortasse eas dicit Plinius, si comparentur cum publicis judiciis, et accusationibus criminum, in quibus oratorum eloquentiae, et dicendi contentioni latior campus patebat: tum etiam, ut ex sequentibus

(*) *De Orat. I. 26.* Observandum etiam est, omnem disputationem Crassi hoc l., eo spectare, ut probetur causas Centumvirales esse revera graves, et quas arrogantiae ridiculae sit velle contemnere.

apparet, multum antiquae dignitatis et reverentiae amiserant Centumviri, unde fortasse fiebat, ut quamvis de fisdem causis judicarent, ipsae hae causae, non ea, qua par erat, gravitate tractarentur. Praeterea Plinium non tam ipsum Centumvirorum judicium, quam advocatorum, qui in eo versabantur, levitatem reprehendere voluisse, apparet ex iis, quae dicit in § 2. in fin. „Nam hinc quoque, ut illic, primum coepit esse, quod maximum est” (*).

Lectum et notatum digna sunt omnia, quae sequuntur de hujus temporis advocatorum impudentia, deque genuinae illius eloquentiae, qua majores floruerant, oblivione; in quibus, cum omnia diligenti meditatione dignissima sint, inprimis tamen ad haec verba attendamus in § 4. „Sequuntur auditores actoribus similes, conducti et redempti: manceps convenitur in media Basilica, ubi tam palam sportulae, quam in triclinio dantur.” Eo immodestiae pervenerant Oratores coram Centumviris dicentes, ut quia alioquin periculum erat, ne a nemine approbarentur, conducerent e plebe infima et servis, qui magno clamore et ululatu eos laudarent. Hi igitur auditores erant *actoribus* similes, qui certo pretio rem domini familiarem curant, et mercenariam operam praestant. Imo tam immodicae saepe erant hae adclamationes, ut in proximis ejusdem Basilicae Centumvirorum tribunalibus dicentes advocatos impedirent. Quod quum etiam Domitio Afro accidisset, memorabile ejus dictum refert Plinius in § 11—12. h. Ep. (†).

Quae dicuntur *de mancepe, qui convenitur in media Basilica*, ita intelligenda sunt. Oratores ad conducendos laudatores opera utebantur servorum, qui in media Basilica quasi ex tripode jussa sua plausorum variis cohortibus distribuiebant, eorumque cursus ex uno Tribunali ad alterum, et adclamationum tempora atque modos moderabantur. Dicitur ejusmodi servus in § 7. *μειροζωπος* s. praecentor, ad cujus signum conductitia cohors, quae de iis, quae dicebantur, nihil admodum percipiebat, voce atque manu plaudere debebat. Illos servos conducti laudatores conveniebant in ipsa Basilica, ut mercedem praestitarum operarum acciperent: quam *sportulas* vocat Plinius; dabantur hae inverecunde, publice omnibusque adspicientibus, *aeque ac in triclinio*. Nimirum apud divites Romanos moris erat, ut clientibus pauperibus interdum corbes cibis repletas distribuissent; hae proprie *sportulae* dicebantur, et vel in atrio aedium deponebantur, unde eam clientes promebant, vel etiam in ipso triclinio, i. e. eo cubiculo, in quo convivium celebrantur, a domino ipso dividebantur. Quod igitur ibi publice quodammodo

(*) Ad h. l. Cf. opusculum clar. Bethmann, supra laudatum, in *Horreo Jprud. Histor. tom. V. parte III. pag. 387. in nota 58.*

(†) Mentio hujus D. Afri, etiam fit apud nostrum VIII. 18. 5. Fuit inter JCtos, eosdemque causarum patronos, quorum munera eo tempore magis quam antea conjungebantur, sub Nerone celeberrimus. Libros scripsit duo, *de confirmandis et refellendis testimoniis*, quos egregie ab antiquitate laudatos perisse etiam atque etiam dolendum est. Vid. *Quinctil. Instit. Or. V. 7. VI. 3.*

dabatur, idem servi oratorum in Basilicâ faciebant, palam munuscula laudatoribus porrigentes.

Quae sequuntur, latam disputandi materiem praebent criticis Plinii interpretibus; sed quum minus ad hujus instituti rationem pertineant, verbo monuisse sufficiat, verissimam mihi videri Heusingeri hujus loci interpretationem, qui, ne de voce *Σοφοκλεῖς* dicam, quae a nemine satis bene explicata videtur (*), *Laudicoenos* non, ut alii interpretes, a *Laodicenis* derivat, verum vocem hanc compositam esse contendit, ut aliae, *tibicines*, v. c., *fidicines*, ad significandos laudum decantatores.

EPISTOLARUM LIBER TERTIUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epistola I. § 12. *Idque jam nunc apud te subsigno.* Est haec locutio ex jure desumpta, quae, ut tot loca passim occurrentia, argumento sit, quantum omnis Romanorum familiaris vita et loquendi ratio, ex jure depromptis dictionibus, aucta et intermixta fuerit, Plinius dicit, se quasi per literarum obligationem et chirographum spondere Calvisio eundem sibi vitae cursum, atque ita hanc metaphoram persequitur, ut ipsum jubeat, se, si promisso minus stet, ad hanc Epistolam in jus vocare. Simili sensu haec locutio occurrit in Epist. X. § 4. „non sine magnâ fiducia *subsigno apud te fidem* pro moribus „Romani mei.”

Epist. IV. § 2. *Accepto, ut Praefectus Aerarii, commeatu.* Rogaverat hunc commeatum Plinius Epistolâ ad Trajanum scriptâ X. 24. et impetraverat, sequenti Trajani. *Commeatus* dicitur, tum de literis, quibus alicui abeundi potestas conceditur: (vid. *Ernesti clay. Cic. in voce*) tum de ipsâ hac abeundi veniâ. Liberâ republicâ, omnibus magistratibus, exceptis quibusdam Pontificibus et Flaminiis, licebat ex Urbe exire, et in provincias proficisci: tantummodo honoris causâ interdum libera legatio petebatur. Hoc jus Jul.

(*) Quamvis fortasse non spernenda sit eorum conjectura, qui dicunt, vocem esse compositam ex acclamationibus, quae vulgo usurpabantur, εὐ, vel φεῦ, σεφῆς; posterior vocis pars esset, vel naturalis verbi compositi terminatio, vel a *καλέω* derivanda.

Caesar et Augustus restrinxerunt, ut nemini Senatorii ordinis liceret extra Italiam iter facere, nisi a Principe commeatum impetrasset. Videtur deinceps hoc jus a Senatoribus ad magistratus etiam majores sub Caesaribus extensum fuisse, ne, quamdiu munere fungebantur, ex Urbe quidem abesse liceret. Et erat sane tam grave Praefectorum aerarii officium, ut vix, salvis rebus, a negotiis suis discedere possent. Ita vidimus Plinium ab accusatione Marii Prisci se excusasse, quod gravissimis tum aerarii occupationibus impediatur: (X. 20).

Ep. XIX. § 2. *Sub eodem procuratore ac paene lisdem actoribus habere.* Actores h. l. dici videntur ipsi villici s. rustici, qui colendis agris adhibentur, quamvis plerumque alio sensu vox occurrat, de eo, qui operi alicui, aut villae, agrisque praepositus est, ut labores inspiciat atque moderetur, rationes conficiat, caeteraque peragat, quae ad hujusmodi munus pertinent. Eo sensu actor, in leg. 20. § 3. ff. *de instructo vel instrumento leg.* expresse distinguitur a colonis, villicis, et mancipiis. Significatur ibi servus etiam, sed reliquis praepositus et in villa administranda domini vicarius. Verum admodum varia est apud scriptores hujus vocis significatio, prouti variis in rebus et negotiis adhibebantur ejusmodi actores.

Inprimis tamen ii erant, qui pecunias et tabulas domini curabant: quales actores etiam Caesares habebant in provinciis, teste *Plin. Paneg. c. 36.* qui cum Procuratoribus fisco Principis erant praepositi. Alio rursus sensu apud *Plin. VII. 18. 2.* occurrit mentio *actoris publici*, cui ager mancipatur, ad quem locum dein adnotabimus. Denique notetur, *actorem* etiam in l. 1. § 1. ff. *quod cujuscunque Univers. nomine.* eundem esse ac syndicum, et eodem sensu l. 3. § 4. ff. *de bon. posses.*, *actorem* cum significari, qui municipiorum, societatum, decuriarum, et corporum commoda tuetur.

Est etiam Titulus in *Cod. de actore et tut. s. curat. dando*, in quo distinguitur inter procuratorem et actorem, a tutore constituendum, ut ipso absente pupilli personam in foro referat.

Epist. XX. *Meministine te saepe legisse — postulaverunt* (§ 1 — 3). De quatuor legibus tabellariis, variis temporibus latis, exponere inutile sit. Notissimus est locus *Cic. de legib. III. 15 — 17.* Ubi eas enumerat, et de earum ratione, atque meritis et vitiis satis late disputat. Semper Principum factio omnibus viribus, liberam republicam, hujusmodi legibus restitit, quia plebi licentiam datam clam suffragia ferendi, minuebatur optimationum et patronorum in clientibus auctoritas, a quorum partibus discedere plebs, palam emissis votis, vix audebat: maximis itaque contentionibus hae leges saepe ansam praebuerunt. Locus autem hic propterea satis notabilis est, quia ex eo apparet, non tantum *potestatem* plebis in Comitibus a Tiberio ad Senatum fuisse translata, sed etiam *comitiorum nomen* atque *rationem*, in iis rebus, quae olim ad comitia pertinebant, certe in magistratuum creatione. Confirmatur hoc praeterea iis, quae dicuntur in § 5. „supersunt senes, ex quibus audire soleo, hunc ordinem Comitiorum;” e quibus apparet, etiam illos Se-

na-

natus, in quibus magistratus creabantur, *Comitia* dictos fuisse: describit enim Plinius antiquam comitorum gravitatem, narrantibus quibusdam senibus: ex eâ descriptione primâ fronte credas, mentionem fieri priorum populi comitorum, sed verba quae subjunguntur § 6, „audiebat Senatus gravitate censoria,” ostendunt reverâ significari Senatus deliberationes de novis magistratibus. Caeterum obscura est omnis haec comitorum sub Caesaribus, et Senatûs auctoritatis ratio. Multum disputatum est inter Viros doctos de celebri loco Tacit. *Annal.* I. 15. ad quem late commentatus est Lipsius, alique interpretes; in quibus etiam fuerunt, qui contenderent, hanc mutationem spectâsse solam magistratuum creationem, ut de iis arbitrium, non amplius penes populum, sed partim penes Principem, partim penes Patres fuerit.

Hoc certum apparet e *Paneg. c.* 63., tempore Trajani comitia adhuc populi habitâ fuisse, in quibus Consules creabantur. Sed ne diutius moremur in hac quaestione, quam jam semel tetigimus, et ad quam saepius revertendum erit: post illam Tiberii mutationem, quum in Senatu res comitorum agerentur, sensim invaluisse videtur, ut in iis rebus, aequè ac in omnibus reliquis, quae ad Senatus cognitionem semper pertinuerunt, sententiae rogarentur, et vivâ voce dicerentur (§ 7). Nunc vero scribit Plinius, Senatuum uno consensu antiquam suffragiorum ferendorum rationem per tabellas revocasse, ut moderetur incommodis, quae ex licentiâ palam emissarum sententiarum orta erant.

P A R S S E C U N D A:

J U S R E R U M.

Epist. XIX. § 6. *Nam possessor prior saepius vendidit pignora, et cact.* Locus hic satis difficilis variis interpretum explicationibus vexatus est. — Plinius queritur agros, quos emere cupiebat, negligenter esse habitos, quia colebantur ab *imbecillis cultoribus* (§ 6.) i. e. ut videtur, quia diminutâ colonorum re familiari, non poterant eas impensas in agros facere, quae requirebantur, ut rite essent culti. Deinceps causam tradit, quâ factum erat, ut a nimis paucis rusticis praedia exercerentur. Nimirum coloni, qui a priore domino conduxerant agros, saepe fuerant in morâ solvendi mercedem locationis. Dominus autem, ne detrimentum inde caperet, saepe distraxit pignora, quo nomine intelliguntur fructus, qui tacite pro mercede fundi tenentur l. 7. ff. *ex quib. caus. pignus tac. cont.* Ita factum erat, ut debita quidem colonorum decrescerent (sic vocem *reliquum* usurpari de debitis, apparet ex leg. 8l. *princ. ff. de cond. et demonstr.* leg. 34. § 1. ff. *de stat. lib.* ubi vox plus

plus semel eo sensu occurrit), atque ita ad tempus meliori conditione uterentur: verum venditis fructibus, ipsi nihil inde commodi percipiebant, et sic in posterum rursus non habebant, unde agros curare et fatigare possent, ut bonum colonum decet: naturali autem rerum vice, inde iterum fiebat, ut quum non idoneos fructus ex agris colligerent, domino fundi mercedem locationis solvere non possent, atque ita debita accrescerent. Huic vitio ut prospiciatur, Plinius instruendos esse dicit *complures fungi mancipis*: obscurus sane est horum verborum sensus, imprimis propter sequentia, „nam nec ipse usquam vinctos habeo, nec ibi quisquam” (§ 7). Quae manifesto de servis dicuntur. *Mancipes*, quos prioribus verbis dicit, omnino intelligendi sunt conductores, coloni liberi, ipsi agros exercentes, et mercedem locationis dominis solventes: et tamen illa *vinctos habeo* ad mancipis referri debere videntur, nullo alio subjecto masculini generis praecedente. Quare prius credidi, verbum *instruere* hic usurpari pro *emere*, *comparare*, et *mancipes* esse servos, quos emendos dicit Plinius, ut colonorum paucitati subveniret, quia nullos servos rusticos ipse habebat, neque etiam vicini habebant, quorum operas conducere posset. Sed neque *instruere*, neque *mancipes* eo sensu explicari possunt. Est alia lectio, quam tuetur Heusingerus, *sunt ergo instruendi eo plures quod frugi mancipiis*. Verum dubito, an meliorem aliquem sensum haec praebeant. Itaque retentâ vulgari lectione, Gesneri explicationem sequamur, ut Plinius dicat, novos quosdam colonos agris exercendis esse conquirendos, cosque necessariis instrumentis rusticis instruendos. Non enim semet ipsum per servos agros illos posse colere, quod neque vinctos in ludo habebat, neque in viciniâ aderant conducendi.

P A R S T E R T I A:

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. IV. Unâ adnotatione comprehendemus ea, quae tractantur in hac Epistola et nonâ hujus Libri, ad causam Baeticorum et Classici pertinentia. Primum, ut fecimus in causa Marci Prisci, totam rem breviter exponemus, tum singula persequemur.

Caecilium Classicum igitur, hominem foedum et aperte malum (*Ep. IX. § 2.*) Procos. Baeticae, provinciales, quamvis mortuum, repetundarum reum postulârunt, atque Plinium, qui iisdem jam contra Baebium Massam, cum Herennio Senecione adfuerat, (vid. *Ep. VII. § 3, 4*), hanc accusationem iterum suscipere precati sunt. In quam sententiam cum Scutum Plinio honorificum factum esset, excusationum causas, quas justas ha-

be-

bebat, missas fecit et Baeticis patrociniū suū et opem promisit (§ 3—5). Erat haec jam tertia publica accusatio, quam Plinius suscipiebat, et praeter ipsius rei gravitatem, augebatur hoc casu ejus difficultas, quia contra heredes Classici proprie movebatur actio: et multi socii, ministrique Classici in hac causa erant impliciti, in quos nominatim Baetici inquisitionem postulaverant. (*Ep. IX. § 7.*) Cum Lucejo igitur Albino, qui ipsi advocatus additus fuerat, Plinius primum Classicum nocentem ostendere coepit, tum socios ministrosque ejus singulos aggressus est. De Classico res satis erat expedita: nam literis, propria manu ad amicam, quam Romae habebat, scriptis, concussiones probabantur (*Ep. IX. § 13, 14.*) Sociorum vero crimina probare difficilior fuit (§ 15): at is tamen fuit accusationis exitus, ut Baeticis, judicio Senatus, pecuniae a Classico illegitimo modo extortae, ab heredibus restituerentur, utque Hispanus et Probus, quos primos cum Classico Plinius et Lucejus accusaverant, in quinquennium relegerentur. Accusati deinceps fuerunt ejusdem ministerii criminis, Clavius Fuscus, Classici gener, et Stillonius Priscus. Huic in biennium Italia interdictum est, alter vero absolutus. Quum autem tertia actione, plures simul socios Classici comprehendisset, omissa ejus uxore Casta, quae suspicionibus gravabatur, non tamen convinci poterat, *Ep. IX. 20*, unus ex testibus legatum Baeticorum, Norbanum Licinianum, praevericationis reum postulavit, quod nimirum Castam etiam accusare omisisset. Quae de re cum ante principalem causam esset despiciendum, Norbanus quidem dilationem petiit, verum statim de illo crimine respondere coactus, damnatus est et in insulam relegatus (§ 29—34). Plinius vero ita Castam quoque accusare coactus est; at quamvis, qui eam ream postulare dolo malo neglexerat, propter praevericationem damnatus esset, tamen ipsa, sententia Senatus, crimine missa est. (§ 35.) De ceteris minoribus reis quosdam absolutos, alios relegatos fuisse, sive in tempus, sive in perpetuum, tradit Plinius § 22.

Jam breviter ad singula loca quaedam adnotemus.

Epist. IV. § 7. Ducebar etiam quod decesserat Classicus, amotumque erat, quod in ejusmodi causis solet esse tristissimum, periculum Senatoris. Possit videri hic locus eorum sententiam confirmare, qui dicunt, ordinis amissionem etiam fuisse poenam legis repetundarum, quae de re supra vidimus: verum frustra: nam *periculum Senatoris* in eo vertebatur, quod damnatus e Senatu posset moveri a Censoribus; non vero ipsam poenam movebatur.

Ep. IX. § 6. Nihilominus Baetica in defuncti accusatione perstabat: provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tum reductum. Dabatur enim ex lege Julia repetundarum actio contra heredes reorum demortuorum, quamvis nihil cum his actum fuisset, cum in ceteris judiciis publicorum criminum, excepto etiam Majestatis crimine, actio adversus heredes non daretur, nisi lite jam contestata. l. 20. ff. *de accus. et inscript.* Dabatur vero haec actio in quadruplum, intra annum a morte rei, cum ceteroquin esset perpetua l. 2. ff. *ad leg. Jul. repetund.* Idem juris erat in publicis ju-

diciis peculatis et residui l. 14. ff. de leg. Jul. pecul. Verum ex h. Plinii l. discimus, non continuo jus illud observatum fuisse, sed a Baeticis hac opportunitate instauratum. — Addiderunt Baetici, quos simul socios ministrosque Classici detulerunt, nominatimque in eos inquisitionem postulaverunt. Hoc etiam novum erat, quia si vixisset Classicus, ab eo solo Baetici omne damnum repetivissent, neque ministros ejus sociosque nominatim accusassent, quia praestabat is, qui provinciae praeerat, non tantum suum, sed suorum etiam v. g. ministrorum, apparitorum aliorumque factum l. 1. Cod. ad leg. Jul. repetund. ibique Cujacius. l. 4. § 2. ff. de off. praecos. et leg. Nunc vero, quum Classicus decessisset, Baetici etiam in ministros ejus inquisitionem postulaverunt, neque tamen eos repetundarum reos fecerunt, quod lege non expresse permissum fuisse videtur, quandoquidem Plinius dicit, se socios illos non probare potuisse nocentes, nisi delicta ipsius Classici antea ostendisset (§ 12), et necessarium sibi visum fuisse elaborare, in ministerio crimen esse: nam excusabant se minores isti rei eo, quod necessitate et metu coacti mandatis Proconsulis paruisent (§ 15). Legem Juliam tamen ex J.ctorum sententia, etiam ad ministros magistratum provincialium pertinuisse, apparet ex verbis Marciani l. 1. princ. ff. de leg. Jul. repet. ubi dicit, legem spectare ad repetendas eas pecunias, quas quis cepit in magistratu, potestate, curatione, etc. vel enim ex cohorte cujus eorum est.

§ 17. Consilii nostri exitus fuit: bona Classici, quae habuisset ante provinciam, placuit Senatus a reliquis separari: illa filiae, haec spoliatis relinqui. Ita Baeticis, quae amiserant, restituta fuerunt: animadvertendum tamen est, heredes Classici non fuisse condemnatos in quadruplum, quam repetitionem etiam contra heredes intra annum datam fuisse, docet Cujacius in Paratit. ad Tit. Cod. ad leg. Jul. repet. ductus lege prima et ult. h. Tit. Hic vero simpliciter Baeticis ea restituta fuerunt, quae Classicus ex provincia lucratus erat.

§ 17. Additum est, ut pecuniae, quas creditoribus solverat, revocarentur. Jam lege Servilia repetundarum, lata a C. Servilio Glaucia A. U. 663, et lege Cornelia, lata a Sulla Dictatore, cautum est, ut si bona condemnari non sufficerent, ad restituendam litis aestimationem, tenerentur ii, ad quos pecunia pervenisset. Cic. pro Rabirio Posthumo c. 4. Idem caput etiam in lege Julia receptum fuisse ex hoc loco apparet. Imo postea Imperatores Severus et Antoninus rescripserunt, ut ex quo quis repetundarum aut majestatis reus factus esset, non amplius ei bona sua alienare, aut manumittere liceret. l. 20. ff. de acc. et inscript. Hoc vero casu, quum filia Classici cogereetur ea reddere Baeticis, quae pater iis extorserat, et creditores etiam ejus deberent restituere, quae ex pecuniis inique congestis ceperant; ita Baetici plenam litis aestimationem acceperunt.

§ 17. Hispanus et Probus in quinquennium relegati. Non etiam haec obstant iis, quae supra diximus de poena repetundarum: non enim, ut jam observavimus, hujus criminis Baetici Hispanum et Probum reos postulaverunt, sed inquisitionem tantum, ut extraordinaria cognitione in eos animadverteretur. Quae igitur sequuntur inde a § 17, de reliquis

sociorum accusationibus, proprie non amplius ad iudicium repetundarum pertinent, sed ejus occasione extraordinariae cognitiones de illorum criminibus habitae sunt.

§ 29. *Ex testibus quidam — Norbanum Licinianum legatum et inquisitorem, reum postulavit* etc. *Legati* illi erant homines, qui a provincialibus Romam mittebantur, ad Senatum, ut de Proconsule, finito ejus tempore, quererentur eumque reum deferrent. *Inquisitores* vero erant, qui in primis in causâ repetundarum, a provincialibus legebantur, ut testes et probationes criminum per provinciam colligerent, quibus Patronus contra reum uteretur. *Cic. in Verr. I. 2.* Alio sensu haec vox occurrit apud nostrum X. 39. ubi *inquisitor* dicitur is, qui conscriptos novos milites examinât, num justam corporis staturam habeant.

§ 30. *Est lege cautum, ut reus ante peragatur, tunc de praevariatore quaeratur, quia optime ex accusatione ipsâ, accusatorum fides aestimatur.* *Brissôn. in Antiq. Sel. IV. c. 7.* putat h. l. significari caput unum leg. Juliae publicorum iudiciorum, cujus alio capite e contrario sancitum, ut si quis ex lege quâdam publici criminis accusatus, hanc exceptionem proponeret, quod eodem crimine ab alio antea accusatus et absolutus fuerat, tunc, antequam rei causa perageretur, prius videndum esset, de prioris illius accusatoris praevariatione: l. 3. §. 1. ff. de praevariat.

Hoc verò Norbanî casu, primam accusationem erat ad finem perducenda, atque tum de praevariatione inquirendum. Nihil tamen vetat conijcere, ipsâ lege Juliae repetundarum ita cautum fuisse, quoniam Plinius absolute *legem* dicens, eam significasse videtur, de qua per totam hanc epistolam unice sermo est: alioquin addere debuisset, quam legem ita cautum esset. Verum quaequae lex significetur, ejus ordinem in causâ Norbani minime servatum fuisse docet *Plin. in seqq. § 31.*

Caeterum plures erant praevariationis species, ea, cujus Norbanus accusabatur, et quam Salvius Liberalis reliquis etiam Baeticorum legatis inurere voluit (§ 36), in eo cernebatur, quod quis plures reos postulans, alios ejusdem criminis participes gratiâ aut favore corruptus praeteriret.

§ 33. *Damnatus et in insulam relegatus est.* Nam in criminibus quae extra ordinem objiciebantur, si quis praevariator deprehendebatur, eadem poenâ adiciebatur, qua teneretur ex lege reus, nisi per praevariationem omissus, aut absolutus fuisset l. 6. ff. de praevariat.

§ 35. *Indicavimus Senatui — probaretur.* Narrat hic Plinius, quid ipse fecerit, dum Norbanus praevariationis reus postulabatur. Dicit ergo (sic enim mihi difficilior hic locus explicandus videtur) se et collegam suum Senatui admonuisse, Norbanum, qui inquisitoris munere functus erat, sibi copiam testimoniorum et probationum fecisse, quibus accusatio niteretur. Itaque si probabatur Norbanus repetundarum reis malâ fide gratificatus, denuo causam fore instruendam, si ad aliquam veritatem pervenire cuperent.

Epist. XX. § 9. *Nam ut in recuperatoriis judiciis, sic nos in his comitiis, quasi repente apprehensit sinceri iudices fuimus.* Recuperatores semper judicasse videntur expeditius aliis iudicibus, in causis quae moram non patiebantur. *Cic. pro Tullio Cap. 6.* Itaque subito, sine cunctatione legebantur: huiusmodi igitur iudices in primis bona fidei et incorrupte munere fungi poterant, quia tempus, se alterutri partium vendendi, non vacabat. — Eo sensu Plinius comitia in Senatu habita cum recuperatoriis judiciis comparat, quia nova ratione per tabellas suffragia ferendi Senatores subito percussi, ex fide et sine fraude eos magistratus creabant, qui creari debebant. — Non nimis autem premendus est hic locus, neque ita explicandus, quasi Praetor de causa cognoscens ex circumstantium coronam subito designaret, et quasi apprehenderet, qui in recuperatorio iudicio judicarent. — At illud fuit discrimen inter recuperatores aliosque iudices privatos vel pedaneos, ut illi in iis causis sederent, quae prae aliis saepe celeritatem requirebant. — Dabantur enim praecipue in iis judiciis, quae imperio continebantur, diversis a judiciis legitimis; — Illa pendebant a sola Praetoris auctoritate, aut ejus qui cum imperio erat in Provincia; unde recuperatores etiam maxime dabantur in Provinciis et Romae in causis v. c. possessorii, in iis quibus Praetoris interdicto opus erat. — Vid. Gajus Comment. IV. § 103, 105. *Judicia vero legitima erant ea, quae a Jctis dicta sunt stricti juris: in quibus non de quantitate, sed de jure controversia agebatur, opposita arbitriis, in quibus tractabantur causae bonae fidei.* Caeterum quodammodo hic locus mihi obstare videtur eorum interpretum sententiae, qui statuunt recuperatores ex Decemvirorum numero fuisse lectos. — Decemviri enim magis consilium effecerunt, quod per certum atque determinatum tempus Praetori assidebat: neque igitur proprie poterant dici a Praetore repente esse apprehensi; quamvis tamen ex hiis Decemviris recuperatores subito designare potuerit Praetor.

EPISTOLARUM LIBER QUARTUS.

P A R T I S P R I M A E.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. § 4. *Oppidum est praediis nostris vicinum: nomen Tifernum Tiberinum, quod me pene adhuc puerum Patronum cooptavit.* Latissime apud Romanos patuit jus

Patronatus: non tantum omnes fere e plebe homines suos habebant patronos inter patricios, quibuscum mutua officia iis intercedebant, ut quasi pacto quodam, Patroni clientium commoda ubicunque in foro, in judiciis, in Senatu tuerentur, pauperes etiam alimentis sustinerent; clientes vicissim in comitiis et honoribus petendis a Patroni partibus starent: verum etiam singulae coloniae, oppida, municipia, Patronos sibi eligebant e Principibus Romanis, quorum jura et officia a patre saepe ad filium transibant: qui coloniam deduxerat plerumque ejus Patronus remanebat; etiam hujus praecipua officia in eo cernebantur, ut in urbe et apud Senatum municipum commoda tueretur: tum donariis, statuis, templis etiam, theatris aut balneis exstruendis iis gratificaretur; vicissim summo honore ab his clientibus habebatur; utilitatem etiam et fructum aliquem ex eo patronatu percipiebat, quod tum aliis in causis, tum etiam usu veniebat, quando publici alicujus criminis reus fiebat; tum undique ex civitatibus, quarum Patroni erant, Romam confluebant legationes, testimonia et decreta Decurionum et municipalium exhibentes, in favorem rei, cujus moris frequentissima in Ciceronis orationibus fit mentio.

Epist. VII. § 6. *Ut circulator.* Occurrit eadem vox in *l. ult. ff. de extr. crim.*; ubi significatur, quisquis assiduo cursu urbium vicos lustrat, ut vel merces exhibeat, vel auctiones aut similia quaedam proclamet, et ejusmodi circumforaneo artificio vitam sustentet.

Ep. IX. § 6. *Haec accusatores furta ac rapinas, ipse munera vocabat: sed lex munera quoque accipi vetat.* Frustra quidam interpretes hinc de lege Cincia, aut Acilia etiam aut Calpurnia cogitarunt: significatur enim Julia repetundarum: hac tantum erat, ne Proconsul aut Praetor a provincialibus munera acciperet. *lex 8. ff. de leg. Jul. repet.* — Operae autem pretium sit, cum hoc Plinii loco conferre *leg. 6. § 3. ff. de off. Procos. et legati*; ibi docetur, Proconsuli xenia quaedam accipere licere, si modum in iis servet, quod permissum est Epistola Divi Severi, quae lectu est dignissima; praeterea *mandatis i. e. peculiari regula et lege agendi*, quam a principe datam, in provincia regenda servare debebant Magistratus, permissum esse magistratibus provincialibus ea accipere, quae ad vicium quotidianum pertinent; quae tamen non ejusmodi esse debent, ut munera et dona potius existimanda sint, ne in vetitum legis Juliae incidant. Distinguendum igitur est inter *xenia, dona, munera* et minora quaedam munuscula; *xenia* proprie erant exigua quaedam dona, quae abeuntibus hospitibus et amicis dabantur.

Prisca haec erat apud omnes antiquitatis populos consuetudo, cujus passim apud scriptores vestigia occurrunt. Sic e. g. hic laudare liceat Telemachum, quem abeuntem, apud Homerum, Menelaus hospitalibus donis prosequitur, equis et curru splendido. (*Odyss. Δ. vs. 587*).

Eo autem sensu vox apud nostrum usurpatur. VI. 6. 14; inde promiscue dicitur de

omni-

omnibus parvis munusculis, quae non tam pretii ipsius causa, quam ad amicum et gratum testificandum animum dabantur.

Sic noster V. 14. 8. se ipsum beatum dicit, quod in advocatione non modo pactione, dono, munere, verum etiam Xenii abstinerit. Ex eo verborum ordine optime perspicitur paucitas eorum donorum, quae Xenia dicebantur: ea igitur accipere Proconsuli licebat.

Discrimen autem inter *donum* et *munus* notat Ulpianus l. 194 et 214. ff. de verb. signif. Ibi docetur *donum* esse generis appellationem omnis rei quae datur, *munus* vero specialem denominationem rei quae ob certam causam, propter diem natalitium, vel Saturnalia, vel similem opportunitatem datur. Haec etiam *strenae* dicuntur, et teste Suet. in Aug. 57. Calig. 42, Principi Calendis Januariis dari solebant, et saepe ad immensas pecuniae summas crescebant. Bassus autem repetundarum reus factus, in eo excusationem quaerebat, quod munuscula tantum natali suo die, aut Saturnalibus accepisset: hoc ipsum lege vetitum erat.

Denique quartam speciem enumeravimus eorum donorum, quae ad vitam quotidianam pertinent, ducti verbis Ulpiani in *dict. l. 6. § 3 in fin.* ubi diserte inter haec et Xeniola discrimen notatur. Offerebantur scilicet a provincialibus etiam varia esculenta et poculenta magistratibus, ut poma, rari fructus, delicati cibi, condimenta, aromata, vina eximia; haec peculiarem quandam donationum speciem efficiebant, a quibus prorsus abstinere magistratibus non injunctum erat.

Epist. XI. § 3. *Carent enim togae jure, quibus aqua et igni interdictionum est.* Erat hoc unum e privilegiis civium Romanorum, sive potius insignibus, quibus a peregrinis distinguebantur, quod haberent *Jus togae*. Genus hoc vestimenti, amplum et laxum, magnam habebat dignitatis atque majestatis speciem, et proprium esse debebat Romanorum ingenio gravi et severo. Itaque dicuntur etiam *gens togata*, et opponuntur *palliatis*, quibus inprimis Graeci significabantur, leviori quadam veste usi. Hujus togae vero usus peregrinis erat interdictus, et summos honores Senatus externis Regibus cumulare putabatur, si cum aliis magistratuum insignibus, togam etiam praetextam dono iis mitteret. Verum hi nullum jus inde consequerentur: peregrinis vero in urbe degentibus jus togae concessum, tribuebat quoque jura civilia Romanorum. Vid. *Brisson. Antiq. Sel. I. 19. ibiq. notas Treckell.* Quemadmodum autem toga erat Romanorum insigne, quo gloriabantur, sic qui civium jure privabantur, etiam illud togae privilegium amittebant. Itaque Valerius Licinianus, quum ei aqua et igne interdictum esset, quacum poena etiam maxima capitis diminutio conjuncta erat, jus togae amisit, et palliatus incedere coactus est.

Ep. XII. Parva, ut ipse ait Plinius, quaestio, sed tamen quaestio exponitur in hac Epistola. Marcellino, quaesturam in provincia agenti, nummi dati erant, quibus scribae cuidam praestitarum operarum mercedem solveret. Decessit vero scriba, antequam dies venisset, quo merces ipsi debebatur. Retinuit ergo Marcellinus illam pecuniam; sed no-

Jens suam facere, Romam reversus primum Caesarem, tumque ejus jussu Senatum rogavit, quid hinc juris esset, utrum scribae heredibus solvi deberet, an aerario restitui. Haec causa, cum coram Senatu, ut videtur, acta esset, pronunciatum est, pecuniam aerario esse inferendam. *Salarium* proprie erat munus, quod magistratibus a provincialibus dabatur, ut quasi eâ pecunia sal sibi emerent: quemadmodum vidimus Firmiano pecuniam datam esse, ex qua unguenta sibi compararet. II. 11. 23. Sed latiori sensu *salarium* erat merces, quae ut inde victum quaerere, tempore Caesarum maxime dabatur medicis, et iis qui artes liberales exercebant I. 4. § 2. ff. *de decret. ab ordine fac.* Sic etiam subministris magistratum provincialium annua quaedam merces, nomine salarii, constituta fuisse videtur: apparet vero ex eventu hujus causae, salaria non ita data fuisse, ut tamquam merces locati operis pro certo tempore peti possent, et si v. c. quotannis 400 dabantur, non tamen 200 competere, si per sex tantum menses operae praestitae fuissent, sed magis doni instar illa habita fuisse, quod semper quidem dabatur, non tamen ante diem praestitutum peti poterat. Nam si revera operas locassent scribae, profecto heredibus merces denegari non potuisset illius temporis, quod defunctus in officio suo consumserat.

Ep. XV. § 3. *Nam in hoc quoque functus est — faciunt.* Mirum profecto videri possit, praemiorum orbitatis hinc mentionem fieri, cum lege Julia et Papiâ Poppaeâ poena statuta esset contra orbos, ut v. c. semissem tantum relictorum capere possent. *Bachius Hist. Jur. L. III. c. 11. sect. 2.* Verum explicanda sunt haec verba ex pravâ Romanorum ejus temporis avaritiâ. Erant enim homines foedi, qui omnibus blanditiis et adulationibus captare studebant conjuges vel coelibes orbos, ut deficientibus legitimis heredibus, ipsi in eorum locum intrarent. Quorsum etiam pertinet locus *Plinii V. l. 3.* ex quo apparet, foedam tamen et inhonestam hanc orbos captationem apud bonos habitam fuisse. Praemia igitur orbitatis in eo consistunt, quod homines liberis orbatî semper cincti erant officiosorum adulatorum coronâ, et munuscula etiam accipiebant ab istis heredipetis, quo majorem sibi favorem conciliarent. Passim apud Horatium et Juvenalem perstringuntur avari illi orbos captatores.

Ep. XXIII. § 3. *Leges — quae majorem annis 60 otio reddunt.* Est locus apud Senecam *de brevitate vitae c. 20.* a Gesnero citatus, ex quo apparet, maxime hinc significari Senatorum excusationem. Dicitur enim ibi, legem a 60 anno Senatorem non citare. Praeterea ad Senatores tantum hanc 60 anni excusationem pertinere, planum est ex I. 1. § 3. ff. *de vacatione mun.* Ubi docetur eum, qui 65 annos natus est et tres liberos habet, non tamen a *muneribus civilibus* excusari; tutor autem post 70 annum quis fieri non cogitur § 13. *Instit. de excus. tut. v. cur.*

Disputatio num numerus 60 annorum rectus sit, quia obstat locus Senecae Patris *Controv. I. 8.* ubi docetur eandem vacationem anno demum 65 concedi, ad hujus instituti rationem minus pertinet. Magis igitur est, ut videamus, quatenam *leges* sint a Plinio hinc signi-

significatae. Nusquam equidem invenire potui legem, quâ ejusmodi quid sancitum fuerit. Pluribus locis apud nostrum mentio fit legis, quâ de Senatus ordine aliquid statutum sit. Sic L. VIII. 14. § 9. memoratur *lex*, quâ definita erat ratio suffragiorum ferendorum: Eo vero loco magis significari videtur peculiaris quaedam ordinatio, sive Senatus lex privata, in qua describebantur jura in Curia observanda, et officia privilegiaque Senatorum. Saepius etiam apud nostrum privata ejusmodi constitutio significari videtur, ubi *legis* mentio fit. Sic L. V. 14. 1. Flavius Aper in senatu Dextrum jurare coëgit *prolatâ lege de Senatu habendo, se republica esse quod censuisset*. Multa enim ad interiorem habendi Senatus rationem pertinentia, magis usu et consuetudine, quam certâ aliqua lege constituta fuisse, apparet ex l. supra cit. L. VIII. 14. 9. Ubi postquam variae partes juris Senatorii enumeratae sunt, haec subjunguntur, „omnia illa exemplis tradita fuisse, quod est fidelissimum praeciipiendi genus.” Erat tamen etiam praeter illam consuetudinem, lex quaedam scripta, quâe Senatorii juris partes quasdam spectabat: in § 19. enim ejusdem Ep.; verba ipsius legis citantur, sive illa privata quaedam fuerit ordinatio, sive Augustus de his rebus etiam constituerit, qui teste *Suet. in Aug. c. 35.* nova quaedam in Senatu habendo introduxit, eumque lege Senia supplevit. (*Tacit. Annal. XI. 25.*)

Ep. XXV. §. 1. *Suffragatorum nomina inventa sunt.* Suffragatores erant Viri honoribus jam perfuncti, qui candidatum aliquem fovebant, Principi amicisque commendabant, et variis artibus magistratum ipsi obtinere studebant, verbo omnia faciebant, quae intelliguntur locutione *necessitas ambiendi*, L. I. 1. 7. Sic in Ep. 17. h. l. § 7. Corellius dicitur fuisse Plinii in petendis honoribus *suffragator* et testis. Pars hujus officii cernitur ex L. III. 20. 5. Ubi describitur antiqua ratio comitorum in Senatu ad creando magistatus habitorum. In iis quidam ex suffragatoribus pro candidatis graviter et pauca dicebant, *quod plus etiam quam preces poterat.*

P A R S S E C U N D A.

J U S P E R S O N A R U M.

Epist. II. § 2. *Nunc Regulus emancipavit, ut heres matris existeret.* Hic locus ita explicandus viderur. Regulus, cujus pravos mores jam saepius a Plinio notatos vidimus, unicum suum filium puerum adhuc emancipavit, i. e. per triplicem mancipationem et remancipationem, intercedente pacto fiducia, qui ritus describitur apud *Gajum Comment. I. 132*, e potestate dimisit. Idcirco autem ita fecit, ut filius matris heres existeret. Ni-

mirum mater filium heredem scribere videtur noluisse; quamdiu in patria potestate versabatur, ne pater hereditatem acquireret; quia fortasse, ob turpes ejus mores; Regulo infensa erat. Filius vero sui juris factus, poterat de hereditate materna, sive peculio adventitio, liberè testare: quare eum, aut hereditate facere solebant, aut turpi indulgentia pater captare conabatur, ne in testamento praeteriretur. Interpretes prolixè disputant ad verba sequentia, quibus haec Reguli captatio significatur, „mancipatum?” (ita vulgo ex moribus hominis loquebantur), „foeda et insolita parentibus indulgentiae simulatione captabat.” Sed explicandum mihi illud videtur ex ipsa mancipationis, ritus naturâ. Filius familias a patre iter extraeoni *mancipabatur*. et ab eo patri *remancipabatur*. Tertiâ demum vice *remancipabatur* et fiebat sui juris. Itaque, quamvis saepe haec voces confundantur, *mancipatus* proprie is est, qui tantummodo ex patris potestate exiit, ut in alterius mancipium veniat, ab eoque rursus, ex fiducia pacto, patriae potestati committatur. Jam filius Reguli erat *emancipatus*, sed quia homines Reguli mores noverant et turpe consilium, quo illud fecerat, vulgo dicebant, filium magis *mancipatum* esse a patre tertio, quo per eum reverâ in potestate retentum, ita acquireret, quam ex ejus potestate dimissum. Similis causa exponitur L. VIII. 18.

PAATISA UTGE RE TILIAI

ATAVIA TA ADIHEU JAU SURE R U M. ITCA , SJIKON ZARNAO

Ep. X. Satis jucunda quaestio exponitur hoc loco. Sabina Plinium et Sabinum heredes scripserat. Servo suo in testamento legatum adscripsit, additis verbis, *quem liberum esse jussi*: nusquam vero in testamento ejusmodi jussum reperiebatur. Jam quaerebatur, num ex voluntate manifestâ testatoris legatum ratum haberi posset, inutiliter servo proprio relictum. Responderunt Jcti a Plinio interrogati, legatum Modesto non competere, quia libertas ei testamento non expresse data erat: servo autem proprio legari non poterat nisi sub conditione, § 32. *Inst. de legat.* Fortasse tamen nonnullâ contra hanc sententiam dubia moveri possint. Veluti verba, „quem liberum esse jussi”, eodem fere redeunt ac si testator in praesenti dixisset, *quem liberum esse jubeo*; nam ex voluntate domini servus libertatem nanciscitur. Voluit autem Sabina liberum esse Modestum; nam credidit se libertatem ipsi dedisse. Ex voluntate autem testatoris multa ambigue dicta explicanda *et semper in dubiis benigniora praeferrenda sunt*, ut inquit Gajus l. 56. ff. de reg. Jur.; cui addatur eximia sententia Pauli l. 179 ff. eod., in obscurâ voluntate manumittenti-

ris favendum esse libertati." Idem probus et honestus Plinii animus sensit, et ubi manifestam testatricis voluntatem perspiciebat, ibi e defectu scripturae lucrum facere noluit. Operae pretium sit adscribere hic loca quaedam Plinii, e quibus appareat eximius ejus honestatis sensus, imprimis in pie observandis defunctorum voluntatibus. „Confido,“ inquit in hac *Ep.* § 3, „accessurum te sententiae meae, cum religiosissime soleas custodire defunctorum voluntatem, quam bonis heredibus intellexisse pro jure est: neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet.“ Aurea sane sententia, et in qua nescias, utrum magis admireris insigne virtutis studium, an dicti concisam elegantiam. Similis sententia est *L. II. 16. 2.* ad quem locum jam semel substitimus, ubi dicit, „sed ego propriam quamdam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi jure deficerent, quasi perfectas tuerer.“ Et in *L. V. 7. 2.* „Hoc, si jus adspicias irritum: si defuncti voluntatem ratum et firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem Jcti, quod sum dicturus, accipiant) antiquior Jure est.“ Cf. *l. 38. ff. de fid. commiss. libert.* — Verae igitur sunt laudes, quas elegantissima oratione Plinii ingenio, moribusque tribuit *Cl. van Hall in dissert. Belg. conscripta de C. C. Plinio Secundo in praefatione p. II.*

P A A R S I Q U A R T A

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Ep. IX. Continetur hac Epistola causa Julii Bassi, qui, cum jam semel sub Vespasiano accusatus et absolutus fuisset, nunc a Bithynia provincia, cui Proconsul praefue- rat, et in qua antea etiam quaestura functus erat (§ 6.) repetundarum reus factus est. Defensionem ejus Plinius contra Pomponium Rufum et Theophanem suscepit, satis difficilem: nam cum in aliis criminibus magis laudem, quam poenam mereretur, illud negari non poterat, eum contra legem a provincialibus dona et munera accepisse, quod ipse reus confessus erat (§ 8). Eo tamen successu Plinius cum Lucio Albino, deinde etiam Titius Homullus et Fronto pro Basso egerunt, ut quarto die causam ad finem perductam, Caepione Hispone censente, Judices ad litis aestimationem reo dati fuerint, salva tamen ejus dignitate. Baebius Macer contra, Consul designatus, eum plene lege repetundarum re- neri voluerat (§ 16 — 17). Tertia etiam fuerat sententia Valerii Paullini, qui, cetero- quin cum Caepione faciens, referendum censuit de Theophane, quem in ipsa accusatione contra legis repetundarum vetitum egisse contendebat; verum haec sententia effectum non

sortita est. Eadem vero hac opportunitate SCtum factum videtur, quo omnia Bassi in provincia acta rescindebantur, et iis, de quibus aliquid statuisset, spatium biennii concedebatur ad agendum de novo, et petendam restitutionem. *Vid. L. X. 64.*

Ep. IX. § 5. *Dicerem de conspiratione delatorum, quam in quaestu habebant.* Significatur pactiones illae improborum quorundam civium, qui ad movendam alicui litem, aut accusationem, coibant et ex spoliis damnatorum turpe lucrum faciebant, quorum machinationes coercitae fuerunt SCTo Volusiano. De iisdem sermo est L. V. 4. ubi queritur Nigrinus, *in lites coiri et gloriae loco poni ex spoliis civium magnos et statos redditus*; non vero cogitandum hic de *quadruplicatoribus*, sive illis delatoribus, qui bona vacantia fisco deferebant, et ut praemium delationis, quartam bonorum partem accipiebant. Hoc nomen enim proprium tantum fuisse videtur huic generi delatorum, non vero aliis publicorum criminum accusatoribus. *vid. Gesner. in Not. ad h. l. (*)*.

§ 15. *Censuit Baebius Macer Cos designatus, lege repetundarum Bassum teneri: Caepio Hispano, salva dignitate, iudices dandos.* Ad hunc locum, juncto illo in § 20: *negant enim congruens esse retinere in Senatu cui iudices dederis*, — redeundum iterum est ad quaestionem, jam plus semel tractatam, de poena legis Juliae repetundarum. Videtur enim vehementer repugnare sententiae, quam nobis vero similem esse diximus, ordinis amissionem non ipsam legis poenam comprehensam fuisse. Nam quum Baebius Macer censuisse dicitur, ut lege repetundarum teneretur Bassus, Caepio vero mitioris sententiae patronus, ut salva dignitate iudices darentur, exinde dicas Caepionem eo benigniorem sententiam protulisse, quod Bassum non dignitate privari vellet, quam adimebat Macer, eo ipso quod lege repetundarum eum teneri censebat: Itaque poenam legis Juliae etiam fuisse ordinis amissionem. Verum animadvertendus est peculiaris Bassi casus; non negabat se munera accepisse, sed bona fide, non vero culpae conscius ita fecerat. Quare Caepioni aequum videbatur, ut quae cepisset quidem contra legem, ea secundum legem iudicibus datis restitueret: verum propter bonam fidem, infamiae notam ipsi inuri nolebat, quae fiebat, ut Senatu moveri posset. Macer vero legem plenam suam vim etiam in Bassi causa obtinere volebat, et cum eo faciebant ii, qui dicebant incongruum fore, si retineretur in Senatu, cui iudices dati erant; nimirum tam penitus conjuncta erat cogitatio infamiae cum litis aestimatione ex iudicio repetundarum, ut cui semel iudices dati erant, is non amplius dignus haberetur qui Senatu adsideret, quia plerumque ordine movebatur. Itaque apparet, in nostram sententiam hunc locum commode explicationem pati. Caeterum hoc etiam dictum velim, non proprie referre, utrum legis poenam, an censorio iudicio Senatu moti fuerint repetundarum damnati, quoniam effectus erat idem; at tamen discrimen

(*) Neque tamen legibus Caducariis demum, nomen et originem debere videntur Quadruplicatores; quippe qui plus semel memorantur apud Ciceronem. *Vid. v. g. Divinat. c. 7. in fin. Act. II. in Verrem 2. c. 7. in fin.*

men illud revera extitisse potuit: quod argumento *Epist. IX. L. II.* credere malimus.

Ep. XXIX. § 2. *Ecce Licinius Nepos, acer et fortis vir, mulctam etiam dixit Senatori.* Monet Plinius Voconium Romanum, ut Romam veniat ad judicandas causas graviores, de quibus proxime coram Praetore ageretur. Atque ut eum efficacius etiam horretur, narrat Praetorem Licinium Nepotem Senatori, qui Judicis munus abnuerat, mulctam dixisse. Docemur igitur h. l. Praetores potuisse mulctam coercere eos, qui sua vice, aut quum a partibus electi essent, judicare recusarent, quamvis hoc non certa lege cautum et tempore Plinii obsoletum, a Licinio tum demum reductum fuisse, conficias ex § 3. huj. *Epist.* Verum mulcta haec indici non poterat, nisi ab Urbe abesset, qui judicare debebat: nam qui aderat et excusationem justam non habebat, etiam invitus pignoribus captis judicare cogebatur: *l. 13. § 2. ff. de vacat. et excus. mun.* Cernitur etiam in hac Epistola ingens, hoc quoque tempore, Senatus auctoritas: cum enim Praetor Senatori mulctam dixisset, is apud Senatum questus est et precatus, ut haec sibi remitteretur. Et Senatus non quidem Praetoris decretum rescidit sed tamen poenae quam dixerat veniam concessit.

EPISTOLARUM LIBER QUINTUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. § 2. *Curianus filius orabat, ut sibi donarem portionem meam, seque praesudicio servarem: eandem tacita conventionione salvam mihi pollicebatur.* Assudius Curianus, homo dives et orbis, a matre Pomponia Gratilla testamento exheredatus erat, si quae Plinium et alios quosdam heredes scripserat. Curianus autem hereditate matris non quidem indigebat; sed ne iudicio defunctae turpiter notatus videretur, et querelam tamen inofficiosi, propter conscientiam male de matre meritorum, movere vix ausus, Plinium convenit, eumque precatus est, ut sibi portionem suam hereditariam donaret, sperans fore, ut si homines viderent eum a Plinio eo honore esse habitum, considerent a matre inique esse exheredatum: simul promittebat, se portionem, quam accepisset, Plinio esse restitutum. Is vero recte objecit, tum alia, tum haec, donationem illam non

posse impedire, quo minus eum homines recte a matre exheredatum crederent; et ita deum hanc labem dilui posse, si iudicio inofficiosi testamenti heredes instituti ipsi hereditatem cedere cogentur. Quare suadebat Curiano, querelam inofficiosi experiri; is vero ductus metu ne repulsam ferret, si publice agere institueret, iterum rogavit Plinium, ut privato rem cognoscere vellet: quod obtinuit. In iudicii ergo modum, cui ipse praesidebat, adhibitis in consilium duobus Jctis, de causa cognovit, et audito Curiano, contra ipsum pronunciavit.

Caute distinguendum hoc privatum Plinii iudicium ab arbitriis privatis ex compromisso. In his enim partes conveniebant pacto vel iurejurando, aut certam pecuniae summam depositam, ut ad componendam controversiam viri amici et juris periti arbitrio se committerent. Sententia hujus arbitri dabat pacti exceptionem, et inter interpretes disputatur, utrum ab illa appellare licuerit. Vid. *Cujac. in Paratit. ad Cod. L. III. T. 55.* Sed plane diversus erat Curiani hic casus: is enim Plinium, qui ipse erat litis particeps, fidei atque probitati ejus se committens, rogavit, ut inspicere vellet causas, quibus mater ducta eum exheredaverat, utrum justae essent. Neque hujus disquisitionis, aut sententiae, ulla erat vis in jure: nam, quamvis contra Curianum pronunciasset Plinius, tamen is a movenda querela inofficiosi contra ipsius coheredes non destitit. (§ 6). Itaque magis significatur illud amicorum iudicium, qui apud Ciceronem pro Quintio c. 5. *disceptatores domestici* vocantur, a quibus si res componi non potuisset, tum demum invocatio in jus sequebatur.

Epist. I. § 3. *Praeterea non esse satis honestum, dare et locupletari et orbem.* Laudavimus jam hunc locum ad *Lib. IV. Part. I. Ep. 15.* Ubi egimus de hereditate. Nimirum Plinius idcirco Curiano portionem suam donare volebat, ne videretur hac donatione Curiani divitis, et legitimos successores non habentis, animum sibi velle conciliare, ut ex ejus testamento caperet.

Epist. I. § 9. *Ibi ego — tantundem.* (§ 11). Habemus hinc exemplum transactionis specialis extrajudicialis: Curianus metuebat eventum querelae inofficiosi: ipsi heredes non eo iudicio implicari cupiebant. Igitur in aede Concordiae partes conveniant, et Plinius eas conciliare studens, ita Curianum a querela movenda desisteri perpulit, ut quartam bonorum partem acciperet, aequae ac si non exheredatus, verum hereditas legatis exhausta fuisset, quo ut eum magis etiam perduceret, promisit se quartam illam ex sua portione esse suppleturum. Honestas igitur et verum animi decus Plinii in hac causa rursus conspicuum fuit: quare etiam Assudini Curianus ipsi legati honores in testamento gratum animum testificatus est. Caeterum plura loca notabilia continet haec Epistola, quae tractabimus, ubi de iudiciis causisque agemus.

Epist. IV. init. *Vir praetorius solers a Senatu petit, ut sibi institueret in agris suis nundinas permitteretur.* Non licebat civitatibus aut municipiis, imo ne privatis quidem hominibus, in propriis fundis novas nundinas pro lubitu introducere, ne vel aucta nego-

tiorum in ejusmodi loco, et hominum frequentia, vicina oppida damnum inde paterentur, neve plures homines in unum locum saepe convenirent, quam justum et tutum videretur. Jus igitur nundinarum instituendarum impetrandum erat libera repub. a Senatu, ut videtur, quandoquidem, etiam sub Caesaribus, penes ipsum hujus rei arbitrium fuisse, ex hoc Plinii loco discimus: tum in Suetonio legimus in *Vita Claudii c. 12.* „Imperatorem jus nundinarum in suis praediis instituendarum a Consulibus petiisse. Consules vero sine dubio hac de re ad Senatum retulerunt; non credibile enim est, penes eos fuisse arbitrium decernendi in causa, quae tam gravis existimabatur, ut ne ipse Princeps quidem propria auctoritate sibi agendum esse hac in re duceret. Caeterum hance etiam Senatus cognitionem, ut plerasque alias, Imperatores deinceps cum eo partiti sunt, atque ita a Principe petendum esse jus nundinarum introducendarum, docetur *l. 1. ff. de nundinis*. Qui vero hos mercatus publice concessos per decennium non exercebat, eorum usum atque privilegium amittebat. *l. 1. ff. cit.*

Epist. XI. Non inficete Plinius hac Epistolam Suetonium flagitat, ut Historiarum libros edat, quos omnes cupide expectabant. Utitur per totum hunc locum locutionibus et formulis e jure desumptis; Sponsors, inquit, hendecasyllabi mei exstiterunt amicis communibus, fore ut mox libros tuos ederes: nunc autem jamdiu es in mora solvendi: libera ergo illos hoc sponsionis onere, tandem in vulgus emittendis libris. Cernitur hic discriminem, quod saepius deprehenditur inter *sponsors* et *fidejussores*: *Spondere*, magis dicitur is, qui sua fide promittit aliquem aliquid esse praestitutum: Sic hendecasyllabi Plinii sponsors quasi erant Tranquilli, fore ut mox scripta sua editurus esset. Fidejussores magis sunt, qui in securitatem creditoris principali obligationi accedunt. Vid. *Heinecc. Antiq. ad Tit. Inst. de fidejuss. § 4.* — Sed ulterius jocum persequitur Plinius: queritur hendecasyllabos suos, tamquam sponsors Suetonii, quotidie quasi ab ejus creditoribus conveniri, ut datam fidem praestent: imo impatientiorem esse coepisse creditorum moram et nil mirum fore, si mox ad Praetoris Tribunal vocarentur, ibique solenni formula adigerentur exhibere rem promissam. Gratum lepos et urbani joci sales, huic loco adpersi sunt.

Epist. XIV. § 7. *In sine dixit: petendum ab optimo Principe, ut quia leges, quia SCta contemnerentur, ipse tantis vitiis mederetur.* De opportunitate, qua Nigrinus hanc sententiam protulit, postea commodius videbimus. At etiam in hac Parte ad hunc locum subsistendum esse putavi, quia argumento esse possit, quam penitus jam tunc Romanorum mentibus inhaeserit Caesaris cogitatio, tamquam summi Imperantis, qui non tantum jus facere libere posset, sed etiam efficacius, quam leges aut SCta, illud constituere.

Epist. XV. *Secesseram in municipium, quum mihi nunciatum est, Cornutum Tertullum accepisse Aemiliae viae curam.* Operae pretium est ad hunc locum quaedam adnotare de ratione curandarum viarum, tam Urbanarum quam publicarum. Libera republica Aedilibus Curulibus, ut aedificiorum publicorum, sic etiam viarum cura erat commissa.

Videre debent, ut omnia haec essent sarta tecta, ut tutus per Urbem incessus pateret, utque impedimenta e viis amoverentur. vid. l. 42. ff. de Aedilit. edict.: cujus officii partes describuntur in Tit. ff. de via pub. et si quid in ea factum esse dicatur. — Censorum autem, quibus nonnulli hoc munus adscribunt, magis fuisse videtur novas vias sternendas publice locare. Habebant etiam Aediles ministros quosdam, sive Magistratus minores, Quatuorviros dictos viarum curandarum intra Urbem. Pompon. de orig. Jur. § 30. Distinguendum porro inter vias publicas, et magnas illas militares, quae gloriae suae monumenta posteritati reliquerunt Romani. Hisce peculiare Curatores etiam libera republica erant praepositi, quorum postea auctoritatem auxit Augustus, constitutis viris Praetoriis ad muniendas vias. Non levis horum erat dignitas, si quidem binis lectoribus utebantur, et ut ex hoc Plinii loco apparet, etiam post consulatum et summos honores illud munus concedebatur, et honorificentissimum existimabatur. Singulae viae militares suum videntur habuisse curatorem: sic Cornuto Tertullo viae Aemiliae cura mandata fuit. Vid. Lipsius ad Tacit. Annal. III. 31. et Everardus Otto in diss. de tut. viar. pub. II. 5.

P A R S S E C U N D A:

J U S R E R U M.

Epist. VII. Satis gravis in hac Epistola exponitur quaestio de civitate herede instituenda. Scilicet his verbis, „Nec heredem institui, nec praecipere rempublicam posse constat.” docemur errare eos, qui civitatem, rempublicam, aut municipium ex testamento heredis titulo capere potuisse affirmant, antiquo Jure Romano. Vid. v. c. Westenberg in comp. ff. ad Tit. de hered. instit. § 12. Qui ad probandam suam sententiam affert v. c. l. 26. ff. ad SCtum Trebellian. Sed ex hac lege illud tantummodo scimus, quod etiam aliunde satis constat, hereditates per fideicommissum civitatibus restitui potuisse ex SCto Trebelliano. Concessum illud est SCto Aproniano, de quo disputant Viri docti ad quodnam tempus referendum sit. Sed vero similior eorum videtur sententia, qui sub Trajano factum esse existimant. Eo certe regnante hereditates per fideicommissum civitatibus transmissae fuerunt. Exemplum habemus ex ipso Plinio depromptum L. X. 79. Ubi a Julio Largo fiduciarium heredem se institutum esse narrat, ut praecepta certa summa, hereditatem Heracleotarum et Tianorum civitatibus restitueret. Vid. Bach. Diss. de legib. Trajani p. 137. Contrariam sententiam tuetur Heinecc. Antiq. Rom. ad Instit. II. 14.

§ 2. — Est vero haec L. 26 cit. inprimis argumento, non licuisse directe civitates instituere; idcirco enim fideicommissa introducta sunt, ut iis etiam relinqui posset, quibus directe capere legibus vetitum erat. Afferuntur etiam a *Westenberg. l. 117 et 122. ff. de Leg. 1.* Verum his legibus docetur, legari posse civitatibus, non vero hereditatem relinqui; atqui antiquitas, ne legatum quidem civitati relictum valebat. Sed primum Nerva rescripsit, tum Hadrianus Scto sanxit, ut omnibus civitatibus, quae sub imperio Romano erant, legari posset. *Ulpian. fragm. XXIV. 28.* Nunquam igitur antiquitas civi Romano licuit universitatem aliquam heredem instituere, quia incerta ejus censebatur esse persona; sed excipitur unus casus. Póterat enim libertus a civitate manumissus civitatem illam heredem instituere, quod sancitum est Scto memorato in *l. un. § 1. ff. de libert. universitat.* Animadvertenda praeterea sunt sequentia Plinii verba; ubi dicit neque *praecipere posse rempublicam.* Pertinent haec ad modum legatum relinquendi per praeceptionem, de quo multa habet *Gajus Comment. II. 216.* Per praeceptionem legabatur his verbis, *L. Titius hominem Stichum praecipito.* Unde variae erant interpretum sententiae: quibusdam, ut ipso Gajo ejusque praeceptoribus, et Sabino censentibus, nulli per praeceptionem legari posse, nisi qui ex hereditate etiam caperet, quia magis ad successionis, quam ad legati naturam accedere videbatur haec praeceptio: quare iidem contendebant, quod per praeceptionem legatum erat, nullo modo peti posse, quam judicio familiae erciscundae, et proprie ita tantummodo relinqui posse quod esset testatoris. vid. *Gaj. l. cit.* Sed diversae scholae auctores existimabant, legatum per praeceptionem extraneo relictum valere, et quum praepositio *prae* addita voci, *capito*, pene inutilis esset, aequè habendum esse, ac si simpliciter per vindicationem legatum esset. Jam Plinius his verbis docet, tale legatum civitati relictum non valere: atque ratio in promptu est: nam legatum praeceptionis, secundum plurimorum Jctorum sententiam, relinqui non poterat, nisi heredibus: respublicae autem heredes scribi non poterant; atqui ergo. Plinium igitur cum hisce auctoribus fecisse dicas, si nempe jam tum, ut satis probabile est, Imperator Nerva introduxerat novum jus, ut civitatibus posset legari. Etiam si enim legatum iis relinqui posset, non tamen *per praeceptionem* ita fieri posse existimabat. Quod si oppositae sententiae eum addictum fuisse statuamus, Plinium hanc epistolam scripsisse credere debemus, antequam Nerva novum jus introduceret.

Hisce omnibus praemissis, videamus de ipsa causa, quam hic exponit Plinius. — Saturninus ipsum et Calvisium heredes scripserat: atque ex eodem municipio Como cum iis ortus, pro quadrante illud instituerat: deinde vero, nescius rempublicam, neque ex testamento heredis titulo, neque etiam legati nomine, si per praeceptionem relinqueretur, capere posse, pro quadrante illo, sive ut minus, sive ut plus etiam relinqueret, jussit, ut quadringenta millia civitas Comensium ex hereditate praeciperet. Utrumque, ut dicit Plinius, si jus adspicias, irritum erat: sed apparuit rursus insignis ejus, quam jam semel notavimus in simili causa, pietas et defunctorum voluntatis observatio.

Saturnini enim extremum iudicium stricto jure antiquius sibi esse dicit: et Calvisium monet, ut in Senatu Comensium legatum iis inutiliter relictum offerat; ut cum simul exposuisset, quid proprie juris fuisset, non tamen Plinii liberalitatem, verum Saturnini munus, suam tantummodo ejus voluntatis observantiam laudent.

P A R S T E R T I A.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. I. § 6. in fin. *Post hoc ille cum caeteris subscripsit Centumvirale iudicium: mecum non subscripsit.* Curianus, postquam privato Plinius cum duobus Juris peritis, Corellio et Frontino, de jure ejus querendi inquisivisset, et justas causas eum irascendi non habere pronunciasset, ad hanc tamen sententiam non substitit: verum Praetorem adiit, et questus est se injuste esse exheredatum. Et quum ad causas Centumvirales imprimis omnes pertinerent, quae in hereditatibus earumque petitionibus versabantur, et sic etiam inofficiosi querelae (vid. l. 13 et l. 17. *princ. ff. de inoff. testam.* Exemplum est apud nostrum in causâ Acciae Variolae, quae describitur *L. VI. Ep. 33.*), ipse Curianus, et heredes instituti, iudicium Centumvirale subscripserunt, excepto Plinio, quocum pudore fortasse motus non subscripsit, quia jam antea moderate et aequè ipsi querelam abjudicasse videbatur. — Merito autem hic quaeratur, quaenam fuerit illa subscriptio Centumviralis? Res sane est difficilis, quia in nullâ alia causa privata, qualis erat querela inofficiosi, partes, quantum sciam, *subscripsisse* memorantur, et ubi *subscriptionis* mentio fit, ea plerumque intelligitur, a qua accusator in criminibus publicis incipere debebat. Vid. ex. gr. l. 7. *ff. de accus. et inscript.* Non talis subscriptio hîc intelligi potest: non enim querela inofficiosi erat accusatio aliqua publica; at possit fortasse res explicari ex ipsa ratione et naturâ querelae inofficiosi: haec enim non proprie erat actio, quae intendebatur heredibus institutis ad repetendam hereditatem, sed impugnatio iudicii defuncti, quâ petebatur, ut rescinderetur testamentum tamquam non sanâ mente factum; neque igitur poterat contra heredes agi solito more, ut in jus vocarentur, ut solennes ritus observarentur citationis, vadimonii, etc.; sed quandoquidem tamen in eo versabatur heredum scriptorum commodum, ut filio, aliive querelam moventi, contradicerent, cum eo conveniebant, instrumento quodam ab utraqûe parte subscripto, ut Centumvirorum iudicio causa cognoscenda committeretur: ut si probaretur testator iniquis causis motus, et quasi non sanâ mente exheredasse, testamentum tamquam non jure factum rescinderetur,

tur, et hereditatem inique exheredato heredes restituerent. Haec igitur mihi illa subscriptio fuisse videtur.

Dicit praeterea Plinius, Curianum *secum non subscripsisse*. Hinc oritur alia quaestio, de qua videre non abs re sit: nam quomodo fieri potuit, ut Curianus contra reliquos heredes querelam inofficiosi moveret, non vero contra Plinium. Illius enim effectum totum testamentum corruebat jure antiquo, atque etiam Plinii tempore, neque tantum heredis institutio, sed etiam tutoris datio, legata, fideicommissa exstinguebantur, quod postea demum mutatum a Justiniano *in Nov. 115*. Atqui, si Curianus victor ex judicio discedebat, totum matris testamentum pro non scripto habebatur, neque igitur ratione Plinii solius effectum sortiri poterat. — Verum explicanda rursus haec difficultas ex interiori querelae ratione, quae, ut jam diximus, non proprie erat actio quaedam, contra heredes mota, neque igitur, ut ceterae actiones, quibusdam causis praescribi poterat. Interpretatione enim Jcitorum demum introductum est, ut quinquennio praescripta censeretur, quia etiam de statu defunctorum, post quinquennium a tempore mortis, quaerere vetitum erat. Quod primum introduxit Imperator Nerva, l. 4. ff. *nc de statu defunct. post quinquen. quaeratur*. Non tamen tempore Plinii haec quinquennalis praescriptio in foro recepta fuit, sed ut tamen certis quibusdam finibus circumscriberetur querelae movendae licentia, antiquitus hoc jus invaluisse videtur, ut heres, tamquam bonae fidei possessor, anno usucaperet res hereditarias, adeoque, si post illud tempus querelam moveret, repelleretur exceptione longi temporis, nisi lis jam contestata fuisset, sive alio modo, sive subscriptione Centumvirali. Anno enim usucapiebantur omnes res hereditariae, etiam quae solo continebantur, quamvis proprie ipsa hereditas usucapi non posset: sed quia lex XII tabb. rebus soli, sive immobilibus, biennium ad usucapiendum praefiniverat, caeteris vero annum: hisce etiam hereditas contineri credebatur, quae certe non erat res soli. Docet haec *Gaius Commentar. L. II. § 54*. Jam nihil vetabat exheredatum querelam movere cum quibuscunque vellet heredibus, neque debebat cum omnibus subscribere; res enim eodem redibat, quia si victor discedebat, ab omnibus heredibus, testamento rescisso, hereditatem recuperabat, nisi tamen interim is heres, quocum non subscripserat, res hereditarias anno praeterlapso usucepisset. Hic enim, si testamentum rescindebatur, tutus erat, non quia contra eum querela non mota fuerat, sed vi usucapionis; sic etiam in hac causa Curianus cum reliquis matris heredibus, praeter Plinium, Centumvirale iudicium subscripserat: jam si intra annum post aditam hereditatem testamentum rescissum fuisset, etiam Plinius portionem suam hereditariam restituere debuisset. Sed cum res nondum ad finem perducta esset, biennium jam erat praeterlapsum, tumque omnia usuceperat; itaque ipse hanc causam affert in § 10. *h. Epist.* „Scis te non subscripsisse mecum et jam „biennium transisse, omniaque me usucepisse.“

Epist. I. § 7. Appetebat iudicii dies, — capitis rei exirent. Dixeris ex hoc loco, in Centumvirali iudicio etiam de publicorum criminum accusationibus actum fuisse, quem

quorundam interpretum errorem confutat *Siccama in Dissert. de Jud. Centumvir. L. I. 7.* Neque etiam locus hic ejusmodi interpretationi ansam praebere potest: non enim dicuntur coheredes Plinii timuisse, ne in Centumvirali judicio publici criminis alicujus accusarentur, verum ne ea protraherentur, e quibus capitis rei fieri possent. Nimirum quidam ex illis amicitiae necessitudine conjuncti fuerant cum Junio Aruleno Rustico; qui sub Domitiano ultimo supplicio affectus est, quia in laudem Paeti Thraseae, et Helvidii Prisci, librum composuerat (vid. *Suet. in Domit. 10. Tacit. in Vit. Agricol. 2.* mentio etiam ejus fit apud nostrum *L. I. 5. 2. L. I. 14. 2. L. III. 11. 3.*), et cum uxore ejus Pomponia Gratilla, quae itidem sub Domitiano relegata fuerat. Jam metu temporum, ne scilicet haec amicitia sibi in fraudem verteretur, heredes Gratillae centumvirale judicium timebant, ne cogerebantur fateri, familiaritatem quamdam sibi cum majestatis condemnatis intercessisse. Caeterum alius etiam locus e Plinio protrahi possit, ad probandum apud Centumviros publicas causas actas fuisse: scilicet ex *L. VI. 33. 9.* Ubi centumvirale judicium diserte a privato distinguitur. Sed commode etiam aliam explicationem hic locus patitur. Dicitur enim in causa Acciae Variolae tantas computationes et calculos usu venisse, *ut in privati judicii formam centumvirale versum videretur.* Alio autem sensu judicia privata hinc dicuntur, quam quo opponuntur publicis: sic enim intelliguntur ea, in quibus causae e jure civili tractantur, quando publica contra sunt, in quibus de publicorum criminum accusationibus agitur. Hoc vero loco magis videntur intelligenda *arbitria*, quae opponuntur *judiciis legitimis* sive stricti juris, et in quibus causae agebantur bonae fidei. Nam, qui in ejusmodi arbitrio dabantur a Praetore, haud semel dicuntur etiam *judices*, et arbitria ipsa praetoria, *judicia*: certe eo sensu *judicium privatum* hinc accipiendum esse, apparet ex toto contextu: quamvis enim causae publicae quoque coram centumviris agi potuissent, hinc certe privata lis agebatur: absurdum autem fuisset dicere, judicium centumvirale in privatum mutatum fuisse, quum in eo ipso causa tractaretur privata: jam nihil mirum est in arbitriis, quae hinc dicuntur judicia privata, et in quibus non quaerebatur *utrum*, sed *quantum* debebatur, multas tabulas et computationes usu venisse. Neque igitur ex hoc loco probari possit, Centumviros de publicis causis cognovisse.

Epist. IV. Quae ad hanc Tuscilii Nominati, et Vicentinorum causam pertinent, in quibus multa de judiciis et advocationibus notatu digna occurrunt, una adnotatione aptius comprehendemus.

Tuscilius Nominatus in Senatu, Vicentinorum legatis advocatus adfuit, quo impediretur, quo minus Solerti, nundinarum jus roganti, illud concederetur; cum eo die res ad exitum perducere non potuisset, et sequenti Senatu iterum de ea agi deberet; legati sine Tuscilio Nominato intraverunt, et causam rogantibus ab ipso se deceptos questi sunt. Compertum tunc est, Nominatum pro prima advocatione non tantum contra legem pecuniam a legatis accepisse, sed etiam pro altera; in qua, quod gravius erat, promisso non steterat.

Hæc inprimis perfidia motus, Nepos Praetor postulavit, ut in Senatum Tuscilius introduceretur, et de eo extraordinaria cognitio haberetur. (§ 3.) Crimen enim advocati, qui causam deseruerat, quamvis proprie praevaricatio dici non posset, extraordinaria tamen cognitione puniebatur. l. 1. § 1. ff. *de praevaricat.* Quum igitur inductus esset Nominatus, (Epist. XIV. h. 1.) Vicentinorum testimonio adjutus, accusationem perfidiae diluere conatus est (§ 1—3), quod tam probabiliter fecit, ut censente Consule designato absolveretur, quia non tam fraude egisse videbatur, quam constantiam caruisse; quare hoc praevaricationis crimine liberatus fuit. Erat tamen unus, qui Nominatum eam poenam afficiendum censeret, ut in quinquennium ipsi advocacy interdiceretur; unde apparet, quaenam vulgaris poena fuerit extraordinariae illius de advocatorum praevaricatione cognitionis: et quam deminuta jam tum fuerit causarum patronorum antiqua libertas et existimatio, ut peculiarem quandam advocacy artem publice profiteri censerentur, cujus licentia ut dabatur, sic poenae nomine adimi poterat. — Probe autem animadvertendum est, de eâ tantum Nominati accusatione actum fuisse, quod scilicet causam deseruisset: de acceptâ vero pecuniâ sententia Consul Afranii id tantum statutum est, ut eam Vicentinis restituere deberet (§ 5.) Nimirum Scto Neroniano, facto A. U. 808, postquam lege Cincii primum, dein Scto sub Augusto facto, causarum patronis ob causas orandas pecuniam accipere prorsus vetitum fuerat, sub Claudio vero Imperatore Sctum, modum huic rei adhibuerat, ut ad dena usque sestertia quis ob causas orandas capere posset, Scto igitur illo Neroniano, auctore Tacito *Annal. XIII. 5. cautum, ne quis ob causam orandam mercede aut donis emeretur.* Teste vero Suetonio in *Nerone 17*, novus eo modus definitus est, ad quem capere liceret, ita ut *litigatores pro patrociniis certam justamque mercedem solverent.* — Disputant de conciliatione horum locorum *Bachius Hist. Jur. III. 1. 3. 26.* et *Diss. de legib. Trajani p. 92.* et interpretes Suetonii ad hunc locum. Possit fortasse hæc lis ita componi. Scilicet verbis Scti, quae Tacitus memorat, non vetantur causarum patroni *post oratam causam honorarium sive mercedem accipere*, sed tantum *mercede aut donis emi*: discrimen autem maximum hic esse, apparet ex Scto, cujus quaedam verba memorantur a Plinio in Ep. XXI. h. 1. Hoc etiam *venire et emi advocaciones* vetabantur; quin imo jurare debebant litigantes ante editam actionem, se nihil advocato dedisse, promisisse, cavisse. Eodem vero Scto permittebatur advocato causâ peractâ, pecuniae summam, decem millia nummum non excedentem, accipere. Tacitus igitur illud tantum Scti Neroniani vetitum memorat, de quo Claudiano Scto non adhuc cautum fuerat, *ne emerentur advocaciones.* Suetonius vero fortasse ejusdem Scti aliud caput significavit, quo modus accipiendae mercedis, quem Claudius constituerat, denuo circumscribatur, et quo negotiis peractis certum honorarium accipere permittebatur. Difficultas quaedam oriri adhuc posset ex iis, quae dicit Plin. in § 8 in fin. h. Ep., ubi felicem se praedicat, quod ab omni prorsus, non modo pactione, dono, munere, sed etiam xeniis, in causis agendis abstinerit, et in sequentibus verbis de-

declarat, omnia haec illicita et turpia esse; exinde dixeris Scto Neroniano, omnia prorsus dona advocatis prohibita fuisse. Sed verosimile est, Plinium huc quoque significasse dona data ad emendam patronorum advocationem, quia haud credibile est, eum tam inhonestam et turpem declarasse rem, quae jam antea publicâ auctoritate ex Scto Claudiano recepta et comprobata erat, acceptionem honorarii post advocationem.

Hoc igitur modo Tacitus recte dicere potuit, Neronem Scto prohibuisse, quo minus advocati aliquid acciperent, scilicet ante causam finitam: Sueton. vero, eum certum terminum posuisse, ad quem capere liceret.

Sed ne longius, quam par est, in Nominati causa evagemur: is restituere coactus fuit, quod acceperat, quia, antequam negotia peracta essent, hanc pecuniam a Vicentinis exegerat: alioqui condemnari tantum potuisset ad restitutionem ejus, quod summam Scto Neroniano definitam excedebat, quae quanta fuerit ignoramus. Ex hac vero Nominati avaritiâ causam cepit Nigrinus Trib. pleb. in advocatos invchendi, eorumque legum et Sctorum oblivionem reprehendendi. Is enim, antequam de Nominato perrogaretur, sententiam de scripto protulit, quâ, datâ hâc opportunitate, questus est, venire advocaciones, venire quoque praevaricationes. Ep. XIV. § 6. Primum illud Scto sub Nerone facto coërcitum fuerat, sed sensim ejus vis aboleverat; venire autem praevaricationes, dicitur de eâ advocatorum malâ fide, quâ, cum causam alicujus primum orandam suscepissent, dein adversarii pecunia corrupti, clientis partes improbe deserebant. Tum dixit Nigrinus (ibid.), in lites coiri, et gloriae loco poni, ex spoliis civium magnos et statos redditus. — In lites coire dicebantur homines, qui societate quâdam conjuncti, lites movere opulentis civibus studebant, ut ex spoliis inde redactis ipsi ditescerent. Lucrum itaque, ex illis accusationibus perceptum, socii inter se dividebant. Foedae hae pactiones repressae primum fuerunt Scto, facto sub Tiberio, Coss. M. Licinio Crasso, et L. Calpurnio, ad legem Corneliam de falsis: Hujus legis poenâ affici poterat, quicumque obstruendam advocationem, testimoniave, pecuniam accepisset, pactusve fuisset, societatem coïssset, aut aliquam delationem interposuisset. vid. Bach. Hist. Jur. III. I. 3. 9. Tum ulterius de improbis his machinationibus factum est Sctum Volusianum: eo enim Modestinus in l. 6. ff. ad leg. Jul. de vi priv. cautum fuisse docet, ut qui in alienam litem coïssent, tenerentur poenâ legis Juliae de vi privata. Ultima igitur haec Nigrini verba minus ad advocatorum fraudes, quam ad accusatorum flagitia pertinuisse videntur: eventum habuit ejus dicta sententia, quam speraverat. Paucos post dies oratio Imp. Trajani in Senatu lecta est, ad quam Sctum factum videtur, ad coërcendam advocatorum licentiam: cujus verba quaedam memorari puto a Plinio in Ep. XXI. § 4. h. l. c. quibus oritur Ep. XX. § 2. Inducti in Senatum inquisitionem postulaverunt. Bithyni cum Rufum Varenum Bithyniae Procos. in Senatu repetundarum reum fecissent, ex verbis legis tempus postulaverunt, quo ab inquisitoribus probationes conquiri possent, et potestatem testibus denunciandi, ut statuto die in judicio adessent. Idem vero tempus, atque po-

testatem eandem Varenus sibi quoque petiit; quae lege non accusatori, reo vero soli concessa erat. (§ 7. in fin. h. Ep.) Quare ejus petitioni contradixerunt Bithyni, et quum de eâ re prius esset cognoscendum; Plinius Varenî causâ susceptâ pro eo dixit: postero die autem Homullus; Bithynorum partes egerunt Fontejus Magnus et Nigrinus. Res eum eventum habuit, ut quod petiverat Varenus impetraret, itaque potestas ei decerneretur testes evocandi. Quod quamvis *non satis usitatum* dicit Plinius in § 7. exempla tamen similis concessionis offerri possint. Sic apud Tacit. *Annal. XIII. 43.* narratur, Suillum, cum repetundarum accusatus esset, inquisitionem impetrâsse, quae annum duraret. — Multis etiam postea disputationibus ansam praebuit haec Varenî causa, de quibus videndum erit ad *L. VI. 5. 1.* et *L. VI. 13.*

Ep. XXI. *Descenderam in Basilicam Juliam, auditorus, quibus proximâ comperendinatione respondere debebam.* Satis difficilis est hic locus. *Comperendinatio* vulgo dicitur locum habuisse in judiciis publicis; quaedam leges publicorum judiciorum duas admittebant actiones: in primâ actione incipiebat accusator dicere: tum reus se defendebat. Si jam iudicibus videretur, actio poterat comperendinari, i. e. in diem *perendinum* s. tertium proprie, constituëbatur actio secunda, in qua inversus ordo servabatur, ita ut primum reus verba faceret, tum accusator. vid. *Sigon. de Judiciis L. II. 20.* Haec erat ratio comperendinationum: sed eae tantum in judiciis publicis usu veniunt. Hoc vero loco, quod omnino animadvertendum, *comperendinatio* dicitur de dilatione causae privatae. Eodem sensu *Gajus Comment. IV. § 15.* dicit, postquam Judex datus erat a Praetore, partes statuere consuevisse comperendinum diem, quo ad iudicem venirent. Arctior itaque vocis significatio, quae proprie notabat dilationem in tertium diem, temporis tractu ita amplificata videtur, ut de omni constitutione diei, etiam remotioris, diceretur, quo causa, quae ad finem perducî non potuerat, retractaretur. Sic etiam Centumvirale iudicium hoc casu, cum Plinius causam orandam in eo suscepisset, in alium diem dilatum fuisse videtur: neque objiciat quis, centumvirale iudicium nullo modo differri potuisse (vid. *adnotatio ad Ep. I. 18. 6. in parte II.*) Scil. in eo partes non convenire poterant, ut causa differretur, neque ipsis dilatio ad probationes ulterius conquirendas concedebatur, sed si causa ita gravis esset, ut uno die absolvi non posse videretur, quidni in alium diem etiam iudicium centumvirale Praetor distulisset? quod etiam in hac Epistolâ propter aliam causam factum esse vidimus. (vid. § 5. h. Ep.) — Plinius igitur in causâ Centumvirali egisse videtur; et cum res comperendinata esset, interim nescius, quisnam advocatus pro adversario eo die dicturus esset, in Basilicam Juliam descendit; ibi, quod scire cupiebat, auditorus.

§ 2. *Sedebant iudices — ut non mora laeter.* Lectu dignissimus est hic locus: verissime enim omnes partes Tribunalis Centumvirorum describuntur; iudices in quatuor Tribunalia divisi, in loco altiori subselliis assidentes, Decemviri medium quemdam locum post Praetoris sellam vacuam occupantes; advocati hinc atque illinc in auditorio spatiantes, dum

dum omnes Praetorem expectant: omnia haec tam vivido colore depinguntur, ut ipse lector cum Judicibus Praetoris se adventum anxie expectare sibi videatur. Caeterum docemur h. l. Decemviros, cum Centumviralem hastam cogerent, (*Pompon. de Orig. Jur. § 29.*) non tamen sine Praetore rem absolvere potuisse.

§ 3. *Causa dilationis: Nepos Praetor, qui legibus quaerit.* Quum jamdiu expectassent Centumviri Praetorem, nuncius ab eo venit, quo judicium in alium diem remittebatur. Hujus dilationis causa erat, quae traditur a Plinio his verbis: Verum si lectio haec sana est, quam libros optimos referre adnotant interpretes ad h. l., difficultate hic locus minime caret. Quid enim est illud *legibus quaerere*? — Equidem credo locum ita posse explicari; notum est, antiquis lege Calpurnia de repetundis, quae quaestiones perpetuae sunt introductae, etiam sancitum fuisse, ut omnes Praetores, qui provincias regere debebant, annum ante Provinciam Romae manerent, ibique tum de aliis, tum imprimis de repetundarum crimine quaestiones exercerent. (*Pompon. de Orig. Jur. § 32.*) Horum Praetorum singulis inquisitio peculiaris alicujus criminis commissa erat. Erat Praetor, qui de falso, alius qui de veneficiis, de parricidiis et sic porro quaereret. Post oppressam a Caesaribus libertatem, quamvis mutata fuerit judiciorum publicorum ratio, quae Senatus plerumque, et subinde ipse Princeps exercebat, mansisse tamen videntur illi Praetores: e quorum numero etiam fortasse hic Licinius Nepos fuit, eoque sensu dicitur *Praetor qui legibus quaerit*. Fuit autem Nepos eo tempore Praetor designatus, ut apparet ex iis, quae dicuntur in § 6. huj. Ep. *rectissime fecit initurus magistratum*. Hac Praetura functus fuisse videtur, quum Senatori, qui judicare noluerat, mulctam dixit. (*L. IV. 29.*) Dicitur ibi, fuisse *vir acer et fortis* et ex *Ep. IV. h. Lib.* apparet, eum juri publico, legibusque servandis valde studuisse. — Mox *L. VI. 5.* iterum hujus Licinii Nepotis mentio fit: narratur ibi, de SCTo proxime facto, et de repetundarum lege retractanda, cum Jubentio Celso acriter disputasse. Ad eundem scriptae videntur *Ep. 3. L. III; Ep. 16. L. III; et Ep. 26. L. IV.* Quam ei scripsisse dicas Plinium, quum post Praeturam designatam provinciam sortitus esset: quod conficere licet ex § 2. h. Ep.

§ 3. *Proposuerat breve Edictum: admonerat accusatores: admonerat reos, executionum se, quae SCTo continerentur.* Hoc loco firmatur conjectura, Nepotem fuisse Praetorem designatum, qui legibus publicorum judiciorum quaereret: et docemur etiam, hos Praetores Edicta proponere potuisse: Quod non ita intelligendum, quasi SCTum recens factum Edicto Nepotis indigeret, ut vim in jure obtinere censeretur: sed poterant etiam Praetores eas partes juris, quae jamdiu legibus erant confirmatae, edicto commendare, ut minus facile ex hominum memoria exciderent. (§ 4.)

§ 4. *Suberat Edicto SCTum hoc: omnes, quidquid negotii haberent, jurare prius quam agerent jubebantur, nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse.* Hoc SCTum factum videtur ad librum Principis, quem post Nigrini dictam de ea re sen-

tentiam in Senatu recitatum fuisse, narrat Plinius *Ep. XIV. § 7. h. L.* Eodem enim anno factum est, de iisdem quoque rebus cavita, quae libro Principis vetitae fuerant: tum etiam ita moris fuisse notum est, ut ad Orationem Principis plerumque SCTa fierent. Denique in reliquis SCTis, quae sub prioribus Caesaribus ad reprimendam advocatorum in capiendis pecuniis licentiam facta memorantur, nihil ejusmodi sancitum fuit. Caeterum apparet ex his locis, quam desperatum fuerit malum, cui tam iteratis vicibus mederi conati sunt Caesares.

§ 5. *Hoc factio Nepotis commotus Praetor, qui Centumviralibus praesidet.* Hunc ipsum Praetorem urbanum fuisse mihi verosimile videtur: nusquam enim peculiarem aliquem Praetorem fuisse docetur, qui Centumviris praesideret; quum autem institutae sunt lege Calpurnia quaestiones perpetuae, vigeat jam illud iudicium, neque ante illam, e duobus Praetoribus provincialibus, primum lege Baebia creatis, neque ex pluribus, qui deinceps creati sunt, aliquis peculiari munere Centumvirali iudicio praesidere potuit. Non enim hi Praetores designati quaesitores eo munere functi sunt, quandoquidem Nepos, qui hanc de legibus quaestionem exercebat, hoc loco distinguitur a Praetore, qui Centumviralibus praesidet. Vid. etiam *Staccama de Centumvir. Jud. L. I. 12.* Mirum quidem videri possit, Plinium, ut hunc Praetorem a Licinio Nepote distingueret, eum dixisse *qui Centumviralibus praesidet*, non vero simpliciter Praetorem Urbanum: aequè illud singulare videri possit, ac si dixisset v. c. *Praetor qui dat bonorum possessionem contra tabulas*, pro *Praetore Urbano*: unde colligas alium hinc significari Praetorem Centumviris praesidentem, quam Urbanum: sed Plinius ideò hanc Praetoris definitione uti potuit, quia rationes exponit, quare Centumvirale iudicium dilatum fuerit: hoc factum erat deliberatione ejus, *qui ipsi praesidere debebat.* — Is enim dubitans, an exemplum Licinii Nepotis imitaretur, ut hac de re accuratius dispiceret, Centumviros dimisit.

EPISTOLARUM LIBER SEXTUS.

P A R T I S P R I M A E

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. II. § 2 — 3. *Habebat studiis honorem — veniebat.* Continet hic locus notabilia quaedam de artificijs quorundam Oratorum, quibus diligentiae et laboris prae se ferre

ferre speciem, atque ita iudicum auditorumque animos flectere conabantur. Marcus Regulus, cujus jam saepius apud Plinium mentionem factam vidimus, non erat ex illis Oratoribus, qui genuinum illud dicendi studium despicientes, ut advocacionis artificium perisse existimaretur: non audacter omnia ex capite coram Iudicibus recitabat, sed in Tribunali, veritus ne male diceret, proferebat ea quae meditatione antea parata, calamo excepisset (§ 1—3.) Laudabili huic studio accedebant tamen inania quaedam artificia: itaque quum pro actore ipsi in iudicio esset dicendum, oculum sive supercilium dextrum, atro quodam colore pingebat, ut a dextrâ iudicis stans, graviorem adspectum sui praeberet: sinistrum oculum eodem modo circumlinebat, quando rei partes agens, a sinistrâ iudicis parte stabat. Nimirum veteres in superciliorum densitate et magnitudine dignitatis gravitatisque speciem quaesivisse videntur; sic Cicero *pro Sextio* c. 8. de Pisonē, „nam quid ego de supercilio dicam, quod non supercilium, sed pignus reipublicae, vidēbatur, tanta erat gravitas in oculo.” — Et passim multa loca scriptorum hūc facientia inveniuntur. Vid. *Scheller in voce*. Regulus itaque partem superiorem oculorum pinxisse videtur, quo vultui majestatem dignitatemque adderet. Simul etiam, eadem ratione linteum medicamento quodam illitum, modo super oculum dextrum, modo super sinistrum fronti imponebat, ut aeger videretur, et misericordiam moveret: tum ita de eventu actionis erat anxius; ut pravâ superstitione saepe Augurum arte uteretur, qui ex avium cantu et volatu futurum praedicerent; caeterum fieri non potest, quin mirae, et a nostris moribus prorsus alienae videantur pueriles illae, et ridiculae Reguli artes, quibus iudicum animos captare studebat: adeo ut quaevis alia hujus Pliniani loci explicatio, ex antiquitate deprompta, magis placeret quam haec, quam tamen omnes habent interpretes. Verum quidquid hāc de re statuendum sit, ex hoc loco colligere possumus, quod ad cognoscendam antiquitatem pertinet, in iudiciis petitem a dextrâ iudicis, defensorem vero a sinistrâ parte stetisse.

Epist. V. § 1. *Maxime Licinio Nepoti, qui sequenti Senatu, quum de rebus aliis referretur, de proximo Scto disseruit, finitamque causam retractavit.* Sctum illud significatur, quo Vareno potestas data erat testes evocandi (*L. V, 20. 7.*). Quod cum lege repetundarum non comprehensum esset, Nepos Praetor nunc censuit, ut haec cautio in futurum legi adjiceretur. Simile additamentum etiam legi Juliae ambitus factum fuisse conficias e sequentibus, § 2.

Epist. V. § 4. *Jubentius Celsus Praetor.* Est hic clarus ille Jctus, cujus complura fragmenta extant in Pandectis. Patrem habuit Pub. Jubentium Celsum, itidem Jctum, cujus mentio fit tum alibi, tum in *l. 29 et l. 30. ff. de legat. II.* Quae ad libros ab eo scriptos, et ad responsum ejus insulsae Labeonis quaestioni datum pertinent, exponit *Bach. Hist. Jur. III. 1. 5. 25.*

Epist. XI. *Adhibitus in consilium a Praefecto Urbis.* Non igitur soli Praetori Urbano assidebant Jcti quidam, sed etiam praefectus Urbis hujusmodi habebat consilium.

Universe autem animadvertendum est ad hunc locum, vix ulla fuisse judicia, in quibus Judex non consilio quodam Jctorum uteretur (*); sic videmus *Ep. VI. h. L. § 2, et § 5 in fn.*, cum Caesar de publicâ causâ judicaret; Plinium et alios quosdam in consilio ejus fuisse. Solebant interdum Caesares otia sua in dijudicandis gravioribus causis consumere, quâ in re utebantur prudentiâ et doctrinâ virorum Juris publici et privati peritorum. Sic *Plin. Ep. XXXI. h. L.* narrat, se ad Centumcellas in consilio Caesari adfuisse.

Epist. XV. § 3. Est omnino Priscus dubiae sanitatis. Satis notabilis est hic locus, quia disputationi, quamvis non maximi momenti, ansam praebuit. Fuerunt scilicet ardentes illi antiquitatis laudatores, qui notam, quam hic injuste a Plinio Prisco Javolenus inustam dicebant, in ipsum retorquerent, eumquæ Javolenum turpiter calumniâsse contenderent. Verum ita locus mihi explicari posse videtur, ut neque Prisci Javoleni, neque Plinii fama ullum inde damnum patiatur. Quum Passienus Paullus antiquis literis et poësi etiam studeret (†), et versus elegiacos qualescunque componeret: (verba illa, *scribit elegos*, videntur aliquam Passieni carminum reprehensionem continere): ad audiendo illos versus, amicorum, uti moris erat, aliquos et Javolenum etiam Priscum convocavit. Recitanti autem Paulo, et ita carmen satis tumide incipienti, *Prisce jubes?* Javolenus non nescius Paulum non optimum esse poëtam, et vanitatem ejus contundere volens, *Ego vero*, inquit, *non jubeo*: i. e. nolo mihi vitio verti, quasi te ad versus conficiendos impulerim. Ad haec verba omnes, qui aderant, cachinnos moverunt; neque male Prisci illud acerbum de Passieni versibus judicium magni faciebant homines. Nam quamvis non negari posset, eum interdum morbo esse affectum, qui fortasse etiam mentis facultatibus, ut fieri solet, aliquantum noceret, hæc tamen animi aegritudine non minuebatur judicii ejus veritas et acumen; nam si recte suis officiis fungi poterat, si poterat Praetoris consilio adsidere, et de jure publice respondere, potuit etiam de versibus videri, num boni, an vero mali essent. Hunc sensum puto esse eorum, quae dicuntur in § 3. Non enim intelligendum illud, *ridiculum et notabile fuit*, quasi Plinius dicat, Javolenum ridiculum (quid et nota dignum fecisse; verum quod dixerat salsum, et risu dignum; judiciumque ejus notabile fuit. — Quae deinde sequuntur in § 4, ironice dicta videntur; Paulus quidem hæc cogitatione se consolabatur, quod interdum Javolenus deliraret; sed tamen haec qualiscunque mentis aberratio a versuum componendorum ardore eum aliquantum deterruit. Extrema vero hujus Epistolae perîodus, ironiam perspicue

(*) Cf. adnotatio ad *L. I. Ep. IX. § 2. in Parte I.*

(†) Scripta etiam est *Ep. XXII. Lib. IX.* de valetudine hujus Passieni Paulli. Ibi magnis effertur laudibus. Verum illis non impediatur, quo minus in hæc *Ep.* Plinium Passieni versibus parum per illudere credam. Et fuit hoc Plinii ingenium, ut inmodicis interdum laudibus amicos efferret; quod studium etiam nonnulli jam tum reprehendebant. Vid. *L. VII. 28.*

cue declarat. Non enim serio illud praecipere poterat Plinius, ut qui libros recitare vel-
lent, et ipsi sanamente essent, et ne insanos convocarent amicos; verum facete Panli
recitandi studium reprehendit; et quo melius res ipsi succedat, auditores convocare sua-
det, qui non, ut Javolenus, insani sint, i. e. qui non acumine mentis vitia perspicere
possint. Hac ratione si locus explicetur et Plinius calumniae culpam vacabit, et de Javo-
leno non nisi id dicitur, quod cum optimi JCTi laude facile componi possit.

Epist. XIX. Plura docemur hac Epistola, quae ad juris historiam pertinent. Quum
in Senatu proxima vice comitia haberentur ad creandos magistratus, querelae motae sunt
de candidatorum illicitis ad obtinendos honores artibus. Quare Senatus admonuit
magis, quam SCTo decrevit, ne candidari convivarentur, ne mitterent munera, ne pe-
cunias deponerent. Primum illud, libera etiam republica, vetitis artibus adnumeraba-
tur, quibus plebis animum candidati sibi conciliare studebant. Lege Tullia, a Cicerone
lata, vetabantur ii, qui honores petebant, homines passim et vulgo ad prandium invitare.
Largitionibus autem et *muneribus* populi suffragia corrumpere, omnibus legibus de ambitu
prohibitum fuit, et legibus Baebia Aemilia, A. U. 571 et Cornelia Fulvia A. U. 594 la-
tis, primum severae poenae contra largitores statutae sunt. — *Pecuniarum depositio*, in
honorum petitionibus, aliud erat crimen ad effugiendas legum poenas inventum. Nimi-
rum candidatus, ne praesenti pecunia alicujus suffragium emisse argueretur, pactum fa-
ciebat cum uno pluribusve e plebe, quo certa pecuniae summa iis promittebatur, si
opera sua patrono optatus honos contigisset. Haec summa deponebatur apud sequestrem
et post comitia, aut a candidato, si repulsam tulisset, recipiebatur, aut si res bene
successisset, suffragatoribus dividebatur. Frequens mentio hujusmodi pactionis apud Ci-
ceronem occurrit. In iis etiam *interpretes* adhibebantur, ii servi vel ministri dicti, per
quos talia pacta inducebantur. Vid. *Ascon. Pedian. in prooemio Act. in Verrem. c. 12.*
Sigon. de Judiciis II. 30. Senatus igitur cum candidatorum nequitiam reprehendisset,
Homullus rem ulterius etiam persequendam duxit, et a Principe per Consules esse peten-
dum, ut huic ambitus licentiae mederetur. Trajanus autem (nam hunc significari credo),
ambitus lege, sumtus Candidatorum restrinxit (§. 4.) i. e. sive oratione prius habita
SCTum fieri curavit, sive propria quadam constitutione sanxit, ut abstinerent candidati
a suffragiorum emtione et corruptione. Additum est novum praeceptum, ut quicumque
honores peterent, tertiam bonorum partem in bonis immobilibus haberent, sive quae solo
continebantur: fortasse etiam praeter rationes a Plinio allatas, ne tam facile rem fami-
liarem in corrumpendis suffragiis dilapidare possent.

Praeterea operae pretium est ad hunc locum animadvertere, minus recte eos statuere,
qui docent, post legem Juliam de ambitu, comitiis a Tiberio e Campo in Curiam transla-
tis, evanuisse omne ambitus crimen. (vid. v. g. *Heinecc. Antiq. Jur. IV. 18. §. 79*)
quod conjecerunt, ducti verbis Modestini in l. 1. ff. de leg. Julia ambitus. Verum qui-
dem est, eum diserte dicere, legem illam in Urbe hodie cessare; „quia,” inquit, „ad

„curam Principis magistratum creatio pertinet, non ad populi favorem;” sed attendendum est ad tempus, quo Modestinus haec scripsit. Vixit is A. Christi 221, aut circiter, sub Alexandro Severo. Neque igitur quae de suo tempore monet, retrahenda sunt ad seculum post Tiberium; quum praesertim ex aliis multis locis Plinianis, v. c. ex *Epistola VI. h. L. et ex hac Ep.* appareat, etiam diu post Tiberium ambitum viguisse. Quinimo, quum sensim abolevisset ultima lex de eo lata, novam constitutione hujus rei abusus a Trajano coercendus fuit: quamvis autem modus antiqui illius ambitus post Tiberium mutatus esse debuerit, ut non amplius plebis, verum Senatorum suffragia peterentur, a quibus magistratus in Comitibus tum creabantur, non tamen prorsus evanuit. Cf. *Plin. in Paneg. c. 69. § 2.* Ubi narrat, Trajanum Candidatos monuisse *ut Senatum circumirent, Senatui supplicarent, atque ita a Principe sperarent honores, si a Senatu petissent.*

P A R S S E C U N D A .

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. XXII. § 2. *Recepta cognitio est.* Caesar extraordinariam cognitionem inquisivit in crimen Bruttiani, quem Atticinus accusaverat, quamvis ipse Bruttianus Caesari scripsisset de hujus fraude, qui cum amicitiae necessitudine cum eo conjunctus esset, commentarios ejus intercideret, et ex iis accusationem struere, non erubuerat. (§ 1 et 4.) Plura sunt exempla harum cognitionum Caesarum; uti mox videbimus in *Ep. XXXI. h. L.*

§ 5. *Damnatus et in insulam relegatus.* Haec enim erat sub Imperatoribus vulgaris criminis falsi poena. Vid. *Paulus Recept. Sent. V. 25. 1.*

Epist. XXXI. § 5. *Caesar excussis probationibus, Centurionem exauctoravit, atque etiam relegavit.* Erat ipsa haec poena lege Julia de adulteriis, contra adulteros statuta: accedebat tamen, quod dimidia iis pars bonorum aufereretur, vid. *Paulus Recept. Sent. II. 26. 14.* Centurio autem, quum a Principe extraordinariam cognitionem condemnatus esset, antea militia cum ignominia missus est, ut dein poenam subiret: haec militibus saepe gravior infligebatur, ne molli luxuria rudis et austerae disciplinae obliviscerentur; et quum Sacramento eum dedecore semel essent soluti, non amplius in numeros recipi poterant. *l. 4. § 6 et 7. ff. de re milit.*

§ 5. *Supererat crimini,* et caetera. Lege Julia cautum erat, ne duo simul adulter et adultera ab eodem accusatore rei fieri possent. *l. 39. ff. § 6. ad leg. Jul. de adulter.* Sed poterant semper duo uxoris adulteri simul accusari, Paulus *l. cit. § 10.* Poterat autem

accusator accusationem pro lubitu instituere, sive ab adultero sive ab uxore, nisi tamen ea ante denunciationem nupsisset; nam eo casu antea cum adultero erat agendum, isque condemnandus, antequam ad adulterae accusationem perveniri posset. *l. 2. princ. ff. de adulter.* Damnato igitur Centurione, jam marito supererat, ut Galittam uxorem accusaret. Prudenter erat lege Juliâ hic constitutus ordo; ne scilicet temere matrimoniorum quies et tranquillitas domestica turbaretur, requirebat prius manifestam adulteri criminis probationem, ut ita aliqua jam praesumptio contra mulierem extaret, antequam rea fieri posset.

§ 5. *Sed maritum non sine aliqua reprehensione patientiae amor uxoris retardabat.* Cum hoc loco quodammodo pugnare videntur verba *l. 2. §. 6. ff. de adulter.* et *Pauli l. cit. §. 8.* Ibi enim dicitur, eum qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulare placere, et Claudius Gorgus *in leg. ff. cit.*, quum uxorem adulteram deprehendisset, eamque secum retinisset, ab Imperatore Severo ad poenam leg. Jul. condemnatus est, quâ omne lenocinium coercebatur. *Vid. l. 29. ff. l. cit.* — Idem vero maritus Galittae fecerat, et contentus aemulum removisse, ultionem non ulterius in uxorem persecutus erat. Quidni igitur lenocinii reus fiebat? Sed caute hic distinguendum. Maritus, qui adulterum in domo deprehendisset, quique pretio corruptus eum dimisisset, uxore etiam retentâ, hic quaestum ex adulterio uxoris fecisse existimabatur, atque hoc lenocinium lege Jul. puniebatur; non vero in legem incidebat, qui impotenti amore fractus, adulterum quidem accusabat, sed uxorem noxiam legum severitate puniri non sustinebat: diserte hoc docet *Ulpian. in l. 29. § 2. ff. l. cit. et l. 2. § 3. cod.* „Qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum committit, quique contaminatione non indignatur, poena adulterum non infligitur.” Sic etiam maritus Galittae ob indecoram desidiâ reprehensione non quidem caruit, sed in lege Juliâ poenam non incidit, quum alioquin si cum adultero pactus esset, solvi sacramentum et deportari debuisset. *l. 11. princ. eodem.*

§ 6. *Admonitus ut perageret accusationem, peregit invidiam.* Nam qui ab accusatione temere desistebat, incidebat in poenam S^Cti Turpiliani, nisi pro Tribunali a Praetore vel Praesidibus abolitionem criminis impetrâisset. *l. 1. § 7. ff. ad S^Ctum Turpilian.* Sic etiam maritus non poterat semel adultero damnato, non accusare uxorem, aut ab ejus accusatione desistere, nisi ex S^Cto reus fieret. *l. 1. § 10 in fin. ff. l. cit. Brisson. ad leg. Jul. de adult. ad cap. 6 ej. leg. pag. mihi 201.* qui late hanc quaestionem tractat.

§ 6. *Et legis Juliae poenis relicta est.* *Poenis*, inquit Plinius; nam plures in feminas adulterii convictas statutaerant: amittebant dimidiam partem dotis, tertiam partem bonorum, et insuper in insulam relegabantur. *Paulus Recpt. Sent. II. 26. 14.*
Ep. XXXI. § 12. *Dein conversus ad nos; ἐπιτοραβε, quid facere debeamus? Isti enim queri volunt, quod sibi licuerit non accusare.* Subtiliter Imperator hic pronunciavit. Quum enim heredes Julii Tironis, Sempronium Senecionem, et Eurythmum, Caesaris procuratorem, corruptorum Tironis codicillorum reos apud Caesarem epistolâ fecissent, isque

cognitionem suscepisset, quidam ex heredibus, metu Caesaris, ne libertum suum accusari aegre ferret, ab accusatione destiterant. Heredes autem reliqui postularunt, ut nihilominus in accusatione perstare cogentur, quod nisi concederetur, petebant, ut sibi quoque desistere liceret. Tum Caesar dixit, eos injuste queri; quia enim ab initio non accusare iis licuerat, videbantur queri de hoc ipso, quod licuisset, quum jam rursus peterent, ut non liceret. Itaque pronunciavit, ut vel omnes heredes accusationem persequi cogentur, vel reliqui justas causas adferrent, quibus motus permittere possit, ut ab accusatione desisterent. Nam si quis accusationi renunciare mallet, quam in ea perseverare, ad quam errore se motum fuisse probare poterat, is destitisse non videbatur. *l. 10 in fin. ff. de judiciis.* Caeterum lectu dignissima est omnis haec Epistola, quae cognitio Caesaris describitur, cui Plinius adfuit. Egregium traditur Trajani responsum in § 9, et humanitatem ejus, comitatemque recte Plinius laudat in § 14.

Epist. XXXIII. § 2. *Nam femina splendide nata,* etcaet. Haec Acciae Variolae erat causa. Maritum habebat virum praetorium, patrem autem qui ad 80 vitae annum pervenerat. Hic quamvis aetate proventus, tamen uxorem duxit, eandemque filiae novercam, quae ipsa filium habebat *Suberinum* (*), hominem foedum et a patre exheredatum. Ante 110 diem, post contractas has nuptias, pater testamento facto, Acciam exheredavit, novercam vero ex sextante instituit, et Suberinum, ut videtur, in reliquam hereditatis partem scripsit, manifesto circumductus artibus novercalibus; quare Accia injuste se exheredatam querens, Centumvirali judicio cum patris heredibus egit, ut testamentum, non sanè mente factum, adeoque nullum declararetur, sibi que bona paterna restituerentur. Causa haec tam gravis visa est, ut ad eam audiendam homines concurrerent ea frequentia, quam in sequentibus describit Plinius.

§ 3. *Sedebant judices centum et octoginta: tot enim quatuor consiliis conscribuntur.* Notissimus est hic locus, qui multum facit ad declarandam judiciorum Centumviralium rationem. — Quum antiquitus libera republica ex unaquaque Tribu terni judices sorte designarentur, numerus inde constabat, 105 judicum; nam 35 erant Tribus. Vid. *Festus in Voce.* Postea demum factum videtur sub Imperatoribus, ut major numerus ex singulis Tribubus conscriberetur, itaque, quum quatuor consilia, in quae totum illud iudicium distributum erat, in gravioribus causis simul considerent, 180 numerum efficerent.

Verum difficile est rationes assequi, quare ita mutatum sit, aut conjecturam facere, quis ordo in conscribendo majore hoc numero servatus fuerit. Nam si v. c. ex unaquaque Tribu pro tribus, quinque judices eligebantur, numerum habebimus 175, et desunt igitur quinque: nisi eodem modo Plinius rotundo numero 180 scripserit pro 175;

(*) Suberinum matrem habuisse novercam a patre Acciae ipsi inductam existimo, ductus verbis, in § 6. „ Qui exheredatus a patre singulari impudentia, alieni patris bona vindicabat, non ausus sua petere.” *Alienus pater* hic *vitricus* significari videtur.

ac primâ institutione *Centumviri* dicti sunt, quamvis essent 105. Mirum etiam accidere possit, Plinium explicationem illam, *tot enim quatuor consiliis conscribuntur*, quod lip-
pis et tonsoribus notum esse debebat, inseruisse Epistolae scriptae ad Voconium Roma-
num, illum praesertim, quem in *L. III. 13. doctissimum* vocat, et qui in *L. IV. 29.*
evocatur ad judicandum, ut adeo rei judicariae non ita rudis esse potuerit. Quod si for-
tasse haec animadversio dubitationi, an pro glossemate haec verba habenda sint, an-
sam minus praebat, argumento tamen sit Plinium nonnullas ex his Epistolis, ut con-
tendunt multi, animi causâ composuisse, non vero reverâ ad amicos scripsisse.

§ 4. *Ad hoc stipatum Tribunal — imminebant.* Depingitur h. l. et oculis quasi cer-
nendus proponitur judicii Centumviralis ordo, quum in graviori causâ simul quatuor
consilia sedebant. In medio Tribunal erat Praetoris, Decemviris, Lictoribus, apparito-
ribusque stipatum: ab utroque ejus latere semicirculari ordine sedebant Centumviri in
consilia divisi: ad laevum dextrumque cornu agmen sedebat advocatorum, accusatorum,
reorum, testium. Spatium apertum circuli, et quasi scenam hujus amphitheatri, occupa-
bant auditores, compluribus seriebus et circulis constipati: neque hoc spatium spectan-
tium numero sufficere poterat; quare in superiore parte aedificii, caveae quaedam, aut cu-
nei, adstantibus erant repleti, quibus patens totius Basilicae conspectus compensabat so-
ni, e longinquo percipiendi, difficultatem.

§ 5. *Secutus est varius eventus*, etcaet. Decemviri, causa peroratâ, videntur singu-
lorum consiliorum seorsim sententias rogavisse. Ita accidere poterat, ut non determina-
tum esset totius concessûs suffragium, et ab una parte condemnaretur reus, ab alterâ ab-
solveretur; rara vero hujusmodi dissensûs exempla fuisse apparet ex iis, quae dicit Pli-
nius in sequentibus. Quod si accideret in causâ inofficiosi, ut divisae essent sententiae tes-
tamentum rescindentium, et defuncti judicium servantium, vulgo illud observabatur, ut
vinceret sententia confirmantium. Ita refert Marcellus in *l. 10. ff. de inoff. test.* Humanitatis
vero tantum causâ illud servabatur. Praetor enim, si aequior ipsi videretur rescindentium
sententia, secundum eos etiam pronunciare poterat. Sequetur enim, ut inquit Marcellus
*l. laud. ejus partis sententiam, quae secundum testamentum pronunciavit, nisi aperte ju-
dices inique secundum scriptum heredem pronunciâsse apparebit.* Sic hoc casu, quum duo-
bus consiliis vicisset Accia, duobus vero victa fuisset, contra testamentum pronunciatum
est, ipsique hereditas, quam noverca et Suberinus perceperant, restituta.

 EPISTOLARUM LIBER SEPTIMUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO

Epist. XVI. § 2. *Ille me in Tribunatu liberorum jure praecessit.* Lege Julia et Papiæ Poppaeæ permulta privilegia concedebantur iis, qui pluribus liberis ex justo matrimonio quaesitis, civium numerum, bellis civilibus exhaustum repararent. In iis etiam erat, ut qui tres liberos sustulisset, in petendis honoribus reliquis Candidatis praeferrere deberet; quin imo, pro liberorum numero singuli anni petentibus remittebantur, ut maturius ad gerendum Tribunatum, Quaesturam, Praeturam accedere quis posset, quam per leges annales proprie licebat *l. 2. ff. de minor. 25 annis.* Caeterum de trium liberorum jure, uberius videbimus ad L. X. 95.

Epist. XXIV. § 8 in fin. *Lactor etiam, quod domus C. Cassii hujus, qui Cassianae scholae princeps et parens fuit, serviet domino non minori.* Cum jam tempore Augusti, dissensione Capitonis et Labeonis, sectae quaedam inter JCTos exortae essent, qui Masurii Sabini Capitonis discipuli partes sequebantur, ab eo dicti sunt Sabiniani; post Masurium Sabinum, C. Cassius Longinus, cujus JCTi magna fuit auctoritas, praeceptoris disciplinam tuitus est, et majore ejus celebritate factum, ut qui antea Sabiniani dicebantur, nunc ab eo Cassiani appellarentur: quibus se opposuerunt Proculejani, Labeonis partes secuti. Eo sensu igitur Plinius, C. Cassium, illius scholae principem et parentem dicit, quod ab eo primum Cassiana dicta est, non vero, quod Proculejanis oppositae sectae, primus auctor existit.

P A R S S E C U N D A

J U S R E R U M.

Epist. XI. Satis gravis intellectu est hic locus, cujus explicatio calculis continetur, et computationibus, quae in obscuriore veterum re nummariâ sunt difficiles. Corellia cum multis nominibus Plinio cara esset, fundum aliquem prope ejus villam Larianam possidere cupiebat. (§ 5.) Plinius autem, ipsi gratificari studens, e suis praediis venum unum Corelliae obtulit, ut quod ipsi placeret, eligere et quanti vellet emere posset. Erant enim haec praedia circa Larium lacum sita, in qua ipsâ regione Corellia aliquid possidere cupiebat. Habebat Plinius alios quoque fundos, verum quos non ipse, sed ex maternâ et paternâ hereditate acquisiverat, et caritatis ratio a se alienari vetabat. Sed quum ea praedia Corellia non emisset: accidit tamen, ut desiderium explere posset. Nam hereditas cum pluribus Plinio obvenit, in qua etiam erant agri, qui Corelliae satisfacere possent. Hos fundos publicâ auctione heredes vendere constituerant, ut pretium inde redactum inter eos dividi posset, et computabantur, 900,000, posse venire. (§ 1 *in fin.*). Plinius autem illico hujus auctionis Corelliam literis certiore fecit. (§ 6). Has literas adferentem Hermen, Plinii libertum et actorem, Corellia rogavit, ut sibi statim portionem hereditariam agrorum, quae Plinio pro quincunce competeat, venderet. Nihil vetabat Plinium ita facere. Quidni enim venderet portionem, quam jure hereditario sibi acquisiverat (§ 7 *in fin.*)? Coheredes autem, detractâ ejus portione, poterant, si vellent, publicâ auctione reliquam partem plus licitanti offerre. Verum Hermes Plinii libertus, cum Corelliae ea praedia addiceret, domini portionem non ita computavit, ac si omnia praedia, 900,000, quod verum erat pretium, verum ac si tantum 700,000, vendi possent, atque igitur, quinque duodecimas partes septingentorum millium; a Corellia pro portione hereditariâ venditâ in solutum accepit, cum accipere debuisset easdem partes 900,000; erat enim Plinius ex quincunce scriptus. (§ 1 *in fin.*). Corellia vero, hac Plinii liberalitate abuti nolens, ipsi rescripsit, ut verum tandem pretium a se praediorum emtorum accipere vellet. Respondet huic Epistolae Plin. Ep. XIV. h. L. quâ Corelliam obtestatur, ut se hac in re pro arbitrio agere, et tanti vendere, quanti velit, patiatûr.

Epist. XIV. § 1. *Quanti a publicanis partem vicesimam emisti.* Ab Augusto, ut locupletaret aerarium militare, introductum est, ut cujusvis hereditatis, exceptis iis quae

suis heredibus deferebantur, et pauperum successionebus, 20 pars aerario penderetur, quam percipiebant publicani. Cf. *Dion. Halic. LV. 25. Burman. de Vectigal. Pop. R. c. II.* Sed quum difficile esset, agrorum, aedium, aliarumve rerum immobilium, partem aliquam publicanis solvere, solebant vigesimam heredes redimere, computatione facta, quanti haec bona plurimi vendi potuissent. Corellia igitur, cum non agros, sed portionem hereditariam Plinii emisset, ideoque in ejus onera successisset, partem 20 publicanis ita solvit, ac si portio Pliniana, 900,000 fuisset, atque ita scivit, se minus vero pretio Plinio solvisse. Mutaverunt Imp. Nerva et Trajanus illud vectigal vicesimae, de quo uberius videndum erit ad *Paneg. c. 37.*

Epist. XVIII. § 2. *Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci etc.* Caninio quaerenti, quâ ratione pecuniam epulis annuis municipalibus suis Comensibus dare possit, ut salva maneat, neque magistratuum incuriâ detrimentum capiat, Plinius suam agendi rationem commendat, quâ, in simili causâ, felici successu usus erat. Promiserat Comensibus summam 500,000, ex quâ pecuniâ pauperes ingenuae nati, alimentis et auxilio levarentur. Noluit vero magnam hanc pecuniae vim simul Comensium curae committere, ne citius evanesceret, quam venisset: sed malebat municipio sortem quamdam fixam, veluti agros donare, qui alienari aut imminui non possent, et statos redditus annuos ferrent. Neve etiam hi agri negligenter haberentur, et incuriâ magistratuum pretio minuerentur, necesse erat talem agrorum possessionem excogitare, quâ municipium perpetuo eundem redditum quotannis perciperet, non vero ipsum agros administraret; sed in perpetuam quamdam locationem alii exercendos traderet, a quo vectigal annuum, pro locationis mercede esset solvendum. Haec enim erat ratio agrorum vectigalium, de quibus *Tit. in ff.* Habebant singulae civitates suos agros, quos vel per conductores, aut colonos partiarios exercebant, vel in perpetuum colonis quibusdam, eorumque successoribus locabant; eâ lege, ut pro eorum usu quotannis certum vectigal solveretur, et quamdiu illud, sive a primo conductore, sive ab aliquo ex successoribus penderetur, agri isti vectigales colono manerent. *l. 1. princ. ff. si ager vectigalis. Gaj. Commentar. III. § 145.* Habebar illa locationis species hoc etiam peculiare, quod etiamsi plenum dominium agrorum vectigalium coloni non acquirerent, tamen dominii quaedam haberent jura. Sic habebant rei vindicationem contra quemcunque possessorem et ipsos municipes. (*l. 1. § 1. ff. cit.*). Inventa videtur haec locatio ad utilitatem civitatum, quo securos certosque semper redditus habere possent e fundis, quorum dominium quodammodo cum perpetuis conductoribus partiebantur. Idcirco Plinius etiam agros vectigales dare constituerat, quia multo majores redditus ex iis percipi posse videbantur, quam 300,000, quod erat vectigal constitutum, ut quum satis magnum conductores ita lucrum capere possent, nunquam periculum esset, ne vectigales esse desinerent inopiâ conductorum.

Plinius autem, ut agros suos vectigales municipio constitueret, eos *actori publico mancipavit*: i. e. servo publico, ut videtur, reipublicae Comensium, qui rationes conficiebat et

tabellarii munere fūgebatur, quales in negotiis, tum publicis, tum privatis, frequenter adhibebantur (*): huic igitur, municipii nomine agenti, imaginariā per aes et libram venditione, agros suos tradidit, ita ut municipio pleno jure Quiritium acquirerentur, nullo pretio soluto. Nam hoc ipsum proprium erat ritus venditionis per mancipationem, ut in illa, tamquam fictum pretium, aes, ab illo qui mancipio accipiebat, daretur alij, a quo accipiebat. *Gaj. Commentar. I. § 119 et 121.* Poterat quidem verum rei pretium adjici, atque ita fiebat, si praedia in Italico solo sita vero emtionis venditionis contractu traderentur; verum inprimis etiam hic ritus adhibitus videtur, quum res mancipi, omisso primo illo emtionis venditionis requisito, vero pretio, solemniter tamen et legitime, essent tradendae; exemplum habemus in *L. X. Ep. 3. (†)*. Atque sic etiam hāc occasione Plinius, imaginariā plane venditione, agros suos actori publico tradidisse apparet: si enim reverā 500,000 in solutum acceptis, et receptis agris, 30,000 annuos tamquam colonus solvisset, non magna profecto ejus fuisset liberalitas; nam Plinius, ut in sequentibus dicitur, eosdem agros vectigali imposto recepit, 30,000 annua daturus. Quum igitur per actorem publicum, qui nihil sibi acquirere poterat, agri facti essent proprietas municipii, conversi sunt in agros vectigales, quos ipse conduxit, eā lege, ut quotannis usuras semisses solveret.

Ita fiebat, ut quod expetiverat plane consequeretur. Constituerat enim sortem municipii.

(*) Vid. § 3. *Instit. de adopt.* Quae ibi dicitur *persona publica*, eadem fuisse videtur, atque actor publicus, hic memoratus; actores illi, sive tabellarii, speciem aliquam referre videntur eorum magistratum, qui apud nos privilegiis et hypothecis custodiendis sunt praepositi: ut omnia ea instrumenta, cautiones, similia, quae privatorum curae non satis tuto committi poterant, in Tabulis publicis consignarent, et in securitatem partium adservarent. Sic *personae publicae* adrogator impuberis cavere debebat, se bona restitutum; non vero agnatis, quorum tamen plurimum intererat: praeter rationem a scholiaste Theophili h. l. allatam, fortasse etiam, ut certior et securior esset haec cautio. (§ 3. *Instit. cit.*). Sic donationes justo majores, actis publicis insinuabatur, ut videtur, apud eundem publicum actorem: quamvis multo senioris aevi sit hoc jus, introductum a Constantino Chloro, et firmatum a Constantino Magno. *l. 1. Cod. Theod. de sponsalib.* — Ita denique Plinius actori publico Comensium praedia vendidit, ut de hāc mancipatione certius semper constare posset, quum tabulis publicis esset inserta. Ceterum illud officium satis honestum fuisse, apparet ex *Ep. X. 40.* Ubi Plinius Imperatorem consultit de hominibus quibusdam, servis poenae factis, et nihilominus in nonnullis Bithyniae civitatibus, servorum publicorum officio fungentibus. (§ 2. *ej. Ep.*) quos non satis honestum existimabat, in his officiis retinere. Certam etiam mercedem annuam, sive salarium hi servi accipiebant. (§ 2. *cit.*).

(†) Ab interpretibus, hāc opportunitate, etiam affertur exemplum Tiberii, qui ut de crimine Libonis, salvo Scto, quo in caput domini servorum quaestio prohibebatur, quaeri tamen posset, servos ejus actori publico mancipari jussit, quo facto libere poterant interrogari. *Tacit. Annal. II. 30.*

capio, quae alienari non poterat, quandoquidem vectigales manebant agri, quamdiu essent e Plinii successoribus, qui conductionem continuare vellent; quod facile eventurum apparebat. Neque negligi poterant illi agri, perpetuae curae mandati dominorum, quorum intererat bene esse cultos; et certum respublica habebat redditum, destinatum alimentis pauperum, quae promiserat.

P A R S T E R T I A.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. VI. Persequitur Plinius in hac Epistola, historiam causae Varenii, de qua actum fuit *L. V. 20. L. V. 5 et 13.* Hic, quum impetrasset, ut testes evocare sibi liceret, et certum temporis spatium, quo uteretur, interim legatio Bithynorum Romam venit cum literis ad Caesarem, et principes quosdam viros, quibus rogabant, ut ab accusatione et cognitione Senatûs desistere liceret. Verum Fontejus Magnus, qui primas in hac accusatione partes agebat, in eâ perstitit, et cum Nigrino Bithynos ab eâ recedere non posse defendebat. Motus fuisse videtur, quia literae Bithynorum non ad ipsum Senatûm scriptae erant, quod conjicere licet ex iis, quae dicit Nigrinus in § 4: „*ad quem missi sunt?*” Quâ interrogatione significasse videtur, legatos non missos fuisse ad eum, ad quem venire debuissent. — Postulabat igitur is, ut in causae cognitione ulterius procederet Senatus, et Varenium rationum libros tabulasque exhibere juberet. Plinius vero, Varenii patronus, non respondit, sed exspectandam censuit legatorum relationem, ut de abolitione postulata statui posset. (§ 1—4).

Tum rixâ quâdam inter Plinium et Nigrinum abortâ, Polyænus, unus e recentissimis Bithynorum legatis, exposuit causas, quare ipsis ab accusatione publica desistendum visum esset, et quandoquidem de eâ re non unus videbatur esse Senatûs consensus, rogavit, ut Princeps cognoscere veller de abolitione accusationis, num concedi posset, an minus. Hunc enim sensum esse puto eorum, quae dicuntur in § 6 *init.* „Postulavitque, ne cognitioni Caesaris praejudicium fieret.” Haec autem petitio a Consulibus concessa, et omnia integra Principis cognitioni servata sunt. *Vid. haec Ep. in fin.* — Tum *Ep. X. h. L.* Plinius Macrino scribit, „quid coram Principe actum fuerit. Res agebatur inter Polyænum, et Fontejum Magnum: uterque quum verba fecisset, Caesar ita pronunciavit, ut in suspenso esset hujus litis eventus, donec provinciae voluntatem accuratius explorare potuisset, quod sine morâ se facturum promisit. Quid autem porro

de Vareno ejusque accusatione factum sit, ignoramus. In seqq. Epistolarum libris, nulla amplius fit ejus mentio. In eadem vero Epistola, Plinius hac opportunitate causam refert a se actam, in qua tacendo plus consecutus erat, quam alias saepe agendo. (§ 8). Docemur eo loco, quam immutata fuerit tunc temporis, et ab arbitrio Caesarum pependerit judiciorum, inprimis publicorum ratio. Cum enim mater, liberos filii veneficii accusans, Caesaris cognitionem postulavisset, is non ipse eam suscepit, verum hanc curam J. Serviano mandavit, qui suo nomine solus judicaret.

Epist. XXXIII. § 4. *Dederat me Senatus cum Herennio Senecione advocatum Provinciae Baeticae, contra Baebium Massam.* Prima haec publica Plinii fuit accusatio, in qua inprimis quaesitum fuisse videtur, num provincialibus inquisitio danda esset. Vid. L. VI. 29. 7. Baebius hic Massa, sub Vitellio antea, in Africa Procurator Caesaris fuerat, jam tunc optimo cuique exitiosus, ut inquit *Tacit. Hist. IV. 50.* Domitiano vero imperante, repetundarum reus factus esse viderur. *Tacit. Agricola 45.*

§ 4. *Damnatoque Massa censuerat, ut bona ejus publice custodirentur.* Ita jussisse videtur Senatus, ut cum lis a iudicibus aestimata esset, Baetici haberent, unde damnum reparare possent: itaque, sive Consulum, sive Praefectorum aerario curae haec Massae bona commissa fuerunt, quod idem fortasse semper in ejusmodi causa observabatur.

§ 7. *Vixdum conticueramus, et Massa questus Senecionem non advocati fidem, sed inimici amaritudinem implese, impietatis reum postulat.* Scilicet Senecio et Plinius timuisse videntur, ne Baebii bonorum sequestres mala fide forsitan uterentur, eumque, quodcumque vellet, ex iis recipere paterentur. Quare Consules adierunt, audiendis postulationibus vacantes, et ab iis rogaverunt, ut custodibus accuratissimam bonorum curam habere injungeretur. At aegre hoc tulit Massa, qui sperasse videtur, fore ut bonorum partem, sequestrium fraude, e naufragio salvam habere posset. Itaque multa de Senecione questus, eum majestatis sive impietatis reum postulavit, quia Principem laesisse videbatur, cum peteret, ut bona publicae curae commissa, diligentius etiam custodirentur, eo ipso suspicionem aliquam declarans. Quam terribilis autem fuerit sub malis Principibus haec impietatis accusatio, ex historia satis notum est.

EPISTOLARUM LIBER OCTAVUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. VI. § 4. *Mitto, quod censent — uteretur.* Satis gravis est hic locus, ad quem disputatio usu venit, quibusnam proprie antiquitus aureos, quibus vero ferreos tantum annulos gerere licuerit. Sunt enim qui dicant, ingenue natos, imo solos Senatores et Equites, jus habuisse aureorum annulorum; libertos vero argenteis, servos ferreis usos fuisse. Vid. *Brissou. ad l. Juliam de adulter. p. 198. et ibi Trekel. in Not.* Antiquitas quidem receptum esse potuit, ut solis Senatoribus et Equitibus competeret jus aurei annuli, (vid. *Dion. Hal. XLVIII. p. 385. Plin. Hist. Nat. XXXIII. 3.*); seriori vero tempore, omnibus ingenuis illud commune fuisse videtur, et insigne constituisse ingenuitatis: certe hoc Plinii loco primum narratur, Pallanti SCto ornamenta Praetoria fuisse decreta, (§ 1 et 4 *init.*). Tum, eodem SCto comprehensum etiam esse, ut *compelleretur ad usum aureorum annulorum.* Neque igitur ille usus, ad ornamenta Praetoria, quae eadem dignitatem dabant Senatoriam, pertinuit, sed peculiare quoddam privilegium constituit: tum aliunde apparet, v. c. *ex l. 4, 5 et 6. ff. de jur. aur. annul.*, jus illud libertis concessum fuisse, quo ingenuitatis privilegia, neque ulla alia consequerentur: quae si eo jure non impetrato usurparent, incidebant in poenam legis Viselliae, vid. *l. unica Cod. ad leg. Visell.* Pallas igitur eo, quod compellebatur ad usum aureorum annulorum, a Senatu jus ingenuitatis accepit; unde etiam sequentia explicantur: nam cum dicitur *contra majestatem Senatus fore, si Praetor a ferreis uteretur*, significatur dignitatem Senatus minui posse videri, si Praetorius, cui in ipsum aditus patebat, in libertinorum conditione versaretur. Hinc apparet, non servos, verum libertos ferreos hos gestasse annulos. Caeterum omnes illi honores, quos describit Plinius, a Senatu Pallanti decreta sunt, quia sub Claudio auctor exstiterat faciendi SCti Claudiani, quo coërcerentur mulierum libidines, quae servili amore baccharentur. *Tacit. Annal. XII. 63.*

Epist. II. Summum declarat haec Epistola in Plinio honestatis et aequitatis studium. Emerant ab eo negotiatores quidam vinearum ejus anni proventum, antequam maturus

set, et cogitantes magnum tunc esse vini pretium, sperantesque fore, ut etiam augeretur, pluris emerant, quam ipsis vindemiis factis, lucrosum esse posset. Solebant Romani quidem colonis mercedem locationis remittere, si annum sterilem, aliave mala experti essent, (l. 15. § 1. ff. *locati conducti* quo loco notabile est responsum Papiniani § 4.) At longe aliud quid erat in emtione venditione, quando spe lucri ducti homines, majori pretio emissent, quam rei esset valor. Habebant ita quod sibi imputarent (*). Plinius tamen aequitati plus dandum censuit, quam stricto juri, et emtores, remissione aequaliter facta, indemnes servavit. Inprimis autem notatu dignissima sunt ea, quae dicit in § 2. „ mihi autem etc. ”

Epist. XII. § 3. *An si litibus tererer, obstrictum esse me crederem obeunti vadimonia mea.* Notetur singularis usus vocis *vadimonium*: plerumque enim dicitur *obire vadimonia* reus, qui die statuto in iudicio se sistit, aut advocatus, qui causam susceptam pro clientibus agit (†). Verum hęc Plinius Titinio Capitoni se obstrictum fore dicit, si in litibus versante se, et causas agente, in Tribunalia et Basilicas frequenter ventitaret, ut se audiret. Vid. *Clavis Ernest. in Voce.*

Epist. XIV. § 2. *Priorum temporum servitus, ut aliarum optimarum artium, sic etiam juris Senatorii oblivionem quamdam et ignorationem induxit.* Usi sumus hęc Epist. ad IV. 23. Parte 1, ut probarem, jus Senatorium magnā ex parte, consuetudine magis, quam lege quādam comprehensum fuisse, quod inprimis ex hoc loco apparet. Quomodo enim antiqui juris homines, et in illis etiam Plinius, oblivisci potuissent, si scripta lege constitutum fuisset: saltem omne jus Senatorium: nam partem ejus legem aliquam complexam fuisse, apparet ex § 19. *h. Ep.* ubi ipsa verba legis memorantur, quae de discessionibus faciendis cavebat.

Alia etiam quaedam ad juris disciplinam pertinentiā hęc occurrunt. — Afranius Dexter Cos. violentā morte obierat: incertum vero erat, utrum ipse manus sibi intulisset, an vero a libertis et servis necatus fuisset; et si hoc constabat, num ipsius jussu, an propriā nequitia id fecissent. Quaestio igitur de servis habita est (§ 15. *h. Ep.*) ex SCto Silaniano, vid. l. 1. *princ. ff. ad SCtum Silanian.* *Paulus Recept. Sent. III. 5. 3.* iique servi ultimo supplicio affecti sunt. Tum etiam de libertis idem factum est, ex SCto

(*) Quæri fortasse possit, an emtores rescissionem contractus emtionis venditionis propter enormem læsionem petere potuissent: de ipsā hęc quaestione gravissima controversia agitur inter juris interpretes. Vid. Cujac. *Obs. XVI. 18.* Glück ad ff. ad Tit. ff. *de rescindendā vendit.* § 1028. Hoc vero casu quid juris esse poterit nescimus, quia quantum damnum emtores Plinii passi fuerint, non exprimitur. Sed etiamsi ultra dimidiam læsi fuissent, tamen fortasse propterea hoc casu contractus rescindi non potuisset, quia aleatorius quodammodo erat, quo emebantur fructus pendentes.

(†) Vid. *Cic. pro Quintio c. 17.*

SCto sub Trajano nuper facto, quo cautum, ut etiam de libertis, quos vivus manumississet dominus occisus, quaestio haberetur. l. 10. § 1. ff. *cod.* Nam quos dominus testamento manumiserat, hi jam ex SCto Silianiano torquebantur. *Paulus l. laud. § 6.* Jam hac quaestione habitâ, quum sententiae rogarentur: erant qui libertos absolvent: alii relegabant: tertia vero pars morte puniendos censebat. Quum vero res ita ad finem perducere non posset, divisis sententiis, voluerunt ii, qui mortis poenam pronuntiabant, se cum relegantibus connumerari adversus absolventes, ut ita duae tantum existere possent sententiae absolventium et condemnantium.

Et quum ita relegantes et occidentes majores numero essent absolventibus, volebant secundo suffragio experiri utra sententia superior esset, occidentium an relegantium. Verum huic ordini merito se opposuit Plinius, quia, qui libertos supplicio ultimo afficiendos censebant, tam a relegantibus differabant, quam ab absolventibus, neque igitur aequum erat, ut potius illis annumerarentur, quam his. Itaque postquam Plinius in hanc sententiam verba fecerat, is, qui mortis poenam pronuntiaverat, ab hac sententia discessit, et contulit se ad relegantes: quem cum omnes, qui ejusdem fuerant sententiae, secuti essent, factum est ut hi numero vincerent. (§ 25 et 26. *h. Ep.*). Res igitur eodem rediit, ac si tertia illa pars ab initio relegantibus accessisset, eo tantum discrimine, quod nunc ulterius non videndum erat, utrum relegarentur rei, an morte punirentur, utque miriorem poenam obtinerent. Caeterum est haec Epistola inter praecipuos fontes, e quibus Viri docti, quae ad Senatus habendi rationem pertinent, hauserunt. Obscurior est locus in § 22 *in fin.* qui tamen multum lucis capit, ejectâ post verba „*quâ ergo ratione potest esse,*” negatione *non*, quam pro non intellecto compendio adverbii *nunc*, insertam a librariis, dicit *Schaefer* cum *Gesnero in Not. ad h. l.*

Epist. XXI. § 2. *Julio mense, quo maxime lites requiescunt.* Jam antiquitus usu receptum videtur, ut messium tempore forensia negotia intermitterentur, quo agricolis magis tempus vacaret, ad colligendas fruges, quum necessitate litium obeundarum haud in Urbem vocarentur. Et quum plerique Romani, etiam posterioribus rei Romanae temporibus, agriculturâ summopere delectarentur, et ex agris maximos redditus perciperent, nil mirum, eos messis tempore, ruri et in villis suis, solutos urbanis negotiis degere voluisse, ut labores inspicerent, et commoda sua tuerentur. Imo haec consuetudo firmata est oratione Divi Marci, quâ cavebatur, ne quis messium vindemiarumque tempore adversarium ad judicem venire cogeret. l. 1. princ. ff. *de feriis et dilat.* Non tamen certo quodam tempore hae feriæ tum conclusæ fuisse videntur, quum ipsae messes vindemiaeque intra certos quosdam dies absolventur: ex hoc Plinii loco colligas, primas illas totum fere mensem Julium occupasse. In provinciis vero moris fuisse docet *Paulus l. 4. ff. eod.* ut Praesides ex consuetudine locorum certum tempus his feriis addicerent. Imperator demum Theodosius, Constitutione, quae est in l. 2. *Cod. de feriis*, certis finibus eas conclusisse videtur. Hâc enim conceduntur a die 8 Calend. Julii usque in

Calend. Augusti, aestivis fervoribus mitigandis, ut dicitur in *l. 7. ibid.* et à 10 Calend. Septembris usque in Idus Octobris, fructibus decerpendis.

§ 4. *Fortè accidit ut eo die mane in advocacionem subitam rogarer?* Non prorsus vetitum erat, quando agebantur feriae, jus dicere: verum erant causae, propter quas ad Praetorem etiam iis diebus venire licebat, si periculum esset in morâ. Hae causae enumerantur in *l. 1. § 2. l. 2. et 3. ff. de feriis et dilat.*

PARS SECONDA.

JUS PERSONARUM.

Epist. XVI. § 1. *Solatia duo etc.* Non satis expeditus esse videtur hic locus. Plinius queritur de morbis et morte quorundam e servis suis: hujus calamitatis duo sibi proponit solatia: unum quod ipse tam facilis esset in manumittendis servis, ut dolor levaretur, amissis iis morte, quibus semet ipsum propediem fortasse manumissione privavisset. Hunc enim sensum esse arbitror verborum, „videor enim — perdidit,” unicus inclusorum, e quibus sperperam conjicias, servos illos jam manumissos fuisse, quum morerentur. Vid. *Schaefer. in Not. ad h. l.* Contrarium enim apparet ex altero Plinii solatio, quod nimirum servis permittebat testamentum facere, eaque servabat: Haec libertatis species ipsis grata esse debebat, atque ex eo humanissimum doloris levamentum capiebat Plinius. Minus fortasse in errorem nos inducere possent illa verba, „quos jam liberos perdidit,” si pro *jam*, facili correctione, legeretur *jamjam*, pro *mox*, *propediem*. Caeterum apparet hic rursus summum illud humanitatis studium, in Plinio saepe conspicuum, quo in primis in pie colendis et servandis extremis hominum judiciis utebatur. Servi enim proprie nullo modo testari poterant, quippe nullam personam civilem, neque etiam bona propria habentes, de quibus disponere possent. At de pecuniis Plinius suis servis testamenta facere mittebat, adeo ut intra domum de his pro lubitu statuere possent.

Epist. XVIII. Conabimur quae in hac Epistola sparsa traduntur, colligere, et breviter explicare. Domitius Tullus cum fratre Domitio Lucano a Domitio Afro, clâro illo Oratore et Jcto, de quo vidimus supra, adoptatus erat. Hic testamento facto, octo decim ante mortem annis, filios adoptivos heredes instituêrat: sed interim necessitudo, quae ipsi cum eorum patre intercedebat, ita turbata fuit, ut ipse eum accusaret, quo factum ut in exilium ille ageretur, bonaque ejus proscriberentur. Itaque, quum etiam

a filiis ejus alienatus Domitii Afri animus videretur, testamentum quidem antea factum improbabat (§ 5.), non tamen satis justae esse videbantur causae, quare eos novo testamento exheredaret. Saltem illud non fecit, atque ipsi mortuo Domitius Tullus, et Lucanus successerunt, ita divites facti invito fere ipso, per quem facti erant. (§ 5. *init.*) Hi autem fratres communionem quamdam omnium bonorum fecerunt, quâ non tantum praesentia, sed etiam accedentia bona sibi invicem acquirebant: hoc apparet ex § 4. a verbis „atque ita circumscripto testamento, consors frater,” etc. Frater Tulli Lucanus uxorem duxerat filiam Curtillii Manciae (§ 4). Hic odio generi sui nolens eum ex hereditate suâ lucrum facere, neptem suam, Lucani filiam, heredem scripsit, eâ lege, si esset a patre emancipata, ut cum ita sui juris facta esset, sibi, non vero patri, hereditatem acquireret. Non tamen prudenti hâc cautione Mancîa, quod cupiebat, obtinuit; nam Domitius Tullus emancipatam filiam Lucani adoptione suam fecit. Quo factum, ut cum bona filiae Lucani, quae ex hereditate avi perceperat, jam pater adoptivus acquireret, is, cum fratre communione bonorum junctus, filiam quodammodo, ratione eorum bonorum, in patriam potestatem reduxerit, eâtenus, ut Lucanus jam ex jure societatis dimidiam partem possideret, quam totam acquisivisset jure patriae potestatis, si filiam ab avo institutam in potestate retinere potuisset. (§ 4—5). Verum Domitius quoque Lucanus mortuus est, herede scripto fratre Tullo, et praeteritâ filiâ suâ emancipata, *ut frater conciliaretur*, i. e., uti videtur, ne, si hanc ipsam scriberet, Tullum offenderet, isque aegritudine susceptâ, filiam adoptivam testamento bonis suis defraudaret. Conciliato ita Tulli animo, hic honesto omnino et laudabili testamento decessit, atque ita opes suas ei restituit, per quam acquisiverat. Haec summa est eorum, quae narrat Plinius in hâc Epistolâ.

§ 4. *Emiserat pater, adoptaverat patruus.* Non difficultate caret hic locus. Nam quum pater filiam emancipasset, ita sui juris facta erat, neque igitur poterat *a patre adoptari*, quia adoptio in specie locum tantum habebat in iis, qui essent in patriâ potestate constituti; neque etiam poterat *adrogari*: feminae enim per populum Romanum non adrogantur, ut inquit Ulpian. *Fragment. T. VIII, § 4 in fin.* Explicandum fortasse hoc est ex *Gaja. Comment. L. I. § 101.* ubi sic legimus, „item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit: apud Praetorem vero, vel in provinciis apud Proconsulem Legatumve, etiam solent adoptari.”

Itaque feminae, quamvis sui juris essent, per adrogationem non poterant filiae loco adsumi; sed uti in maribus fiebat in patriâ potestate versantibus, ipsae hâc solutae adoptabantur apud Praetorem. Certe ita juris fuisse conficias ex hoc Plinii loco: nam filiam suam Lucanus emancipaverat, eamque sui juris factam frater sibi filiae loco adsciverat: quandoquidem autem feminae nullo modo adrogari poterant, nil superest, nisi ut mulier sui juris coram Praetore adoptari potuerit. Mire tamen huic Gaji loco obstare videtur, alius in *leg. 21. ff. de adoption.* Ubi diserte idem auctor dicit, „nam feminae ex rescrip-

scrip-

scripto Principis adoptari possunt:” rescripto autem Principis, ut saepius, ipsa populi auctoritas in comitiis significari videtur, cf. *l. 2. ff. de adoption.* collata cum *Gajo I. § 99.* Duplici modo existimo posse hanc difficultatem explicari. Prior hic est: a *lege* inde *l. 7. ff. l. cit.* agitur de adrogatione impuberum, quae introducta fuerat *Epist. Divi Antonini, Gaj. I. § 102:* et quum condiciones in his legibus exponantur, quibus illa adrogatio conceditur, in quibus etiam erat satisfactio adrogatoris, Marcellus in *l. 20.* scribit, hanc locum habere, si pupillus impubes decesserit, idemque juris esse in *pupilla:* tumque subjungitur fragmentum Gaji ex *Lib. Regularum* ubi dicit, etiam feminas ex rescripto Principis posse adoptari. Ex fragmenti igitur hujus collocatione dixeris, *rescripto* illo ipsam *Divi Pii Epistolam* significari: adeoque non dicit Gajus universe, feminas per rescriptum Principale adrogari posse, sed *pupillam* etiam comprehensam esse *Epistolam Antonini*, ut haec etiam, si *impubes sit*, quamvis sui juris, tamen adoptari possit. Non igitur, secundum hanc explicationem, tempore *Plinii* mulieres sui juris, sive per populum, sive per rescriptum Principis adrogari potuissent, quod postea demum introductum esset, versus aetatem *Diocletiani*, argumento *leg. 8. Cod. de adoption.:* et sic etiam stat nostra loci *Pliniani* interpretatio.

Verum alia etiam ratione nodum ita solvere possimus, ut diu adhuc adrogationes in Comitiis curiatis per populum factas fuisse dicamus (ad *Diocletiani* usque tempora eum morem viguisse, conficias ex *l. 2. Cod. de adoption.*); neque igitur *Caesares* illud jus populo ademptum prorsus sibi vindicasse, sed in quibusdam causis, in quibus adrogatio per populum stricto jure fieri non potuisset, favore quodam, per rescriptum adrogasse. Unde seriori demum tempore factum esset, ut sensim omnis haec adrogandi potestas penes solum Principem esse existimaretur: eo sensu recte dicere potuit *Gajus* tum in *loc. cit. Comment. feminas per populum adrogari non potuisse*, et in *leg. 21. ff. cit. per principale rescriptum potuisse.* Quia Imperator privilegii instar per rescriptum ad libellum supplicem concedere poterat, quod jure publico stricto non licebat. Haec explicatio prae priori illa illud etiam habet, quo se commendat, quod eo modo tollitur difficultas, quae alioquin ad *Plinii* locum sponte se offert. Nam si verum est, feminas sui juris, et filiam etiam *Lucani*, coram Praetore adoptatas fuisse, quia adrogari per populum non poterant, merito quaeratur, quare postea per rescriptum adrogatae fuerint, quandoquidem etiam sine eo in adrogationem quodammodo se dare poterant. Sin vero posteriorem explicationem sequamur, evanescit haec difficultas. Dicendum enim tum est, filiam *Lucani* peculiari Principis favore adrogatam fuisse, non vero coram Praetore adoptatam. *Lucem* inde etiam caperet *l. 8. Cod. cit.* Ibi enim docetur, feminam sui juris nullo alio modo (i. e. *per populum*) adrogari posse, quam per Principale rescriptum. Quod egregie convenit cum *Ulpiani* et *Gaji* locis citat.

Ep. XVIII. § 5. Quin etiam bona proscribenda curaverit. Supra ita illum locum ex-

plieui, ut dicerem patrem Tulli et Lucani, accusante Domitio Afro, in exsilium actum, bonaque ejus proscripta fuisse. In hanc sententiam me adduxerunt sequentia verba in § 6, ubi carpitur *Domitii Africani asperitas, qui numero civium excidit, quem socium etiam in liberis habuit*, unde apparet, patrem illum, auctore Domitio, eam poenam passum esse, quae civitatis et honorum amissionem irrogabat. Haec autem erat exsilium, sive deportatio, antiquae aquae et igni interdictioni substituta. Vid. *Heinecc. Antiq. ad Tit. Instit. de cap. demitt. § 9 et 10.*

Caeterum nullae causae tractantur hoc Libro, nisi excipias eam libertorum Afranii Dextrii, quam ad primam partem retulimus, utpote magis notabilia quaedam de jure Senatorio, quam de judicio homicidii continentem.

EPISTOLARUM LIBER NONUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Est hic Liber omnium maxime inops eorum, quae ad hujus instituti rationem referri possint. Paucissima igitur illa, ad quae nonnulla adnotanda esse putavi, uno brevissimo capite comprehendemus.

Epist. XIII. § 16. *Cornutus* (dicebat), *datum se a Consulibus tutorem Helvidiae filiae, petentibus matre ejus et vitrico.* Apparet ex hoc loco, tempore Plinii, regnantibus Nerva et Trajano, tutorum dationem ad Consulium adhuc munus pertinuisse, quod illis S^Cto sub Claudio facto commissum fuerat. *Sueton. in Claud. 23.* Haud ita multo post, M. Antoninus Imp. Praetorem singularem constituit dandis tutoribus, inde *Praetorem tutelarem dictum: § 3. Instit. de Atiliano tut. l. 1. § 1. ff. de confirm. tutor.*

§ 19. *Rogo Patres conscripti, ne me cogatis implorare auxilium Tribunorum.* Quum Plinio, Publicium Certum in Senatu accusanti, respondere conaretur Veiento, is eo rumore, atque strepitu exceptus est, ut vix audiri posset: invocavit igitur Tribunorum plebis auxilium, quorum imprimis munus in eo versabatur, ut civium jura a magistratum injuriis salva custodirent: itaque Murena Tribunus ipsi dicere permisit. Quam late igitur patuerit Tribunorum potestas, apparet etiam ex hoc loco, ubi, quamvis per longam servitutem jam multum imminuta esset, Murena tamen in ipso Senatu Consulium

proprio jure usus est, ut dicendi veniam darent. Docemur etiam h. l. Tribunitiam potestatem, quamvis eam ab Augusto inde Caesares sibi arrogaverint, tamen diu adhuc aliquatenus penes ipsos Tribunos remansisse. *Epist. XXXVII. § 1. Quum me necessitas locandorum praediorum plures annos ordinatura detineat.* Plinius Paullino se excusat, quod primo ejus Consulatus die Romae adesse non possit, propter gravitatem negotiorum, quibus ruri detinebatur. Erant enim locanda praedia, idque magnas cautiones et prudentiam requirebat: nam locabantur plerumque agri privatorum in lustrum, s. quinquennium, ad exemplum locationum publicarum, quae a Censoribus singulis quinquenniis renovabantur: exempla multa sunt in ff. e quibus citasse sufficiat, *l. 13. § ult. ff. locati conducti. l. 25. § ult. ff. soluto matrim. l. 16. ff. de liberat. leg.* Quum igitur in longum tempus contractus locationis fieret, caute et accurate erat perficiendus, et conditiones diligenter definiendae, ut per totum hoc temporis spatium res salvae locatori manerent. Augebatur haec difficultas eo, quod aliam locandi rationem inire decreverat Plinius, ut temporum iniquitati, qua a colonis mercedem locationis extorquere difficile erat, prospiceret. Quum enim antea mercedem annuam a colonis percepisset, jam partiaros eos facere voluit, ut partem fructuum perceptorum ipsi colligerent, partem sibi cederent. (§ 3—4.)

EPISTOLARUM LIBER DECIMUS.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. XIV. *Diplomate adjuvi.* Moris erat, ut tabellariis, aliisque nuncia e provincis ad Caesarem transferentibus, quo celerius iter perficerent, *diploma*, sive scriptum instrumentum, a Provinciae Praefecto daretur, quo exhibito, ubique equis et vehiculis eorum cursus erat adjuvandus. His diebus et noctibus, et omni tempestate, iter sine mora erat conficiendum. Elegans exemplum est in *l. 137. ff. de verb. oblig.* ad quam vid. *Cujac. in Comm. ad h. t.* — Diplomata illa die certo erant insignita, et per certum tantummodo temporis spatium vim obtinebant, quo praeterito, non amplius in usu esse poterant, quod rescripsit Trajanus Plinio, *Ep. 55. h. l.* Videntur ab ipso Imperatore fuisse subsignata: certe ab eo Romae in provincias mittebantur Praesidibus,

qui iis casibus propositis, uterentur (*Ep. cit.* 55). Non nisi rarissime eorum usus, peculiari favore, etiam privatis concessus fuisse videtur. (*Ep. ult. h. L.*). — Ex hoc more fortasse explicari possit locus notissimus in *l. 2. ff. de in jus vocat.* Ubi dicitur, in jus vocari non oportere, *nec eum qui equo publico in causâ publicâ transvehitur.* Fuerunt, qui haec verba interpretarentur, de solenni transvectione Equitum in Capitolium;

Imo pro *causâ publicâ*, *Cujac. Obs. XIII. 29*, legi voluit, *in Capitolium*, et *Hottomannus Obs. III. 21*, *in censu publico*; sed intelligi optime potest, retentâ vulgari lectione, hoc vetitum de tabellariis illis sive grammatophoris publice iter facientibus et diplomate munitis; horum cursum in jus vocatione impedire prohibitum erat. Confirmatur haec explicatio textu Basilicorum, quae verbum Latinum *transvehere* vertunt Graeco *δεδειν*, quod de Equitibus Capitolium ascendentibus vix dici possit. Vid. *Cl. Smallenburg, in Not. ad Schulting. ad leg. 2. ff. cit.*

Epist. XXIV. § 3. *Nam et menstruum meum Calendis Septembris finitur, et sequens mensis complures dies feriatos habet.* Plinius hac Epistolâ ad Trajanum com meatum petit, quo in municipium abire possit, locum templo aedificando electurus, et agros inspecturus. Fungebatur enim tum Praefecturâ aerarii Saturni, cuius muneri gravitas vetabat eum pro lubitu ex urbe proficisci. Vid. quae adnotavimus *ad Ep. III. 4. 2.* Ad confirmandas autem suas preces, *menstruum suum* mox finitum esse dicit; nimirum, ei magistratus, qui plures simul uno munere fungebantur, per menstruas vires illud obibant. Sic etiam Consules alternis mensibus Lictores habebant 12. cum fascibus. vid. *Suet. in Caes. 20.* Praefectis aerarii idem proprium fuisse discimus hoc loco. *Sequens mensis, qui plures dies feriatos habet*, significatur mensis Octobris, quo vindemiales feriae agebantur. vid. *adnot. ad Ep. VIII. 21. 2.*

Epist. XXVIII. § 5. *Dispice domine, an necessarium putes, mittere hâc mensorem.* Significantur mensores aedificiorum, sive Architecti, qui memorantur in *l. 2. ff. § 7. si mentor falsum modum dixerit*, diversi ab agrorum mentoribus, de quibus inprimis in ff. illo Tit. agitur. Horum publice, ut videtur, constitutorum muneri pars fuit, ut operum publice locandorum descriptionem facerent; et pretia materiae, et operum aestimarent, ne nimis magnâ pecuniâ ea locarentur; ejusmodi mensorem, peritum et fidum, Plinius a Trajano petit, ne, quandoquidem multum ab hujusmodi hominis integritate pendeat, Bithynorum fortasse fraudibus respublica detrimentum caperet. Sequenti Epistolâ Trajanus eum e provincia mentores eligere jubet, quibus satis credi posse affirmat: caeterum de mentoribus vid. *Glück ad ff. ad Tit. si mentor. caet. § 763. p. 375 et seqq.*

Epist. XXXIV. § 2. *Erit enim pecunia, ex qua fiat — deinde, quam ipsi irrogare in oleum soliti, parati sunt in opus balinei conferre.* Veteres, quum frequentissime balneis uterentur, quod sub ardentiore coelo corpora requirunt, in iis etiam oleo ungui

sólebant, quo cutis mollior evaderet et laevior. Oleum illud Romae saepe a Principibus dividebatur, atque haec liberalitas *congiarium* dicebatur, quia proprie *congium* olei singuli accipiebant. Sed pro oleo pecuniá, etiam distribuebatur, et sic *congiarium* deinceps quamvis frumenti, vini, olei, aut pecuniae largitionem significavit. vid. *Sueton. in Aug. 41. in Tiber. 20. Plin. Paneg. 25.* In multis autem civitatibus in provinciis moris erat, ut quemadmodum frumentum, imo vinum, sic etiam oleum publicis sumptibus emeretur, et in balneis praebetur. Huic muneri olei comparandi, et distribuendi praepositi erant curatores quidam, inde *ἐλαιῶνες* dicti, uti, qui frumentum coëmebant, dicebantur *σιτῶνες*. *l. 18. § 5. ff. de muner. et honorib.* Inter munera civilia personalia numerabatur haec cura, et nisi immunitas alicui esset concessa, omnibus civibus suá vice erant gerenda. Accurate omnem de personalibus muneribus doctrinam exposuit Arcadius Charisius in *l. 18. ff. cit.* Imperator Antoninus Pius Philosophis, Rhetoribus, Grammaticis, et Medicis, Epistolá vacationem concessit aliorum munerum, et hujus olei emendi et curandi. *l. 6. § 8. ff. de excus.* Ad hanc autem coëmitionem, cives in municipiis tributum quoddam pendere debuisse videntur. Quod quum etiam Prusenses facerent, hác pecunia uti voluerunt ad aedificandum novum balneum, ne publice in hoc opus pecuniam erogari necesse esset.

Caeterum ex hac Epistolá, ut ex multis aliis hujus Libri, conficere possumus, quam imminuta et extenuata fuerit eo tempore magistratum Romanorum in provinciis auctoritas: nam, qui olim potentissimi erant orbis terrarum *ἄτοκράτορες*, et vix deposito munere, eorum quae fecissent, rationes interdum publice dare cogebantur, iidem nunc ne balneum quidem novum sine Imperatoris consensu extruere poterant. Usu venit ad *h. l. l. 3. ff. de operib. pub.* Ubi Macer in *lib. 2. de off. Praesidis*, docet opus novum privato sine auctoritate Principis fieri potuisse; constitutionibus vero cautum esse, ne publico sumtu opus absque Principis consensu extruatur.

Epist. XXXVIII. *Sempronius Coelianus. — consularem de modo poenae.* Quum corruptis moribus antiquis Romanorum bellicarum rerum ardor sensim decresceret, Imperatores saepe omnia conati sunt, quo militiae pristinus suus honos haberetur. Propterea etiam servis stipendia facere prohibitum erat, et qui fraude in numeros relati erant, ultimo supplicio puniebantur; ut docet Martianus in *l. 11. ff. de re milit.* Plinius vero dubitavit, an quidem severam hanc poenam, hoc casu, servi a Sempronio Coeliano inter rirones reperti meriti essent; quia non adhuc sacramento in numeros relati, neque igitur proprie milites erant. Tirones enim erant milites novi, qui postquam militiae nomina dedissent, armis exercebantur, non vero adhuc in numeros erant relati, vid. *l. 42. ff. de testam. milit.* Ea vero, quae Ulpian. docet in d. l., non repugnant his, quae rescripsit Trajanus in Epist. sequenti: „Non ideo dubitandum esse, num capitale iudicium, servi meriti essent, quod in numeros nondum essent relati: militem enim jam aliquem fieri, quo primum die a Tribuno aut inquisitore probatus et receptus sit:” scil.

ratione ejus status, ut si e. g. servus sit, ab eo inde die, militiae ineptus esse videatur, neque ut removeri possit, spectari debeat, utrum jam revera sacramento miles factus sit: non dicit igitur Imperator, aliquem ratione jurium civilium, v. c. testamenti factionis, militem censi ab eo inde die, quo lectus ac probatus fuit, quod manifesto pugnaret cum *l. 42. ff. cit.*

Epist. XL. § 2. *In plerisque civitatibus — annua accipiunt.* Qui in opus publicum, in metallum, in opus metalli, etc. damnati erant, fiebant servi poenae *l. 17. ff. de poenis.* Et quamvis non semper in perpetuam poenam condemnarentur, et si tempus expressum non esset, in decennium tantum condemnati censerentur (*l. 23. cod.*) tamen finita poena, nullis poterant civilibus juribus aut muneribus frui, quippe civitate non solum, sed etiam libertate in perpetuum orbati. Imo conditio servorum publicorum, si ve actorum, erat honestior, quam ut in metallum damnati ea uti possent.

Hi enim curandis et custodiendis tabulis publicis praepositi, aliqua existimatione gaudebant, et in publicis officiis versari dicebantur (§ 2). Vid. annot. *ad L. VII. 18. in Part. 2. in Not.* Docemur etiam h. l., annuam pecuniam, sive honorarium, publice iis tributum fuisse. Neque igitur poterant condemnati illi Nicomedenses, qui nullo modo poenam erant soluti, in ejusmodi conditione quiete versari.

Epist. XLI. § 2. *Si qui vetustiores invenientur et senes ante annos decem damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quae non longe a poena sunt.* Quamvis laudabilis sit haec Trajani miserorum senum cura, humanius tamen etiam in simili, ut videtur, causa rescripsit D. Pius, ubique egregio humanitatis et virtutis studio, in toto Corpore Juris conspicuus. Refert illud rescriptum *Modestin. l. 22. ff. de poenis*, quo cautum, ut a Praesidibus provinciarum damnati, qui morbis aut senio operibus impares facti essent, si modo per decem annos in poenam versati fuissent, dimitti possent. Adjunxit vero Imperator eam prudentissimam conditionem, ut haberent cognatos, quibus cum habitarent, et a quibus alerentur, ne a republica pasci deberent. Invenit igitur Antoninus rationem subveniendi difficultati, quae inprimis impediisse videtur Trajanum, quo minus eadem humanitate in condemnatos uteretur. Queritur enim Plinius *Ep. 40. §. 4.* inutile esse, eos reipublicae sumptibus ali, et periculosum fore, si propriis vivere cogerentur. Laudare itaque non satis possumus Antonini illud rescriptum, quo tam egregie humanitatis officium cum civili prudentia conciliavit.

Epist. XLII. Insignis est haec Epistola Plinii, cum rescripto Trajani, de jure collegiorum, ad quam breviter subsistere operae pretium est.

Distinguenda sunt inprimis duo genera Collegiorum apud Romanos: erant alia, quae non nisi Decorum cultum, sacrorumque celebrationem, aut pium aliquod negotium spectabant, atque haec magis proprie *sodalitia* dicebantur: de his infra videndum erit, *ad Ep. 93. h. L.* Alia, de quibus hic agitur, erant collegia Opificum et Artificum,

ad exercenda conjunctis viribus varia industriae genera instituta, et quae cum antiquis nostris opificum corporibus, *Gilden* dictis, non absurde comparari posse videntur. Jam antiquissimum illud erat apud Romanos institutum, siquidem apud Plutarchum legimus, Numam primum introduxisse collegia artificum, *ἀλλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφείων, σκυτοτόμων, σκυτοδέψων, χαλκῶν, κεραμέων*, (*Plut. in Numa p. 176. ed. Tauchn.*). Multa alia etiam memorantur variis locis in D ejusmodi collegia, pictorum, naviculariorum, utriculariorum, bajulorum, piscatorum. Haec vero inprimis ad communem sociorum utilitatem informata fuerunt, sed alia etiam publice constituta fuisse videntur, quorum opéra et officia praecipue reipublicae essent addicta. Hujus generis fuerunt illa fabrorum collegia, quale unum Plinius in Bithynia ad compescenda incendia creare voluit. Romae satis huic rei prospectum erat, ubi Praefecti Vigilium specialis cura in eo erat posita, ut per totam noctem vigilaret, et per vicos et plateas erraret, cum hamis, dolabris, aliisque instrumentis ad exstinguenda incendia. *l. 3. ff. de offic. Praef. Vigil.* Verum in Bithyniae civitatibus nihil tale receptum erat, quare frequentibus aedium conflagrationibus admonitus Plinius, primum Urbes instrumentis necessariis instruxit, et de constituendo fabrorum collegio Imperatorem consuluit, quos semper paratos haberet ad aquam afferendam, aedificia incendio proxima diruenda, ne propagarentur flammae, aliaque hujusmodi ministeria praestanda. Ejusmodi corpus comparari non inepte posset cum hodiernis Urbium militiis, ad similem curam comparatis; habebat suas leges et instituta, suos Praefectos, magistros et defensores, sive syndicos, qui ejus commoda tuebantur. Longius vero, quam par est, evagaremur, si vel paucissima delibare vellemus ex iis, quae copiosissime a variis auctoribus de corporum jure disputantur: late inprimis de hoc argumento egit, *van Wassenaer in diss. ad Tit. ff. de colleg. et corpor. l. in Jurisprud. antiq. Fellebergi Tom. I. p. 401.* Breviter tamen adhuc subsistendum est ad haec verba in § 3. *huj. Epistolae.*

§ 3. *Ego attendam, ne quis nisi faber recipiatur, neve jure concesso in aliud utatur.* Nimirum Praesidibus provinciarum prohibitum erat alia in provinciis collegia pati, quam quae ex S^ci aut Caesaris auctoritate coirent: *l. 1. § 3. ff. de coll. et corpor. l. 1. ff. quod cujus cunq. Univers. nomine*: aut novum quoddam absque ejusdem consensu institueret. Plinius igitur hanc veniam a Trajano petens, promisit se curaturum, ne ii etiam collegio admiscerentur, qui nomine fabri, revera autem novarum rerum molitores essent: neve socii collegii jure sibi concesso, ut arcam communem, et statis diebus conventus habere possent, aliaque corporum licitorum privilegiis abuterentur, ad quaevis noxia et turbulenta consilia miscenda; non tamen Plinii desiderio assensus est Imperator, Epistolam ad eum rescriptam (*53. h. l.*); veritus, ne in Bithynia, quae cum aliis Asiae regionibus praecipua novae religionis erat sedes, ejusmodi institutio ansam praeberet Hetaeris, sive conventiculis Christianorum, ad celebranda fidei suae my-

stéria, quae severe tunc coërcabantur; et quas nuper Plinius ex edicto Caesaris veterat. Ep. 97. h. l. Conferri meretur ad h. l. Cujac. Obs. VII. 30.

Epist. LVI. § 1. in fin. *Habuisse* (Apamaënses) *privilegium et vetustissimum morem, arbitrio suo rempublicam administrare.* Erat Apamea colonia juris Italici, l. 1. § 10. ff. de censib. Quales meliori conditione utebantur, quam Latinae, et habebant quaedam privilegia e. g. immunitatem tributorum, sive census capitis et soli. vid. l. ult. § 5, et § 7. ff. de censib. Heinecc. *Antiq. in Append. l. 5. 129. ed. Hauboldi. Cl. von Savigny in Comment. über das jus Italicum. Berol. 1817.*

Epist. LXIV. Consulit hâc Epist. Plinius Imperatorem de relegatis in triennium a Procos. Servilio Calvo, et edicto restitutis; num esset confirmanda haec restitutio. Ratio dubitandi erat, quod mandatis Trajani, quibus Praesides in provincias euntes instruebantur, continebatur, ne aut a se, aut ab aliis relegatos restitueret; cautum forrasse illud erat, ne provinciarum Praefecti nimiam potentiam sibi arrogarent, si quoscunque libuisset, liberatos a poena in provinciam revocare et eo beneficio sibi adstringere potuissent: quod in primis Imperatoribus erat metuendum, quibus semper curae fuit, ut minuerent et frangerent magistratum in provinciis potestatem. Et omnino animadvertendum est, omnes fere turbas et Imperatorum caedes, novo quodam duce occisi locum occupante, e provinciis ortas fuisse. Porro, de iis etiam in perpetuum relegatis consulit Plinius § 4, qui sine restitutione in provincia morabantur. Difficultas in eo posita erat, quod acta prioris Procos. Jul. Bassi, repetundarum damnati, Scto rescissa erant, et omnibus ab eo damnatis jus datum, intra biennium novam cognitionem deprecendi. Quod cum aliquis a Basso in perpetuum relegatus, et a Plinio in provincia deprehensus facere neglexisset, rogat Imperatorem, quid de eo statuendum sit. De prioribus autem illis Imperator in Epistolâ sequenti rescribit, se antequam de iis decerneretur, a Calvo quaesitum, quid ipsum ad restituendos eos permovisset. De relegato vero a Jul. Basso non difficilis admodum erat quaestio. Tempus praeteritum erat, intra quod de novo agendi facultatem habuerat, neque igitur amplius eo beneficio uti ipsi licere poterat. Imo graviore poena erat afficiendus, quoniam in provincia contra legem morabatur; quare jubet Imperator, ut ad Praefectos mitteretur Praetorio, (Erant enim interdum duo simul, vid. Tacit. *Annal. XII. 32.* Ubi memorantur L. Geta, et Rufius Crispinus, qui simul curam Praetoriarum cohortium habebant), ibi majorem poenam passurus. Merito autem quaeratur, quare ita jusserit Trajanus: nam ex l. 10. ff. de off. Praes. apparet, Praesides provinciarum, qualis Plinius erat (vid. Masson. in *Vita Plin. n. 41. § 5. p. 70.*) eandem cognitionem in provinciis habuisse, quam habebant Praefectus Urbis vel Praefectus praetorio Romae;

Non iis quidem proprium erat imperium merum plenissimum, quod soli Praefecto praetorio competebat, sed habebant tamen ejus aliquas partes, jus gladii, jus relegandi, excepto jure deportandi in insulam l. 2. § 1. ff. de poenis l. 6. § 1. ff. de interdict. et re-

legat. Satis graviter igitur sine Praefecto praetorio in relegatum illum reducem animadvertere potuisse videtur. Sed ratio fortasse quaerenda est in summa auctoritate Praefectorum praetorii, qui soli Principis personam referre poterant, et ejus vices sustinere l. un. § 1. ff. de offi. Praef. pract. l. 1. Cod. de vicar.: a quorum sententiâ prorsus appellari non poterat l. un. ff. cit.: qui etiam alia privilegia habebant, quae enumerantur in l. un. Cod. de sent. praef. pract. l. 2. Cod. de sent. ex peric. recit.: imò auctoritatem aliquam in omnes provinciarum Praesides l. 38. Cod. de decurionib. et Cujac. in Parat. ad Tit. ff. de offi. Praef. pract. Trajanus igitur fortasse voluit, ut de graviore hominis illius delicto accuratior et severior cognitio haberetur, et si reus deprehenderetur, deportaretur, quam solam poenam Praesides dicere non poterant: quia ultimum non quidem supplicium meritus erat, graviorem tamen simplici relegatione poenam.

Epist. LXVI. § 1. *Flavius Archippus vacationem petere coepit ut philosophus.* Ergo jam tempore Plinii a muneribus civilibus vacatio concessa erat philosophis, quod constitutione primum confirmasse videtur D. Pius l. 6. § 7, 8. ff. de excusat.

§ 3. *Recitata est sententia — damnatus in metallum.* Nam qui ex lege Cornelia testamentaria falsi condemnati erant, si honestiores essent, in insulam deportabantur, humiliores in metallum damnabantur, aut crucis supplicio afficiebantur. *Paulus Recept. Sent. V. 25. 1.*

Eod. Ille nihil proferebat quo restitutum se doceret. Etenim etiam servi poenae facti damnatione in metallum poterant indulgentiâ Principis restitui. *Paulus Recept. Sent. IV. 8. 24.* Caeterum notabiles sunt haec Epist. et seq. ad causam Archippi pertinentes. Edictum Nervae civium amorem et summam ingenii lenitatem spirat. Mitis et humanissima indoles optimi Imperatoris Trajani declaratur ejus rescripto de eadem causâ in Ep. 68. in qua suae naturae accommodatius esse dicit, benignam sententiam tueri, quam duriorem quae fortasse vera sit.

Epist. LXXXIII. Exponitur hæc Epist. quaestio ad jus publicum Bithynorum pertinens. Cn. Pompejus M. quum Mithridate devicto, ejus regnum in Romanam ditionem redegisset, modum quo variae regiones regerentur, ut fieri alioquin solebat ScTo, lege factâ ordinavit. Sic etiam Bithyniae legem scripsit, quâ ejus regiminis forma definiiebatur. Quemadmodum autem municipia plerumque eâ utebantur reipublicae constitutione, quae ad imaginem ipsius Romanae erat accommodatae ut haberent suos Duumviros pro Consulibus, suum Senatum Decurionum, suos Censores, Praetores, Aediles, imò Tribunos plebis: vid. *Hein. Antiq. Appendix I. 5. 123. et annot. ad Ep. III. h. L.* Sic Pompejus omnem provinciam Bithyniam simili ratione ordinavisse videtur, ut unaquaeque civitas haberet Senatum, in quem legebantur a Censoribus, ut Romae etiam moris erat, tum privati, tum qui minores magistratus gesserant. Eadem vero lege iis tantum officio publico fungi, aut in Senatum legi posse dabatur, qui non minores essent annis 30. Postea vero venit Caesaris Augusti edictum, quo cautum,

ut etiam minores 30 annis, modo majores essent 21, magistratus capere possent, et quum lege Pompejâ iis tantum Senatoribus esse liceret, qui magistratum gessissent, quoniam hi semper etiam 30 annis majores esse debebant: quaerebatur, num post Edictum Augusti etiam in Senatum recipi possent, qui magistratum gesserant minores 30 annis: et si ita fieri posse videbatur, an etiam privatis, quamvis minoribus 30 annis Senatus assidere liceret, quandoquidem iis etiam, qui magistratu functi erant ante eam aetatem; quae antiquitus legitima fuerat, in Senatum aditus patebat. De his quaestionibus Plinius a Censoribus *destinatis* consultus, ad Caesarem scripsit, et responsum obtinuit, quod continetur Ep. 34.

Ita rem explicari voluit Trajanus: ut lex Pompejâ, quoad aetatem legitimam Senatorum, mutata existimaretur, eatenus, si essent magistratu functi; ut hi etiam minores 30 annis in Senatum legi possent, illis vero qui magistratum non gessissent, aditus in curiam non daretur, nisi annum 30 explevisent. Quoniam, si ante eam aetatem legi cupiebant, poterant magistratum aliquem petere, quo ab anno 21. fungi licebat. Cum hæc Epist. conferri meretur l. 8. ff. *de muner. et honor.* Ubi *Ulpianus* monet, ante annum 25. neminem ad honores admitti oportere, neque decuriones creari, aut aditum in Curiam iis esse dandum. Ita certe juris esse potuit in iis municipiis, quae non lege provinciali, ut Bithynia et Pontus, regebantur.

Ep. LXXXV. § 1. *Quum Coccejanus Dion in Bule adsignari civitati opus, cujus curam egerat, vellet.* Inter munera publica in civitatibus etiam erat cura operum publicorum, aedificiorum extruendorum et similium: a qua quinque liberi incolumes excusationem dabant, l. 4. princ. ff. *de mun. et honor.*

Eod. Tum Eumolpus — traderetur. Cautionem praestare debebant Curatores operum, l. 9. § 3. ff. *de administ. rer. ad civit. pertin.*; eorumque periculum ad heredes curatorum pertinebat. § 1. ff. *eod.* Finito autem opere curator rationes reddere debebat, atque tum demum reipublicae adsignabatur.

Ep. XCIII. Supra ad Ep. 42. h. L. vidimus, de eo genere collegiorum, quae artis alienius exercitium spectabant. In hæc vero de alio Hetaeriarum genere sermo est, quae ad pios usus contrahebantur. Romae jam antiquitus ex instituto Servii Tullii, (*Diou. Hal. IV. 219.*) confirmato post reges exactos a Consulibus (*idem V. p. 278.*), erant conventus curialium, vicinorum et paganorum, *sodalitia* dicti, in quibus sacra communia et convivia celebrabantur. In Graeciae etiam civitatibus, v. c. Athenis, complura erant hujusmodi collegia, religionem, aut privatorum utilitatem et delectationem, pauperum etiam solatium spectantia: vid. l. 4. ff. *de colleg. et corpor.* Dicebantur hi socii *φράτορες, σύσσιτοι, ἀμύταφοι* etc. Inprimis vero *ἐρανοί* fuisse videntur societates, in quibus plures cives inter se stipem conferebant, e qua tenuiorum indigentiae subvenirent. Vox derivatur a verbo *ἐραρίζω*, quod est, amicâ victus praestatione aliquem adjuvare, vid. *Schneider. Lexicon in Voce.* Imaginem aliquam haec societates referre viden-

dentur eorum institutorum, quae ad levandam, privatorum symbolis, egenorum paupertatem sunt inventa: aut eorum, quae in tenuiori civium classe frequenter admodum inveniuntur, *Bussen* dicta, quibus collata singulis mensibus vel hebdomadibus pecunia, sumtus funerum, Medicorum et similium rerum communiter feruntur. Hujusmodi autem Hetaeriae, in aliis civitatibus severe saepe ab Imperatoribus prohibitae erant, ne factionibus et turbis occasio daretur. Cf. l. 1. § 3. ff. *de colleg. et corpor.* Sed quum Amisenorum civitati, quae erat libera et foedere cum Romanis juncta, eo concessum esset, ejusmodi *ἐπανοδός* habere, libellum eorum supplicem ad Trajanum cum hac Epistola misit Plinius, ut conservare eos sibi liceret: quod concessit Imperator, modo illis collationibus ad turbas miscendas non abuterentur. Cf. *Bynkershoek de cultu religionis peregrinae Diss. II. p. 414.*

Epist. CXI. *Ecdictus Domini, Amisenorum civitatis* etc. Difficilis est ea pars historiae Juris, quae agit de magistratibus minoribus in municipiis et civitatibus, quorum ratio admodum diversa fuit pro variis imperii formis, quibus illae civitates utebantur, antequam Romanae ditionis factae sunt: nam illarum sine dubio aliqua ratio habebatur in componendis legibus, quibus regio aliqua in provinciae formam redacta ordinari solebat. Augetur haec difficultas senioribus rei Romanae temporibus, quum iisdem magistratuum nominibus, saepe diversa plane ab antiquis intelligebantur munera et officia. Quare difficile est variis temporibus accurate definire, quale quorundam minorum in civitatibus magistratuum munus fuerit. Habemus Novellam 15, inscriptam de *defensoribus civitatum*, cujus titulus Graece vertitur, *περὶ τῶν ἐκδικῶν*. Est etiam in Codice de iisdem Titulus, atque hujusmodi *defensor* in hac Epistola significari videtur. Ex iis quae in locis citatis de illorum munere traduntur, videntur ad imaginem quodammodo Tribunorum plebis Romanorum fuisse constituti, qui provinciales et plebem in civitatibus a magistratuum majorum injuriis defenderent. l. 4. *Cod. de defens. civit.* Nov. 15. *Praef. in it.* — Habebant etiam jurisdictionem quamdam in causis pecuniariis minoribus. l. 1 et 3. *Tit. cit.* Tum jus actorum conficiendorum l. 2. *Cod. de magistr. municip.*, et tutorum dationem l. 3. ff. *de tut. et cur. datis* etc. Imo quietis publicae curam gerebant, ne crimina impunita manerent, et graviorum etiam delictorum rei iudicio subjicerentur, aut ad Praesidem provinciae mitterentur, l. 4 et 6. *Cod. de def. civit.* Vid. *Cujac. in Parat. ad Tit. Cod. laud.* Ex his quae diximus conficere possumus, quinam ille *ecdicus* fuerit, quem Plinius hic scribit, donationem ab Amisenorum civitate Pisoni factam, ab eo repetivisse, quia ejusmodi donationes Trajani mandatis erant prohibitae. Jam Plinius Imperatorem consultit, an cogi possit Piso donationem restituere, quam ante 20 annos legitime acceperat. Et recte rescripsit Trajanus Epistola seq., mandatis suis in futurum, non vero in praeteritum vim esse tribuendam, *ne magis pecuniae publicae, quam privatorum commodis consulere*tur.

Epist. CXIII. Moris fuisse videtur, ut qui in civitatibus ad officia civilia vocari vel-

lent, pecuniae aliquam summam in publicum conferrent (*). Sed quum lege Pompeja in Bithynia et Ponto nihil tale cautum esset, ii tamen, quos Trajanus supra legitimum numerum quibusdam civitatibus legere permiserat, certam pecuniae summam solverant, quam *decurionatus honorarium* appellat Trajanus *Epist. seq.* Quo factum, ut Anicius Procos, in quibusdam oppidis eos etiam inferre juberet, qui intra legitimum numerum a Censoribus legebantur. Jam Plinius quaerit a Trajano, num idem in omnibus Bithyniae et Ponti civitatibus statuendum sit: cui rescripsit Imperator, se de universâ re decernere non posse; verum his monitis additur consilium, cujus ratio admodum obscura est, nisi corrupta sint verba. Quodammodo hujus loci difficultas tolli mihi posse videtur, si prius ita legamus cum editore nostro: „*id ergo quod semper tutissimum est, sequendam* „*cujusque civitatis legem puto, (scil. adversus eos qui inviti fiunt decuriones)*” tum pro: „*Existimo id acturos, ut erogatio ceteris praeseratur,*” legamus, „*ceteros existimo id* „*acturos, ne erogatio perferatur,*” quam vocum transpositionem commendat Schaefer in nota ad hunc locum. — Sic eum sensum habebimus, ut hortetur Imperator Plinium, nihil universe omnibus civitatibus novi constituere, verum in unâquâque servare, quod de illo decurionatûs honorario receptum esset, quod tutissimum sit *adversus eos*, sive *ratione eorum*, qui intra legitimum numerum inviti fiunt decuriones. Eos enim, qui intra illum numerum leguntur, etiam sine lege libenter pro honore electionis curaturos, ut erogatio pecuniae *perferatur*, non omittatur.

PARS SECUNDA.

JUS PERSONARUM.

Epist. II. *Exprimere, Domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris, quod me dignum putasti jure trium liberorum.* Supra jam ad L. VII. 16. in Parte I. illud jus tetigimus; sed praeter privilegium, quod ibi proprium ei esse vidimus, erant etiam

(*) Fortasse vero illi soli Buleutae, qui supra legitimum numerum in quibusdam civitatibus indulgentiâ Trajani creabantur (vid. haec Ep. init. a verbis, *si ii quos*, etc.), pecuniae summam inferre consueverunt, ut pro muneris honore, gratum civitati testificarentur animus. Mentio etiam fit hujus collationis Buleutarum Ep. 48. h. L. § 5. Ubi omnino recipienda videtur Casauboni correctio, qui pro *ex pecunia, quam Buleutae addunt beneficio tuo*, legendum censuit, *additi beneficio suo*.

etiam alia; quapropter tamquam summum beneficium a Principibus interdum concedebatur. Nam primum immunitatem dabat munerum personalium, l. 18. l. 2. § 2. ff. de *excusat.*: tum in delatis hereditatibus inprimis cernebatur, nam vir et uxor solidum inter se capere poterant, si jus haberent trium liberorum. *Ulpian. Fragment. XVI. 1. in med.* Imo, cum conjuges ultra certam aetatem semissem tantum relictorum capere possent. (*Heinecc. ad leg. Pap. Pop. c. 38.*): hâc in re etiam utile erat jus liberorum. Inde etiam explicari debent ea quae dicuntur, in *Ep. 95. h. L.*, ubi Plinius Suetonio idem jus a Principe petit in § 2, „nam et judicia amicorum promeretur.” Suetonius is, utpote orbus, ab amicis in testamentis vix scribebatur, ne non sâtis capere posset: impetrato verum liberorum jure is erat, qui ab amicis in extrêmis judiciis non omitteretur. Multa etiam hujus juris privilegia spectârunt feminas et libertas in successionebus, de quibus legi meretur *Gaji Comment. III. § 44, 49 et seqq.* Hoc unum adnotandum restat, beneficium illud vix concessum fuisse videri, praeterquam iis, qui nuptiis contractis tamen orbi mansissent. Illud conficias ex iis, quae dicit Plinius in § 2 in fin. h. Ep. „eoque magis liberos concupisco, quos habere etiam illo tristissimo seculo volui, sicut potes duobus matrimoniis meis credere.” tum ex loco *Ep. 95 cit.* ubi Suetonius dicitur, idcirco etiam trium liberorum jus mereri, *quod parum felix matrimonium expertus sit.*

Epist. IV. § 2. Est enim peregrinae conditionis, manumissus a peregrina. Nam peregrinus servum suum manumittendo, ne Latinae quidem conditionis facere poterat. Lex Junia enim, quâ libertorum Latinorum conditio introducta est, ad peregrinos manumissores non pertinebat: verbis fere utor veteris *JCti in fragmentis de manumissionibus § 14.* ad calcem Lib. Ulpiani regularum adjectis:

§ 2. *Idem rogo, des jus Quiritium libertis Antoniae Maximillae ornatissimae feminae, Heliae et Antoniae Harmeridi.* Gravissimis disputationibus inter doctos haec Epistola ansam praebuit de jure Quiritium et civitatis, quae longe diversa esse, fuerunt qui ex ea probare conarentur. Vid. c. g. *Heinecc. in Antiq. Jur. Append. I. § 23.* Alii vero contrarium statuerunt, in quibus numerasse sufficiat, *Conradi, in Dissert. de Jure Quirit. a civit. Romana non diverso, Helmstad. 1742.*

Graviores hanc rem esse sentio, quam in quâ mihi sententiam afferre liceat: attamen, cum majoris sit momenti hic locus, quam ut silentio praetereatur, paucis quid mihi verum videatur, explicare conabor.

Verum est *jus civitatis* hîc a Plinio distingui a *Jure Quiritium*: hoc enim ab Imperatore rogat *libertis Antoniae Maximillae*: illud vero Jatrallipti suo peregrinae conditionis: idem discrimen observari viderur in *Ep. 6. h. L.* Ibi enim Plinius propinquis Medici sui petit *civitatem*, aliis vero *jus Quiritium*. Denique in *Ep. 22. h. L.* rursus eadem manifesto distinguuntur. At ex hisce non omnino colligendum videtur, jus civitatis a jure Quiritium reverâ fuisse separatum; nam ubi Plinius distinguit, eandem quidem rem petit,

rit; sed iis qui diversâ conditione utebantur, *civitatem peregrinis*, jus Quiritium vero *libertis*, qui non triplici illâ conditione manumissi essent, quâ fiebant cives Romani plenissimo jure. *Gaj. I. § 17.* Quum autem civitatem peregrinis peteret, non necesse erat etiam addere jus Quiritium; illa enim omnia civitatis Romanae jura itaque jus Quiritium comprehendebat. Iis vero, qui Latini Juniani facti erant, non civitas dari poterat, quam jam aliqua ex parte adepti erant minus solenni manumissione: verum hoc iis dare poterat, quod eorum conditioni adhuc deërat, scil. jus Quiritium, atque illud in eo imprimis cernebatur, ut possent civium Romanorum jure testamenta facere, ex testamento alieno capere, eoque tutores dari. *Gaj. I. § 23.* Nam haec non competebant Latinis Junianis. Quod si vero statuamus, jus Quiritium a civitatis jure diversum fuisse, mediam conditionem nobis fingere debemus eorum, qui neque Latini Juniani, neque jure Quiritium cives essent. At nusquam ejusmodi conditionis mentio fit, imo expresse semper jus Quiritium adepti dicuntur, qui cives Romani facti sunt. Sic apud *Gaj. I. § 28.* modi enumerantur, *quibus Latini ad civitatem Romanam perveniunt*, (ipsius Gaji verbis utor). Inter illos modos etiam § 33. recensetur, si quis Latinus aedificio non minus quam partem semissariam patrimonii sui impenderit. Is autem *jus Quiritium* consequi dicitur; sic Ulpian. *Regular. I. 3.* recenset octo modos, quibus Latini *jus Quiritium* consequuntur, (quorum primus est, *beneficium principale*, quod ad hanc Ep. notari mereatur): in § 4. autem *iteratione*, inquit, *fit civis Romanus*, etc. Unde satis apparet, idem prorsus fuisse jus civitatis et jus Quiritium, et ubi distinguuntur haec vocabula, unicum discrimen quaerendum esse in diversâ conditione peregrinorum, qui nullum adhuc juris vestigium, et libertorum Latinorum, qui aliquam civitatis Romanae imaginem jam adepti sunt. — Neque obstat haec explicatio Cl. Savignii doctrinae de civibus optimo jure et non optimo jure, qui ostendit jus civitatis partim ad jus privatum, partim ad jus publicum pertinuisse: hujus fuisse jus suffragiorum in comitiis et jus honorum capiendorum, et qui illud habebant, cives fuisse optimo jure. Vid. Cl. von Savigny in *Dissert. de ortu et progressu Latinor. peculiarem conditionem efficientium in civit. Rom. Berol. 1816.*

Nam haud dubie illud discrimen in jure Quiritium non positum est. Itaque potuerunt v. c., omnes qui cives Romani fiebant, sive Latini, sive peregrini, illud habuisse, et honorum aditum suffragiaque in Campo iis solum patuisse, qui Romani cives nati et educati essent.

Epist. VI. § 2. *Rogo ergo — ita ut sint in patria potestate.* Explicanda sunt haec é loco *Gaj. Comment. I. § 93.* ubi docemur, liberos peregrini civitate Romana donati, susceptos antequam civis fieret, non aliter in patriâ potestate fuisse, nisi specialiter Imperatoris favore in eam redacti essent, si causâ cognita illud liberis utile esse existimasset, quod jus antea jam receptum, ut vel ex hoc loco apparet, Edicto confirmavit Imp.

Ha-

Hadrianus (*). Hoc vero in solis peregrinis juris erat, qui cum liberis ad civitatem Romanam perveniebant; nam Latini Juniani idem obtinentes, simul patriam potestatem acquirebant, quoniam partem jam Juris Romani antea adepti erant. *Gaj. I. § 95.*

§ 2. *Utque iis in libertos servetur jus patronorum;* item Imperatoris expresso consensu opus fuisse videtur, ut peregrinus in servos manumissos, antequam civis Romanus fieret, eadem jura retineret, quae habebant cives Romani in libertos suos, operarum, succedendi ab intestato etc.

§ 2. *Quod a te volentibus patronis peto.* Notabilis est haec formula, qua Plinius etiam in fin. Ep. 4. h. L. utitur. Scilicet patroni, quando liberti eorum Latini jus Quiritium adipiscebantur, jura patronatus amittebant: ita, ut eorum mortuorum bona non amplius tamquam peculia servorum reciperent. (Nam in eo etiam cernebatur deterior Latinorum conditio, ut jure quodam peculii eorum bona proprie manumissorum esse existimarentur (*Gaj. III. § 54 seqq.*): utque liberti cives Romani pleno jure facti, libere testari possent: scilicet quatenus liberto optimo jure patronum praeterire licebat; quod poterat, si liberos legitimos, aut naturales haberet: alioquin patrono dimidiam bonorum partem relinquere debebat. *Gaj. III. § 46 seqq.* Domini vero ne inviti damnum paterentur, Trajanus constituit, ut si iis ignorantibus vel invitis libertus jus Quiritium a Principe impetraret, salva tamen manerent patronatus jura: sic civis Romanus, ceteroquin pleno jure, quoad testamenti factionem et successionem ab intestato, moriebatur tamquam Latinus: Nam solum patronum heredem scribere poterat, eique substituere, verum ne liberos quidem suos instituere licebat, *Gaj. III. § 72.* Propterea igitur Plinius Imperatorem monet, se, volentibus patronis, jus Quiritium eorum libertis petere, ne, si ignorantibus, vel invitis ita fieret, liberti summo jure Quiritium beneficio privati essent; consentientes enim patroni censebantur suo juri in bona libertorum renunciare. Postea Imperator Hadrianus, miseram conditionem eorum hominum motus, qui quamvis cives summo jure Romani facti, tamen libero de bonis suis post mortem arbitrio destituti essent, Scto facto contra Trajani edictum sanxit, ut liberti Latini, jus Quiritium ab Imperatore consecuti, gauderent privilegiis libertorum civium Romanorum, etiamsi nesciis vel invitis dominis cives facti essent, *si eo jure postea usi essent, quo ex lege Aelia Sentia, vel ex Scto, si Latini mansissent, civitatem Romanam consequerentur.* (Ipsius *Gaji* verba *III. § 173*). Quae verba satis obscura, ita explicanda esse puto: lege Aelia Sentia modi praescripti erant, quibus Latini minores 30 annis ad civitatem pervenire possent, si v. c. duxissent civem Romanam, atque ex ea filium anniculum procreassent. *Gaj. I. § 29, 30.* Sctum autem, quod memorat *Gaj. I. cit.* est Sctum factum Pegaso et Pusi-

(*) In editione mea manuali *Gaji Commentarior. in Jur. Civ. Eclogis, Paris. 1822*, in § 93. sine dubio lacuna, quae est in Codice, perperam ita expleta est, *si peregrinus liberis susceptis libertatem adeptus sit, pro si civitatem adeptus sit.*

one Coss., quo etiam Latinis libertis majoribus 30 annis beneficium legis Aeliae Sentiae tributum est. *Gaj. I. § 31.* Jam ex Scto sub Hadriano facto, Latini beneficio Imperatoris civitatem adepti, quamvis invitis dominis, eadem conditione utebantur, qua usi fuissent, si cum Latini adhuc erant, legis Aeliae conditioni paruisent, modo postea id praestarent, quod sive hac lege, sive Scto requirebatur, ut Latini ad civitatem pervenire possent. Magnum sane illud beneficium: antea enim, quamvis cives Romani jam facti adhuc parerent legi Aeliae Sentiae, tamen quoad testamenti factionem moriebantur Latini. — Postea omne illud jus mutatum est a Justiniano: qui sublata Latinorum et Dedititiorum conditione, omnibus libertinis libere testari permisit. *l. un. Cod. de Lat. lib. tollend.*

Epist. XXII. *Ago gratias, Domine. — civitatem Romanam Harpocrati, patri-
liptae meo, sine mora indulxisti, etc.* Postquam Plinius *Ep. 4. h. L.* civitatem Romanam Harpocrati petiverat, Imperator, literis ut videtur, illud beneficium concessit, eumque monuit, ut liberti annos et censum ederet; quod omnes facere debebant apud Censores, qui civitatem Romanam impetraverant. Tum hanc Epistolam rescripsit Plinius, qua Imperatori debitas gratias agit, et difficultatem sibi obortam exponit; quum enim censum et nomen Harpocratis profiteretur apud Censores, ibi admonitus est *debuisse se ante ei Alexandrinam civitatem impetrare, deinde Romanam, quoniam esset Aegyptius.* Hujus instituti rationem assequi satis est difficile. Petenda fortasse est, ex singulari illa regiminis forma, qua Aegyptus prae aliis provinciis sub Imperatoribus semper clausa fuit advenis: quo multum fecit, quod totius Italiae esset quasi horreum; e quo frumentum Romam asportabatur: tum erant turbulentissimi Aegypti incolae, eorumque seditiones metuebant Imperatores; quemadmodum autem civibus Romanis non nisi per raro Aegyptum adire permittebatur, sic etiam fortasse Principes ipsos Aegyptios, quantum fieri posset, secernere voluerunt, et a negotiis cum Romanis arcere; ideo factum esse videtur, ut multis difficultatibus iis impediretur civitatis Romanae petitio, atque prius Alexandriae cives esse juberentur. Ipsa autem illa civitas Alexandrina non nisi magnis cautionibus habitis a Principibus tribui solebat. (vid. *Ep. 23. h. L.*) Fortasse etiam hic usus venit locus Josephi contra Appianum *laud. a Cujacio Obs. VI. 35.* ubi dicit, *καὶ τοῖς μόνοις Αἰγυπτίοις, οἱ κύριοι νῦν Ῥωμαῖοι τῆς διουμένης, μεταλαμβάνειν ἡστίνος οὐκ ὀλιγάτης, ἀπειρήκασιν.* Eodem vetito etiam comprehensum esse potuit, ne vel cives Romani possent fieri Aegyptii, nisi prius ad civitatem Alexandrinam pervenissent. Verum, ut dixi, rationes huc indagare difficile est rei, quam ipse Plinius nescivit. § 2. *huj. Ep.* Quare ignorantiam suam Imperatori professus, et Alexandrinam et Romanam civitatem Harpocrati suo petiit.

Epist. LXXI. Satis gravis in hac Epistola exponitur quaestio de statu liberorum expositorum. Videtur in Bithynia frequens haec fuisse parentum nequitia, ut liberos recens natos in loco aliquo deserto exponerent; quos, si quis misericordia ductus susce-

cepisset, et ad servilem, uti par erat, conditionem educaret, difficile erāt statuere, utrum illi homines, *θρεπτοί* dicti, verā suā origine detectā ad libertatē provocare possent. Videbatur enim dominis durum et iniquum fore, si eos frustra amittere cogerentur, quorum operis uti pro impensis in alimenta factis cogitaverant. Haec est quaestio, quam Imperatori proponit Plinius. Romano quidem jure, non ita difficilis esse poterat; nam qui semel ingenui nati erant, illud jus non amittere nisi proprio delicto, aut culpā poterant. Dominos autem suscipientes non facile latere poterat, utrum essent servi jure gentium, aut civili sui facti, an ingenui nati, aut saltem dubiae originis. Hūc facit *l. 1. § 2. ff. de juris. et. facti ignor.* Ubi Paulus docet, eum qui expositus fuerit, et parentes ignorans alii serviat, *facto* magis quam *jurē* errare: itaque detecto errore, ad libertatē omnino provocare posse. Caeterum, jam Romuli memoratur lex, quā patribus facta est potestas, de liberis pro libitu disponēdi, eosque necandi, vendendi, exponendi. *Dion. Hal. II. p. 83, 96.* Atque haec lex etiam XII Tabb. fuit inserta. vid. *Bynkershoek de Jure occid. liberos. c. 9 init.* Quo autem tempore haec parentum licentia cōhibita fuerit, de eō ipso inter Bynkershoekium et Noodtium acriter et acerbe disputatum est. In provinciis, tempore Trajani, parentes liberos adhuc exposuisse, vel ex hoc Plinii loco apparet; in illis vero, ubi jura hominum, utpotē peregrinorum, non tam accurate erant definita, quaestiones de *θρεπτοῦν* statu magni momenti esse potuerunt: quare variis Imperatorum Constitutionibus in variis provinciis interdum hujusmodi difficultatibus prospectum fuit. Invenerat Plinius edictum Augusti ad Anniam quādam pertinens (*): tum epistolās Vespasiani, aliasque constitutiones, nullas vero ad provinciam Bithyniam pertinentes. Unde primum docemur, quaestionem hūc a Plinio propositam non ad omnes liberos per totum Imperium Romanum expositos pertinuisse, verum in variis provinciis varium hūc in re jus observatum fuisse; quod apparet etiam ex *Ep. 72. § 2. init.*: neque igitur etiam Trajani rescriptum universum aliquod, sed proprium Bithyniae jus constituisse. Tum ex hoc loco discimus, quam caute hūc in re versati fuerunt Romani, ne constitutiones, rescripta, aut edicta Imp. ad unam provinciam pertinentia, temere ad alias etiam extenderentur: et errores saepe inde nasci debuisse; in componendis quoque Principum Constitutionum collectionibus, quod mandata uni loco aut regioni proprie accommodata, tamquam ubique juris vim habentia, temere reciperentur. Quam difficile etiam fuerit tunc temporis, jura constituta tenere, apparet ex iis, quae dicit Plinius *in fin. h. Ep.*, seu enumeratas Imp. constitutiones Trajano non mittere, *quia erant et parum emendatae, et quaedam non certae fidei.* Primum in quavis difficiliori causā, immensa illa et

(*) Frustra de hāc Anniā plura apud scriptores quaesivi: causa tamen ejus illustris et satis nota fuisse videtur. Apud *Tacitum Annal. III. 35*, mentio fit Anniae Rufillae, quae a Cajo Cestio Senatore fraudis damnata, probra ipsi intulit, et publicā custodiā coercita fuit. Sed hanc vix significari posse existimo.

indigesta principalium constitutionum copia erat pervolvenda, ut sciri posset, an ad propositam causam aliquid pertinens inveniretur. Tum, inventa forte quadam constitutione, librariorum incuria saepe ita erat truncata, ut magnae inde haesitationes oriri deberent: imo ignorabatur nonnunquam, a quo profecta esset Imperatore, et vulgari tantum rumore ejus veritas confirmabatur: sic edictum illud ad Anniam pertinens D. Augusti esse dicebatur, teste *Plin. in h. Ep. § 3.* Ad ipsius etiam Imperatoris scrinia interdum confugiendum erat, ut eruenter minus vulgares de jure constitutiones, quae alibi inveniri non poterant: imo habemus in *Ep. 78. h. L.* exemplum S^Cti, quod Trajanus sibi a Plinio mitti vult, ut aestimare possit, quid ex eo sibi faciendum sit; inde etiam extremis temporibus, inexplicabilis illa in variis partibus juris orta est confusio, quae tandem J^Ctos aliquos permovit, ut praecipuas Imp^p. Constitutiones, a non remotissimis inde temporibus, in unum corpus redigerent, quae solae vim legis obtinerent.

In Epistola seq. 72, habemus rescriptum Trajani; eam quaestionem esse dicit, quae jam saepe disquisitionibus fuerat vexata, nulla vero adhuc constitutione sublata; nam ex iis, quas Plinius enumeraverat, solas fortasse observari debere Epistolas Domitiani ad Avidium Nigrinum, et Armenium Brocchum Procos.: quibus cautum fuisse videtur, ut *θεσπτολ* adsertionem in libertatem non haberent. Sed quum hae Domitiani Epistolae non etiam ad Bithyniam provinciam pertinerent, ita observari voluit Trajanus, ut *θεσπτολ* simpliciter in libertatem vindicari possent, nullo pretio alimentorum restituto. Contrarium quodammodo jussit Imp. Alexander *l. 1. Cod. de infant. exposit.*, ut dominus partum ancillae expositum revindicare posset, modo pretium alimentorum et impensas utiles refunderet. Caeterum minime durum, aut injustum erat hoc Trajani rescriptum, quod significat *Bynkershoek Diss. laud. c. 9 in med.* Nam ut jam dixi, qui suscipiebat infantem expositum, magis censi debebat, eum humanitatis sensu, quam spe lucri, suum fecisse.

Epist. LXXVII. *Postulantibus quibusdam, ut de agnoscendis liberis, restituendisque natalibus — cognoscerem, respexi ad S^Ctum pertinens ad eadem genera causarum.* Non agi videtur h. l., ut quidam volunt interpretes, (*vid. e. g. Gesnerus ad h. l.*) nomine in errorem ducti, de iis servis vel libertinis, qui beneficio Imperatorum natalibus restituebantur, ita ut ingenue nati existimarentur, quamvis in servitute proprie nati essent. De his est *Tit. in ff. in scriptis de natalib. restit.* Verum de illis agi in h. Epist. non credo, quia Plinius scribit, se rogatum fuisse, ut cognosceret *de agnoscendis liberis*, etc. Non autem servi illi qui natalibus restituebantur, agnoscebantur a parentibus, neque etiam aut Procos. aut Plinius cognoscere poterant de beneficio concedendo, quod a solius Principis favore pendeat. *l. 2. Cod. de jure aureor. annul. et de natalib. restit.* Vero igitur mihi similis videtur, Plinium Imperatorem consulere, an cognoscere debeat, de agnoscendis a parentibus iis liberis, qui post divortium editi essent; qua de re S^Ctum Plancianum factum est sub Vespasiano, ut videtur, atque illud ipsum a Plinio hic aignifi-

cari credo. Cavebatur illo, ut mulier post divortium, si praegnans esset, intra dies 30 marito denunciaret, quo facto is aut custodes mittere debebat ad ventrem inspiciendum, aut negare uxorem ex se concepisse, aut si haec neglexisset, partum deinceps natum, tamquam legitimum et suum agnoscere. *l. 1. § 1 et seqq. § 12. ff. de agnosc. et alend. liber.* Liberi ita nati postea etiam ipsi agere poterant, ut agnoscerentur, *l. 1. § 15. h. t.*: deinceps alio SCTo sub Hadriano factum cautum est, ut etiamsi constante matrimonio partus esset editus, de eo agnoscendo agi posset. *l. 3. § 1. Tit. laud.* Quum vero SCTum Plancianum ad illas tantummodo provincias pertineret, quibus Procoss. praeebant, Plinius vero tamquam legatus Caesaris Bithyniae esset praepositus, consulit Imperatorem, an nihilominus ipse de liberis agnoscendis cognoscere possit. Quae de re se pronuntiaturum rescripsit Imp., si SCTi, de ea re facti, antea compos fieret.

P A R S T E R T I A.

J U S R E R U M.

Epist. III. § 2. *Nam et fundos emancipavit, et cetera quae in emancipatione implenda solent exigi, consummavit.* Cernitur hic ratio emancipationis ritus. Mater Voconii Romani, ut promissis suis stare, solenni emancipatione agros suos filio tradidit, aere appenso, tamquam imaginario pretio: sic enim fundi ex jure Quiritium ipsi acquisiti erant, aequae ac si vero pretio eos emisset. Quod si mater simplici donatione, ac nuda agrorum traditione filium locupletasset, ita ejus desiderio non plane satisfacisset: nam quum ad censum probandum, ut par erat, possessio irrevocabilis requireretur, solenni emancipationis ritu tradita bona erant in dominio Quiritario, et retrahi non poterant: donatio vero inter vivos, ob causas intercedentes, poterat.

Epist. LVIII. § 2. *Ego, quum quaererem, num esset aliqua lex dicta Templo, cognovi, alium hinc, alium apud nos esse morem dedicationis.* In memoriam ad h. l. revocandi sunt ritus solennes, quibus loci apud Romanos sacri fieri censebantur, et quos hic referre longum sit. Vid. *Heinecc. Antiq. II. 1. 2.* Sed hoc unum memorandum est, leges quasdam his dedicationibus templorum adjectas fuisse, lapidi inscriptas, quae ipsius dedicationis descriptionem, Dei nomen, consecrationem, et condiciones, quibus illa religio tolli posset, continuisse videntur. (*Brisson. de Formulis I. 125.*) Nam quamvis locus semel dedicatus etiam diruto templo sacer maneret, et extra hominum com-

mercium positus, tamen poterat religione solvi, si solenni sacrorum evocatione, Dei (*) numen in alium locum transferretur. Plinius autem, cum Nicomediae transferri deberet aedes Magnae Matris, vetustate ruinis collapsa, rogavit, num quae in dedicatione lex Templo scripta esset, et quid de sacrorum evocatione praescriberet. Quum vero alio modo dedicationem ibi fieri solere audivisset, et nullam legem esse dictam, metuit ne templum temere transferendo, religio violaretur, quâ de re Imperatorem hâc Epist. consûluit. Rescripsit is, ne aedem Magnae Matris in alium locum transferre vereretur; nihil enim mirum accidere debere, quod lex nulla dedicationis reperta fuisset, *quandoquidem solum peregrinum non dedicationis capax esset, quae fieret Romano jure.* Quod non ita intelligendum, quasi in peregrinis civitatibus locus non sacer fieri posse existimaretur, atque igitur, salvâ religione, impune violari; verum dedicatio erat solennitas eximie Romana, et quae tantummodo in Italiae solo celebrari poterat: quum igitur in eo Templum dedicatum esset, illud non sine evocatione sacrorum, secundum dedicationis legem, poterat religione liberari: in solo vero peregrino, tuto etiam sine evocatione, sacra ex uno loco in alterum transferri poterant.

Epist. LXII. § 1. *Nec inveniuntur qui velint debere reipublicae, praesertim duodenis assibus, quanti a privatis mutantur.* Gravis ad hunc locum agitur controversia inter interpretes: lectio illa *duodenis assibus* retineri non posse videtur, quia non duodenis assibus, sed *duodenis uncis* computabatur annua usura, quum singulis mensibus, una uncia, centesima pars sortis solveretur. Hae 12 unciae (12 pro centum) efficiebant *as usurarium.* (vid. Niebühr. in *Hist. Rom. T. II. p. 431 — 439.*) Quare delendum omnino videtur illud *duodenis*, pro quo *Salmasius de modo usurarum. VII. p. 269.* et *Gronovius, de centesimis usuris, et asse usurario, § 61,* etiam reposuerunt *Usuris*, quod eodem fere redit. *Ernesti* totum illud *duodenis assibus* ejiciendum censuit: atque sic tamen illud, *uncis* erit intelligendum. Nam eo foenore privati mutuari poterant. (*Tacit. Annal. VI. 16*). Caeterum a republicâ unciario foenore homines mutuari volebant, quia fortasse ipsi strictius tempore statuto erat solvendum, et in securitatem debiti major cautio praestanda.

§ 2. *Et si ne sic quidem caveant.* Hinc apparet, quam onerosum fuerit Decurionum munus, ut quod cives facere nollent, id ipsos cogere vellet Plinius. Alioquin iis pecuniam reipublicae tractare, conducere quaedam, aut vectigalia ejus exercere, prohibitum erat. *l. 4 et 6 § 2. ff. de decurion. et filiis eor.* Verum apparuit rursus in rescripto Trajani singularis ejus humanitas. Usuras enim minui maluit, quam ad pecuniam mutuam accipiendam invitos decuriones compelli: quod non *ex justitiâ sui temporis* fore scribit.

Epist.

(*) L. 9. § 2. ff. de rer. divys. et qualitate.

Epist. LXXIII. Locus, in quem cadaver semel illatum erat, religiosus censebatur factus, neque translatione ossium hac religione liberabatur, nisi impetrato Pontificis Maximi consensu. *l. 8. et 44. § 2. ff. de religiosis.* Hanc tamen veniam in Bithynia etiam Proconsules ante Plinium concesserant. Quod cum ab eo petitum esset, Imperatorem tamquam Pontificem maximum consuluit, num ita fieri posset. Trajanus autem rescripto in Epistola 74, Proconsulum morem confirmavit, quia longum videbatur, si provinciales, ut reliquias mortuorum transferre liceret, Romae a collegio Pontificum veniam impetrare cogerentur.

Expressius idem sanxit in eadem fere causa Imp. Antoninus rescripto, quod est in *l. 1. Cod. de religiosis.* Quo permisit rectori provinciae dijudicare, an reliquiae mortuorum, propter vim fluminis aut aliam justam et necessariam causam, in alium locum salva religione transferri possent.

Epist. LXXIX. Usi sumus *h. l. ad Lib. V. Ep. 7.* in Parte II, ut probarem, non adhuc plane usu convaluisse novum jus ab Imperatore Nervā nuper introductum, ut civitatibus legari posset. (*Ulpian. Fragment. XXIV. § 28*), atque imperante Trajano Sctum Apronianum factum esse, quo cautum, ut per fideicommissa hereditates civitatibus relinqui possent. Conferri meretur cum hoc loco *l. 4. ff. de administ. rer. ad civit. pertinent.* Ubi memoratur Sctum, quo prohibitum erat pecuniam civitatibus legatam, ut ex reditu ejus venatus aut spectacula ederentur, in eum usum adhibere.

Epist. LXXXVIII. *Nicensibus, qui intestatorum civium suorum concessam vindicationem bonorum a Divo Augusto affirmant, debetis vacare.* Hoc ita explicandum videtur. Bona vacantia intestatorum, si nulli reperirentur successores legitimi, fisco deferebantur. *l. 4. Cod. de bon. vacant.* Augustum vero sibi concessisse contendebant Nicaeenses, ut haec bona vacantia civitatis aerario vindicare possent. Ad libellum eorum supplicem, Trajanus Plinio *h. Epist.* rescribit, ut de illa causa, adhibitis aliis quibusdam, accurate cognoscat. Conferenda est omnino ad *h. l. l. 1. Cod. l. cit.*

Epist. CIX. *Ego inveni a plerisque Procoss. concessam iis esse protopraxian.* Plinius Imperatorem consulit de jure civitatum in Bithynia et Ponto, quibus ex locationibus, venditionibus, caet., pecuniae debebantur, quoniam uti possent ad illas exigendas. Jus *protopraxias* a quibusdam Procoss. iis concessum fuisse scribit. Quod in eo versatum esse videtur, ut praeter ceteris creditoribus hypothecam privilegiam haberent in bona debitorum, et ea, si in mora essent solvendi, ante alios distrahere possent. Sic fiscus etiam hypothecam privilegiam habebat ratione tributorum, *l. 1 et 2 Cod. si propter pub. pensitat.* etc.

Peculiari autem favore hoc jus primae exactionis concessum esse debuit, quandoquidem ceteroquin in his pecuniis exigendis nullum erat reipublicae privilegium legitimum, et qui prior erat creditorum tempore, is potius jure existimabatur. *l. 4. Cod. qui potio-*

res in pign. Ceterum vocem hanc Graecam *πρωτοκραξίαν*, frustra alibi quaesivi. Et plane singularis ejus h. l. videtur usus, quandoquidem in Schneideri et Schelleri Lexicis, sola haec Epist. in voce laudatur.

A D P A N E G Y R I C U M.

Pauciora, uti par est, in hoc opere ad nostri instituti rationem pertinent; proclamat hic Plinius publice Imp. Trajani laudes, et multo magis omnia exornare, et in variis imperii partibus ejus res gestas praedicare studet, quam, ut in Epistolarum libris, de rebus publicis, deque privatis suis et amicorum commodis, libere scribit. Ii tamen loci, qui nobis non praetereundi fuerunt, unice fere illud genus spectant, quod in priori cujusvis Libri parte tractare consuevimus. Quaestiones enim de jure Personarum aut Rerum, aut causae nobiles, in hoc Libro usu venire non potuerunt.

P A R S P R I M A.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Caput XXXV. § 3. *Neque, ut antea exsanguem illam et ferream frontem, nequidquam invulnerandam praebeant punctis, et notas suas rideant.* Respicitur ad poenam legis Remmiae, quâ calumniatorum fronti litera K. inurebatur: (vid. Brenkmannus in Dissert. de lege Remmia, in Ottonis Thesauro T. 3). Nimirum, quum sub malis Principibus, delatorum nefarium genus infamiae notis fronte inustus etiam gloriâretur, quia expetenda Imperatoribus erat, eorum opera, Trajanus totam illam cohortem poenâ exturbavit, quâ, praeter literam fronti inustam, calumniatores coërceri solebant.

aut

aut in insulam relegatione. *Paulus Recept. Sent. V. 9. 11.* Hæc vero crudelitate poena aucta fuit, ut in navibus impositi in plenum mare deducerentur, et sic aestui et fluctibus committerentur (c. 35. init.).

Caput XXXVI. § 4. *Nam Tribunal quoque excogitatum Principatui est, par ceteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris.* Significatur Tribunal Praetoris Fiscalis, qui inter fiscum et privatos jus dicebat. *l. 2. §. 32. ff. de orig. Jur.* Ibi dicitur is a Divo Nerva primum constitutus fuisse. Schwartzius vero, Plinii interpres, ex hoc loco maxime probare conatus est, eum ab Imp. Trajano primum esse introductum. Quare pro verbis, *a Divo Nerva, in l. 1. § 32 cit.,* legi voluit *a Divo Nerva Tr. i. e. a Divo Nerva Trajano.* Dissentit vero a Schwartzio *Bachius de legib. Traj. p. 33.* Hoc unice observandum mihi videtur, non ex hoc loco, Schwartzii conjecturam firmari posse. Nusquam enim dicit Plinius, Trajanum Tribunal illud excogitasse, laudat vero moderationem et acuitatem, quâ in illo privatis commoda suâ tueri licebat, et magis constitutum æquius et diligentius illud a Trajano dicit, quam primo institutum.

Caput XXXVII. Hoc capite et seqq. exponuntur ea, quae Trajanus mutavit in exigendo durissimo illo vectigali, *vicesima dicto.* Augustus jam ad reficiendum aerarium bellis exhaustum introduxerat, ut ex quâvis hereditate vicesima pars ad aerarium deferretur. Excipiebantur tamen eae, quae suis heredibus a parentibus obveniebant. § 2. h. cap. Ubi animadvertenda verba, „ quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, quaeque nunquam ut aliena et speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent.” Magis sui heredes censebantur suâ accipere, quam aliena acquirere.

Illi vero, qui ex peregrinis aut Latinis cives facti erant, cum jus cognationis non haberent, nisi peculiari favore impetrâssent, vicesimam etiam hereditatis paternae solvere debebant, neque his ullus casus excipiebatur (§ 3. h. Cap.): quo factum, ut nemo fere non civitatem Romanam respueret, quâ sanctissima familiae sanguinisque jura disrumpebantur. Sed in eorum gratiam, qui, spreto his damnis, civitatis Romanae honorem successionis emolumento praetulissent, Imp. Nerva vectigalis hereditarii asperitatem eatenus mitigavit, ut liberi eorum quoque, qui civitatem Romanam obtinuissent, ad patris matrisque successionem integram pervenirent, quamvis cognationum jure essent privati, modo tempore mortis fuissent in patriâ potestate: et vicissim, ut mater in successione liberorum immunis esset a tributo (§ 6. h. Cap.). Latius deinceps illud beneficium protulit Trajanus. Hic enim, quemadmodum filio in hereditate paternâ, sic patri in successione filii immunitatem concessit, quam Divus Nerva soli matri tribuebat, (Cap. 38. § 2.). Idem sustulit conditionem, quâ liberi ad paternam hereditatem sine tributo admittebantur, si scilicet in patriâ potestate fuissent. (§ 7. h. Cap.)

Haec immutavit ratione habitâ eorum, qui novi cives Romani essent facti. Sed tam his

omnibus cognationis jure concesso, quam reliquis civibus, etiam secundum cognationis gradum immunem a vicesima praestitit, ita ut fratres sororibus, sorores autem fratribus, avi nepotibus, nepotes avibus libere succederent (c. 39. § 1, 2). Tum in omnibus remotioribus cognationis gradibus, certam summam praestituit, intra quam nullum vectigal publicanis erat solvendum: quo beneficio omnes tenuiores hereditates immunes servabantur. Denique jussit, ut omnes, quibus edicto suo immunitas concedebatur, quique ejus die vicesimam adhuc debebant, eam inferre non deberent (c. 50. § 3). Merito igitur Plinius summis laudibus ejus humanitatem effert: non imitatus est tam pulchrum exemplum Imp. Caracalla, qui pro vicesima hereditatum, decimam introduxit. Immane sane vectigal! quod ut etiam augetur, omnibus qui erant in orbe Romano, civitatem Romanam concessit. — Caeterum cf. ad h. l. *Burmannus de Vectigal. Pop. Rom. c. 11. et Wielingius Lect. Jur. civ. II. 32.*

Caput XLV. § 4. *Et ideo non censuram adhuc, non praefecturam morum receperunt.* Augustus primum, omni fere antiqua republica mutata, praefecturam morum instituit, quam sibi adsumsit a munere antiquorum Censorum separatam; qua ea potestas continebatur, ut legere posset Senatores et Equites, eosdemque ordine movere, et infamia notare (*). Haec enim auctoritas tradita uni viro, privatis vix committi poterat. Sequentes omnes Imperatores itidem praefecturam morum receperunt, et Caligulae atque Neronis eorum emendationi studuerunt. Erant tamen Censores, sed qui unice in censu civium conficiendo erant occupati.

Caput LXIII. § 2. *Vidit te populus Romanus in illa veteri potestatis suae sede: perpressus es longum illud carmen comitorum,* caet. Plures occurrunt hoc cap. et seqq. loci, e quibus dixeris comitia populi non tantum regnante Trajano, sed sub aliis etiam Imperatoribus, ad creandos Consules, in Campo Martio habitasse: neque igitur stricte verum esse, quod narrat Tacit. *Annal. I. 15. 1.* notissimo, Tiberium comitia e Campo ad Patres transtulisse: in primis huc facit § 7. *huj. Ep.* Verum cavendum tamen est, ne his in errorem inducamur; quicumque hoc tempore consulatum aliosve honores petere cupiebat, primum ab Imperatore veniam impetrare debebat, candidatum se pro-

(*) Verum quidem est, Sueton. in Jul. Caesare c. 76. tradere, eum continuum consulatum, perpetuam dictaturam, praefecturamque morum recepisse: sed credibile est, quum haec scriberet, eum intellexisse antiquam censuram, cujus ea pars, quae mores spectabat, ipsius tempore praefecturam morum continebatur: nam apud eundem in Vita Augusti c. 27. in fin., dicitur is primus, sine honore censurae, morum legumque regimen recepisse, et censum populi egisse. Quam extremam censorii muneris partem quum seqq. Imp. ipsis Censoribus reliquerint, ex h. l. apparere videtur, Augustum primum novum illud munus sibi proprium fecisse, ut quamvis censor non esset, tamen morum custodiam exerceret.

profiteri; tum, pro clementiore aut duriore Imperatorum ingenio, solito ambitu capere studebat Senatorum animos, aut nemine obsistente, quia Princeps eum creari voluerat, creabatur: quippe is candidatos in senatu nominabat, iisque simul gratulabatur: nam qui semel a Caesare nominati erant, habebantur jam pro creatis (vid. Paneg. 71).

Creabantur vero magistratus in Senatu, in quem sic proprie vis comitorum erat translata. Tetigimus complura loca e Plinii Epistolis, e quibus haec ejus potestas conspicua est. Vid. *Ep. III. 20.* in Part. I. Atque ira magistratuum creatione in Senatu peracta, tum demum habita videntur comitia populi in Campo Martio: in quibus solennitates illae celebrabantur, quae olim liberâ republica observari solebant; ut auspiciâ consulere, ut tabernaculum poneretur, ut carmen comitorum recitaretur.

Hinc igitur apparet, quò sensu capiendus sit locus Taciti memoratus. Fuerunt comitia: non quidem vera illa et antiqua, in quibus a populi favore cuncta pendebant, sed exilis et frigida illorum imago. Recte igitur Tacitus concisâ, et sanguine succoque plenâ suâ oratione significavit, comitorum vim ad Senatum transisse, umbram penes populum remansisse.

Caput LXV. *In rostris quoque simili religione te legibus subjecisti. Legibus, Caesar, quas nemo Principi scripsit.* Gravissima sunt haec verba et seqq. Nam licet minime negligendum sit, multa a Plinio in Panegyrico dici, quae ad Principis adulationem et oratoriam laudem magis sint composita, quam ad strictam veritatem exacta, tamen ex his apparet, quam penitus Romanorum mentibus inhaeserit servitutis cogitatio. Majorem vim etiam habent sequentia. „Quod ergo nunc primum audio, nunc primum „disco; non est Princeps supra leges, sed leges supra Principem.” Nam contrarium plane antea verum fuisse, his verbis indicatur; sic opposito, ut passim fit per totum Panegyricum, deterioris seculi exemplo, Plinius clariorem conatur efficere Trajani gloriam. Non nimis tamen, ut jam dixi, haec premenda sunt, ut inde v. c. probare velimus, Ulpianum in l. 31. *de legib. ff.* cum dicat *Principem legibus esse solutum*, non ad solam legem Papiam Poppaeam, aliasque forsan caducarias respexisse, verum omnes significasse leges civiles. Nam probe animadvertendum est, per totum hunc locum de illis tantummodo legibus majorum sermonem esse, quibus Consules adstricti erant, ut in rostris in legem jurarent, et caput suum, si scientes fefellissent, Deorum irac sacrarent; sic Trajanus quoque tertium Cos. juravit, se legem servaturum, et quum e Consulatu abiret, se nihil contra leges fecisse; verum magis tamquam Consul populi Romani, quam ut Imperator, hoc sacramento se adegit. Argumento sint, ipsa Plinii verba, quae eodem loco caute subjungit, „idem Caesari *Consuli*, quod ceteris non licet.” Caeterum difficilis est controversia, quae agitari solet de Imperatoribus Romanis, utrum a Senatu Populoque Romano unquam civilibus legibus omnibus soluti fuerint: quam

multi tractarunt juris interpretes : conf. Cl. *Smallenburg in Not. ad Schulting. ad Tit. ff. de legib. et Scis. l. 31.* Sed quum non rara sint apud auctores veteres exempla Principum, quibus peculiaris alicujus legis civilis veniam Senatus concessit, verissima videtur eorum opinio, qui negant, lege Regia aliqua, aliove Senatus Populique Romani decreto, Imperatores omnibus legibus civilibus solutos fuisse.

Est omnino iniquum, sed usu receptum, quod honesta consilia, vel turpia, prout male aut prospere cedunt, ita vel probantur, vel reprehenduntur; inde plerumque eadem facta, modo diligentiae, modo vanitatis, modo furoris nomen accipiunt.

PLIN. Ep. L. V. ep. 21. § 7.

ALBERTI CHRIST. VAN ELDIK THIEME,

ZUTPHANIENSIS,

THEOLOGIAE STUDIOSI IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA,

RESPONSIO

A D

QUAESTIONEM AB ORDINE THEOLOGICO ACADEMIAE
LUGDUNO-BATAVAE, A. MDCCCXXV. PROPOSITAM,

HUJUS ARGUMENTI:

*Historice et grammaticè exponatur argumentum epistolarum septem,
quae continentur Apoc. II et III. Brevis accedat disquisitio de
earum auctore, scribendi genere et usu in rem Christianam.*

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS
FEBRUARII A. MDCCCXXVI.

ALBERTI CHRISTI VIZI KILDIK THIEME

NUTRIKINIS

THEOLOGICAE STUDIOSI IN ACADEMIA RHEINO-TRAJECTINA

RESPONSI O

A D

QUESTIO NEI AB ORDINE THEOLOGICO ACADEMIAE
LEODUNO-BATAVAE, A. MDCCCXXV. PROPOSITAM,

HUJUS ARGUMENTI:

Historiae et grammaticae exponitur argumentum epistolae apertae,
quae continentur Apoc. II et III. Versus accedat dispositio de
genere unctore, scripturae genere et usu in tempore Christiano.

QUIA PRIMUM RHEINO-TRAJECTINA ACADEMIA
LEODUNO-BATAVAE A. MDCCCXXV.

R E S P O N S I O

A D

Q U A E S T I O N E M T H E O L O G I C A M.

P R A E F A T I O.

Diligens Theologiae studium, hoc imprimis sibi propositum habeat necesse est, ut ejus studiosos ab iis remotos teneat erroribus, in quos inciderunt, qui exegeseos purae nullam fere habuerunt curam. Quum autem hoc maxime nostris hisce temporibus agatur, ut Sacri Codicis interpretationi et grammaticae et historicae rite opera navetur, ejusque studii amor omnibus adminiculis excitetur atque promoveatur, arrisit mihi maximopere quaestio illa, quam in hunc annum proposuit Facultas Theologiae in Academia Lugduno-Batava, sic sese habens: *Historice et Grammatice exponatur argumentum epistolarum septem, quae continentur Apocalypsoe cap. II et III. Brevis accedat disquisitio de earum auctore, scribendi genere atque usu in rem Christianam.* — Ad quam cum mihi respondendi sit animus, ante omnia Vos, Viri Clarissimi, qui de hisce meis conatibus sententiam estis laturi, rogatos velim, ut juvenile hoc opus, tenuem profecto doctrinae copiam prodens, indulgentia Vobis familiari accipiatis: sentio enim, quam grave in me susceperim onus, cum huncce laborem aggrediar. Sed persuasio, quae me semper tenuit, Academicarum quaestionum utilitatis, imprimis hujus, a Vobis propositae; progrediendi studium, quod luctando promovetur, honos enim alit artes; parentum amor, qui, si eorum gaudia augere possum, facile vires meas excitat; haec omnia et sane alia plura me eo egerunt, ut periclitarer, quid in hisce mei conatus effecturi essent.

Felicem me praedicabo, si vestrum adsensum tulerim: sin vero minus, res ipsa mihi praebebit solatium, ut et verba Longini, quibus *symbolo* utar:

Καλὸς οὗτος καὶ ἀξιολύβωτος εὐκλείας ἀγών τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἠτῶσθαι εὐκ
ἀδοξον.

Sunt autem nonnulla, quae praemittenda censeo, quaeque ut ipsi ad quaestionem propositam responsioni insererem, non apta mihi data est opportunitas. Haec jam sequuntur.

Qua refelluntur illi, qui mysticum in septem epistolis Apocalypticis quaerunt sensum.

Fuerunt etiam e Nostratibus, qui similem, quam deprehenderent in quarto et sequentibus Apocalypseos capitibus, vaticinationem fatorum futurorum, septem epistolis, de quibus agendum nobis erit, contineri putarent; quam pro septenario urbium numero, ad quas ab auctore missae sunt, in septem periodos constituebant, et ad internam vel moralem universae Ecclesiae Christianae conditionem accommodabant. His interpretibus alii successerunt, qui quidem propheticum hunc sensum neque rejicere, neque amplecti ausi, omnia tamen, quae in epistolis laudis vel reprehensionis nomine memoriae erant prodita, ita accipienda opinarentur, quasi sint prophetica rerum futurarum exempla. Alii denique, quorum sententiis subscribere haud dubitamus, contendunt, singula, in iis obvia, ita esse habenda, tamquam ad ipsas ecclesias, quarum nomina prae se ferunt epistolae, pertinentia; eodem modo, quo Pauli habemus scripta, quae ad varios idedit coetus Christianos: ex iisque eundem fructum, eandem utilitatem, eandem doctrinam, licet non tam copiose expositam, posse percipi, quam ex illis (ad haec usque tempora) Christiani perceperint; ipsasque epistolas eo quidem consilio ad septem Asianos coetus esse datas, ut totius Apocalypseos essent epistolae dedicatariae, utque ex iis discerent, quomodo quamvis Ecclesiam Christianam comparatam esse oporteat; et quemlibet ejus civem, qui instantem Jesu Christi adventum, cum certa felicitatis ab eo consequendae spe, expectare possit.

Et ut ita statuamus, inducitur his potissimum causis:

I. Simplex, qua utitur auctor, narrandi ratio cap. I: 11, atque ejus auctoritas, qua Jesu Apostolus est insignitus vs. 9. coll. 2 et 4, nos jubet, ut hanc amplectamur sententiam.

Hunc autem auctorem, Christi amicum et discipulum, Johannem fuisse, infra docuimus (I).

II. Omnis Antiquitas de eo consentit, Johannem Apostolum hasce ecclesias, a Paulo conditas, administrasse, et curasse: quid igitur convenientius et justius fuit, quam ut eas, quas olim ipse docuerat, etiam quum in Patrum esset relegatus, epistolis, in omni aevum duraturis, edoceret, admoneret, ac in fide Christi confirmaret?

III. Omnia, quae in septem epistolis habentur, ad septem Asianos coetus spectant; quamobrem hi haud aliter, nisi ad se ipsos singula referenda esse, existimare poterant. A. Quaevis enim epistola incipit: *καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας γράψω· τὰδε λέγει κ. τ. λ.*, qualem allocutionem ad certas quasdam personas pertinere quis non videt? B. Laudantur vel

increpantur Christiani, harum ecclesiarum cives, ob certas iis solummodo cognitae causas. Ephesini primum amoris fervorem remiserant: Pergami Antipas erat interfectus, etc. Quae nisi ad ipsos hos coetus essent referenda, nullo sane modo intelligi possent. C. Poenas, quas iis praedixit ac comminatus est Dominus, quoad historica non desint argumenta, singulae dederunt, cum interea Sardium pia et fidelis ecclesia non sit deleta. D. Promissa, quibus Christianorum animi ad officia praestanda, virtutemque colendam excitabantur, omnia ita sunt comparata, ut, collatis iis, quae ad illorum reprehensionem vel comprobationem pertinerent, facile interna earum conditio cognoscatur, v. c. Pergamenis in altera vita proponetur manna abscondita, cum hac in terra idolothytis fructi sint.

IV. Alii, qui propheticum et mysticum illum sensum rejiciunt, omnes conveniunt, eandemque mentem proferunt, licet in parvis admodum dissentientes: contra alterius interpretationis defensores singuli aliam periodorum constitutionem, aliam formam, aliam exegeseos normam produunt (1).

Quid, igitur, quaeso, viros, interpretes illos celeberrimos, impulit, ut tam remotam, intricatam, ac plebejis hominibus non intelligendam, exhiberent interpretationem? Quia, respondent illi, universus Apocalypseos liber prophetia dicitur c. I. 3.: ast, minime reputant in veterum Prophetarum vaticiniis plura haberi, quae non nisi ad historiam possunt referri. Ita in Daniëlis libro sex habentur capita historica: apud Jesaiam quatuor, Jeremia hic illic historica quaedam interspergente. Sed temporibus profecto, quibus illi vixerunt interpretes, proprium fuit, ut plura, quam Sacri Codicis simplicitas desideraret, ex eo extricarentur: uberrimum iis fontem praebebat Apocalypsis, e quo hauriendum putabant, quidquid sagacis, ingeniosi, ac pro temporum illorum ratione venusti, gratique nomen haberet. Difficultates, quas Apocalypsis iis objiciebat, mystica interpretatione tollere conantes, indies angebant. Quum Jehovahae Sacri interpretes, antiqui vates, nonnullarum regionum, urbiumque nomina, v. c. Sodomorum, Aegypti, Babyloniae mystice accepissent, eodem modo sibi agendum putabant in septem Asianarum urbium nominibus exponendis. Quid itaque mirum, valde contortam ejusmodi evasisse interpretationem? — Contorquent eam pro lubitu: variant singuli pro sua voluntate: aliis Pergama sunt Pergama, aliis Alexandria est intelligenda: hisce *Thyatirae* sunt πόλις τῆς θυγατρὸς, illis *destructrix sacrorum* (αὐτεῖρα et θυοῦ) (2): Sardes notant vel *principem*, vel *normam*, vel *relictum quemdam* (3). Sed quis non videt, singula ita posse mutari, quovis tandem modo?

§ 2.

(1) De toto hoc argumento imprimis legi merentur H. Witsius in Miscell. Sacr. Tom. I. p. 640—741. et Cl. Klinkenbergius in Isagog. Tom. XXVI. p. 67—86.

(2) Vid. Camp. Vitringa Anacr. Apocal. Johann. Apost. p. 148. Amstel. 1719.

(3) Cf. Klinkenberg l. l. p. 82.

§ 2.

Qua refutantur illi, qui epistolas has unice ad Ecclesiarum antistites scriptas volunt.

Quaevīs epistola incipit: καὶ γράφον τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας, i. e. *et scribe angelo ecclesiae*; quae denominatio neque aliena est Synagogae Judaicae (1), nec non Prophetarum stylo conveniens, Mal. II. 2. III. 1. (2). Hinc factum est, ut nonnulli opinati sint, has epistolas unice ad antistites ecclesiarum esse datas, atque in locis, quibus plurali numero utitur Johannes, v. c. cap. II. 10, 13 etc. plures ejusmodi viros esse intelligendos, qui minores in coetuum administratione agerent partes, antistitis illius majoris auctoritati submissi: illudque eo quidem consilio ab auctore esse factum, ut ita adumbraretur unitas ac conjunctio, quae inter Ecclesiae praepositos vigere debet, quin et necessitas, ut his singulis omnia innotescerent, quae in Ecclesia gerebantur (3). Verum, quemnam fructum, egregio, quocum essent scriptae, scopo parem, praeberent, si unice ad antistites essent referendae? Horumne tantummodo opera cognita erant Jesu omniscienti? Illine soli Jesu doctrinae faciles praebuerant aures, aut depravatam egerant vitam? Hiscene solis arborem vitae summus concessurus esset Judex? Ne ita suspicemur! Simplicissima interpretandi ratio nos credere jubet, has epistolas Jesu jussu, a Johanne esse conscriptas, legatisque uniuscujusque ecclesiae illam esse datam, quae nomine ecclesiae insignita esset, ut antistes non solum ipse utiliter ea uteretur, sed etiam singuli Christiani, illi addicti, quorum in genere virtutes laudantur, vituperantur vitia; et ipsa denique ecclesia quaevīs ad normam institueretur, quae tacite in epistolis traditur. — Salvavit enim Johannes cap. I. 4. septem Asianos coetus, prouti Jesus ei mandat vs. 11. ut ecclesiis, non vero solis earum praepositis, scriberet; cui salutationi optime convenit singularum epistolarum finis: ὁ ἔχων οὖς κ. τ. λ. cum praeterea in fine Apocalypseos consueta formula omnibus bene praecetur cap. XXII. 21. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν κ. τ. λ. Quibus observatis addi potest, plura in his haberi, quae non intelligeres, nisi ea, quae de antistite dicta videantur, simul etiam ad ecclesiam pertinere credas. Nimirum quod Christus minatur se, nisi respiscant Ephesini, candelabrum suo loco remoturum; i. e. destructurum Ecclesiam, cap. II. 5. pertinet ad ipsos eos, qui coetum efficiunt, itaque ad vulgares Christianos: quae vero leguntur cap. II. 20. ipsum antistitem spectant, cui scilicet mandatum erat, ut omnia in ecclesia rite componeret, licet Je-

sa-

(1) Conf. *Vitringa*, de Synagoga Veteri, l. III. p. 2. c. II. et *Schoettgenius*, in Horis Hebr., P. I. p. 1089.

(2) Cf. quae ad cap. II. 1. a nobis exponuntur.

(3) Vid. *Marckius*, Anal. Exeget. in Apoc., p. 55. Amstel. 1689.

sabelem, ejusque sectatores e coetu non removisset. Ipse praeterea Christus testatur argumentum epistolarum non ad solos antistites, sed etiam ad ecclesias ipsas pertinere, XXII. 16. *Ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπέμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις.* Tota denique Apocalypsis formam epistolae habet: nostrae autem non multum discrepant ab Apostolorum epistolis: in eo certe cum iis convenientes, quod multa contineant, quae et pertinent ad eos, ad quos sunt datae, et ad coetus, quibus hi praecurrant, uti epistolae Pauli ad Timotheum et Titum docent, in quibus multa habentur, quae ad ipsam ecclesiam Ephesinam, cui praefuisse dicitur Timotheus, pertinent, multa etiam quae referenda sunt ad Cretensem coetum, cui praefuit Titus.

§ 3. *De tempore et loco, quo scriptae sunt septem Epistolae.*

De tempore et loco, quo scriptae sunt septem Epistolae.

Varias hac de re ab Interpretibus in medium prolatas sententias ad duas facile redigi posse puto: nimirum alteram ad *Claudii* vel *Neronis* aetatem, ad *Domitiani* imperium alteram. *Irenaei*, qui Polycarpi fuit discipulus, testimonium servavit Eusebius (1), stautentis *πρὸς τὸ τέλος τοῦ Δομιτιανίου ἀρχῆς* Apocalypsin esse visam (2), quam sententiam ipse *Eusebius* defendit lib. III. c. 18., ut et *Hieronymus* in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum c. IX.: *Epiphanius* vero (3) narrat, Johannem, Claudio imperante, e Patmo rediisse, ibique Apocalypsin conscripsisse, quam sententiam aliquatenus amplexus est *Grotius* (4). Postea plurimi opinati sunt Johannem eam dedisse ante Hierosolymam expugnatam, in quibus *Newtonus*, *Wetstenius*, *Michaëlis*, *Herderus*, *Hartwigius*, *Eichhornius*, alii, licet de temporis articulo definiendo dissentiant. Horum autem sententiae lubenter nos ita subscribimus, ut statuamus Apocalypsin Vespasiano imperante esse conscriptam ante excidium Hierosolymae, 1° cum alioqui certe Johannes hujus memorabilis rei mentionem fecisset, 2° cum cap. I. 7. Judaeis poenam praenuntiet, propedem ab iis dandam, qui Jesum interfecerant, 3° cum ipsum Hierosolymae excidium, brevi futurum, dicat c. XI. 1. 2. 8. 4° cum reprehensio, Ephesinis facta, quod de primo amore defecissent, minime Domitiani aetati conveniat, qua Ephesinam ecclesiam ad primum amorem rediis-

(1) Conf. Hist. Eccl. lib. V. c. 8. p. 140. ex edit. *Valesii*.

(2) Illud *ἔωράθη* non ad Johannem, ut placuit *Wetstenio*, Tom. II. p. 746, neque ad nomen belluae, ut contendit *Storrius*, Apolog. der Offenb. Joh., p. 235—244. neque ad tempus, sed ad ipsam Apocalypsin est referendum, quod docent, quae in hac oratione contexta proxime praecedunt, *τοῦ καὶ τὴν ἀποκαλυψιν ἔωρακότες*.

(3) Haeres. L. I. 33.

(4) Biblia Critica, Tom. VIII. p. 347. ad cap. I. v. 9.

diisse testatur Ignatius (1): De eo etiam plurimi, cum veteres, tum recentiores conveniunt; Johannem; uti ipse dicit; cap. I. 9., in Patmo Apocalypsin accepisse: neque causa nobis datur, cur Grotio assentiremur, statuenti ad hunc locum et cap. V. 1. Johannem priorem Apocalypseos partem in insula Patmo, posteriorem Ephesi, cum redisset, conscripsisse; quam sententiam satis refutasse mihi videtur Cl. Vittinga; (2) Eichhornius (3) vero, qui nimium indulsit hypothese suae, infeliciter jactatae, totam Apocalypsin esse dramam; sine ulla ratione putat omnia, quae Johannes de se ipso, in Patmo versanti, narrat; poetice esse ficta.

Hisce itaque praemissis, ad ipsam epistolarum expositionem transeamus.

(1) Cf. ejus epistola ad Ephesinos, § 6. 9.

(2) l. l. p. 9.

(3) Einleitung in das N. T., Tom. II. § 157. p. 122 sqq.

[Faint, mostly illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. A small decorative floral ornament is visible in the center of the page.]

[Faint, mostly illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through or a separate section.]

P A R S P R I O R.

QUA HISTORICE ET GRAMMATICAE EXPONUNTUR APOCALYPSEOS
CAP. II ET III.

A P O C. CAP. II.

§ I.

EPISTOLA AD EPHESINOS.

Urbis ejusque Ecclesiae Historia.

Ephesus praeclara et magna erat urbs Lydiae, secundum alios Ioniae; quae tamen regio antiquitus ad Lydici regni ditionem pertinere censebatur. Adjacebat mari Aegaeo, non procul a Colossis, in fertilissima Asiae minoris parte. *Strabo* (1) eam *ἄριστην καὶ ἐνδοξοτάτην πόλιν*, *Plinius* (2) optimam et praestantissimam, *Aristides* (3) *ταμίσιον τε κοινὸν τῆς Ἀσίας*, alii *τὴν πρώτην τῆς Ἀσίας*, vel *τὴν πρώτην τῶν μητροπόλεων τῆς Ἀσίας*, alii Asiae lumen et metropolin vocant. In plurimis nummis vocatur princeps Asiae urbs, et *Horatius* eam celebrat (4)

Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen,

Aut Epheson bimarisyae Corinhi.

Ob elegantiam certe et luxum, qui inter incolas dominabatur, proconsularis evasit sedes, postquam sub Romanorum potestatem esset redacta. Mercaturam autem, quam coluerunt Ephesini, non tantum exercebant cum populis, qui insulas maris Aegaei tenebant, sed etiam cum Graecis, qui trans illud in terra continenti habitabant: in primis haec agebatur picturis, ferro, ligno, armis et universe rebus ad bellum pertinentibus, unde *Xenophon* eam

bel-

(1) Geogr. XIV, p. 436.

(2) V. 29.

(3) Orat. de concord. ad civit. Asian.

(4) I. Od. 7. 1.

belli officinam vocat (1). Forsan ad haec respicit Paulus (2), virtutes, quae Christianos ornare debent, sub emblematis ab armis desumptis, iis commendans (3). Nulla traditio nobis argumenta, fide satis digna, praebet, quibus tempus conditionis nomenque conditoris referri possit. Strabo Codro, alii Caistro, filio fluvii, qui non procul ab ea in mare Aegaeum defluit, tribuunt. *Justinus* eam (4) conditam narrat ab Amazonibus, *Plinius* (5) eam opus Amazonum dicit; alii disertis verbis secundum antiquissimam fabulam hoc tribuunt Penthesileae, Amazonum reginae, quae Priamo, regi Trojae, auxilium tulit, et ab Achille interfecta, celebratur a Virgilio (6)

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,

Aurea subnectens exertae cingula mammae

Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Magnificis aedificiis ornata erat Ephesus, inter quae omnium pulcherrimum erat templum Dianae, quod tantam famam consecutum est, ut in septem antiqui orbis miraculis enumeraretur. Columnis 127 hoc aedificium nitetur, 60 pedum altitudine, et 220 annis vix absolutum fuisse traditur. *Herostratus* illud combussit, ea nocte qua Alexander M. natus est, qui postea suo sumtu illud restituere voluit, ea conditione, ut novo templo ipsius nomen inscriberetur, quod Ephesini noluerunt, dicentes non decere Deum Diis aliis templa ponere (7). In illo templo conservabatur Dianae simulacrum, quod fabula narrat e caelo esse delapsum; haec omnia ansam dederunt, ut Ephesus cognominaretur ἡ νεώπορος τῆς μεγάλης Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς. Propter gentiles qui hanc urbem incolebant, idololatria magnopere viguit; vivebant luxuriose, cum omnia ibi contingerentur quae pulchra, venusta, elegantissima omnino e Graecorum ingenio oriebantur; verumtamen perniciosam vim in eorum mores exercebant. Ob illam autem dignitatem, quam sensim sensimque nacta erat luxu, divitiis et similibus, prae caeteris Asiae minoris oppidis mature jam coetus Christianus conditus est, nimirum a Paulo Act. XVIII. 19—21., quo loco Lucas narrat, eum quum rogaretur ut diutius maneret, promisisse se rediturum, quod sequenti capite fecisse memoratur. Hac opportunitate per triennium Gentilibus Evangelium praedicavit, magno studio causam Christi amplexus, eamque ubivis per vicinas regiones propagans, ita ut paulo post et Judaei et Graeci qui Ephesi habitabant, Christo fidem darent et verbum Domini in dies cresceret. Sed cum aliquamdiu in ea commoratus fuisset, et strenue rem Christi propugnasset, litem habuit cum Demetrio, Ephesino quodam, qui parva templa argentea ad effigiem Dianae templi fabricare solebat: hic enim me-

(1) Oratio de Agesilao.

(2) Ephes. VI. 10—17.

(3) Vid. *Bachiene* heil. Geogr. tom. III. p. 719 in nota.

(4) Hist. II. C. 4.

(5) V. C. 29.

(6) Aen. I. 494 seqq.

(7) Plutarchus in vita Alex. M.

tuens, ne cultus hujus Deae pessumdaretur, et ideo ipse magnam cladem acciperet, non amplius templa sua argentea venditurum se suspicans, seditionem cum operariis suis contra Paulum movit, qui tamen eorum manibus ereptus est, et ab Asiarchis, ei amicis, conservatus. Mox autem Hierosolymam profecturus, Euangelii causa Ephesi reliquit Timotheum quem monet (1) ut ibi maneret civibusque mandaret, ne alia doctrina edocerentur. Eusebius (2) dicit „ Τιμόθεος γὰρ μὲν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχέναι. Plures praeterea elaborarunt ad hunc excolendum coetum Christianum, in quibus censeri merentur Johannes Apostolus, Aquila et Priscilla et eloquens Apollos.

Omnes vero hi conatus ad propagandam inter Ephesinos Christi doctrinam non impedi-
verunt, quominus plurimi jam a primis inde temporibus orientur malevoli, qui genuinae
Apostolorum doctrinae commenta sive interponerent sive opponerent, vel ex alia pro-
gressi, Jesu Messiae veritatem non plane essent edocti, quos Paulus Act. XX. 29, 30. et
I Tim. I, omnium vero maxime Johannes, in suis scriptis ob oculos habuerunt.

Ephesus diu fuit urbs Episcopalis, Patriarchae Constantinopolitano addicta. Anno 431
publicum Concilium in ea habebatur, quod eodem seculo semel adhuc congregatum fuit: in
priori illo Nestorii error est damnatus.

Hodie diruta et prostrata jacet Ephesus. Turcae, qui eam deleverunt, nominant locum
ubi condita fuit Ajasalick i. e. *templum Lunae* vel Dianae, cujus aedificii rudera pristinam
produnt magnitudinem. Aedes olim in Johannis honorem exstructa, nunc in Mohamme-
danorum Moskeam est mutata. Missionarii, qui ad illa loca venerunt, tradunt, tres se
tantummodo ibi invenisse homines, qui Christianam religionem profiterentur, sed in tanta
verae doctrinae ignorantia demersos, ut vix et ne vix quidem Paulum Apostolum cogni-
tum haberent, et de Johanne nihil scirent. Nullus itaque Episcopus, nulla Ecclesia;
Candelabrum ab illo loco est remotum et revera Ephesiis supervenit Christus, prouti iis
comminatus est (3).

Periodistarum sententia.

Non opus esse mihi videtur omnes proferre sententias eorum, qui propheticum in hac
epistola quaerunt sensum: *Vitringa* (4) ecclesiae statum Apostolicum in ea definiri et a
Christo innui putat, tum quia vox ἔφεσος ἔφεσιν, ἐπιθυμίαν, ὄρεξιν, *intensum deside-*
rium, affectum, appetitum notat, quod egregie convenit zelo et charitati qua excelluerunt
Apostolorum tempora, tum, quia Ephesini illam charitatem prae aliis coluerunt. Sed nec
il-

(1) Ep. I. 1. 3. (2) Eccles. Hist. III. 4. Ed. Vales.

(3) Vid. Berigten v. h. Bybelgen. 1816. No. 7. p. 95.

(4) Anacris. Apoc. Amstel. 1719. p. 74.

illa interpretatio verbi *ἔφεσος* est admittenda, cum alii illud commutent in *ἄφεσον* vel *ἄφεισιν*, remissionem notans, neque illa observatio de eorum charitate, cum a Jesu perstringantur, quod a primo amore defecerint.

Epistolae expositio.

Vs. I. Τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν ἐφέσῳ ἐκκλησίας γράφον· τὰδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν.

Angela Ecclesiae quae Ephesi est, scribe: haec dicit qui tenet in dextra sua septem illas stellas, qui ambulat inter septem illa Candelabra aurea.

Pro ἐν ἐφέσῳ, quod probant Griesbachius; Matthaeus et Scottus, qui Alexandrinum aliosque codices bene multos sequuntur, legunt nonnulli τῆς ἐφεσίνης. Addi potest in omnibus Epistolis hanc lectionem haberi vs. 8, 12, 18. III. 1, 7, 14.

Γράφειν τιμῶ. Ita cum dativo optimi Graeci scriptores γράφειν construunt: in N. T. fere semper ita legitur. Gal. I. 20. Philem. 21.

Ἐν μέσῳ τῶν κ. τ. λ. Graeci vario modo hoc verbum construere solent, uti etiam Latini cum duobus genitivis. Aristid. (1) τῆς δὲ ἐν κορίνθῳ μάχης, καὶ τῆς ἐν λεχαιᾷ μάχης ἀρχῶν Εὐβουλίδης. *Eubulides, qui regnavit tempore medio pugnam ad Corinth, inter ei ad Lechaeum.* Ovidius (2)

„*Jamque fere medius Titan venientis et actae*
„*Noctis erat, spatioque pari distabat utrimque.*”

Matthaeus (3) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης. *navis jam erat media maris* pro ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης vel ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, uti Johannes illud usurpat. Ita etiam Virgilius (4)

„*Haec ait et medius densos prorumpit in hostes.*”

τῷ ἀγγέλῳ. Hic est antistes, doctor ecclesiae, qui ab ea ad Johannem tanquam legatus mittebatur et ab illo decedens ad coetum suum redibat, instructus jussu, mandatis et epistola Apostoli (5). Universe eo nomine nuncupabantur doctores euangelii, quia a Deo vel Jesu legabantur et mittebantur in plures regiones, ut lucem doctrinae ibi accenderent. Hoc nomen gerere solebant Judaei, institutorum munere fungentes. Ita v. c. doctores Israëlitarum, quales erant sacerdotes et Levitae *כֹּהֲנִים* appellantur (6), utpote qui Dei mandata ad populum et preces Dei ad Deum deferebant. LXX Intt. illud verterunt ἀγγελῶι. Ceterum iidem sunt qui a Paulo *πρεσβύτεροι* vel a Petro *ἐπισκόποι* appellantur (7).

Utrum

(1) Pro quatuorv. p. 474.

(2) Metam. X. 474.

(3) C. XV. v. 24.

(4) Aen. X. 379.

(5) Vid. *Schleusneri* lexicon in voce.

(6) Hagg. I. 13. Malc. II. 7.

(7) Vid. *Langius* vir doct. in opere: die Schriften des vartrauten Schülers J. C. t. I. p. 99.

Utrum hae epistolae solos antistites spectent nec ne, in praemonendis jam diximus, quae de omnibus accipienda velim. Non constat quisnam Ephesi Ecclesiam primis temporibus gubernaverit; sunt qui Timotheum, alii qui Apollon fuisse conjiciant. Vid. supra. Talibus ἀγγέλοις prima Ecclesia sine ullo dubio indigebat, cum admodum pauci Christiani eam constituerent, qui vel male habiti a Judaeis, acerbissimis eorum inimicis, e quorum schola prodierant, vel oppressi et prohibiti a gentilibus, quorum religioni antea addicti fuerant, rem salvam minime servare poterant. Ut ideo hisce prospiceretur, ab Apostolis instituti sunt viri, vel hisce mortuis a coetibus creati, qui sive respectu habito ad eorum annos et experientiam, sive ad doctrinae copiam et eruditionem, sive ad morum probitatem, digni viderentur, ut consilio et institutione coetui praecirent. Hi temporibus constitutis, dum concio habebatur, prodibant, ut verba pro ea facerent, h. e. aliquam partem S. Codicis praelegerent et explicarent. Absoluta vero potestate minime erat instructus Episcopus: haec enim penes ipsum coetum manebat; sed creabatur, ut res quascunque ecclesiae obortas suo praesidio et moderamine administraret, et sententiam, quam quisque dicere poterat, de iis proferret suam, cui tamen eo lubentius coetus faciles praebat aures, quo provectior aetate ac doctrina praestantior ipse doctor esset, et quo pejus a magistratu civili coetus haberetur et tractaretur. Curam praeterea habebat pecuniae summarum, quae in gratiam pauperum, viduarum, senum et sim. colligebantur, et quas inter hos distribuendi provincia ei erat mandata. Sed diu haec simplex durare non poterat dignitas, quum mature jam numerus Christianorum hic et illic increceret, et major evaderet opera quae in re religionis erat collocanda; itaque brevi post auctoritas personae in auctoritatem muneris abiit. Alii τῶ ἀγγέλω i. e. πρεσβυτέρῳ addebantur viri, qui conjunctis viribus ei auxiliū praebèrent in administrando coetu, sed ea tamen conditione, ut ipse caput et praeses maneret coetus. Hinc deinceps, cum sensim paulatimque res Christiana propagaretur, nata est dignitas Episcopalis (1). Τάδε γράζει. haec dicit. His admonere vult auctor Ecclesiam Ephesinam, ut intelligat epistolam divino jussu et Jesu quasi nomine esse conscriptam, utque ita cum devotione et subjectione animi eam accipiat. Simili prorsus modo legis Dei initium est accipiendum (2).

ὁ κρατῶν τοῦς ἐπτά ἀπτεράς κ. τ. λ. C. I. 16. Jesus dicitur ἔχειν; quod eodem redit, notandum vero, κρατεῖν a Jesu ipso h. I. adhiberi, ut firmitatem et vim quandam suis verbis conciliaret.

Apostolus primo Cap. narraverat se in Insula Patmo colloquium habuisse cum Jesu, qui

(1) Vid. L. T. Spittler Grundriss der Gesch. der Chr. Kirche, ausgegeben von G. I. Planck, Gött. 1812. p. 41 seqq. Cf. Borger, Leerrödenen, I. 6, 7.

(2) Exod. XX. 2. Ezech. XX. 3. et passim apud prophetas, Jerem. XXII. 24.

qui augustissima forma, et singulari plane modo ei apparet. In singularum epistolarum exordiis a quadam illius formae parte se circumscibit, ut cum auctoritate et majestate sua, vel pro suo libitu cum alio attributo prodiret tanquam Ecclesiae dominus. Hoc loco respicitur ad formae partem C. I. 13, 16, memoratam. — Ἀστέρες sunt doctores, praesides Ecclesiarum, ἑπτὰ significat numerum eorum, quum in quavis ecclesia septem harum urbium unus esset antistes. Cf. quae Jesus dixit C. I. 20. Stellae, ἀστρά dicuntur, quia doctores, illarum instar, fulgent, lucent atque lucem spargunt. Ita orator et poeta celebrat homines eximios et praestantes, cum eos comparat soli vel stellae, splendide lucenti (1). Talia videbantur Apostolo et splendore et magnitudine, qualia nostris oculis apparent (2). Alii ἀστέρας interpretantur gemmas; sed haec interpretatio neque nostro loco, neque usui consueto hujus verbi conuenire videtur. Matth. XXIV. 29. ἀστέρες, οἱ πεσοῦνται ἀπ' οὐράνου, dicuntur deficientes doctores, quos Judas in Ep. vs. 13. ἀστέρας πλανήτας dicit (3). Nonnulli afferunt Jerem. XXII. 24. respicientes ad illud ἀποσφράγισμον, ad cuius formam has gemmas vel stellas Jesu dextrae adaptatas volunt (4). — Κρατεῖν insolita constructione h. l. occurrit: constantem et perpetuam curam habere notat, verum nusquam apud classicum scriptorem illud cum accusativo constructum legere memini. Apud Homerum sexcenties occurrit, notans imperium, potestatem habere, vel cum genitivo vel cum dativo. Achilles de Agamemnone dicit (5).

Πάντων μὲν κρατεῖν ἐθέλει, πάντεσσι δ' ἀνασσεῖν. Conf. Eurip. Phoen. vs. 600. σκήπτρων κρατοῦνται. Coll. Odys. A. 485. ἔνυ αὐτε μίγα κρατεῖς νεκέσσειν (6).

δ' περιπατῶν κ. τ. λ. Haec locutio desumpta est de candelabris tabernaculi Judaici, de quibus in V. Codice mentio fit, ad quem plerumque respicit harum epistolarum auctor. Ita Jesum inter candelabra aurea deambulantem vidit Apostolus C. I. 13. — Λυχνία sunt Ecclesiae C. I. 20, quibus suo numine semper adest ac prospicit. Ita Deus dicitur ἐμπεριπατεῖν Levit. XXVI. 12. (7). Docet autem hic versus Jesum sub sua potestate habere

(1) Vid. quae dicta sunt ad vs. 28. Cf. quae Herder in opere *Maßnahmen* p. 16. eleganter omnino dicit.

(2) Cf. II. 28. VI. 13. VIII. 10, 11, 12. IX. 1. XII. 14. XXII. 16. Cf. Rever. Wildschut in elegant. libro: Leerred. over Openb. II et III. Amst. 1824. p. 40, 41.

(3) Grotius. Biblia critica VI. 835.

(4) Grotius l. l. VII. 359.

(5) Iliad. Δ. 288.

(6) Conf. nonnulla loca, ubi cum accusativo construitur. Marc. VII. 3. Apoc. II. 13, 14. cum genitivo Hebr. IV. 14. LXX. 2 Sam. III. 6.

(7) Cf. suadente Grotio l. l. p. c. Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20.

et moderari ecclesiarum antistites, qui ipsi curae sunt, et quos manibus quasi gestat (1), ecclesias item perpetuo amore prosequi, auxilio opitulari et favore omnino iis adesse, prout de Deo dicitur 2 Cor. VI. 16. (2);

Vs. 2. Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονὴν σου, καὶ ὅτι οὐ δύνη βαρύνεσθαι κακοῦς, καὶ ἐπειρασάς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι, καὶ οὐκ εἶσι· καὶ εὖρες αὐτοὺς ψευδεῖς.

-Novi tua opera, et laborem tuum, et patientiam tuam, et quod ferre nequeas malos et exploraveris eos, qui se dicunt Apostolos esse et non sunt, et comperisti eos esse mendaces.

Pro λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι, lectio communis exhibet Φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους, quod jactationem aliquam notat: dum nostra, quam habent ABC et plures apud Westeniū, Matthaeum, Birckmannum, quaeque a Griesbachio probatur (3), simpliciorē dicendi rationem ostendit: — Pro ἐπειρασάς lectio communis formam medii ἐπειράσσω habet.

-οἶδα τὰ ἔργα σου. Hic locus testatur Jesum esse omniscium, adeo ut ipsa hominum abdita opera eum non lateant; omnia enim vident et perspiciunt ejus oculi, omnia iis sunt manifesta et exposita (4).

Ἔργα sunt opera, quae mox circumscribuntur et definiuntur in τὸν κόπον καὶ τὴν ὑπομονήν, non vero, sicut alii contendunt, virtutes (5), quam ob rem recte mihi admonere videntur alii interpretes (6), eandem dictionem in singulis epistolis repeti, in iis quoque, in quibus nihil laudis Ecclesiae tribuitur, v. c. in Ep. ad Laodicenos C. III. 15. — Christus itaque non ignorabat eorum opera, probe vero sciebat eos in genere multa praestitisse in suae causae emolumentum; et quidem speciatim:

τὸν κόπον laborem, sed imprimis gravem laborem, ardens et flagrans studium (7),

τὴν ὑπομονήν, perseverantiam et patientiam (8) qua absque ulla remissione Ephesini omnes suas intenderant vires pro religione et Christi causa (9). Dictionis figura, quae dicitur ἐνδιὰ δυοῖν, Johanni Apostolo haud insueta (10), h. l. mihi obtinere videtur, ut accipiendum sit pro τὴν ἐν τῷ κοπῷ ὑπομονήν. Ob illud autem studium illamque perseverantiam indefessam laudantur Ephesini, quia, ut textui mihi inesse videtur, malevoli et pertractores eos.

(1) Cf. Exod. XIII. 9. Deut. VI. 8. XI. 18.

(2) Cf. Eichhornii Comm. in Apoc. Joh. I. 68.

(3) Praef. vol. I. p. 62.

(4) Hebr. IV. 12.

(5) Langius l. l. I. 107.

(6) Cf. Klinkenberg l. l. p. 74.

(7) Xenophon de Re equestri cap. IV. 2. ἡ κόπος (i. e. defatigatio) ἐνδυτος, δεῖται ἀναπαύσεως. Cf. 1 Cor. XV. 58. ὁ κόπος οὐ κενός. 1 Thess. I. 3.

(8) Hesychius τὴν ὑπομονήν dicit καρτερίαν.

(9) Cf. Apoc. I. 9. II. 3. 10. 19. III. 10. XIII. 10. XIV. 12.

(10) Cf. Joh. XIV. 6.

eos de fide Christiana detrahere conabantur. Haec enim ecclesia Ephesina una praeter caeteris Asiae Ecclesiis vexata est ab adversariis (1).

καὶ ὅτι οὐ δύνη κ. τ. λ. *Et quod non possis, et quod moribus tuis non conveniat, ab ingenio tuo alienum sit, ferre malos.*

βαστάσαι κακούς. Hoc verbo innuuntur, qui falsa doctrina moribusque sordidis sese a Christiana religione alienos ostendunt. Idem sunt, quos mox ab Ephesinis exploratos narrat, sese Apostolos dicentes. Ab initio jam orti fuerant, qui religioni Christianae adversantes, falsamque doctrinam spargentes, ab omni parte Apostolis nocere conarentur. Jūdæi una cum gentilibus hac in re operam posuerunt, sese mutantes in apostolos, ut ita in imperitos eo majorem haberent vim. — Paulus eos κακούς ἐργάτας vocat Philip. III. 2. ψευδοπροφήται dicuntur 1 Joh. IV. 1. — In genere autem h. l. intelligendi videntur Gnostici, qui v. 6. Nicolaitae, v. 14, 20. aliis nominibus indicantur, de quibus vid. vs. 6. — βαστάσαι notat h. l. *ferre cum intensione*, ut ita illud, quod fertur, onus sit gravissimum. Tales autem erant dolosi illi operarii, qui sese in Christi Apostolos transfigurabant. Paulus verbi vim indicat Gal. VI. 2. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε (2).

καὶ ἐπίρασας κ. τ. λ. Πειράζειν significat acutè examinare, explorare, perscrutari alicujus ingenium, mores, qualitates, agendi et sentiendi rationem (3). Eadem, ni fallor, significatione gaudet δοκιμάζειν, quod legitur 1 Joh. IV. 1. — Sedulos sese probaverant Ephesini in examinanda doctrina, a falsis istis Apostolis proposita (4), quam ob rem laudantur a Jesu, et quum haud infeliciter huic rei operam dedissent, addit:

καὶ εὔρες αὐτοὺς ψευδεῖς. Εὕρισκω proprie est invenio, metaphorice comperio, experior (5). Respondet Hebraeorum נָשָׂו, Eccles. VII. 26 seqq. etc.

Ψευδεῖς sunt mendaces, iidem qui dicuntur ψευδοπροφήται vel ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλοιο. 2 Cor. XI. 13.

Vs. 3. καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ ἐβάστατας διὰ τὸ ὄνομα μου, καὶ οὐκ ἐκοπίσασας.

Ei patientiam habes, et tulisti propter nomen meum, et non defatigatus es.

Vulgata lectio invertit verborum ordinem, ut habeat καὶ ἐβάστ. καὶ ὑπομ. ἔχ. et addit καὶ οὐ κέκμηκας. Verum hoc a librario quodam, interpretationis causa, adjectum videtur, ut

vis

(1) Vid. de Haas, Openb. v. Johann., D. I. p. 207.

(2) Cf. Act. XV. 10. Rom. XV. 1.

(3) Joh. VI. 6. πειράζων αὐτόν. Homeri Odys. VIII. 181.

(4) Quos Cl. v. Hengel Annot. in nonn. N. T. loca p. 158. eisdem dicit, qui innuuntur a Paulo 2 Cor. XI. 13. ψευδαπόστολοι. nihil enim, (inquit) impedit, quo minus vox ἀποστόλους, accipiatur pro ἀποστ. Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(5) Matth. I. 23. εἰρένη ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Aelianus V. Hist. X. 6. ἔβριθον ἰλκὴν ἔχων εὐρέθη.

vis formulae οὐκ ἐκοπίσθης (pro quo eadem lectio exhibet οὐ κεκοπίσθης) eo melius perciperetur. Comprobatur lectio nostra a *Wetstenio*, *Griesb.* et aliis.

καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, pro quo dicere potuisset auctor καὶ ὑπέμεινας, uti legitur 1 Cor. XIII. 7. πάντα ὑπομένει, 2 Tim. II. 10. Johanni Apostolo peculiaris est usus verbi ἔχειν, quo utitur cum accusativo nominis pro verbo ejus affini, Joh. XV. 13. ubi ipse Jesus dicit, a quo hunc usum desumit ἀγάπην ἔχειν pro ἀγαπᾶν. XVI. 33. θλίψιν ἔχειν pro θλίβεσθαι. Apoc. XVII. 18. βασιλείαν ἔχειν pro βασιλεύειν (1).

καὶ ἰβάστασας διὰ τὸ ὄνομα μου. Omnia incommoda, quae Ephesinis struxerant malevoli, tulerant: eleganter haec respondent iis, quae habentur vs. 2. οὐ δύνη βαστάσαι, prouti etiam sequens illud οὐκ ἐκοπίσθης eadem antanaclysi hisce: οἶδα τὸν κόπον σου. — Eodem sensu βαστάζειν accipiendum, quo Lucas habet (2) βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Respondet τῷ Hebraeorum כָּשַׁל, 2 Reg. XVIII. 14. (3). — Haec autem incommoda tulerant διὰ τὸ ὄνομα Χριστοῦ, i. e. propter nomen Christi: idem est quod δι' ἡμῶν vel ἕνεκεν ἐμοῦ Matth. V. 11. Cf. X. 22. — Καὶ οὐκ ἐκοπίσθης, subintelligendum in versione vocabulum tamen, ut sensus sit: licet magna cum intensione animi plura mala mei causa pertuleris, magnaue tibi hoc onus praebuerit incommoda multasque molestias, tamen non defatigatus es, neque oneri succubuisti. — Κοπίαν Hesychius explicat κάμνειν, νοσεῖν, ἀπονήθειν (4). Cf. Joh. IV. 6. κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὀδοπορίας, Matth. II. 23. δεῦτε — — οἱ κοπιῶντες. Cf. Hebr. XII. 3. ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. — Mira Jesu lenitas in hisce versibus prioribus est animadvertenda. Grave vitium, quod mox memorat, in Ecclesiam irrepsit; verum non statim, ubi eam alloquitur, perstringit ac castigat; laudanda primum potius enumerat et extollit, ut ita, tanquam benevolus iudex, mitissimus omnino amicus, ad improbanda transgrediatur.

Vs. 4. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σοῦ τὴν πρώτην ἀφῆκας. Sed contra te habeo, quod a primo tuo amore remisit. ἔχειν τι κατὰ τινος. Peculiaris prorsus dictio, quae raro apud Evangelistas (5), rarius apud profanos scriptores occurrit. — Convenit vero nostro Belgicismo: iets tegen iemand hebben, et proxime formulis λόγον ἔχειν πρὸς τινα Act. XX. 38. vel μομφὴν ἔχειν πρὸς τινα. Coloss. III. 13. (6).

τὴν ἀγάπην σοῦ τὴν πρώτην. — Πρῶτη est pro πρώτη, uti vs. 5. πρῶτα ἔργα pro πρώτερα. Itā saepius et apud sacros et apud profanos scriptores est accipiendum. Joh. I. 15. ὅτι πρῶτος μου ἦν (7). Duo autem monet *Grotius*, ubi de loco ex Johannis Evangelio I. 15. verba

(1) Vid. *Donker Curtius* spec. herm. Theol. de Apoc. etc. p. 117.

(2) Euang. XIV. 27. (3) Vid. *Grotius* l. l. ad h. l. (4) Vid. *Vitringa* l. l. p. 65.

(5) Matth. V. 23. ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σου. Marc. XI. 25. εἰ τι ἔχετε κατὰ τινος.

(6) *Vigerus* de Idiot. edit. 3a p. 253. in not. 57. hanc dictionem non satis felicem dicit. (7)

(7) Cf. ad hunc locum *Grotius* l. l. p. 159.

facit: *primum* quidem in τῷ πρώτος inesse significationem τοῦ πρότερος; ad quod probandum confert locum ex Aristophanis Avibus, ἤρξε δε Περσῶν πρώτου Δαρείου καὶ Μεγάβουζου. *Imperabat Persis primum ante Darium et Megabyzum*, et Joh. XV. 18. ἐμὲ πρώτου ὑμῶν μεμίσσηκεν. 1 Joh. IV. 19. ὅτι αὐτὸς πρώτος ἠγάπησεν ἡμᾶς: alterum est, quod πρώτος non loci aut temporis antegressum sed dignitatis eminentiam significat: e locis quae plurima affert, unum referam Ulpiani in Demosth. Orat. in Leptinen: πρώτου τοῦ τῆ ταξεί, ἀλλὰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῷ κοροῦν. *Primum non ordine sed dignitate et auctoritate.*

ἀφίημι dicitur proprie de eo qui aliquid dimittit, unde h. l. qui ab aliqua re remisit, eam negligit, non curat, laxam facit. Hoc l. metaphoricè usurpatur, ita ut diceremus, formulam desumptam esse a conjuge, qui (egregie convenit explicatio exhibita τοῦ πρώτος) uxorem negligit, saltem non eo prosequitur amore quo antea, prouti Plutarchus dicit: ἀφίημι τὴν γυναῖκα. Cf. 1 Cor. VII. 11. καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφίεναι. Marc. XII. 19. καὶ καταλίπη γυναῖκα καὶ τέκνα μὴ ἀφῆ.

τὴν ἀγάπην. De hac ἀγάπην, quanam illa sit intelligenda, variant interpretes: nonnulli in quibus *Arethas* et *Grotius*, existimant Jesum ob oculos habuisse caritatem et amorem erga pauperes, qui in Ecclesia habebantur, eam nempe curam semper Episcopos spectasse, qui grave et molestum omnino onus humeris suis impositum haberent, unde facile fieri poterat, ut ob oneris molestiam a prima caritate aliquantum remisissent; alii putant (1) hanc reprehensionem institutam propter Ephesinorum morosam et severam coercitionem, qua tenuerunt falsos doctores, et ita ἀγαπην τὴν πρώτην intelligendam esse de prima illa humanitate et lenitate, qua antea hi ab illis fuissent tractati. Alii autem existimant accipiendum de caritate erga proximos, et in his erga consortes fidei (2). Sed quamvis haec singula eleganter et acute sint proposita, libentius tamen sequor sententiam nostratibus probatam. Hi enim omnes illam ἀγάπην eam esse dicunt, quam Ephesini antea tam fervide totoque animo coluerant erga Jesum ejusque religionem, quo amore omnia officia Christianis peragenda contineri putamus. Ephesini licet malevolos et falsos doctores ferre haud potuissent, non tam acriter exercuerant illum amorem erga Deum et Jesum, neque illam constantiam probaverant in officiis, ex illo amore profluentibus, qua antea bonam famam et laudem a Jesu consecuti erant (3). Praeterea animadvertendum est, universe hunc Dei Christique amorem h. l. innui, de quo Johannes, ubi opportunitas est ei data, agere solet; qui est χαρακτήρ omnium, quae docet et monet. Inspiciatur ejus Evangelium; quaevis pars dicta probabit: inspiciantur ejus epistolae; singuli versiculi illum

amo-

(1) *Eichhorn* l. 1. p. 72.

(2) In his *Launaeus*, ut refert *Vitringa* l. 1. p. 67.

(3) Vld. *Vitringa*, p. 67. v. d. *Broek*, p. 17. *de Haas*, p. 214. *Klinkenberg*, p. 94. *Wildschut*, p. 47. seq.

amorem nobis ostendent. Hic est ille amor, quo ipse Apostolus, viventē Jesu, non solum flagravit, sed qui et pectus pertentabat suum, quum Jesum illumque crucifixum et mortuum, in coelum evectum aliis praedicaret. — Eodem sensu de amore legitur apud Matth. XXIV. 12. ψυγίσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Quo amore ut Israelitae constanter et diligenter Deum prosequantur, eos monet Josua XXIII. 11. — Desumpta est formula (huc Cl. *Klinkenbergii* redeunt verba) de conjugio: primis temporibus ardens et nimis fervens conjugum est amor, qui autem, delapso aliquo tempore, magnam prioris praestantiae partem remittit, prouti Deus etiam loquitur Jerem. II. 2. Porro historia docet, Ephesinos semper caritate erga pauperes prae aliis excelluisse, ita ut ad eam h. l. Dominus minime respicere potuerit (1). Denique erat illa ἀγάπη, de qua Paulus jam Eph. III. 16 — 19. eos monuerat, quaeque tantam in eos habuit vim, ut merito laudarentur. — Tali amori opposita erat indoles hominum, quae ab eo describitur 2 Tim. III. 1 — 9.

Vs. 5. Μνημόνευε οὖν πᾶθεν πέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον, εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαι σοὶ ταχὺ καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, εἰ μὴ μετανοήσῃς.
Recordare igitur unde decideris, et respisce, et prima opera fac: sin minus, venio tibi cito, et movebo candelabrum tuum ex loco suo, nisi animum emendes.

Sensum non afficit, utrum legatur πέπτωκας an vero ἐκπέπτωκας: illud a *Griesbachio*, *Matthaeo*, *Bengelio* et *Schotto*, auctoritate Alexandrini aliorumque codicum probatur; hoc ex *Andraeae* commentario irrepsisse videtur. Ταχὺ non habet Alexandrinus codex, neque vulgata aliaeque versiones, probantibus *Bengelio* et *Millio* Prolegom. § 1210. Hi et *Erasmus* legunt ἐν τάχει, vel τάχει. *Griesbachius* τάχῃ.

μνημόνευε οὖν κ. τ. λ. Admonentur h. l. Ephesini, ut in memoriam revocent priora sua opera, quibus laborem assiduum et patientiam Jesu causa ostenderant; simul tamen jubentur, ut ad ea redeant. *Grotius* p. 360. τὸ μνημόνευειν non distinguit a μετανοεῖν, quae inter tamen aliquid discriminis intercedere mihi videtur. Μνημόνευειν enim simpliciter significat in animum revocare, meminisse, a μνήμη, memoria, sine ulla alia animi actione; μετανοεῖν vero notat: praeterita, in memoriam revocata, ad bonum usum adhibere; ita ut homo δε μνημόνευει alicujus rei memoriam habere eamque phantasiae ope revocare dicendus sit; alter vero δε μετανοεῖ non solum hoc agat, sed etiam ad meliorem vitae rationem redeat. Ita v. c. Matth. IV. 17. μετανοεῖν. 2 Tim. II. 8. μνημόνευειν Hebraice נָסַח.

πᾶθεν πέπτωκας. Particula οὖν, quod praecedat, adiortationem confirmat. — Πέπτειν et ἐκπίπτειν usurpatur de eo, qui ex meliori conditione in deteriorem prolabitur. Cf. Gal. IV. 4. τῆς χάριτος ἔξεπ. Sic Cicero (2) „non recordor unde ceciderim, sed unde surrexerim.”

πρῶτα ἔργα sunt πρῶτερα, priora ἔργα. Vid. vs. 2.; eodem fere sensu III. 11. κράτει, ὃ ἔχεις.

(1) *Vitringa* ad h. l.

(2) Ad Att. IV. 16.

εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαι κ. τ. λ. *Rosentmullerus* in Schol. p. 571. ita hunc locum interpretatur, ut ἔρχομαι redundet, et tota esset formula τάχῃ κινήσω κ. τ. λ. Sed adjunxit auctor σοι: significat autem ἔρχεσθαι τινὶ venire ad aliquem consilio puniendi, ad imitationem Hebraismi כָּלָה; qualis occurrit Ps. XCVI. 13. ubi Deus dicitur venturus ad iudicandam terram et Zachar. IX. 9. — ἔρχομαι nostro loco ob certitudinem rei vim habet futuri, ut saepius occurrit I. 4. ἔρχομενος πρὸ ὁ ἐλευσόμενος. Elegans habetur ἀποσιώπησις in vocibus εἰ δὲ μὴ. In iis jam comminatio incipit: sciunt Ephesini, quid sit faciendum: ad priora opera redire debent: quod si non faciant, venturus est κ. τ. λ.

Prouti vero Graeci in genere multis gaudent verbis, imprimis Euangelistae, facile, si ad grammaticam significationem attendamus, illa ἔρχομαι σοι redundare possent, cum sensus nihil aliud noter, quam: cito vos puniam. Cf. Matth. V. 24. ἐλθὼν πρόσφερε. VIII. 7. ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτὸν. IX. 13. πορευθέντες δὲ μάθετε. Luc. X. 37. πορεύου καὶ σὺ ποιεῖ. καὶ κινήσω τὴν κ. τ. λ. κινέω est, *movere*; h. l. *movere aliquid e suo loco*, ita ut existere desinat (1). Comminatur Christus hisce verbis, se venturum et Ecclesiam, quae dicitur ἡ λυχρία (vid. vs. 1.) destructurum, nisi respicerent. Simili dictione utitur Matth. XXI. 43. ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσιν ποιῶντι τοὺς κάρπους αὐτῆς. *Grotius* tenuiter sane hanc comminationem accipit, scilicet: *faciam ut plebs tua alio diffugiat, nempe ad ea, ubi major habetur cura pauperum*. Alia est *Vlotenii* observatio (2), qui Ephesum ordine Ecclesiarum primam esse censet urbium, ad quas mitterentur hae Epistolae, tum ob religiosum cultum, tum ob peculiarem qua fructa erat, Pauli et Timothei Institutionem; quam ob rem, opinatur poenam non tam esse premedandam: putat igitur h. l. destitutionem in minorem gradum intelligendam esse, quae tamen sententia nobis minus probabilis videtur, imprimis quia nullibi legimus de maiore erga hanc illamve prae caeteris Christi amore. Nihil aliud his verbis notatur, quam: *nisi respiscant Ephesini, evertam eorum Ecclesiam, ita ut Ephesus desinat esse locus sacer*.

Vs. 6. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ἔτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ καὶ ἐγὼ μισῶ.

Sed hoc habes, quod odisti opera Nicolaitarum, quae et ego odi.

ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις· τοῦτα scil. αἴνου. hoc boni, hoc praeclarum; de quo laude dignus es. ἔχειν, simpliciter ita positum, saepe significat bona possidere. Luc. XVIII. 24. Matth. XIII. 12. 2 Cor. VIII. 11. Idem usus loquendi apud Graecorum et Latinorum scriptores. Herodot. VI. 22. Σαμίων δὲ ποῖσι τι ἔχουσι. *Samiorum vero his, qui aliquid in bonis habebant* (3). Cicero ad Div. VII. 29. quod simus, quod habeamus, id omnes abs te habere (4).

(1) Cf. Apoc. VI. 14. Arrian. Diss. Epist. I. 12. Herodianus VI. 1. 6.

(2) Vid. Doctiss. viri Bybelverkl., p. 420.

(3) Cf. *Valckenaer* ad h. l. Ed. *Schweigh.*, tom. VI. p. 149 seq.

(4) Cf. *Ernessti* ad h. l.

τὰ ἔργα. vid. vs. 2. τῶν Νικολαϊτῶν. Eusebius (1) narrat Nicolai cujusdam historiam, quam e Clemente Alexandrino proditam dicit. Hic formosam habens uxorem, ab Apostolis, post adscensum Domini, zelotypiae accusabatur; quod cum ferre nollet, illam eduxit, inque contrarium prolabens, ei permisit rem habere quocum vellet; quod exemplum ejus sectatores, Nicolaitae ab eo dicti, imitati sunt: unde nata est opinio, illis licere sua carne abuti, et ad promiscuam venerem transire. Verum haec fabula esse videntur. Irenaeus (2), de Nicolaitis, quos haereticos appellat, ita loquitur, ut perspicue pateat, nostrum Apocalypseos locum minime ab eo esse intellectum. Respicit nimirum ad Nicolaum illum, de quo tanquam uno primorum Diaconorum Act. VI. 5. mentio fit. Sed minime haec narratio convenit primae religionis et Ecclesiarum, in quibus fundata erat, conditioni: omni nimirum opera studuerunt Apostoli, ut et probi, et bona fama fruenter, et doctrina rite eruditi eligerentur presbyteri, doctores et diaconi; inter quos, si malevoli conspicerentur, mox ab illis ejecti fuerunt. Causa vero ob quam erraverit, ilique qui ejus sententiam sunt amplexi, in eo est quaerenda, quod symbolica dictionem non animadverterint, verum Nicolaum illum Antiochenum tanquam principem sectae fixerint cujusdam, qui doctrinam suam turbas excitaverit in Ecclesia. Post Irenaeum alii bene multi, qui item symbolici sermonis erant ignari, insolentius egerunt, cum non solum eum sequerentur, sed etiam fabulam de Nicolaitis ingeniose exornarent, quae omnia referre commode mittere posse existimamus. „Quis denique” ut Eichhornii verbis utar, „in quaestione de Nicolaitis, neglecta Apocalypsi, Irenaeum sequatur, nisi qui limpidum fontem praetergressus, ex turbido, luto- so foedoremque exhalante stagno aquam bibere mallet (3)?” — Auctor vero harum Epis- tolarum, omnem verborum primitivam et propriam significationem negligens, symbolico et aenigmatico dicendi genere utitur, a Judaeorum ingenio minime abhorrenti (4). Et quid mirum? ἐν πνεύματι fuit illo tempore, quo Jesum videns omni ipsius gravitate, majestate et splendore, ab eo jubebatur scribere, quae ipsi ab eo dictari viderentur. Quid denique est, quod diceremus, Johannem, totum scribendi ardore et visionis sublimitate abreptum, adeoque horum improborum hominum vitae nefandae commotum, nominibus eos notasse, quae aliis haud erant cognita, et opprobrii instar accipi debebant? — Verbum Νικολαϊτῶν nihil itaque aliud mihi esse videtur, quam maledictio vel opprobrium, quo in- notantur, qui τὸν λόγον ἠγάπησαν, populum vincunt. i. e. eum a vera via ad pravam abducunt, quique vs. 14. Bilcamitae, alio loco Jesabelitae dicuntur. Hi igitur sunt illi, qui Aposto-

lo.

(1) Hist. Eccles. ex ed. Vales. III. 29.

(2) Adv. haereses L. II. C. 27.

(3) Cf. l. I. p. 80.

(4) Talia aenigmatica et symbolica admodum multa in Apoc. occurrunt III. 9. VII. 4. XXI. 12, ubi per Israelitas non Judaei sed Christiani significantur. Cf. Eichhorn l. I. p. 76.

lorum nomina, munera et doctrinam prae se ferre gestiebant, contra quos Paulus jam diu ante Ephesinos admonerat, scribens, fore ut inter eos existerent viri, qui perversa loquerentur, et discipulos ad se abstrahere conarentur (1), quos item lupos vocat, post suum degressum ad Ephesinos venturos; neque gregi parsuros, contra quos Timotheum admonet (2), rogans ut Ephesi maneret, ne aliam doctrinam sequerentur, neque ad fabulas abducerentur ejus civis. Eorum γυναικες ab eo ψευδάνυμος vocatur (3). Johannes Apostolus eosdem malevolos ob oculos habuisse mihi videtur, ubi loquitur de Antichristo, dicens hunc brevi venturum, imo vero jam adesse (4). De hisdem impostoribus egit Petrus (5) et Judas, ubi gratiam Dei contorsisse dicuntur in ἀσεβειαν vs. 4. et τῇ ὁδῷ τοῦ Κἀὶν ἐπορεύθησαν καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχούθησαν. In genere autem his nominibus, sive Nicolaitarum, sive Bileamitarum, vel Jesabelitarum, auctorem notare voluisse Gnosticos opinor, qui hac aetate caput extollere coeperunt. Hi erant vel Judaei, qui suam jam depravatam religionem cum Christi doctrina conjungere tentarent, vel gentiles, qui philosophos agentes, suas opinioniones cum verae doctrinae placitis confundere, iisque immiscere vellent. — In Oriente enim diu ante Christum existerat philosophia, quae materiam omnis mali fontem esse docebat, atque difficilem nodum de origine vitii per falsas hypotheses, falsis hypothesis superstructas, solvere conaretur, eoque modo magnopere theologiae dogmaticae et doctrinae morali noceret. Qui illam philosophiam sectabantur, Christianorum sectae (qualem religionem Christi habebant) sese addixerunt, et conjungendis suis ipsorum placitis cum Christi doctrina, horridas constituerunt haereses. Paulus idcirco 2 Tim. II. 17. contra Hymenaeum et Philetem egit, docentes, resurrectionem jam accidisse et doctrinam poenitentiae allegorice interpretantes; Johannes refutavit Cerinthum, principem illum haeticorum, qui mundi creatorem non summum Deum, sed unum quemdam sublimem angelum habebat, qualem Deus misit in Josephi et Mariae filium, cum baptizaretur, ut ita ejus consilia peragere posset. Judaeos a Δημιουργῷ deceptos Jesum crucifixisse, ipsumque Christum in coelum evolasse praedicebat. Ita hi philosophabantur, et quid de morum doctrina, quae ex tali systemate derivari debebat, expectandum esset, facile quisque intelligere potest (6).

Tales igitur sunt intelligendi Νικολαῖται, talis eorum vivendi ratio, talia eorum placita. Nec miremur! Ephesum eligebant, urbem ubi olim omnis generis vitia et flagitia grassabantur; aptissimum igitur locum, ut uberrimos fructus produceret eorum doctrina. In tali enim urbe, tantopere luxui dedita, a tot civibus et peregrinis frequentata (mercaturam

age-

(1) Act. XX. 30. (2) 1 Tim. I. 3 seqq. (3) 1 Tim. VI. 20.

(4) 2 Joh. II. 18 et passim. (5) In Iuda Ep. II. 15.

(6) Vid. de hisce Spittler op. cit. p. 59 seqq. e quo maximam partem haec sunt peuita.

e Matthæi loco citato audimus Jesum, hac formula utentem, (variò modo loqui (1)), minime intelligendae sunt; symbolica est dictio. Apostolus enim omnia ἐν πνεύματι videns et accipiens, continuo sine cura et arte dicit et refert. Ita agit etiam in iis, quae de Jesu voluntate profert. Mentis, sive animi ideolares sunt, per quas homines percipere debent; quid spiritus dicat, moneat, jubeat: τὰς Ἐκκλησίας, i. e. Ecclesias, vel septem, uno verbo comprehensās; vel eas, quae ejusdem Episcopi curae sunt mandatae.

πνεῦμα est Jesus, qui τὸ πνεῦμα ἔχει et omnia per illum spiritum agit, quique illum Apostolis antè ascensum promisit: est πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμφει ὁ πατήρ: ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Joh. XIV. 26. (2).

τῷ νικῶντι δάσω αὐτῷ κ. τ. λ. Sensus est: quicumque vicerit, i. e. qui constanter perduraverit in mea doctrina, fideliter, sine ulla remissione praeceptis meis obedierit, nullaque inedia aut aliis incommodis, a falsis doctoribus aliisque structis, se a me abduci passus fuerit, felicitate singulari fruetur. Ita enim ipse vs. 26. τῷ νικῶντι explicat, ubi adjungit καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου. — Observandum est; per omnes hasce Epistolas certamen quoddam exhiberi, in quo Christiani militum instar dimicare videntur cum iis, qui religioni Christi adversantur. Alio loco graviter et fortiter, alio autem remisso et abjecto animo pugnatur: aliis promittitur felicitas aeterna, sub imagine arboris vitae, aliis infinita prosperitas ad coenae gaudium effecta; et sic porro. Ita et ipse Christus militis egit partes, dum in terra versabatur, quam in rem ipse dixit Joh. XVI. 33. ἐγὼ νενικήκα τὸν κόσμον. Johanni vero propria haec est dicendi formula, cum saepius, in Epistolis praesertim, Christianorum vitam tanquam pugnam eos inter et Christi hostes proponat (3).

Φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου. κ. τ. λ. Synecdochice accipi debet: τὸ ξύλον proprie enim significat lignum, sed pro Hebr. עץ, quod est arbor, ab Alexandrinis usurpatur. Gen. II. 9. III. 22. (4).

In

(1) Hebraei admodum frequenter singularem numerum pro plurali numero adhibent, cum collecta multitudo vel species tota denotatur v. c. Exod. X. 12. כְּאַרְבֵּהּ propter locustam Job XVI. 1. יְלִדֵי אֲדָמָה Jerem. VIII. 7. הַסִּדְהָ Conf. Glassius Phil. Sac. p. 128. qualem dictionem hebraeam n. l. inveniri opinor.

(2) Vid. Eichhornius l. l. Langius l. l. et Donker Curtius l. l. p. 97.

(3) 1 Joh. II. 13. IV. 4. V. 5.

(4) Si autem quaeritur, quae sit causa, cur tot hebraeorum verba tot habeant significationes, respondeo, hoc ob Hebraeae linguae inopiam obtinere, quae paucissimis constat vocabulis, dum interea plurimae sunt res. Apostoli, Graece scribentes, potuissent vocibus Graecis, quae domesticam haberent potestatem, sensa mentis exprimere, quod lingua Graeca ob ejus verborum copiam facile fieri possit. Sed sacris scriptoribus utpote qui essent Judaei, placuit multis vocabulis Grae-

In iis, quae in singularum epistolarum fine fidelibus promittuntur, semper dictionem aliquam, e V. T. ductam, deprehendimus; prouti, scilicet, in hac epistola respicitur ad traditionem Mosaïcam Gen. III. de arbore vitae, quae media erat in Paradiso, ita in aliis ad alia alluditur, de quibus ad ipsa loca monendum erit. Hoc fecisse mihi videtur, tum propter sublimem sensum, quem talia effata spirant, tum in ipsorum Christianorum gratiam, qui, e Judaeorum schola profecti, antea non nisi hunc veterem cognoscebant codicem, et universe magni faciebant vel ipsius Mosis, vel prophetarum vaticinia et facta, praesertim, cum e gentis suae historia ducerentur. — Nota est historia illius arboris vitae, primis nostris parentibus concessae, ut ejus fructus comederent, postea vero, cum peccassent, iis denegatae. Dicitur autem ξύλον τῆς ζωῆς, quia fructuum ejus usu vita et sanitas protoplastorum conservabatur, quod effici posse videtur e Gen. III. 22. (1). — Symbolum est vitae aeternae sive felicitatis coelestis. Apoc. XXII. 2. ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ξύλον ζωῆς. Ex eo loco alii hic scriptum esse putant ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου (2). — Videbimus porro in hisce epistolis semper respectum haberi ad quoddam vitium, vel aliud quid, quod Ecclesiae, ad quam scribitur, proprium est. Ita Ephesini, qui a primo amore defecerant, sese abduci passi fuerant a Nicolaitis, ut idolothyta, ut et Pergameni, ederent; iis itaque benignissime opponitur fructus, qui in aeternum vitam conservet.

Παράδεισος τοῦ θεοῦ μου. Vox est Persica, quae hortum amoenissimum notat. Ita vocatur antiquissima illa regio, qua primi sua pueritia degebant homines. Symbolice est *coelum* Dei, ubi felicitas aeterna piis ac fidelibus conceditur (3).

§ 2.

EPISTOLA AD SMYRNENSES.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Smyrna urbs erat Ioniae, antiquitus ad Lydiam pertinentis (4), nobilissima, quae re-

Graecis, praeter usitatas significationes, etiam alias, admonitu usus vocabulorum Hebraicorum tribuere. Ita ξύλον legitur etiam de *cruce* et *patibulo* Act. V. 30. X. 39. Gal. III. 13. quod derivandum ex usu ejusdem verbi Hebraei פֶּשֶׁל Gen. XL. 19. vid. *Leusden*, de Dial. N. F. singul. de ejus Hebraismis, Lips. 1792. p. 32 seqq.

(1) Cf. Cl. *Klinkenb.* l. l. p. 101.

(2) Vid. *Bengelius*, Gnomon Tom. II. p. 1285. Edit. 3. Tubing. 1773.

(3) De Paradiso vid. Cl. *Muntinghe* *Geschied. der Menschheid naar den Bijbel*, D. I. Aanm. p. 12, 14. qui varias, quae de ejus situ feruntur, sententias copiose exponit, illumque Armenia contineri opinatur.

(4) Vidd. quae supra diximus ad historiam Ephesi.

rèspectu habito ad ordinem, quo sitae erant septem nostrae urbes, secunda erat, et proxima Epheso adiacebat. Mari Aegaeo affinis cum esset, egregias sibi nacta erat opportunitates mercaturam colendi, quae Levantica dicitur, quaque hodie una prae ceteris Asiae regionibus floret. Licet *Herodotus* (1) eam *Colophoniorum coloniam* dicat, ubi ab *Alyate*, Lydiae rege, captam esse tradit, plurima tamen veterum historicorum occurrunt loca, propter quae in dubium vocetur haec traditio. *Plinius* enim (2) ab Amazonibus conditam esse refert; *Strabo* diserte addit eam originem debere Amazoni cuidam, nomine *Smyrnae*, quae et Ephesinis imperabat; alii a *Theseo*, alii ab Aeoliis profectam esse, fabulantur. — Mira structurae elegantia sese commendabat, unde olim *decus Ioniae* cognominabatur (3): partim in montis declivitate, partim ad maris ripas exstructa, amphitheatri imaginem referebat: magna inter aedificia celeberrimum Cybelis templum enumeratur, Bibliotheca et Schola. Septem in urbibus erat, quae sibi *Homeri* natalis loci gloriam vindicabant (4), cujus in honorem templum et statuam aedificaverant:

ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ἱζῶν Ὀμήρου.

Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφῶν, Σάλαμις, Χίος, Ἄργος, Ἀθήναι (5).

Lucianus (6) εἰ γοῦν τι σαφές αὐτῶν ἦν; οὐκ ἦν ἂν ἀμφίλεκτος, ἀνθρώποις ἕρις, πατρίδα μὲν διδόντων (scil. τινῶν) αὐτῷ Ἰωνικῆν Κολοφῶνα, ἢ Κύρην, ἢ Χίον, ἢ Σμύρναν. κ. τ. λ.

Quamvis Smyrnenses graviter in bello pugnasse, et saepe rem bene gessisse narrentur, omnibus tamen deliciis et luxu se dederunt; cum, feliciter mercaturam agentes, divitias in diem auferent, et in hisce uberrimum haberent fontem, e quo haurire possent ad luxuriose vivendum, ita quidem, ut eorum libidinosi mores in proverbium abierint. — Quo tempore fundata sit ecclesia non patet: verisimile tamen Paulum, Ephesi degentem huc lucem Evangelii detulisse (7). — Johanni apostolo certissime curae fuit, qui potestate privatus ut diutius eam curaret, alii eam, ut credere licet, commendavit instituendam. Quidquid sit, historica nobis desunt argumenta, ut historica veritate omnia describamus.

Unus in paucis Eusebius (8) memoriae prodidit fata praestantissimi illorum temporum viri, Polycarpum dico, qui, Imperante M. Aurelio (9), hujus ecclesiae episcopus cum esset, atque fidem Christi abnegare nollet, martyrii honorem consecutus est. Elegantissime et pro rei gravitate pater ecclesiasticus hanc Polycarpi narrat historiam, quam, nisi diutius, quam par est, nos detineret, lubenter referremus (10). Exstat

(1) Libro I. c. 16. (2) l. l. lib. V. 29. (3) Vid. *Strabo* l. l. libr. I. (4) Vid. *Cicero* pro Archia. c. 8.

(5) Locus, qui exstat apud *Gellium* Noct. Attic. III. II.

(6) In Demosth. Eucom. pag. 889.

(7) Vid. *Epist. ad Eph.*

(8) *Hist. Eccles.* l. III. c. 36. (9) *Eusebius* l. l. c. 14.

(10) Ingeniosa profecto sunt verba, quibus *Claudius, Sämtl. Werke des Wansb. Bothen*, 4 Theil 2 Bd. s. 85, hunc celebrat virum, postquam paucissimis verbis, ut solet, mortem ejus exposuit, ad-

dit:

epistola ad ecclesiam Smyrnensem ab Ignatio data, quae, licet plurima fabulosa contineat, tamen non plane est rejicienda (1). Idem cum in infausto suo itinere Romam captivus deduceretur (vid. Euseb. l. 1.) privatim litteras dedit Polycarpo, quem Irenaeus (2) narrat Johanni fuisse cognitum, ab eoque epistolam, quam tractamus, accepisse.

Magnopere vexata est Smyrnensium urbs tempore, quo Domitianus crudelem instituit Christianorum persecutionem; postea vero Marcus Aurelius eam templis aliisque aedificiis denuo exornavit. — Hodie Turcarum ditioni subdita 140 hominum millia continet, partim Turcarum, Graecorum, Armeniorum, partim Judaeorum, Christianorum orientaliū (3): hi universe Francorum nomine dicti constant Gallis, Anglis et Batavis, qui ecclesiam ibi habent florentissimam, licet eorum conditio miserrima sit propter crudelem Turcarum in Christianos agendi rationem.

Propter mercaturam Levanticam Smyrna magnum accepit nomen (4). — Caeterum haec epistola in genere argumenta praebet virtutis Christianae; nihil enim in ea vituperatur, vel nulla de causa perstringuntur Smyrnenses; imo vero omnia pertinent ad eos laudandos, consolandos, confirmandos in fide Christi.

Periodistarum sententia.

Hi contendunt hac epistola imaginem exhiberi status ecclesiae Christianae sub persecutione gravissima, quam saeculo secundo et tertio singuli instituerunt Romani imperatores. Hanc autem convenientiam observant, tum quod ad *nomen*, tum quod ad *rem*. Quod ad nomen: *Σμύρνα*, myrrina frutex ex Arabia, e cujus cortice amarum effluit liquor, figurat *amaras* vel *duras afflictiones* ecclesiae, e quibus in posterum fructus proveniat vere salutaris, prouti ex amaro myrrhae gustu nascitur dulcis sapor. — *Re* autem hanc sententiam convenire dicunt, quod attinet ad persecutiones ipsas, *et* quod ad eos, qui constantiam sanguine probarint, *et* quod ad blasphemiam Haereticorum, *et* quod ad persecutionem τῶν ἡμερῶν δέκα. — Refutatur autem illa sententia eo, vel quod urbs nomen acceperit a conditore (vid. supra), vel quod nimia subtilitas in ejusmodi conjecturis eluceat. Si enim haec tantummodo desideraretur, facile contendi posset, hanc epistolam imaginem ecclesiae referre, virtute Christiana valentis, quamquam misera conditione abjectae (5).

Epis-

dit: *Hieraus lernt man, dasz das eine gute Herrschaft seyn muss, für die man nach 86 jährigen Dienst noch gerne durchs Feuer gehen will.*

(1) Conf. *Venema* hist. eccl. tom. III. p. 359, 360.

(2) Adv. Haeres. III. 3.

(3) Vidd. Berigen van het Bijbelgen. 1816. n. 7. p. 94.

(4) Vidd. plura de ejus fatis apud *Bachiene* l. 1. p. 736. et *Wildschut*, p. 88 seqq.

(5) Conf. cl. *Klinkenberg* l. 1. p. 80.

Epistolae expositio.

Vs. 8. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψου • τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν.

Et angelo ecclesiae, quae Smyrnae est, scribe: haec dicit primus et ultimus, qui mortuus est et revixit.

Pro ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ. nonnulli legunt ἐκκλησίας σμυρναίων, quod Bengelius, Millius et Griesbachius rejiciunt.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ. vid. de mandato ad vs. 1. — Ἄγγελος, nimirum Polycarpus, vid. supra.

τάδε λέγει ὁ πρῶτος κ. τ. λ. Cap. I. 17. 18. eadem legimus, quum Johanni, humi prostrato, animum addere vellet Servator, dicens: *ne timeas, ego sum primus et ultimus et vivo* etc. — Vidimus supra ad vs. 1. Jesum describi ab imaginis quadam particula, qua Johanni apparuerat; inde etiam verba, quae tunc ei dixerat, huc sunt referenda.

ζῶα significat *vivo*: in nonnullis lexicis additur notio *in vitam redeundi*, quod hoc l. notari videtur, prouti auctor eodem utitur verbo c. XX. 4. 5. Joh. V. 25. καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται XI. 25. καὶ ἀποθάνη, ζήσεται (1). — Sensus verborum huc redit: *Ille primus omnium, qui aliquando vixerunt, quique vita fruuntur; ille, qui ab aeterno exstat et ultimus dicitur eorum, qui aliquando erunt; ille, qui in saeculum saeculorum vivit* (conf. Deut. XXXI. 40. Jes. XLI. 4. XLIV. 6. XLVIII. 12. Apoc. XXII. 12.) *ille, qui mortem subiit, sed mortem et sepulcrum vicit et revixit, haec vobis scribit.* — Consolandi et admonendi causa haec verba initium hujus epistolae facere debuerunt; magnis enim calamitatibus et aerumnis obruti non habebant, quo se defenderent contra gentilium et Judaeorum insidias. Jesus vero, dominus et caput ecclesiae, licet in coelum evectus, eos observat nec sibi relictos mittit. Hanc ob rem animus additur Smyrnenisibus, tristitia percussis; revixit ut iis consuleret et prospiceret: inceptor igitur et consummator salutis eorum, in saecula vivens. — Praeterea respicitur, prouti in singulis solet, ad Smyrnenisium quoddam negotium. Gentiles enim, qui Smyrnae vivebant, et quorum mores semper aliquam vim exercebant in Christianorum indolem, Aesculapium, Apollonis filium, magno prosequerantur honore, tanquam Deum, qui mortuos excitasse, et, ipse fulmine percussus, in vitam rediisse diceretur (2). — Ut jam ab hisce fictis fabulosisque traditionibus averterentur, haec dicebantur. — Vitringa vocem ἔσχατος ad Christi hac in vita versantis miserriam conditionem respicere putat; Πρῶτος vero ad gloriam, qua fruitur apud Patrem. Sed, si nostram,

su-

(1) Ovidius Metam. XV. 543.

Quique fuisti

Hippolytus, dixit, nunc idem Virbius est.

Conf. Crippinius ad h. l.

(2) Vid. Wetstein N. T. Amstel. 1751. tom. II. p. 754.

supra in paraphrasi propositam, sequimur sententiam, Jesus omni sua gloria procedit, tanquam aeternus Deus τὰς κλείς ἔχων τοῦ ἄδου καὶ τοῦ θανάτου. c. I. 18.

Vs. 9. Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν θλίψιν, καὶ τὴν πτωχείαν (ἀλλὰ πλούσιος εἶ) καὶ τὴν βλασφημίαν ἐκ τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἶσιν, ἀλλὰ συναγωγή τοῦ σατανῶς. *Nōni tua opera, et afflictionem et paupertatem (sed dives es), et blasphemiam eorum, qui se dicunt Judaeos esse, et non sunt, sed Synagoga Satanac.*

τὰ ἔργα, καὶ in nonnullis MSS. non legitur; ne autem hujus ecclesiae ἔργα omissa viderentur, invecum est (1).

πλούσιος δὲ εἶ, ita nonnulli: Andraeas, Arethas, Griesbachius, aliique praetulerunt ἀλλὰ πλούσιος εἶ.

Οἶδα σ. τ. ε. vid. vs. 2.

καὶ τὴν θλίψιν κ. τ. λ. afflictio (2), proprie pressio; idem verbum occurrit Joh. XVI. 33. ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε. Apoc. I. 9. ἐν τῇ θλίψει. Matth. XXIV. 2. παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψιν. Smyrnenses tribus miseriae generibus premebantur: afflictione, paupertate et blasphemia.

πτωχεῖα summam notat inopiam v. c. mendicorum, quorum conditio hoc vocabulo exprimitur 2 Corinth. VIII. 2. 9.: respondet hebraico יני Job. XXX. 27. XXXVI. 21. Exod. III. 7. ימי יני תא ראיתי התי i. e. vidi miseriam populi mei. Saepe apud Homerum, λιλαίωμα ἀπονέεσθαι πτωχεύσων (3), πτωχῶ ἐναλιγμῖον (4). — Plebs, quae paupercula erat, Euangelii doctrinam acceperat, sed cum haudquaquam divitum moribus libidinis faveret, hi ab ea abhorrebant, prouti, ni fallor, effici potest ex 1 Corinth. I. 26.

ἀλλὰ πλούσιος εἶ. Haec tamquam ἐν παρενθέσει dicta sunt, consolandi, ut videtur, causa, propter tot tantaque mala. — Proprie πλούσιος ille dicitur, qui opibus terrenis abundat, Matt. XXVII. 57. Marc. XII. 41. (5). Respondet Hebr. עשיר Ps. XLV. 13. Ruth. III. 10. et כבד: gravis, i. e. dives Gen. XII. 2. — Metaphorice h. l. sumendum de eo, qui bona coelestia possidet, qualia sunt πίστις, ἔργα κακὰ et sim., quo sensu respondet כבד Exod. XXXIV. 6. Conf. Eph. II. 4. ὁ δὲ θεὸς πλουσιὸς ἂν ἐν ἐλέει. 1 Tim. VI. 17, 18. πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς. Jacob. II. 5. πλούσιος ἐν πίστει. Apoc. III. 17. ὅτι πλούσιος εἶμι. — His opibus, quae aurum et argentum superant, quas σῆς καὶ βρώσις οὐκ ἀφανίζει Matt. VI. 20. divites erant Smyrnaenses, quarum non poterat non fieri mentio.

(1) Vid. Millius, N. T. Rotterd. 1710. Tom. I. prolegomenor. p. 124. et Heinrichs. edit. Kopp. ad h. l.

(2) Hesychius, θλίψις i. q. στένωσις.

(3) Odyss. XV. 308.

(4) Odyss. XVI. 209.

(5) Ingeniose sane Eustathius, Comm. ad Homerum, hujus verbi etymologiam exponit πλοῦτον dicens πολύετον ἢ πολέετον, ἢ, τι ἐκ πολλῶν ἐτῶν ἐστὶ συνηγμένου.

καὶ τὴν βλασφημίαν. In summis malis reputandum mihi videtur, si pius ac probus quis maledictis afficiatur, quibus illius fama et aestimatio laedatur. — Hoc evenit Smyrnenſibus; et quidem eorum opera, qui sese Jehovahae cultores dicere haud dubitarent (𐤇𐤍𐤅𐤇 est proprie *populus*, a quo *Deus laudatur*; *populus Dei*: ni fallor, alludit auctor ad nominis *Ἰουδαῖος* originem, ut Paulus Rom. II. 28, 29.), atque vitam extollerent magna cum gloria religionem. Hanc vocem *βλασφημία* item usurparunt LXX Intt. pro 𐤇𐤍𐤅𐤇 Ezech. XXXV. 12. Conf. Matth. XV. 19. Eph. IV. 31. 1 Tim. VI. 4. Polybius Hist. XI. 4. πολλῆς ἀδοξίας πλήρη καὶ βλασφημίας.

καὶ οὐκ εἰσὶν κ. τ. ο. λ. — Kálsh. 1. vim habet particulae *tamen*, vid. vs. 2. — Hi autem calumniatores efficiebant veram *συναγωγὴν τοῦ σατανᾶ*, i. e. ingenio ad malevolentiam, maledicentiam et invidiam erant proni: idem fere exprimitur Joh. VIII. 44. ὁ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, cui opposita sunt, vs. 47. ὁ δὲ ἄν ἐκ τοῦ θεοῦ. — *Συναγωγὴ* significat omnem congregationem hominum vel populi, (conf. Polybius IV. 7. 6. et Strabo II. p. 177.); sive *ἀγορὰν* Homeri, sive *coetum* Judaeorum animadvertamus. — Hoc loco est societas hominum, qui Satanae sequuntur partes, uti apud Diogenem II. s. 129. de congregatione philosophorum ad conviviam usurpatur (1). Respicitur vero ad formulam Hebraicam, qua Israëlitae Num. XXXI. 16. 𐤇𐤍𐤅𐤇 𐤇𐤍𐤅𐤇 *συναγωγὴ κυρίου* dicuntur. Judaei autem, qui Christianos Smyrneses persequiebantur, erant *συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ*. „Ecclesia Veteris Testamenti τῆς συναγωγῆς potius, quam ἐκκλησίας nomine, tum Graecis interpretibus, tum Evangelistis et Apostolis, venire solet. — Titulum igitur Synagogae, quo superbiebant Judaei, Filius Dei convertit in probrum, quod nimirum colluvies ista regatur a Satana mendace, homicida, ut et blasphemus ab initio (2).” „Quod *βλασφημίας*, maledicentiae, criminationum reos arguit Judaeos Smyrneses, facile Johanni credimus, quanquam aequalium nemo suo eum testimonio fulciat, quod in illa monumentorum ex primo seculo penuria, mirum videri nemini potest. Nisi enim, quod parum probabile est, ingenium suum et mores adversus Christianos Smyrneses exuerint Judaei, Apostatarum eos et Turbonum nominibus suspectos ibi Christianos fecisse, credere licet, ut alibi ab iis factum esse legimus. Act. XIII. 50. (ubi de persecutione contra Paulum et Barnabam) c. XIV. 2. [contra fratres] V. 19. item, c. XVII. 5. 1 Thess. II. 14 sqq. (3).” Hujusmodi persecutionum, quas perpeti primi debuerunt Christiani, manifestum exhibet testimonium crudelissima Polycarpi mors (4).

Vs. 10. Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν ἰδοῦ, μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν εἰς Φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε καὶ ἔξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα ἡμερῶν γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς.

(1) Vid. *Schleusner Lexic. h. v.*

(2) Conf. *J. G. Kuttnerus*, Hypomnem. in N. T. Lips. 1780. p. 758.

(3) Vid. *Eichhorn* l. l. p. 86 seq.

(4) Vid. supra et *Eusebius Hist. l. l. c. 14.*

Nihil melius, quæ passurus es: ecce! Diabolus (quosdam) et vobis coniecit in carcerem, ut tentemini: et habebitis afflictionem decem dierum; esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ.

Pro βαλεῖν nonnulli ex auctoritate Codicis Alexand. aliorumque legunt βάλειν: Griesbachius, Heinrichsius, alii in textu retinent: leve est admodum, uti etiam διάβολος ἐξ ὑμῶν pro ἐξ ὑμῶν διάβολός.

ἐξ ὑμῶν. Saepius apud Graecos τις vel τινὰ subintelligi debet, quod et apud Hebraeos haud raro occurrit. Conf. 2 Reg. XI. 23. יהוה יעניב פה פני פני נאסיו *hiesyobiscum de servis Jehovæ* scil. תיבא aliquis.

καὶ ἐξετε θλιψιν. De usu verbi ἔχειν cum nomine vid. vs. 3. μηδὲν φοβού. κ. τ. λ. Animus Smyrnensibus additur ne metuerent, si mox tempestates, etiamsi graviores, quam huc usque tulissent, oborirentur.

Ἰδοὺ certitudinem rei indicat et excitat attentionem. Est adverbium demonstrativum ecce! pro quo Hebraei הנה et הנה, vide! — Ponitur maxime in initio, interdum media in oratione. Luc. XIII. 16. ἦν ἐδῆσεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ δυτὸ ἔτη. — Exhibet rem praesentem Luc. XXII. 38. XIX. 20. — manu significat, quod in praesenti est. Matth. XII. 47, 49. — Annunciat aliquid, quod adest, evenit, accidit, subito existit: ibid. vs. 16. quod admonendi vim excludit, ut nostro loco et vs. 22.

ὁ Διάβολος, primus omnium flagitiorum auctor et suasor. Hoc loco notat, τὴν συναγωγὴν τοῦ σατανᾶ, supra memoratam, vel religionis Christianae inimicos, uno verbo comprehensos, a quibus jam θλιψιν, καὶ πτωχείαν, καὶ βλασφημίαν perpessi fuerant, et mox in carcerem conjicerentur. — Judaeorum opinio, quidquid malitiosi nomine vel injuriarum notabatur, Διαβόλω ejusque operae tribui solebat: Johannes vero, villi in hac epistola diserte obloqui nolens, Smyrnensibus praedixit fore, ut brevi post a Satana majora, quam huc usque tulissent, iis inflingerentur mala. — Variis nominibus Diabolus describitur apud Johannem. Dicitur v. c. VIII. 44. ἀνθρωπόκτονος, XII. 31. ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, Apoc. II. 13. ὁ ἄρσενος τοῦ σατανᾶ, XII. 4. ὁ δράκων. 1 Joh. II. 13. eum vocat τὸν πονηρὸν. III. 8. formula occurrit ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν.

μέλλει βαλεῖν. Graeci verbo μέλλειν saepe utuntur, quando significare volunt, aliquid in eo esse, ut mox fiat, quo Latini saepe jam jam, vel brevi evenit habent, v. c. *Dies noctesque cogitandum, jamjamque esse moriendum* (1), vel,

Me miserum, quanti montes voluntur aquarum!

Jam jam tacturos sidera summa putes.

Quantae diducto subsidunt aequore valles!

Jam jam tacturas Tartara nigra putes. (2).

In

(1) Cicero Tusc. Quaest. I. c. 4.

(2) Ovidius Trist. I. eleg. 2. v. 20.

Futurum erat ut in vincula conjicerentur Smyrnenses, quo eorum fides exploraretur, et manifestum fieret, utrum Christo adhaererent, an vero facile eum ejusque doctrinam abnegarent. Haec enim sunt opera Diaboli, qui homines ad peccandum sollicitat, et ad prava irritat, 1 Cor. VII. 5. 1 Thess. III. 5. Hoc loco itaque speciatim est accipiendum de tentatione ad defectionem a religione Christiana. Conf. Jacob. I. 2, 3.

θλιψις, qua mox universi Smyrnenses essent premendi, eo gravior esset, quo brevior praediceretur.

- ἡμερῶν δέκα. Numerus, qui hic adhibetur, paucitatem in C. S. indicat: est absolutus et perfectus, atque nostro loco breve quoddam tempus notare videtur; de quo autem vehementer nonnulli dubitant (1). Verum obstant eorum sententiae plurima S. C. loca. Conf. 1 Sam. XXV. 38. Dan. I. 12. Amos VI. 9. — Veteres ab eodem hujus verbi sensu non sunt alieni, e. g. *decem dierum vix mihi est familia, i. e. res familiaris* (2).

γίνου πιστός, κ. τ. λ. Admonentur, ut constantiam atque fidem servant: ἄχρι θανάτου notat secundum optimos interpretes non *terminum vitae*, sed potius *gradum mali*, ut sensus sit: „*esto constans, ut, si necesse sit, mortem pro religione, quam profiteris, obire non recuses.*” Talis fuit Polycarpi fides.

καὶ δώσω σοι. — Καὶ h. l. rationem dat, quamobrem coronam sint accepturi, uti belgice dicimus: *wees getrouw en ik zal u, pro, dan zal ik u geven.* — Στέφανος τῆς ζωῆς est praemium felicitatis aeternae, quale Deus iis promisit, qui eum amant, Jacob. I. 12. — Imago desumpta est ab antiquorum ritu, qui victoribus in ludis gymnasticis coronam lauream, vel oliveam, et sarta, praemii loco tradere solebant. Imprimis hoc obtinuit in ludis Olympicis, ab Hercule institutis, in quibus, si quis gnaviter certasset, in quacunque palaestra, primum magna voce a praeconibus victor pronuntiari, deinde coronis honorari solebat (3). Verum non tantum Graeci Romanique, sed etiam Judaei (4) beatos in univ-
ersum coronis ornant, imprimis, qui, terrestri relicta palaestra, coelites evaserint. Tanchuma fol. 39. 4. „*angelus ducit animum, antequam in embryonem ingreditur, in paradisum, et ostendit ipsi justos, sedentes in gloria et coronas in capite ipsorum.*” — Talis autem corona erit ἀφάρτος, de qua Paulus loquitur 1 Cor. IX. 25. Christus, qui eam tamquam βραβεύτης aliquando est daturus, summam felicitatem et gloriam ea vult significare, quae saepius simpliciter ἡ ζωὴ dicitur. Matth. VII. 14. IX. 43, 45. Joh. V. 40. VI. 33.

Vs. 11.

(1) Grotius l. l. p. 361. Marckius l. l. p. 75.

(2) Terentius, Heaut. V. 1. 36. vid. Comment. ad h. l. ed. Westerhovii.

(3) Diodor. Siculus, de origine ludorum agens Hist. Lib. IV. p. 155. dicit de Hercule: *στεφάνην δὲ αὐτὸν (scil. ἀγῶνα) κατασκευάσεν, ὅτι καὶ αὐτὸς εὐηγγέτης ἐπὶ γένος τῶν ἀνθρώπων, οὐδένα μισθὸν λαβών.* Conf. Cicero, Epist. ad Famil. lib. V. epist. 12. ad Lucejum.

(4) Conf. Eichhornius l. l. p. 90.

§ 3.

EPISTOLA AD PERGAMENOS.

Urbis ejusque Ecclestae historia.

Pergamus vel *Pergamum* Asiae minoris fuit urbs, in regione Mysia, ad flumen Caicum, quod in Aegum mare defluit. *Strabo* eam metropolin illius ditionis dicit *ἐπιφανήν πόλιν, καὶ πολλὴν συνευτυχίσασαν χρόνον τοῖς Ἀτταλικοῖς βασιλεῦσι* (1). Non longo intervallo ab ea disstat *Smyrna*, a qua ad Boream vergit (2).

Condita ab Eumene, vel, ut alii volunt, ab Attalo, imprimis clara ac celebris fuit bibliotheca, quae Eumeni suam originem debuit, et ab Antonio sequentibus temporibus Cleopatras dono est data. Librorum 200 millia continebat, qui conscripti erant papyro quodam, e planta hujus nominis, quae in Aegypto habebatur, unde Pergameni eam accipere solebant, confecto. Cum vero *Ptolemaeus* eodem consilio ductus, in suo regno similem Bibliothecam condere studeret, et ob invidiam Pergamenis amplius usum papyri concedere nollet, hi aliud quoddam invenerunt, confectum ex animalium pellibus, quod multo melius iis inserviebat; quamobrem urbi datum est nomen *Pergami* (3). Tandem mortuo Attalo III. Philopatore, qui per testamentum, nullos habens liberos, Romanos bonorum suorum haeredes scripsit, urbs sub horum potestatem venit. Omnino de Pergamo legemerentur *Strabo*, qui accurate illius incrementa et prosperitatem sub Attalidis describit, et *Livius* (4) qui fusius leges refert, quibus pax est inita, Romanos inter et Antiochum M. ab his victum.

Supra (5) jam diximus Paulum Apostolum hasce regiones Euangelii luce collustrasse: hoc tamen de Pergamo ex illius temporis monumentis non constat. Lucas enim nullam in Actis facit ejus mentionem, neque Paulus in epistolis, licet de Troade loquatur, haud longe Pergamo disjacentem. Act. XVI. 11. XX. 6. et 2 Cor. II. 12. *ἔλθων δὲ εἰς τὴν Τρωάδα*. — Sed per conjecturam (6) assequi possumus, eodem tempore Pergameno Euangelii doctrinam accepisse, cum per totam Asiam commercium haberent magnum.

Primis Christianismi temporibus sedes erat Episcopi, qui Patriarchae Constantinopoli-

(1) Geogr. lib. XIII. pag. 428, 429.

(2) *Bachiene*, Heil. Geog. I. I. p. 737. Conf. *Hamelveld*, *Aardrykskunde des Bybels*, Tom. VI. p. 198.

(3) Conf. *Bachiene* I. I. p. 739. et auctores ab eo citati.

(4) Hist. lib. XXXVIII. c. 38. (5) Vid. §. 1.

(6) Conf. omnino *Vitringa* I. I. p. 87.

litano erat subditus. Splendida ejus cives pietatis dederunt documenta, quorum Eusebius (1) testis est fide dignus, dicens: „Aliorum praeterea, qui in urbe Asiae Pergamo sub idem tempus (h. e. Marco Aurelio imperante) martyrium passi sunt, acta etiamnum circumferuntur, Carpi videlicet, Papuli et cujusdam mulieris Agathonicae, qui post multas atque illustres fidei confessiones, glorioso exitu consummati sunt.”

Hodie urbs a Turcis occupata et Bergamo est dicta; licet vero plura etiamnum adsint indicia antiquae majestatis et luxus, licetque plurimi elegantiam illam antequam, ex rudibus perspicuam, cum admiratione contemplantur, Christianorum tamen sors est miserima; Turcae enim religionem quidem iis Christianam exercendi dederunt veniam, sed eos, pro suo more, haud leniter tractant.

Periodistarum sententia.

Secundum hos Pergamena haec epistola notat Ecclesiam Catholicam, quae ab eo inde tempore, quo Constantinus M. Religionem Christianam ab oppressione Gentilium vindicavit, usque ad inclinatum saeculum VII. viguit. Iis Πέργαμω sunt Alexandria, quae originem dedit disputationibus de divinitate Jesu cum Ario, qua in re, ut ita explicetur hujus epistolae sensus, nihil, quod videat Cl. Vitringa (2) inest difficultatis. Thronus enim Satanae ibi praecipue habebatur; cives quibusvis voluptatibus erant dediti, nec minus blasphemis, ita ut vera sint, quae Marialis de Aegyptiis dixit:

Nequitias tellus scit dare nulla magis (3).

Ex hac urbe provenerunt impurae Gnosticorum sententiae; dum contra alia etiam habebatur pars Christianorum, in quorum mores quadrabant: „retinuisti nomen meum, nec abnegasti fidem meam.” Et ita eodem modo, altera hypothesis post alteram e vago sumpta, omnem impendunt operam, ut gratum illum sensum propheticum constituent.

Epistolae expositio.

Vs. 12. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγᾶμῳ ἐκκλησίας γράψον· τὰδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν διστομόν, τὴν δεξιάν.

Et angelo Ecclesiae, quae Pergami est, scribe: Haec dicit, qui habet Gladium illum ancipitem, acutum illum.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ. Vid. vs. 1.

ῥομφαίαν. LXX Int. illud saepissime habent pro כרך Ps. LIX. 8. 2 Sam. III. 29. et Ezech. VI. 11. Est gladius major, oblongus (4) quali Thraces alique populi uti solebant.

(1) l. l. lib. IV. c. 15. in fine.

(2) l. l. p. 97.

(3) Epigr. lib. IV. epig. 42.

(4) Bretschneiderus in voce.

bânt. Idem occurrit Luc. II. 35. σοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται βρομφαία, ubi de dolore, quem Maria mater perpressura esset, est accipiendum. Conf. Ps. XXII. 21. — Non negligenda est vis pronomini τὴν bis repetiti: respicitur enim ad illam speciem, qua Christus Johanni apparuerat. Conf. I. 16.

τὴν διστομόν, τὴν ὀξεῖαν. Ex adjunctis apparet gladium illum esse *ancipitem*, quo ab *utraq; parte* vulneretur, eumque acutum. — Hac descriptione opus erat, quae epistolae praemitteretur, quia Jesus illa sistitur, non solum tamquam acer suae ecclesiae defensor, sed etiam severus iudex eorum, qui licet nomina dederint, officia tamen nulla praestent. Insolita profecto est effigies personae, cui gladius in labiis inhaereat; verum pro orientalium hieroglyphica loquendi ratione valde rei conveniens, prouti manifestum fit ex locis adductis. Praeterea tota haec imagine alludi videtur ad locum Num. XXII. 31. ubi Bileam, cujus sectatores in hac epistola memorantur, ab Angelo fugatus legitur, gladium vagina vacuum gerenti. Sub hac autem forma halitus, ex Jesu ore ensiformis exiens, est intelligendus, quo iram et futuram vindictam exprimeret. Prouti enim jam Jesaias de futuro Messia loquitur, ejusque verba flagella oris esse dicit Cap. XI. 4. Conf. XLIX. 2: et Apoc. XIX. 15., ita etiam scriptor epistolae ad Hebraeos IX. 12. *verbum Dei acutius* appellat *gladio ancipiti*. — Neque oratores et poetae hodierni talem imaginem respiciant; e pluribus unum habeo:

Es hat dich der Herr zum Helden gesetzt,

Und ein schneidendes Schwert in deinen Mund dir gegeben!

Nech leb! unser Gebein, das dein Rede getheilt hat (1).

Vs. 13. Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ καὶ κρατεῖς τὸ ἐνομό μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστὸς, ὃς ἀπεκτάθη παρ' ὑμῶν, ὅπου ὁ σάτανᾶς κατοικεῖ.

Novi iua opera, et ubi habites, ubi est thronus Satanas. Tamen retines nomen meum: et non abnegasti fidem meam, et in iis diebus, in quibus Antipas, fidelis ille mei testis, (vixit) qui interfestus est apud Vos, ubi Satanas habitat.

οἶδα τὰ ἔργα σου vid. vs. 2. τὰ ἔργα σου in nonnullis Codicibus non legitur, uti et in Vulgata.

καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς κ. τ. λ. Plurimi Codices probabilem h. l. omissionem habent (e. g. ἔζησεν vel ἐβίωσεν). Pro ἀντίπας nonnulli legunt ἀντίπας, ex constructione ἀντ' εἰπας.

καὶ ποῦ κατοικεῖς. κ. τ. λ. Pergamenorum conditio minime erat grata: in eorum epim societate Satanas suam habebat sedem, quod minime Jesum omniscium latebat.

Per illum θρόνον nonnulli intelligunt cultum Paganum, quem *Aesculapio*, *Apollinis* filio

Per-

(1) Graviter ita loquitur Nicodemus, Gamalielem laudans Pauli magistrum, postquam hic in Senatu apud Caipham acriter Christi causam propugnasset; *Klopstockii* Mess. lib. IV. vs. 242.

Pergameni praestabant, in cuius honorem templum magnificum extruxerant, ad quod tota Asia confluebat; ipse vero Deus specie draconis vel serpentis, eadem, qua Satanas proponitur, colebatur. Quod patet e *Tacito* (1), qui docet: „apud Pergamum Aesculapii „compertum asylum,” et ex *Herodiano* (2) qui de Caracalla dicit: ἠπέλθθη εἰς Πέργαμον τῆς Ἀσίας χρῆσασθαι βουλομένου θεραπεύειν τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Symbolice θρόνος n. l. notat *imperium, cultum*, simili modo, quo apud *Virgilium* de Junonis cultu dicitur:

Hic illius arma,

Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse (3) — —

καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομα μου. h. e. licet *Satanae* apud vos stabilitum sit imperium, tamen retines nomen meum, meaque doctrinae constanter adhaeres (4); nullis calamitatibus vel causis externis abductus de meo cultu remisisti (5).

καὶ οὐκ ἠρήσω τὴν πίστιν μου, καὶ. Haec addita sunt ab auctore, ut videtur, vel explanationis gratia eorum, quae modo dixerat, καὶ ὄνομα κ. τ. λ. vel e consueta ejus scribendi genere, de quo infra pluribus docebimus, est explicandum. Ultimum vero καὶ sensum corroborat, ut sit: *ne eo quidem tempore, quo* etc. — Πίστις h. l. notat *assensum*, qui Jesu doctrinae tribuitur. Conf. Act. XIII. 8. Itaque ἀρνεῖσθαι τὴν πίστιν dicuntur ii, qui fidem abnegant, ab eaque deficiunt.

Ἀντίπας. Quisnam hic fuerit ob historiae defectum non constat. Liquet vero ex hac epistola eum fuisse fidelem Christianum, pinique martyrem, qui pro Christi causa mortem obire haud dubitavit. *Grotius* putat eum interfectum esse a plebe, quam Sacerdotes Aesculapii in seditionem commoverant, in quali mortis periculo saepe Paulus versatus fuit. „In seris Graecorum monologiis dicitur hic Antipas passus sub Domitiano; fertur etiam in „bovem conjectus aeneum, quale tamen supplicium ignotum erat Romanis legibus, quae „etiam Pergami valebant (6).” *Eusebius* (7) nonnullos commemorans martyres, qui Pergami religionis causa sunt necati, addit: οἱ μετὰ πλείστας καὶ διακρηπεῖς ὁμολογίας ἐπίδοξως τετελειωμένοι εἰσιν.

μάρτυς LXX Int. pro Hebr. 79; dicitur quicumque testis, qui oculis rem aliquam viderit Act. X. 41. 1 Pet. V. 1. In Apocalypsi interdum usurpatur de *divinae mentis interprete*, de ipso Jesu I. 5. III 14. — N. l. est *confessor; martyr fidelis*. — Forsan illa omis-

siō,

(1) Annal. III. 62.

(2) C. IV. 4. 8.

(3) Aeneid. I. vs. 15.

(4) Vid. de constructione verbi κρατεῖν supra §. 1. vs. 1.

(5) Conf. quae infra in Parte Post. Cap. II. §. 6. dicimus de voce ὄνομα.

(6) Vid. *Rosenmullerus*, in Scholiis. l. l. p. 577. Cum vero in praemonendis monuerimus, Johannem Apocalypsin, e nostra quidem sententia, imperante Vespasiano scripsisse, minime Grotii verbis calculum adjiciendum putamus.

(7) Vid. supra in loco hujus epistolae historico.

sio, quam supra in hoc versu probabilem monuimus, non obtinet, si articulum $\delta\epsilon$ e postrema syllaba praecedentis πιστὸς huc irrepsisse ponamus; nullo enim supplemento indiget contexta oratio, ὁ μάρτυς — ἀπεκτάθη. — Repetitio illa ὅπου ὁ σατανᾶς κατοικεῖ est tautologia, quali Johannes saepe utitur.

Vs. 14. Ἄλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκεν τῷ βαλαὰμ βαλεῖν σκάνδαλλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόβυτα καὶ πορνεῦσαι.

Sed habeo contra te pauca; quod habeas illic, qui teneant doctrinam Balaāmi, qui docebat Balacum obijcere scandalum filiis Israël, ut ederent ea, quae idolis erant mactata, et scortarentur.

ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ. vid. vs. 4. ὀλίγα in epistola ad Ephesinos non legitur, unde liquet inter eos idololatriam et Nicolaitarum doctrinam magis viguisse, quam apud Pergamēnos.

ἐδίδασκε. Pro quo alii legunt ἐδίδαξε: pro τῷ alii τὸν, quia διδάσκειν apud Classicos semper construitur cum accusativo cum rei, tum personae: διδάσκειν τινά τι, latine, *docere aliquem aliquid*. Griesbachius vero retinuit τῷ propter vim Hebraismi *docere*, e. g. Job. XXI. 22. לַמֶּלֶךְ לְלֵהָא, altera autem lectio correctioni debetur, monente Bretschneidero in voce. Pro βαλεῖν Codex Alexandrinus exhibet βασιλεῖ, ut respondeat pronomini τῷ: sed si solus variat, parvi admodum, aut nullius est momenti (1).

Homines, qui hoc versu Bileamitarum nomine notantur, iidem videntur ac Nicolaitae, tum nomine, tum re. Balaam est hebraice בלעם, idem, quod Graecum Νικολάος, *victor populi*, compositum ex βλε and εμ. Respicitur autem ad historiam, quae Num. XXII. sqq. legitur. Quum Israëlitas, Mose duce, Aegyptum relinquentes, ad Moabitarum ditionem venissent, quae in finibus est Canaäniticae regionis, Balaäcus, Moabitarum rex, veniam iis dare noluit, suum ingrediendi regnum. Sed cum minor esset viribus, nec bono cum successu Mosi sese opponere potuisset, ad Bileamum confugit, famosum augurem vel potius praestigiatores, filium Beoris, e Mesopotamia oriundum, eum flagitans, ut Israëlitas diris devoreret, quum persuasum sibi haberet, omnia eventura fore, quaecunque iis imprecaretur Bileämus. Hic quum primum recusasset, admonitus ipsius Dei verbis, divinisque Angeli, a Deo missi, visis, tandem regi consilium dedit, ut ad ludos populares invitaret Israëlitas, qui maxima cum impudicitia et libidine in Idolorum cultu celebrari solebant, illumque admonuit, ut rem eo perducere conaretur, ut Israëlitas a Moabitarum uxoribus et filiabus ad omnia pellicerentur nefanda. Conf. Deut. XXIII. 4. Jos. XXIV. 9.

κρατοῦντες τὴν διδαχὴν. κ. τ. λ. Sunt igitur addicti doctrinae Bileamiticae. Langius (2) vertit διδαχὴν *exemplum*, metuens, ne forte quis opinaretur, h. l. *doctrinam*, i. e. systema quoddam, esse intelligendam; mihi vero, nisi tantummodo haec vox nimis pre-

(1) Vid. Heinrichs ad h. l. p. 153.

(2) l. l. p. 115, 116.

prematur, plurimis probantibus interpretibus, rite verti posse videtur *doctrina*. — Nonnulli ad illud ἐκεῖ, quod praecedit, adjectum habent παρὰ σοι: nimirum a librario interpositum, ut ἐκεῖ explicaret.

σκάνδαλον proprie est *offendiculum*, in quod pede aliquis impingit: ita Jesus dicitur symbolice Judaeis esse πέτρα σκάνδαλου Rom. IX. 33. 1 Pet. II. 7. Nostro loco notat omne id, quo quis in errorem ducatur, quod animum ita turbet, ut judicando erret, vel agendo peccet. Conf. Matth. XVIII. 7. Rom. XIV. 3. Phrasis tota significat: Israëlitis occasionem pellicem praebere, qua vehementer sollicitentur, ut grave committant peccatum, nominatim vero, ut de victimis idolorum edant et scortentur.

ἐνώπιον (ab ἐν et ὤψ *facies*) est accusativus, qui h. l. adverbialiter usurpatur, subintellecta praepositione κατὰ, et regit genitivum. Matthaeus et Marcus non habent; Johannes passim, Euang. XX. 30. 1 Joh. III. 22. 3 Joh. vs. 6. Lucas saepies, V. 25. VII. 47. XII. 9. In Apocalypsi non raro occurrit II. 25. IV. 10. VII. 15. XIX. 9. 27. 35. Conf. Rom. XIV. 22. ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, *vidente, sciente Deo: ad faciem, ante faciem, in conspectu*.

τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. υἱὸς hebr. בן, filius, a בנה *struxit, aedificavit*. In N. T. *posterii, descendentes*. Matth. I. 1. υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ vs. 20. Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ. — Τῶν Ἰσραήλ sunt igitur *posterii antiquorum Israëlitarum*, hinc ipsi *Israëlitae*, Matth. XXVII. 9. ἐν ἐπιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Act. VII. 23. V. 21. Hebr. VII. 5. οἱ υἱοὶ Λευὶ, *Levitae*. E graeca ratione nominari deberent *Ἰσραηλίται*, uti Rom. IX. 4. nam nepotes et caeteri posterii a Graecis non υἱοὶ sed ἐκγονοὶ dicuntur; verum etiam hoc in genere scriptores N. T. secuti sunt auctoritatem Hebraeorum, ut Deut. I. 3: מִשָּׁח אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבַר, i. e. *detulit Moses ad filios Israëlis* (1). Eodem modo Israëlitae dicuntur οἶκος vel λαὸς Ἰσραήλ. Nomen, quod gessit Jacobus Patriarcha Gen. XXXII. 29. erat quam maxime honorificum; quo non solum Israëlitarum 12 tribus Jacobi posterii appellabantur, Matth. XX. 28. Luc. XXI. 30. Marc. XII. 29. (scil. λαός) Act. VII. 42. Rom. IX. 27. sed etiam Judaeorum gens post exilium Matth. II. 6. 20. 21.

εἰδωλόθυτον notat *carnem e victimis paganorum residuam*: pingues enim animalium partes in sacrificium cremabantur; verum e carnibus residuis epulum instituebatur, ad quod amicos et cognatos invitaret solebant. Hoc flagitio sese inquinaverant Israëlitae, a Balaäco decepti, deos Moabitarum colendo.

πορνεῦσαι LXX Intt. pro זָבַח 1 Chron. XXV. 5. *scortari, fornicari*, quod item fecerant, e Moabitarum uxoribus seducti. Est vox haud raro in Apocalypsi obvia. Conf. vs. 20. XVII. 2. XVIII. 3. 9.

Vs. 15. Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδασχὴν τῶν Νικολαϊτῶν ὁμοίως.

ha

(3) Conf. *Lucasdenius* L. I. p. 104.

Ita et tu habes, qui doctrinam tenent Nicolaitarum similiter.

Grotius πλεονασμὸν h. l. observat in illo οὕτως et quod mox sequitur ὁμοίως: quod cum nonnullos offenderet, mutatum est in ὁ μισῶ, quod in Bengeliana recensione receptum. Verum si tale quid auctor dicere voluisset, certe ἦν μισῶ legeretur, scil. διδαχὴν, prouti vs. 6. scripserat ὁ μισῶ scil. τὰ ἔργα τῶν νικολαϊτῶν. Probatur autem his verbis τὴν διδαχὴν βαλαάμ eandem esse, quam Nicolaitae docebant. Conf. quae vs. 6. et 14. de hisce diximus.

Vs. 16. Μετανήσθου οὖν, εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαι σοι τάχῃ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ βομφαίᾳ τοῦ στόματός μου.

Resipisce igitur, sin minus, superveniam tibi cito, bellumque cum illis geram gladio oris mei.

Memorabilis h. l. habetur conversio verborum; initio enim sermo est ad certam quamdam personam, mox vero de plurimis agitur: unde novum nobis oritur argumentum, hasce epistolas partim ad Episcopum ecclesiae, partim ad Christianos, ejus curae commissos, pertinere.

μετανήσθου οὖν, κ. τ. λ. vid. vs. 5.

καὶ πολεμήσω. Nisi resipiscerent Pergameni, Jesus cito iis superventurus erat, ut vindictam sumeret et gravissime malignos puniret, quod h. l. exprimitur per πολεμεῖν, verbum conveniens imagini, sub qua h. l. Jesus describitur; βομφαίαν enim gerit. LXX Int. idem usurpant pro hebr. $\square\eta\eta$ vel pro $\square\eta$ Esth. VIII. 13. 1 Sam. XVIII. 25. — Mirum vero mihi non accideret, si talis locutio ad ipsam Pergamenorum conditionem esset accommodata, prouti supra jam monuimus; ut ita Jesum, strenuum militem Pergameni experirentur, quorum indoles valde bellicosa erat; nam Πέργαμος οὐχ ὄπλοις κλεινὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἴπποις (1). Severa autem hac specie procedere debebat Dominus, ne dicam, hoc eum decuisse; Pergameni enim detestandis sese dederant flagitiis; contra vero doctrina Euangelii ab omnibus partibus erat perfecta: nullas injurias, nulla nefanda admittebat: erat a Patre, a Sancto Jehova accepta, qui purior est oculis, quam ut videat malum. Habac. I. 13. — Tali praeterea opus erat admonitione, iis praesertim temporibus, quibus semina virtutis, a Jesu et Apostolis sparsa, mox ubi e terra prodirent, per aliorum nefariam institutionem, tritico adulterino similem, deprimebantur. Brevi enim post conditam religionem Christianam, uti supra jam vidimus, exstiterunt homines, qui Christiana libertate insolenter abusi, libidinosam vivendi rationem licitam esse et naturae legibus praescriptam docerent, atque cupiditate explenda carnis animorum salutem minime infringi dicerent. Cujus rei testis nobis est Eusebius (2), narrans Cerinthum, ἐχθρὸν ὑπάρχοντα ταῖς γραφαῖς τοῦ θεοῦ, mille annorum spatium ali-

(1) Vid. Diogenes Laërtius, Arcesilio IV. 30. Conf. Rosenmullerus ad h. l.

(2) I. l. lib. II.

quando fore, docuisse, quod in nuptialibus festis transageretur, ut eo facilius homines imperitos deciperet. — Petrus de ejusmodi hominibus agit, Epist. 2. c. II. 12. 14. 18. 20. tamquam de bestiis, ratione haud praeditis, pronis, ac ventri obedientibus, naturam sequentibus, et ὀφθαλμοὺς ἔχουσι μέστους μοιχαλίδος (1).

Vs. 17. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τι τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: vincenti dabo de Manna illa occulta, et dabo ei tesseram albam, et in tessera novum nomen inscriptum, quod nemo intelligit, nisi qui accipit.

Ὁ ἔχων οὖς κ. τ. λ. vid. vs. 7. — Ad illa δώσω αὐτῷ nonnulli adjuncta habent Φαγεῖν ἀπὸ, quae lectio licet plenior, minime tamen praefenda, neque a Millio Proleg. § 508.

Wetstenio, Griesbachio probatur. Si enim auctor addidisset Φαγεῖν, certe illud constructum legeremus cum praepositione ἐκ, prouti legitur vs. 7. ἐκ τοῦ ξύλου, quamobrem a librario perspicuitatis causa interpositum videtur. — Subintelligenda vero est particula τὶ vel Φαγεῖν τι, nisi illud τοῦ mutetur in τὸ et κεκρυμμένου in κερυμμένον.

Ingrata enim est lectio διδόναι τι τινός, sin vero Φαγεῖν τι subintelligatur, salva est dictio: hoc enim verbum ubivis in N. T., ubi praepositio desideratur, cum accusativo est positum. Conf. Matth. VI. 25. 31. Luc. XIV. 1. 15. Marc. II. 26. 1 Cor. XI. 20. et in hac etiam epistola vs. 14. Φαγεῖν εἰδωλόθута.

— Praepositio ἐπὶ, quod mox sequitur, cum accusativo est posita: sed vehementer dubito, num hoc bene sit graecum: equidem, quo sensu hic occurrit, genitivo jungerem, uti Matth. VI. 19. μὴ θησαυρίζετε — ἐπὶ τῆς γῆς. IX. 2. ἐπὶ κλίβης βεβλημένου. Marc. VIII. 4. XIV. 51. Joh. XX. 7. Apoc. X. 1.: et apud

Classicos ἐπὶ ξένης (2), ἐπὶ στρατιᾶς (3).

τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου. Promittitur Pergamenis μάννα, quae occulta est. Quod ad rem attinet ipsam, haec promissio fere eodem redit, quo illa, quae Ephesinis est facta. Quicumque ex iis vicerint, beatitudinem aeternam nacturi, eaque fructuri dicuntur, sub imagine epuli iis proposita.

Respicitur vero ad historiam hujus fructus, a Mose descriptam Exod. XVI. quo Israëlitae, per 40 annos, cibi quotidiani instar fuerunt usi. Ejus praestantia describitur Ps. CV. 40. **לחם שמים** panis coelestis, et Ps. LXXVIII. 24. **לחם אבירים** frumentum coeleste, vs. 25. **לחם אבירים** i. e. panis robustorum, i. e. potentiorum regum. — Quod vero hac in re paullo difficilius est, observatur in illo κεκρυμμένου.

Quum, scilicet, Israëlitae per 40 annos in deserto a Jehova hoc cibo condonarentur, Moses a Deo benignissimo mandatum accepit, ut urnam illo impleret, eamque ad

At-

(1) His comparari possunt ejusmodi homines, de quibus Sallustius in initio loquitur. (2)

(2) Xenophon de Rep. Laced. XIV. 4. (3) Ibid. XIII. 1. Conf. Polyb. XXI. 8. 13.

Arcam foederis in intimo Sanctuario collocaret, ne Israëliitarum plebs, cui lege interdictum erat illud intrare, eam cerneret; collocando vero ibi fuit eo imprimis consilio, ut in memoriam revocaretur posteris, quantis beneficiis Deus semper se benignissimum in Israëliitas praestitisset. Exod. XVI. 32 — 35.) Haec autem arca, una cum urna, mannam continente, a Jeremia, uti fama fert, est abscondita eo tempore, quo expugnatio Nebucadnezaris urbi immineret; sed aliquando, tempore Messiae, denuo in lucem protrahenda foret, una cum *vasculo olei Secerdotalis et baculo Aarons*. Manna autem illa destinata ferebatur justis in seculo futuro; *nam quicumque credit, dignus est, qui illam comedat; qui vero non credit, non videbit rivulos et torrentes mellis et lactis.* (1). — Ita Pergameni invitari videntur a Messia ad epulum, in coelis celebrandum, oppositum idolothutis, a quibus abstinendum erat. — Non raro hac epuli comparatione felicitas coelestis depingitur, Jes. XXV. 6. Matth. VIII. 21. Apoc. III. 20. XIX. 9. — Symbolice vero significatur (ea felicitas coelestis, quae pius animi bona accepturus sit, quae nullus percepit, quaeque non nisi piis destinata sunt Christi cultoribus.) (2). — Alii sunt, qui nullam symbolicam explicationem admittentes, ad ipsum Mannaenomen et notionem hinc respici velint. Concedunt nempe, vocem *κεκρυμμένου* ideo esse additam, quod Israëlitae, quum mane, tentoriis relictis, fructum ubique in agris dispersum viderent, illumque, jubente Mose, corraderent, attoniti se invicem rogassent: *quid est hoc?* (hebraice *מָה*) et ab illo rogatum nomen huic cibo dedissent. (3). Sed vereor, ne magis acumini ingenii talis sit tribuenda explicatio, quam quidem proxima veritati habenda: praeterea jam vidimus, haud raro in his 7 epistolis hoc illudve, in Israëliitarum historia notissimum, breviter attingi. Conf. dicta ad vs. 7. 14.

καὶ δόσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν. — *ψῆφος* est *calculus*, *lapillus* in specie nonnulli h. l. *resseram* significari volunt, quali veteres in sortibus uterentur, eique nomen sortientis inscriberent (4): significat etiam *lapillum*, vel *nigrum*, vel *album*, quo in *affirmando* et *negando*, in *absolvendo* et *condemnando* antiquissimi Graeci, imprimis Athenienses, uti sunt, tamquam *calculo*, quo *suffragium* ferretur, unde *ψηφίζεσθαι* *decernere*; e. g. *ψηφὸν προσέβημετα ἐναντίαν ὑμῖν*. (5). Haud aliena videtur opinio eorum, qui statuunt h. l. animadverti morem, quo Orientales, Satrapae v. c. vel alii viri principes, novum munus aggredientes, anulum vel aliud quoddam ornamentum a regibus accipere solerent,

(1.) *Eichhornius* l. l. p. 103, 104. Conf. *Cl. Klinkenberg* l. l. p. 120, 121.

(2.) Hanc sententiam uberius exposuit ac defendit doctiss. *P. L. Biermannus* in disput. de *Manna recondita ejusque ministerio* p. 12. Breae 1723.

(3.) Vid. *Vener. de Haas* l. l. p. 265.

(4.) *Schleusnerus* in voce.

(5.) *Thucydides*, I. 40. *ibid.*, III. c. 82. Conf. *Xenoph. Hist. Gr.* II. 3. 21. *Aelianus* V. H. II. 19. V. 12. 17. XIV. 3.

cui insculptum erat novum nomen, novumque munus vel dignitas (1). Cujus rei praesidium quaeritur in historia Josephi, Gen. XLI. 42. 45., a Pharaone annulum accipientis, novumque nomen, פנא פנא, eodem tempore, quo sub ejus moderamine Aegyptum administrare coepit. — Nobis vero, honorem animadvertentibus, cujus causa h. l. danda esse dicatur tessera, praeplacet *Arcthae* (2), *Grotii*, *Hammondi*, *Rosenmulleri*, *Klinkenbergii* sententia, qui putant, illos eam accepturos, qui in certamine vicerint, quale Christianorum vita in hisce epistolis proponitur. Scilicet, qui in certaminibus Graecorum Olympiis, vel privatis, uti et in Romanorum ludis secularibus a praecone victores renuntiabantur, honoris tesseram e manibus βραβεύτων vel ἀγωνοθέτων vel ἀθλοθέτων [qui latine *magistri ludorum gymnycorum* vel *magistri certamini praepositi* dicebantur (3)] accipiebant (4). Simul iis jus conferebatur, ut epulis publicis, ad perpetuam vitae sustentationem, adesse possent. — Itaque, si nostrum locum rite interpretari velimus, verborum sensus huc redire mihi videtur: *qui vicerit, aliquando, coelestibus gaudiis in aeternum fruendus est, ac coelestem nactus sedem.* — Aditum ad tale epulum ipse Christus expressit Matth. XXV. 23. εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου (5). — Altera igitur sententia ut rejiciatur necesse est, scil. illa, qua veterum usus notetur, secundum quem principes sortiendi eligebantur. Nam in nostri loci verbis nihil inest, quod inde tale quid efficere studeremus, quam legatur: *ego illi dabo, mihi provincia erit commissa, victorem quemcumque coronandi* (6).

λευκή dicitur ψῆφος, ad rite ejus candorem et praestantiam exprimentam, quali epithetores fere omnes divinae ornantur. e. g. vestes coelicalarum candidae dicuntur, Apoc. XIX. 14. βυσσίδων λευκῶν καθάρων. VI. 2. ἵππος λευκός, quali duces in proelio, vel in triumpho vehabantur (7). Matth. XVII. 2. τὰ δὲ τριαντὰ αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. XXVIII. 3. λευκὸν ὡσεὶ χιτῶν. Joh. XX. 12. ἐν λευκοῖς.

(1) Vid. Vener. v. d. Broek l. 1. p. 181.

(2) Cujus verba refert *Vitringa* l. 1. p. 93, digna quae a nobis referantur: τοῦτο δὲ τὴν λευκὴν ψῆφον, τὴν ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ τοῖς σταδίοις ἀγωνισμένων γνῆριμον οὖσαν, τοῖς νικῶσι παρεχομένην, ἐνδιῶτα τέθεικεν.

(3) *Suetonius* in vit. Neronis, p. m. 236.

(4) Conf. *Lamb. Bos*, *Antiq. Graec.*, p. 84. Lips. 1760.

(5) *Hesychius* in Lexic. ex edit. Joh. Alberti Lugd. Bat. 1746. vol. I. p. 457. dicit: λευκή ψῆφος παροιμία ἐπὶ τῶν εὐδαιμόνως ζήτων. Conf. *Pindarus* Olymp. VII. 159, ἐν Μεγαρίσῳ ἔ' οὐχ ἔτερον λεβίνα ψῆφος ἔχει λόγον. Vid. Scholia in hunc locum, ex edit. Heynii, Vol. II. P. I. p. 346 seq. Lips. 1817.

(6) Vid. Venerand. *Wildschut*, in opere laudato p. 128.

(7) Conf. *Ovidius* de Arte Am. I. 214. Propert. IV. 1. 32. *Phaenias* in Camill. p. 132. et *Servius* ad Aeneid. IV. 343.

καὶ ἐπὶ τῆν ψῆφον κ. τ. λ. De nomine, quod tesserae insculptum erit, item magno-
 perè disputatur. Plurimi observarunt (1) accipiendum esse de nomine filii Dei, quia
 vera vis et potestas, quae latet in nomine illo, demum ab electis cognoscenda est post
 hujus vitae luctam. Sed locus, qui desumptus est e Jes. LXII. 2. LXV. 15. notat no-
 men eximium, titulum praeclarum, idem illud, quod in fronte piorum expressum legi-
 tur Apoc. XV. 1. τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Ἀρνίου: quale ignotum nomen Imperator etiam
 est habiturus c. XIX. 12. Conf. 1 Joh. III. 1. Indicatur illo nomine, tesserae insculp-
 to, victorem sanctum esse θεῶ καὶ ἀρνίῳ. — Tota promissio proponit felicitatem incogni-
 tam, et honorem a nullo perceptum, μάννα κεκρυμμένον et ὄνομα καινόν.

§ 4.

EPISTOLA AD THYATIRENOS.

Urbis ejusque ecclesiae historia.

Thyatira olim urbs fuerunt in extremis Mysiae finibus sita, uti auctor est Strabo (2)
 ἢ Μυσῶν ἐσχάτην τινὲς φάσι, quamvis Ptolemaeus et Stephanus eam Lydicae ditioni ad-
 judicent. Plinius (3) eam Lyco flumine allui refert, distincto ab illo notissimo, qui
 influit in Maeandrum. Non procul distant Pergamo, monente Smitho (4) qui suo tem-
 pore a Turcis, ac paucis Christianis urbem inhabitatam narrat, a quibus Ak-hisar, i. e.
 album castrum nuncupatur, quod nomen et hodie obtinet.
 Hujus urbis, quae teste Plinio l. l. parum fuit celebris, pauca exstant monumenta.
 Lucas Apostolus ejus mentionem facit Act. XVI. 14, ubi de Lydia πορφυροπώλει, e civitate
 Thyatirenorum oriunda, agit. Nimirum hac in urbe, si doctorum argumentis fidem non
 denegemus, ars purpurae tingendae maxime viguit, qua de re plura exhibet Wolfius (5)
 et Altmannus (6) qui inscriptionem affert Graecam, qua suam tueri conetur sententiam.
 Haec vero inscriptio exstat apud Sponium (7) et Thyatiris reperta est, in qua οὐ βαφεῖς,
 i. e. tinctores seu purpurarii commemorantur. Addit quoque, Lydiam πορφυροπώλιον
 non ipsam tingendae purpurae artem coluisse, sed ex ea vendenda lucrum fecisse,
 more mercantium, imprimis apud Judaeos recepto, varias regiones mercaturae causa
 obeuntem.

Uti

(1) Vld. Grotius, Coecejus, et Vitringa, ad h. l.
 (2) Lib. XIII. p. 430. (3) Hist. Nat. lib. V. c. 29.
 (4) Not. Eccles. As. p. 16. 17.
 (5) In Curis Philolog. Tom. III. p. 1239. 1240. ad Act. XVI. 14.
 (6) Class. V. p. 637. (7) In Miscell. Erud. Antiq. Sect. III. n. 93.

Uti ceterae ecclesiae, de quibus jam egimus, ita et Thyatirenorum a Paulo, vel a quodam suis in itineribus socio, fundata videtur. Fuerunt, qui dicerent, eo tempore quo haec scripta sunt, non affuisse hanc ecclesiam, imprimis, qui Johannis scripta, Evangelium, Apocalypsin, alia, rejecerunt; his vero *Epiphantius* (1), qui in fine saeculi II. vel ineunte III. vixit, respondet, eam omnino affuisse aetate Apostolorum, et licet post eorum mortem, i. e. ineunte saeculo II. a Cataphrygibus et Alogis secundum Johannem vaticinium deleta sit, illaque conditione aliquamdiu permanserit, post 112 annos eodem loco esse restitutam et maximopere floruisse; quibus *Grotius* (2) addit eam constituisse non e Gentilibus sed ex Judaeis, prouti Thessalonicam ante Pauli adventum. — Nonnulli dicunt (3) hanc urbem olim *Pelopiam* et *Eshippam* fuisse appellatam; postea vero nomen *Thyatirorum* accepisse, quasi *θυγατῆρα*, a Seleuco, ob laetum filiae natae nuntium.

Quis hujus ecclesiae antistes fuerit, quo tempore haec ei data est epistola, non satis constat; alii conjiciunt Carpum, S. Irenaeum alii. — Thyatireni ipsi in epistola quam maxime laudantur ob suum amorem, cultum, fidem, patientiam, alia; verum inerant etiam coetui, qui blandis exemplis pios seducere vellent, in quibus praecipue notantur, qui Jesabelis doctrinae adhaerent. Hanc ob rem admonuit eos Jesus, caverent, ne hi majorem in eos vim exerceant: quo factum est ut hisce virtutibus tunc temporis ac diu etiam post, inter Lydiae urbes episcopales maxime floreret; easque ita servavit, ut Christianismus ad hunc usque diem ibi ἀκμὴν suam retineat (4).

Periodistarum sententia.

Hi in hac epistola ecclesiae Christianae quartam animadvertere volunt aetatem, quae fuit ab inclinato saeculo VIII, i. e., a Caroli Magni temporibus usque ad saeculum XII, sive ad ortos Waldenses, quo tempore Anti-Christus in ruinam vergere et Christiani puriores se ab ecclesia Romana separare inceperunt (5).

Epistolae Expositio.

Vs. 18. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν θυατείροις ἐκκλησίας γράφου: τὰδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὃ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρός, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ.

Et angelo ecclesiae, quae est Thyatiris, scribe: haec dicit filius Dei, qui habet oculos suos, ut flammam ignis, et pedes ejus similes (sunt) chalcolibano.

(1) In Alogis Haeret. Lib. I.

(2) l. l. p. 953.

(3) *Marckius* l. l. p. 92. *Plinius* l. l.

(4) Vid. Berigien van het Nederl. Zendel.-Genoots. 1816. No. 7. p. 120.

(5) Vid. *Viringa* l. l. pag. 112. qui *Brightmanni*, *Hoffmanni* et *Cocceji*, inter se discrepantium, sententias profert.

καὶ τῶ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. vs. 1.

Variant nonnulli in verbo *θυατέρους*, *θυατέρους*, *διατέρη*, *θυατέρης*, *θυατέρων*, quod parvi omnino est momenti.

αὐτοῦ pro relativo *ὅς*, uti in Euangelio XV. 5. *κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει*, et Apoc. XVII. 2. 1 Cor. VIII. 6. (1).

Ἡ δὲ λέγει δ' οὐδὲ τοῦ θεοῦ. In singulis epistolis Jesus alia atque alia forma procedit, fere semper ad internam ecclesiarum conditionem accommodata. Hoc loco notatur tamquam *Filius Dei*, quam ob magnificentissimam notionem maxima ei est habenda reverentia, ejusque verba singulari animi-attentione sunt audienda, quum prae omnibus, qui umquam Dei filii nominati fuerint, maximopere emineat, quin et arctissima Deum inter et illum existet relatio, quam non nisi verbis *Patris ac Filii* exprimere possumus. „*Cuiusnam enim angelorum unquam dixit (Deus) „tu meus es filius: ego tibi ero pater, tu mihi filius esto.*” Hebr. I. 5. Rom. VIII. 32., quo nomine sexcenties in N. T. appellatur Jesus; in primis ab Apostolo Johanne. Conf. Euang. I. 18. 34. 50. III. 16. 17. 18. V. 25. IX. 35. X. 36. XI. 4. 27. XVII. 1. XIX. 7. XX. 31. 1 Joh. I. 3. 7. III. 8. 23. IV. 9. 10. 14. 15. V. 5. 9. 10. 11. 12. 13. 20. 2 Joh. 3. Ejusmodi ubivis in hac epistola prodians, Dei potestate est instructus, neque ejus omniscientia destitutus, *cum renes et corda perscrutetur*; atque aliquando eam sit daturus potentiam victori, qua ipse fruitur apud Deum (2).

ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς κ. τ. λ. Hisce describitur Jesus ab augustissima illa forma, qua Johanni Jesus apparuerat cap. I. 14. 15. Locus e Dan. X. 6. sumtus: *ועיניו כלפידי אש* et oculi ejus sicut facies ignis. Notat locus noster mentis et ingenii vim: sunt enim oculi *ἀγάλματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῆ* ita Christus omnia, etiam intima, pervidet. Hebr. IV. 13. *πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχλισμένα τῷ ὀφθαλμῷ αὐτοῦ.* — Simili modo oculi iracundiam animi produnt: *ὅσοι δὲ οἱ πύρι λαμπερόντι εἰσὶν* (3).

καὶ οἱ πόδες κ. τ. λ. Vox *χαλκολίβανος* dubiae est interpretationis: videtur esse composita e *χαλκός* et hebr. *לבן* *albus* fuit, quod in Hiphal transitive *album* facio, tropice *expurgo* et intransitive *albus* sum, *expurgatus* sum significat. Ita est *aes album*, *purgatum*, *nitens* et in hoc nexu *aes candens*: *χαλκολίβανον εἶδος ἡλεκτροῦ τιμιώτερον χρυσοῦ* ἔστι δὲ τὸ ἡλεκτρον ἀλλότυπον χρυσοῦ μεμιγμένον ὑεῶν καὶ λίθων (4). Hoc epitheto Jesus notatur tanquam potentissimus, nullis limitibus circumscriptam habens potestatem, aeneis pedibus expressam, ut hostes conculcet. Symbolica specie prodit tanquam *judex augustus*, *omniscius*, *potens* et *severus*.

Vs. 19°

(1) Vid. infra, Part. II. Cap. II. § 6.

(2) Vid. omnia Vener. de Haas l. l. p. 277. ubi in nota uberius hanc rem exponit.

(3) Homer. Iliad. I. vs. 104.

(4) Suidasi. Conf. Bretschneiderus in voce et Wetstenius l. l. p. 752. ad cap. I. 15.

Vs. 19. Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν ὑπομονὴν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων.

Novi tua opera, et amorem, et fidem, et ministerium, et patientiam tuam, et opera tua, postrema primis meliora.

οἶδα σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἀγάπην vid. 2. 4. — ἀγάπη non est *charitas*, sed ἀγάπη Χριστοῦ· Πίστις est *fides* illa sincera, in Deo et Jesu reposita: διακονία est *ministerium*, vel *cura beneficiorum* erga pauperes, hospites, aegrotos, omnesque miseros, inter quos ἐλεημοσύνης dona distribuuntur. 2 Cor. VIII. 4. IX. 1. 12. 13. quae distributionis cura primis temporibus coetuum antistitibus erat demandata. vidd. dicta ad vs. 1. — ὑπομονὴ est *patientia*, *constantia*, in qua, licet ad deficiendum tentarentur, in calamitatibus adeo magnis perferendis, permanserant Thyatireni.

καὶ τὰ ἔργα σου est repetitio, epistolarum auctori haud insolita, nec non aliquam vim habens.

τὰ ἔσχατα κ. τ. λ. Hoc notat, Thyatirenos pios in dies profecisse in melius: Ephesini contra a primo amore defecerant. — τὰ ἔσχατα h. l. substantive sumitur, et significat recentiore[m] moralem conditionem. Matt. XII. 45. Luc. XI. 26. — Πλείων est *melior*, *praestantior*, quo sensu saepius occurrit Matt. VI. 25. XII. 41. πλείου Ἰουᾶ ὄδου. 42. Luc. XI. 31. 32: oppositum huic verbo est *χείρων* Matt. XII. 45. — Nonnulli variant in hujus commatis lectione alii legunt καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν; alii addunt ad illud τὰ ἔσχατα particulam καὶ, quam Griesbachius merito aufert, cum rite oppositio haberi possit eorum, quae praecedunt τὰ ἔργα σου.

Vs. 20. Ἄλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι ἀφείς τὴν γυναῖκα σου Ἰεζάβελ, ἣ λέγουσα ἑαυτὴν προφῆτιν, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα.

Sed habeo adversus te, quod sinas uxorem illam tuam Jesabelem, quae dicit se ipsam Prophetissam, et docet et seducit meos servos, ut scortentur et edant idolothyta.

Vocabulum ἄλλω a nonnullis additur post κατὰ σοῦ, sed in optimis iisque plurimis Codicibus non legitur; eorundem auctoritate legimus ἀφείς pro ἔως. Multi quoque pronomen σοῦ post γυναῖκα ponunt, probantibus Grotio, Griesbachio, aliis. Inter quos etiam Venerand. *Wildschuttius* (1) qui, secundum optimorum interpretum sententias hanc lectionem probabilem dicens; addit, Johannem, nisi vera esset lectio, profecto scripturum fuisse: „haec habeo adversus te, nonnullos in coetu haberi, qui Jesabelis doctrinam tenent.“ prouti dixerat de Bileamo vs. 14. Quod si sumamus, non video, quidni illam foeminam ipsius antistitis uxorem diceremus; et epistolam partim acciperemus ad antistitem, partim ad ceteros pertinentem Thyatirenos; praeterea cum oratio vs. 24. ad plures, eosque prorsus alios convertatur, ὑμῶν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς κ. τ. λ. (2).

Legitur Ἰεζάβελ. et Ἰεζαβήλ, quod levius est: Alexandrina lectio ἣ λέγουσα pro τὴν λέ-

(1) l. l. p. 155.

(2) Conf. *Heinrichs* l. l. p. 158.

γούσαν praeferenda videtur: *et*, quia nova veluti periodo de Jesabele loqui videtur auctor ac majorem vim habet, *et*, quia haud aliena est a Johannis scribendi genere, in hisce epistolis obvio (1).

ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ. vid. vs. 4. Prouti in Ephesinis, ita etiam in Thyatirenis, grave quoddam erat vitium, quod in ecclesiam irrepserat.

ἀφιείς pro ἔφεης varias habet significaciones: *sinas*, *permittas*, *patiaris*, uti Matt. XIII. 30. ἀφετε συναυξάνεσθαι ἀμφοτέρα (scil. ζιζάνια et καλὸν σπέρμα) et Joh. XI. 48. εἰάν ἀφᾶμεν αὐτὸν οὕτως, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Respondet Hebraeorum פנייה 2 Sam. XVI. 11. item Exod. XXXII. 10. ubi LXX Interpr. habent ἔατόν με.

ἡ λέγουσα ἑαυτὴν est casus rectus pro obliquo, Johanni perquam familiaris. Conf. vs. e. 9. et alibi. Πρόφητις notat mulierem, quae divino numine afflata, futura praedicit. Sic in versione Alexandrina legitur pro פרוֹפֵטִיָּה 2 Reg. XXII. 14. de prophetissa *Hulda*. Conf. 2 Chron. XXXIV. 22. Jes. VIII. 3.

πλανᾶω h. l. metaphorice notat: a *veritate seduco*, *in errorem induco*, *fallo*. Joh. VII. 12. ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον. ibid. vs. 47. 1 Joh. I. 8. ἑαυτοῦς πλανῶμεν. II. 26. περὶ τῶν πλανῶντων ὑμᾶς. ibid. III. 7. Apoc. XIII. 14. XVIII. 23. XX. 20. Moschus (2) κῆν πῶτ' ἴδης κλαίοντα, Φωλάσσεο μὴ σε πλανήσῃ. *Arrianus* (3) ὅπου πάντες ἀνθρώποι πλανῶμεθα τοὺς ἐμοὺς δούλους. Sunt ii, quos Christus Evangelii doctores et Ecclesiae rectores constituerat, uti Col. IV. 12. 2 Tim. II. 24. Apoc. I. 1. Hoc nomine gaudebant Apostoli, quod ut gererent, omnia illo minora habuerunt. Ita in nonnullis epistolis Paulinis legimus, Apostolum salutem dare ecclesiis, tamquam δούλον τοῦ χριστοῦ. Philip. I. 10. Rom. I. 1. Tit. I. 1. conf. Jacob. I. 1. ita etiam Prophetae, Apoc. X. 7. XI. 18. XV. 3. δούλοι θεοῦ, ministri dei, i. e. *divinae voluntatis* nuncupantur. Eodem sensu in V. T. fórmula יהוה יךך haud raro usurpatur de Mose Exod. XIV. 31. Num. XII. 7. Jos. I. 1. de Josua. Judd. II. 8. (4).

Imago, quae hac sectione exponitur, desumpta videtur ex historia Jesabelis, libidinosae filiae Ethbaälis, regis Sidoniae, quam Achab, crudelis Israëliitarum rex, uxorem duxerat. 1 Reg. XVI. 31. Haec libidinosi moribus imbuta, detestando ducebatur animi impetu, veram Jehovah religionem evertendi et idololatriam promovendi. Quod ut consequeretur, omnibus operam dedit artificii: sed imprimis saevit in prophetas, quos necari jussit 1 Reg. XVIII. 13. Ita rem eo perduxit, ut Israëlitae diu haesitent, utrum Jehovah, an vero Baäl, quam Jesabel profitebatur, verus esset Deus. Vid. XVIII. 21. Eam ipsam fuisse prophetissam, vel saltem mulierem, quae nefandis artibus, v. c. ma-

(1) Vid. infra Part. II. Cap. II. § 6.

(2) Idyll. I. 25.

(3) Dissert. Epicr. II. cap. 7.

(4) Conf. *Vriemoet* Annot. ad dicta classica V. T. Tom. I. p. 99. Tom. II. p. 165.

chinationibus, deprecationibus studeret, liquet e 2 Reg. IX. 22. — Symbolice itaque haec historia, quam breviter exposuimus, nostro loco est accipienda, simili modo, quo vs. 6 et 14.

Primis Christianismi temporibus non solum viri munera in ecclesiis gerebant, sed et mulieres docebant, saltem docuisse videntur. Act. XXI. 8, 9. Insequenti tempore, post Apostolorum obitum, mulieres publicis muneribus fungebantur et nominatim *Diaconissae* dicebantur. Nostro quidem loco de tali Diaconissa nihil legitur, sed ex eo tamen efficere possumus, mulierem quandam (vid. supra) eamque libidinosam, ac ob morum indolisque pravitatem, cum antiqua illa Jesabele comparandam, Thyatiris fuisse, quae diceret, i. e. *dolose simularet* (1), se esse prophetissam, ut eo melius consilia sua maligna persequi posset. Scilicet volebat idololatriae restitutionem; ad quod propositum perficiendum pessum dari debebat religio Christiana: imbuta Gnosticismo, in ejusque placitis erudita, omnibus voluptatibus lubenter habenas esse immittendas docebat, idque callide! quo nimirum corporis viribus imminuendis, animus eo majores acquirere posset. Nimirum omnes Thyatirenos Christianos seducere conata est, sed inprimis dolosa sua tetendit retia in Euangelii doctores, ut, si hosce cepisset, eo facilius omnia sua consilia obtineret (2). — Quod autem hanc mulierem ferrent, permetterentque Thyatireni, ut talia edoceret, aegre tulit Ecclesiae Dominus, qui, omnia providens, magna imminere videbat Ecclesiae pericula, quam ob piam ac fidelem indolem tantopere amabat. Admonebantur igitur a Christo, ut huic doctrinae sese opponerent, ipsamque Jesabelem istam e coetu ejicerent.

Vs. 21. Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ, καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς.

Et dedi illi tempus, ut resipisceret; et non vult (noluit) resipiscere a scortatione sua.

χρόνον δοῦναι est *spatium et moram concedere* (3). καὶ h. l. vim habet τοῦ tamen, pro quo saepe occurrit, more Hebraeorum לך Jer. XVI. 4. Hos. II. 14. (4). — Auctoritate plurimorum et optimorum Codicum post ἵνα μεταν. legendum est καὶ οὐ θέλει κ. τ. λ. quamvis *Vitringa* aliam lectionem praeferre videatur, nihil vero de ea prodens. Nonnulli legunt pro θέλει, ἠθέλησεν. Sed in Apocalypsi praesens frequenter pro perfecto adhibetur.

μετανοεῖν est *sententiam, mentem mutare*, v. c. ἐκ τούτου δὴ ἠναγκαζόμεθα μετανοεῖν (5). μετενόησεν δὲ ὄμιλος (6). In N. T. adhibetur de iis, qui ab idololatria ad Christi religionem, et a vitiositate ad virtutem redeunt. Matt. II. 2. μετανοεῖτε, ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. ibid. IV. 17. Marc. I. 15. μετανοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Luc.

(1) Vid. de Haas l. l. p. 284.

(2) Vid. de Haas l. l. v. d. Broek, p. 154. Wildschut ad h. l.

(3) Wolfius l. l. p. 467.

(4) Glasstius, Phil. S. p. 528.

(5) Xenophon Cyrop. I. i. 3.

(6) Diodor. Sic. XV. 47.

Luc. X. 13. XI. 31. Act. II. 38. VIII. 22. Nostro loco significat, *resipiscendo idololatriam relinquere, et ad Christianam religionem virtutemque redire*. Conf. 2 Cor. XII. 21. Act. XVII. 30. XXVI. 20. Construitur cum praepositione ἐκ, alibi cum ἀπὸ, Act. VIII. 22. ἀπὸ τῆς κακίας.

Hac in re Christi lenitas omnino est animadvertenda: non solum mortem pro impiis subiit; sed etiam cum, tanta edocti, nondum obediant, admonentur, et occasionem nanciscuntur, ad meliora redeundi. Tam verum est, quod Paulus ait Rom. II. 4. τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετανοίαν οὐ ἀγει: sed persistunt maligni in scortatione, nec resipiscere cupiunt: admonentem, dulce ac iuste admonentem Jesu vocem non audiunt, et τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονοῦσιν. *ibid.*

Vs. 22. Ἴδού, βάλλω αὐτὴν εἰς κλινὴν, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην, ἔάν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς.

Ecce, conjicio eam in lectum, et illos, qui cum ea moechantur, in afflictionem magnam, nisi resipiscant ab operibus ejus.

βάλλω vim habet futuri βαλλῶ, quod saepius, etiam apud Classicos, ob rei certitudinem praesens pro futuro ponitur; notat h. l. *pro mea potestate divina, magna mea vi eam conjiciam in lectum*. — Pro κλινὴν unus Codex habet φυλακὴν, quod per errorem, ut putat *Grotius*, ex vs. 10. in hunc locum irrepsit (1). Est Latinis *lectus*; nostro loco ejusmodi intelligitur lectus, quo aegroti decumbunt, ita, ut metonymice significet haec phrasis: *illam in morbum conjiciam*, pro quo Hebraei מִשְׁכַּב שֹׁכֵב 2 Sam. XIII. 5. (2), vel *malis afficiam*, uti *Oecumenius* et *Arethas* volunt (3).

Pro μετ' αὐτῆς, quod Vaticanus alique codices habent optimi, nonnulli legunt μετ' αὐτῶν, quod *Millius* (4) et *Griesbachius* rejiciunt. *Grotius* vertit *cum ea* scil. *ab adulteris desistant*, prouti etiam *Vener. de Haas*; verum μοιχεύοντες ii sunt, qui, a muliere decepti, ejus exemplum sequebantur; forsitan lenones, vel alii, qui reliquos seducebant, et Jesabeli opem ferebant in propagandis ejus placitis. — Praeclare ita pergit auctor in inchoato emblemate: *Thalamum moechantium in lectum aegrotantium convertam* (5).

Vs. 23. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ· καὶ γινώσκονται πάνται αἱ ἐκκλησίαι, ὅτι εἶμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίαν· καὶ δώσω ὑμῖν ἕκαστῷ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν.

Et ejus liberos occidam morte, et agnoscent omnes ecclesiae, me esse illum, qui scrutatur renes ac corda: et dabo unicuique vestrum secundum opera vestra.

Hoc commate conversio temporum observatur; supra enim legimus βάλλω, hic vero ἀποκτενῶ· vide quae ad praecedens illud diximus.

τὰ τέκνα αὐτῆς. Ratione habita supra de hac muliere dictorum, hic intelligimus, *ejus*

(1) l. l. p. 363.

(2) *Eichhornius* l. l. p. 116.

(3) *Oper. in Apoc. Tom. II. p. 673.*

(4) *Proleg. § 1110.*

(5) *Eichhornius* l. l. p. 4.

ejus liberos e flagitioso coitu procreatos (1). Ita etiam idem auctor, ad piam illam foeminam epistolam mittens, dicit: ἔχαρην λίαν, ὅτι εὐρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ 2 Joh. vs. 4. — Alii, in quibus *Vitringa*, de *sectatoribus* accipiunt, secundum historiam *Jesabelis* 2 Reg. X. 11. et IX. 33. ubi *Prophetarum discipuli* (*Jesabel erat vates*) *eorum filii* dicuntur, simili modo, quo *Paulus Timotheum suum filium* appellat, 2 Tim. I. 2. atque ipse *Jesus loquitur* Matt. XI. 19. de τέκνοις τῆς σοφίας, a quibus ἐδικαιώθη (ἢ σοφία).

ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ pro δια θανάτου: est pleonasmus more *Hebraeorum*, qui tali loquendi ratione gaudent uti מוֹת מוֹת Exod. XXXI. 14. Quod si minus placeat, θάνατος h. l. tamquam *pestis* erit accipiendus, prouti *Ezech. XXXIII. 27. יָיִתוּ בְרֵבֶר* pro quo LXX Intt. θανάτῳ ἀποκτενῶ. Apud *Homerum* similis sexcenties occurrit pleonasmus: ὡς θάνου θανάτῳ οὐκτίστῳ (2) *Xenophon* βιάσθ' θανάτῳ ἀποθνήσκειν (3).

πᾶσαι ἐκκλησίαι. Non solum *Thyatirena*, sed omnes etiam caeterae, et quae illi adiacebant, et quae aliquando exstiturae essent, intelligendae sunt ecclesiae. — Γινώσκειν non tantum cognoscere significat, verum etiam agnoscere, profiteri. Conf. Joh. VIII. 55. καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν. — Ἐρευνᾶν Graecis dicitur de *venatoribus vestigia ferarum investigantibus*, de *metallorum fossoribus*, qui *profundiores terrae cavernas explorant, ut auri venas tandem inveniant*; unde multi interpretes, *Chrysostomum* secuti, verbum dixerunt emphaticum, indicans *studiosam, et laboriosam pervestigationem*; hanc vero emphasis frustra quaeri et *ερευνᾶν* de qualicunque *investigatione*, etiam *facili ac parata* adhiberi docuerunt, adductis locis *Philonis* et *Josephi Loescherus* et *Krebsius*. Conf. *Ernesti* Instit. Interp. N. T. P. I. Sect. II. c. 5. § 7. et P. II. c. 5. § 23. Quod quidem augendae significationis studium magis etiam ineptum est habendum, propterea, quod *Christus lingua locutus est Hebraea, vel huic vicina* (4). *Hebraeo autem verbo* si fuerit usus, conjicere licet eum adhibuisse verbum שֶׁפֶט, quod Graeci Interpretes reddere solent per *ερευνᾶν* et *ἐξερευνᾶν* (5). — In genere autem ab *Euangelistis* et *Apostolis* de eo adhibetur, qui *rem aliquam occultam, neque omnibus cognoscendam indagare conatur perscrutando*. v. c. 1 Pet. I. 10. de *prophetis*, Joh. V. 39. ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς. 1 Cor. II. 10. de *Spiritu S.* qui *ερευνᾶ*

(1) Quamvis in singulis cum *Vener. de Haas* non faciamus, rite tamen hoc admonere videtur p. 290.: *Men moet van den eigenlijken zin der woorden niet afgaan, indien niet enige gegronde redenen daar voor zijn.*

(2) *Odyss. XI. 411.*

(3) in *Hierone* p. 718.

(4) *Johannem eadem lingua, vel certe aliâ quadam huic vicina, omnia accepisse, verisimile est, et uberius ostenditur infra Part. II. Cap. II. § 7.*

(5) Ita fatur *Cl. Heringa* in *Compendio Theologiae dogmaticae*, quod *commilitonibus* in *scho- lis* tradere solet. In *annot. ad Proleg. Cap. III. Sect. II. § 4. ad Joh. V. 39.*

τὰ βάθῃ τοῦ θεοῦ. Rom. VIII. 27. de Deo ipso, ὁ ἐρευνῶν τὰς καρδίας. Conf. i Reg. XX. 6. Prov. XX. 27. **הפֿשׁ כִּלְחָרֶר** ὁς ἐρευνᾷ ταμιεῖα κοιλίας.

νεφροῦς καὶ καρδίας. νεφρός est *ren*, vel *intestinum illud nigrum genuinum*, quod *lumbis ad summam coxam adhaeret* (1), Hebraice **כִּלְיֹת** Exod. XXIX. 13. 22. *Renes* autem habebantur ab antiquis tanquam *sedes cupiditatum et desiderii*, uti *καρδία* iis *sedes* erat cogitationum. Metaphorice idcirco notantur *cupiditates et cogitationes*, quas qui cognovit, dicitur *καρδιογνώστης*; qualis v. c. *Jesus*, Act. I. 24. dicitur, ubi *Apostoli* propterea e *Barsaba et Matthia* alterutrum ab *Ipsa* sorte eligi cupiunt. *Dictio*, nostro loco obvia, *ἐρευνῶν νεφρ. κ. καρδ.* occurrit Ps. VII. 10. de Deo adhibita **בַּחֵן לְבוֹת וְכִלְיֹת**. Ita disertissime sibi *Jesus* vindicat illam proprietatem divinam, qua omnia, etiam abditissima hominum consilia cognoscit.

καὶ δώσω ὑμῖν ἐκάστῳ κ. τ. λ. Propter frequentiam τοῦ ὑμῶν scriptum esse videtur ὑμῖν, licet ad sensum nihil mutet, neque ad puritatem linguae graecae quid faciat. Ex hoc versu, quem *Grotius*, aliique interpretes ad *impios Thyatirenos* referunt, constare puto, alios in iis fuisse, qui omnia, alios, qui pauciora, alios, qui nulla perpetrassent crimina nefanda. — Hanc autem admonitionem non frustra a *Domino* factam esse, nos docent cum sequentia hujus ecclesiae fata, tum litterae eorum, qui hasce Asiae regiones ante paucos hos annos visitarunt (2), quibus docemur tria millia Christianorum ibi reperiri, eorumque episcopo quatuor N. T. exemplaria fuisse data.

Vs. 24. Ἐγὼ δὲ λέγω, τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδασχὴν ταύτην, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ σατανᾶ (ὡς λέγουσιν)· οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος.

Vobis autem dico, ceteris, qui sunt Thyatiris, quotquot non habent hanc doctrinam, qui non cognoscunt profunda Satanæ (ut ajunt); non aliud imponam vobis onus.

Pro τοῖς λοιποῖς nonnulli legunt καὶ λοιποῖς, quod in optimis tamen Codicibus non legitur, et a *Grotio* ac *Millio* (3) rejicitur: neque sensum afficit.

οἱ λοιποὶ ἐν θυατείροις. Sunt reliqui, qui *Jesabelem* repudiabant ejusque alumnos odio habebant, ipsius urbis incolae; non vero peregrini vel mercatores, aliunde advenae, qui aliquod tantummodo tempus ibi degere consueverant, quod *Vener. de Harts* opinatur (4). Idem vocabulum οἱ λοιποὶ habetur Luc. XVIII. 9. καὶ ἐξευθυνοῦντας τοὺς λοιπούς. Act. V. 13. Rom. XI. 7. Scribere potuisset *Johannes*, ob vim antecedentium, ὅσοι οὐκ ἔχετε et οἵτινες οὐκ ἔγνωσατε· sed ejusmodi verborum enallage et *Sacris Scriptoribus* et *profanis* est familiaris; forsitan vero illud ἔχουσι referendum ad *λοιποῖς*, non ad ὑμῖν. — Variat, uti jam saepe vidimus, auctor in dictionibus: comm. 14 dixerat κρατεῖν τὴν διδασχὴν, hic loci ἔχειν, licet eodem redeat.

οἵτινες οὐκ κ. τ. λ. pro *βάθη* alii exhibent *βάθῃ*. — *Iidem*, qui modo dicti erant ὅσοι οὐκ

(1) *Bretschneiderus* in voce.

(2) Vid. supra.

(3) *Prolegom.* § 1100.

(4) l. l. p. 294.

οὐκ ἔχουσιν κ. τ. λ. h. l. aliis his verbis describuntur. Βαθέα sunt proprie *profunditates*, inprimis aquarum: inde *res occultae*, quas mens humana perspicere nequit (1); prouti etiam de Spiritu S. dicitur: ὅς ἐρευνᾷ τὰ βαθῆ τοῦ θεοῦ 1 Cor. II. 10. — Jesabelis doctrina vocatur τὰ βαθῆ τοῦ σατανᾶ, quo ipso opponitur Gnosticorum dictis, qui eandem licet profitentium doctrinam, quam Jesabel docebat, illam tamen jactabant tamquam τὰ βαθῆ τοῦ θεοῦ (2). Id quod indicare mihi videntur verba ἐν παρενθέσει posita, ὡς λέγουσιν. Gloriantur enim Gnostici magno hiatu, se res maxime intricatas posse perspicere, quas alii non intelligerent: v. c. quomodo hominibus, voluptatibus indulgere, scortari ac idolothyta edere esset licitum; quae mentis deliria insigni illo nomine vocare solebant τῶν μυστηρίων vel βαθῶν τοῦ θεοῦ: cum contra profecto essent τὰ βαθῆ τοῦ σατανᾶ vel μεθοδεῖαι τοῦ διαβόλου Eph. VI. 11.

οὐκ ἔγνωσκον est h. l. non approbant: quod de doctrina, doctore, amico, quem nostrum profitemur, usurpatur. Rom. VII. 15. ὁ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω: malum quod facio, non approbo (3).

οὐ βαλλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος. βαλλῶ h. l. est *improbam*, eadem notione gaudens, qua ἐπιτιθέσθαι v. c. apud Herodotum (4) ἄποινα οἱ τὰδε ἐθέλω ἐπιθεῖναι. — βάρος significat *pondus*, oppositum τῷ ἐλάφρον. Hinc dicuntur leges et praecepta, quorum observatio molesta est, βάρη. Conf. Matt. XX. 12. τοῖς βαστάσαι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν κάστανον. Gal. VI. 2. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Dionys. Halic. Ant. IV. 10. βάρος τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἀναλωμάτων. Dicitur eodem sensu, quo ἐντολαὶ καὶ νόμοι grave officium exigunt. Conf. Matt. V. 19. ὅς ἐάν οὖν λύσῃ τῶν ἐντολῶν τούτων XV. 6. ubi ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ opponitur τῇ παραδόσει τῶν ἀνθρώπων. — Hebraïce הָיָה Jerem. V. 5. pro quo LXX Intt. habent ζυγον. — Respicit autem haec dictio Gnosticos, qui Christi praecepta jugum dicere haud dubitarent, libertati adversum, 2 Pet. II. 19.

Vs. 25. Πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε, ἄχρις οὗ ἂν ἴξω.

Solummodo, quod habetis, retinete, usque dum venero.

πλὴν plures habet significationes: h. l. *tantum modo* uti Act. XX. 23. πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα — διαμαρτύρεται μοι. Conf. Phil. III. 16. alias notat *interim* Luc. XIII. 33. πλὴν δεῖ με σήμερον. alias *igitur* Matt. XI. 22. πλὴν λέγω ὑμῖν.

Admonentur paucis his verbis Thyatireni, ut eadem pergerent via, qua institerant; ut constanter praecepta atque doctrinam Jesu servarent, ad illud usque tempus, quo ipse Dominus aliquando venturus esset ad judicandum. Conf. vs. 5. 16.

Vs.

(1) Huc pertinet, ni fallor, Hesychii glossa: τὰ βαθῆ, τὰ ἀχώρητα, τὰ ἀκατάληπτα. Conf. Valesius ad Polybium, edit. Gronov. p. 396.

(2) Vid. Irenaeus adv. Haeres. lib. II. 38. 39.

(3) Conf. Gatackerus de Stilo N. T. c. IV. p. 33.

(4) Lib. IX. cap. 12. reg. 11.

Vs. 26. Καὶ ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν.

Quicumque vicerit, et mea opera ad finem usque servaverit, dabo illi imperium in gentes.

καὶ in nonnullis Codicibus redundat: sed retinendum videtur secundum optimorum Codicum lectionem: sequens vero καὶ exegetice est sumendum, adeo, ut distinctius exponere voluisse videatur auctor, quisnam ille νικῶν esset, nempe ὁ τηρῶν α. γ. τ. ε. μ. quo sensu saepius in N. T. occurrit, 2 Cor. I. 3. ἐδλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, idem 1 Pet. I. 3. Eph. I. 3. V. 20. Jac. I. 27.

νικῶν — τηρῶν. Utrumque verbum est nominativus absolutus, quo Hebraei, et ad eorum exemplum Johannes, plerumque utuntur, cum ornatus causa, tum ut major vis sermoni addatur, qualis occurrit Genes. XXII. 24. Conf. Act. VII. 40. ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος — οὐκ οἶδαμεν, τί γέγονεν αὐτῷ. X. 36. Admodum frequens in Apoc. III. 12. VI. 8. VII. 2. IX. 12. XX. 9. Apud LXX Intt. Ps. XI. 4. LVII. 5. CXIII. 15. (1). Scriptum igitur est pro τῷ νικῶντι — δώσω. — Caeterum Scriptores N. T. verba τηρεῖν νόμον vel τὰς ἐντολάς expresserunt e verbis Hebraeis קָרַב et כָּרַב, iisque notionem observandi et faciendi praecepta dederunt. Conf. Act. XVI. 4. Joh. VIII. 51. 1 Joh. III. 24. Nam Scriptores classici verbis φυλάσσειν et τηρεῖν, ubi leges vel instituta adjecta erant, pro iuvare, curare ut fiat, observare, usi sunt (2). Animadvertendum praeterea, verbum τηρεῖν imprimis Apostolo Johanni esse familiare: non solum in Euangelio VIII. 51. 52. XV. 15. 21. 23. XV. 10. XVII. 6. et alibi, sed etiam in Epistolis et Apocalypsi 1 Joh. II. 3. 4. 5. III. 22. 24. V. 23. Apoc. III. 3. XII. 17. etc.

ἄχρι τέλους est ἄχρι θανάτου, vel ἄχρι οὗ ἂν ἤξω vid. vs. 25. ad finem usque vitae. — Τὰ ἔργα intellige opera, praecepta, opposita operibus Jesabelis; alibi dicuntur ἐντολαί XII. 17. XIV. 12. λόγος III. 8. 10. λόγοι. XXII. 7. 9.

δώσω αὐτῷ κ. τ. λ. Sumta est haec promissio tota e Ps. II. 8. 9. ubi omnia ad regnum Messiae futurum, ipsumque illum regem pertinent, atque per quandam communicationem et participationem ad hunc nostrum locum sunt accommodata. — Ἐξουσία est vis, potestas agendi uti Matt. VII. 29. ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Joh. X. 18. Conf. Apoc. VI. 4. VII. 2. XIII. 5. 7. XVIII. 8. XIX. 8. Act. XXVI. 10. quam ipse Christus victori est daturus. Homerus, ἐν ποίῳ ἐξουσίᾳ τὰ πάντα ποιεῖς (3). Hanc potestatem ipse accepit Jesus, tamquam praemium suorum laborum Eph. I. 20—23. Illi igitur, qui aliquando illam sunt accepturi jam hac in terra, non solum τὰς μεθοδείας τοῦ σατανᾶ evitare poterunt, sed majores etiam vires opponere ejus sectatoribus. Grotius potestatem quamdam ecclesiasticam innuit, explicans: *evcham* illum in gradum Presbyteri, ut judicet de iis, qui non Chris-

tia-

(1) Conf. Glassius 1. 1. p. 67. 68.

(2) Conf. omnino Leusdenius 1. 1. p. 60.

(3) Iliad. XXI. 23.

tiane sed ἔθνικως (more gentilium) vivant: alii vero, imprimis in Germania, disputant de regno, quod Jesus est habiturus: de eo maxime dissentientes, utrum *morale*, an vero *physicum* imperium sit intelligendum, et hoc ei denegantes, illud concedentes (1). Ast non nisi contorte tale quoddam *morale* imperium ex Johannea mente eliciunt; si enim accuratius examinentur Joh. X. 28. XII. 32. XIV. 2. 3. 13. 14. XV. 26., manifestum fit, Jesum post secessum suum e terris, tamquam agentem, regentem, ac potestatem summam exercentem proponi (2). — Ἔθνος in N. T. talis dicitur gens, quae Deum verum non colit, quales Christi aetate fuerunt civitates praeter Judaeos omnes. Matt. X. 5. εἰς τὴν ἔθνον ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε. Graeci vero pro libitu hoc verbum usurpant, neque curant utrum Graeciae, an alii regioni gens, de qua agunt, sit addicta (3); βαρβάρους vero dicebant omnes populos, extra Graeciae oras habitantes.

III Vs. 27. Καὶ ποιμαίνει αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται.
Et pascet illos ferreo sceptrō, ut vasa figulina confringuntur.

Hic locus pertinet ad praecedentem promissionem, e Ps. II. 8. 9. sumtam. LXX Intt. legerunt מַעֲרֹךְ a מַעֲרֹךְ, illud vertentes ποιμαίνει αὐτοὺς, quam lectionem Johannes recepit; Masorethae vero מַעֲרֹךְ a מַעֲרֹךְ conterere (4).

ποιμαίνω vero dicitur de eo, qui pastorem agit, pascit. LXX Intt. ita i Sam. XXV. 16. ἦμἐν παρ' αὐτοῖς ποιμαίνοντες τὸ ποιμνίον. Inde de quovis, qui regit, gubernat, ac aliorum saluti prospicit. Matt. II. 16. ὅστις ποιμαίνει τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ. Conf. Act. XX. 28. Anacreon: οὐ γὰρ ἀνημέρους ποιμαίνεις πολίτας (5). Homerus saepe utitur substantivo ποιμῆν pro βασιλεύς v. c. ποιμένα λαῶν (6); Euripid. ποιμέσιν λόγων (7). Xenophon τοῦ ἔνικεν Ὀμήρου οἶε τὸν Ἀγαμέμνονα προηγορεῦσαι ποιμένα λαῶν (8).

ῥάβδος hebr. מַטְּוֶה baculus, quo quis utitur ad ῥᾶον βαδίζειν: inde *virga*, qua pueri puniuntur ob delicta. LXX Intt. Exod. XXI. 20. εἰν δὲ τις πατάξῃ — τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ. Nostro loco notat *sceptrum*, regiae potestatis signum; metaphorice igitur *imperium*. — Σιδηρὸς, ferreus, h. l. *durus*. — Gravi, duro, et severo utetur iudicio, quicumque in fide Christi non permanserit; haud lenem enim Jesus sumet de hostibus suis ultionem (9). Dictio ἐν ῥάβδῳ est hebraea, uti ubivis haec vox a LXX Intt. usurpatur, Jes. X. 24. Ps.

(1) Conf. Bahrđt in Lex. N. T. βασιλεύς. Steinbart, Zamenst. der zuivere Wijsbegeerte, et alii.

(2) Vid. Donker Curtius l. I. p. 76. Conf. Langius l. I. p. 122. qui, tali potestate in gentes instructum esse, die bekannte Lieblings-idee der Juden dicit.

(3) Leusdenius p. 33.

(4) Vidd. Grotius l. I. Vitringa p. 109. Langius p. I.

(5) Od. 62. vs. 7.

(6) Iliad. I. 263. II. 245.

(7) Phoen. vs. 216. Conf. Sophoc. Ajax. 263.

(8) Memor. III. c. 2. 1.

(9) Conf. Zachariae Bibl. Theol. Tom. II. p. 557 — 564.

II. 9. LXXXVIII. 32. In aliis locis prorsus abundat Act. IV. 12. δεδομένον ἐν ἀνθρώποις. ὡς τὰ σκεύη κ. τ. λ. Nonnulli Codices habent συντριβήσεται, sed praesens saepe pro futuro ponitur. Caeterum, more graecorum, pluralis numerus nominis neutrius generis post se habet singularem verbi, συντριβεται pro συντριβονται. — Quod pii autem, in coelum evecti, facile illud imperium, licet durissimum, exercendi, sint habituri potestatem, indicat phrasis: *nam conterentur impii sicut vasa figulina.*

Vs. 28. Ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρὸς μου· καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστὲρα τὸν πρωῖνόν. *Sicut et ego accepi à patre meo: et dabo illi stellam matutinam.*

Particula ὡς aliquam similitudinem, non vero paritatem indicat (1), eodem sensu quo καθὼς Luc. XXII. 29. κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετο μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν. — Quod ipse jam Christus acceperat a Patre virtutis praemium, promittit illud in altera se vita iis donaturum, qui pii ac fideles sui fuerint amici. Comparantur illi h. l., more Orientalium, praeclaro civitatis praefecto, qui regi adjungi solet, ut auxilium ei praebeat in rebus administrandis. Hanc autem circumscriptam explicationem non ad litteram esse premendam, facile quis intelligit, si ad sequentia animadvertat.

καὶ δώσω κ. τ. λ. δώσω uti cap. III. vs. 12. accipiendum pro ποιήσω, quasi esset: *faciam, ut vicior ille fulgeat stellarum lumine ornatus.* Sensus est: illa societas, qua mecum fruetur quisque pius ac constans (conf. 1 Tim. II. 12.), non tantum omnium felicissima erit, sed et augustissima: ejus enim cives micabunt stellarum instar in regno coelesti, Matt. XIII. 43. Conf. Dan. XII. 3. Symbolum itaque est regiae potestatis. Conf. item Apoc. XXI. 16. LXX Int. Num. XXIV. 17. Jes. XIV. 12. ὁ ἑσπερός, ὁ πρωὶ ἀνατέλλων. Sirach. L. 6. ἀστὴρ ἑσπέρου. Proprie ἀστὴρ πρωῖνός est *Veneris* stella, quae mane solem praecedit, una cum aurora se ostendit, cujus filius esse dicitur, et quamobrem *Lucifer* vocatur: vespera autem Solem subsequens *Hesperus* appellatur. In V. T. stellarum nomine viri illustres intelliguntur, v. c. Babylonicorum rex, prae aliis regibus illustris, ללית, *Lucifer* φωσφορός dicitur. Conf. Homer. Iliad. XXII. 317. 318.

οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νύκτος ἀρολογῶ

Ἑσπερος, ὃς καλλιστὸς ἐν οὐρανῷ ἴσταται ἀνὴρ.

Virgilius Aeneid. VIII. 899.

*Qualis ubi oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios aëstorum diligit ignes,
Extulit os sacrum coelo tenebrasque removit.*

Ovidius Trist. lib. I. Eleg. III. vs. 71.

*Dum loquor et flemus, coelo nitidissimus alto,
Stella gravis nobis, Lucifer ortus erat.*

Vs. 29. ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui

(1) Grotius l. 1.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.

In tribus epistolis prioribus haec admonitio promissioni praemittitur; in hac et caeteris eam subsequitur. Cl. Eichhornius hoc ab auctore arte et studio factum esse opinatur, quod vix ut credamus a nobis impetramus. Vid. vs. 7.

A P O C. C A P. III.

§. 5.

EPISTOLA AD SARDIANOS.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Sardes (uti plurali numero hanc urbem vocat Ovidius (1), ad magnis vicinum Sardibus amnem, et Nepos (2) Iones Sardeis expugnassent, singulari vero Horatius (3) Quid Croesi regia Sardis?) urbs erant Asiae in regione Lydia, non procul a Thyatiris sita, media hanc inter et Philadelphiam. Ad pedem montis Tmoli sive Timoli exstructa urbs, atque flumine Pactoli, ob multum quod continebat aurum χρυσοβόως dicti, irrigata, pulcerrima habebatur inter praecipuas Asiae urbes. Tempore, quo μητρόπολις sive caput erat Lydorum imperii, Croesus, rex hujus gentis ditissimus, eam celebrem reddidit aedificando vasto ac splendido palatio, quo immensas suas conderet divitias; et e quo deinde post varia fata a Cyro, Persarum rege, ad flumen Halyn victus, urbe capta, captivus ipse est egressus, ut vivus flammis daretur (4). — Durante autem illa Persarum dominatione, suam sustinuerunt Sardes dignitatem, ac tuitae sunt antiquam magnificentiam (5). Praefecti enim Asiae, qui eam nomine regum Persarum administrabant, in amoenissima illa urbe, omnibus naturae muneribus beata, fixerant sedem, et imperium per totum illum tractum dilatabant. Pausanias in Laconicis (6) dicit: ἤν γὰρ τῆς Ἀσίας τῆς κατὰ μέγιστον μέρος τηνικάντα ἦ Λυδία (tempore Artaxerxis Nothi) καὶ αἱ Σάρδεις πλούτῳ τε καὶ παρασκευῇ προεῖχον· τῷ τε σατραπεύοντι ἐπὶ θαλάσῃ τούτο οἰκητήριον ἀπεδείκτο, καθάπερ γε αὐτῷ βασιλεῖ τὰ Σούσα. — Semel vero, Persis eam imperio tenentibus, ab Ionibus, quibus Athenienses et alii Graecarum civita-

tum

(1) Metam. XI. 137.

(2) In vit. Miltiad. c. 4.

(3) Ep. I. 2. vs. 2.

(4) Vid. Herodotus, qui ejus historiam uberrime exponit, L. I. c. 40—87.

(5) Plutarchus in Solone et Themist. p. m. 127.

(6) p. m. 90.

tum auxiliarii opitulabantur, obsessa, atque a Persarum Satrapæ Artapherne, licet multa virtute defensa, tamen capta et flammis est data; sed Artaphernes, qui ad Croesi Palatium fugerat, a Darii, Hystaspis filii, militibus adjutus, hostes fugavit (1). Hæc autem incendii calamitas maximam viam habuit in sequentia Græcorum ac Persarum fata, cum, non diu post, bellum illud memorabile Peloponnesiacum exardesceret.

Insequentibus temporibus hæc Sardinum urbs denuo est restituta, et ad magnam incrementum civitatem, cujus plurima apud profanos scriptores mentio occurrit. Imprimis veteres ejus incolæ, uti vicini erant *Thyatirenorum*, maximam operam dabant tincturae purpureae (2).

Ob historiae silentium sequentia Sardinum fata adumbrare non possumus: verisimile est, Paulum ibi coetum Christianum condidisse, quo tempore Ephesi degit. Conf. Act. XIX. 13. Propter miserrimam conditionem Christianorum, cum omnibus voluptatibus sese dedissent, Johannes ad eos etiam scribere jubebatur. Nomina dederant Christi Evangelio, verum hoc erat summum; nulla virtus, nulla pietas; oræ profitebantur Jesum Dei esse filium, factis vero abnegabant eum. Nonnulli tamen erant puris virtutis vestibibus ornati, quos dignos censebat Jesus, quorum aliquando nomina coram Patre profiteretur. — Diu postea fuit urbs Episcopalis, eademque aliquamdiu patriarchalis mansit: inter principes ejus cives commendatissimus fuit *Melito*, tempore M. Antonini hujus ecclesiae episcopus, qui, cum Christiani magnopere vexarentur, apologiam huic Imperatori obtulit, qua eorum causam acriter et pro summa rei gravitate tuitus est. Scripsit libros quam plurimos: *περί τῆς πολιτείας καὶ προφητῶν, ἐκκλησίας, κυριακῆς* (scil. *ἡμερᾶς*), *Φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ περὶ πλασείας, κ. τ. λ.* (3). *Eusebius* item eum commendat tanquam scriptorem *τῆς ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρησιμωτάτης ἀπολογίας* (4): *Polycrates* in Epistola ad *Victorem* et Romæ ecclesiam data, eum dicit *ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσαμένον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσιν περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐράνων ἐπισκοπὴν, ἐν ἣ ἐν νεκρῶν ἀναστήσεται* (5).

Tandem imperio Turcarum *Sardes* sunt subactæ, qui paucos ibi habitantes Christianos miserrime premunt; urbs est diruta, templa eversa, pauperes pastores cum parvulo grege hic illic vagantur; nulla ecclesia, nullus episcopus, qui salutiferam Evangelii lucem accendat (6). Literis, insertis ephemeridi, cui titulus est: *Berigten van het N. Zendinggenootschap* (7), doceor, in regione, ubi antiquæ sitæ erant *Sardes*, parvam ad hunc usque diem haberi Christianorum consociationem, cui datum est N. T. ad eorum usum accommodatum. A Turcis hic locus vocatur *Tatar-keny*.

(1) Vid. *Herodot.* I. V. c. 100 seqq.

(2) Vid. Cl. *Klinkenberg* I. I. p. 137.

(3) Vid. *Eusebius* IV. 26.

(4) I. I. c. 13.

(5) *Euseb.* L. V. c. 24.

(6) Vid. *Smith.* Notit. Eccles. Asiat. p. 31.

(7) A. 1816. N°. 7. p. 99.

Periodistarum sententia.

Qui propheticum in hisce epistolis quaerunt sensum, hac Sardiana epistola innui dicunt *statum ecclesiae relictum*; quia nonnulli nomen *Sardium* ab Hebraeo שָׂרְדִי repetere volunt, quod significat *relicta, residua*, τὰ λοιπὰ, de quibus Apoc. III. vs. 2 loquitur Johannes; et ita *inde ab ortu Waldensium*, sive ab exeunte seculo XII, usque ad seculi XVI initium, sive *ad reformationem*, quae stabilita est per omnes Europae regiones, licet Satanus omnes suas vires intenderet ad eam supprimendam (1).

Epistolae expositio.

Vs. 1. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον· τὰδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας· οἶδα σοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις, ὅτι ζῆς, καὶ νεκρὸς εἶ.

Et angelo ecclesiae, quae est Sardibus, scribe: Haec dicit, qui habet septem spiritus Dei, et septem stellas: novi tua opera, te nomen habere, quod vivas, et mortuus es.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. Cap. II, vs. 1. Quisnam hic antistes fuerit, historia non tradit.

Prius ἑπτὰ, quod in hoc versu occurrit, in nonnullis codicibus desideratur; plurimi vero habent, iique optimi. Nonnulli legunt: ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις καὶ ὅτι ζῆς, ita ut ὄνομα ἔχειν hic absolute significaret *celebritatem habere*.

τὰδε λέγει ὁ ἔχων κ. τ. λ. Nonnulli putant Apostolum sese ad Judaeorum opinionem, de septem Angelis, coram Dei throno administrantibus, accommodasse, qui aulam Dei sibi proponebant augustissimam, imaginem regis Persici aulae referentem, in qua septem satellites administrarent (2). Provocant hi ad Tobiae librum, XII, 15. ubi angelus *Raphaël* ita loquitur: *Ego sum Raphaël, unus septem sanctorum angelorum, qui in altum an-*
nunciant piorum preces, et coram Majestate sancti deambulant (3). — *Michaëlis* in Comp. Theol. putat, Johannem, qui in exordio hujus libri daemonum cultum tanquam primariam superstitionem abominatus erat, eo igitur in loco, ubi reliqui Apostoli a solo Deo pacem et gratiam precantur, creatorum spirituum gratiam exorare suis non potuisse, et *divinam personam* esse intelligendam. *Rosenmullerus* ei occurrit Spiritum S. coram Dei throno sisti non posse, quia semper ei adstant ministri; at vero Spiritus S. a Deo patre et Jesu Christo emittitur Joh. XV. 26; nec non ipse Christus simili ratione sub symbolo agni proponitur medio in Throno, ut patris sui mandata exsequatur, Apocal. V. 6. A Deo

SO-

(1) Vid. *Vitringa* p. 126. (2) Vid. *Schleusnerus* T. II. p. 605.

(3) Vid. Libri V. T. Apocr. ex Ed. Joh. Guil. Augusti, Lips. 1804. p. 164.

solo petenda est laus, non a septem spiritibus; minime igitur, ita pergit, de ministris, „ scilicet angelis, accipi potest, quibus Deus utitur. Sed commode intelligi potest locus „ de ministerio angelorum, quo Deus uti solet, ad impertienda varii generis bona hominibus suis.”

Tali vero exceptione nihil lucratur Vir Clar.; hic enim honos iis non competit; quippe ipse Angelus, qui Johanni apparuerat, et ad cuius pedes hic procubuerat, ut eum adoraret, a proposito eum avocatur, dicens: ὅρα μὴ, σύνδουλος σοῦ εἶμι — τῷ Θεῷ προσκύνησον. Cap. XXII. 9. — *Eichhornius* (1) de *natura Dei perfectissima τὰ ἑπτὰ πνεύματα* accipit, quippe saepe Judaeis ita dictam fuisse docens; quam contorta vero haec interpretandi ratio sit, facile intelligitur, si jam his verbis addatur ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, quae leguntur I. 6., ut ita esset: *perfectissima Dei natura coram throno ipsius Dei.* — Nobis igitur sic statuendum videtur, hanc denominationem, τὰ ἑπτὰ πνεύματα, accipiendam esse de Spiritu Sancto; angelos enim et alios spiritus adorare haud licet, Jes. X. et II. 8. Matt. V. 10. Apoc. XXII. 9. Conf. Exod. XX. 3, 4.; ab illo vero, pariter ac Deo et J. Christo, apprecatur Apostolus salutem septem ecclesiis, Cap. I. 4., et salutifera sua dona iis singulis impertiens *septem spiritus* dicitur, eodem modo, quo hic ipse spiritus cum *septem lampadibus*, vel totidem *oculis*, vel *cornibus*, tanquam *agnus* proponitur Cap. IV. 5. V. 6. In dedicando praeterea hoc libro Apocalypseos septem Asiae ecclesiis, omnem dedit operam Apostolus, ut numerum septenarium, quem Judaeis sanctum fuisse novimus, per totum illum servaret; adeo ut per ἑπτὰ πνεύματα ipse Spiritus Sanctus sit intelligendus, qui in septem coetibus operatur (2).

Christus autem eos habere dicitur, quia, ad summi Dei exemplum, sua dona impertiri potest, hominumque animos eorum ope ad virtutem adducit, Conf. Joh. XV. 26. XVI. 7 — 12. in quibus locis Spiritus Sanctus Apostolis promittitur, qui in omnem veritatem eos duceret. *E. L. Vriemoet* (3) singularem omnino profert sententiam, qua septem stellas habet pro totidem *λύχνους*, dum septem spiritus de lychneorum *oleo* interpretatur.

καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας. Vide II. vs. 1.

οἶδα σοῦ τὰ ἔργα. Vide II. vs. 2.

ὅτι ὄνομα ἔχεις κ. τ. λ. ὄνομα h. l. est *fama*, ut Hebr. 𐤀𐤍𐤔, Ezech. XVI. 14. Eodem modo legitur de *Socrate*, apud *Aelianum* (4): πολὺ γὰρ ἦν τὸ τοῦ Σωκράτους ὄνομα, et sic quoque *Caesaris* verba sunt accipienda, quibus milites increpat: ὄνομα τῶν Ῥωμαίων ἔχοντες, ἔργα δὲ Κέλτων δρῶντες. Conf. *Virgilius*, Aen. II. 89:

— *Et nos aliquod nomenque decusque*

Gessimus.

Α. Δ. V.

(1) l. l. p. 16—19.

(2) *Donker Curtius* Dissert. p. 94. 95.

(4) Vid. H. H. 13.

(3) *Observ. Miscel.* cap. 7.

quam verbi significationem haud rejiciunt Euangelii scriptores; conf. Marc. VI. 14: Φανερόν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Coll. Matt. XIV. 1. ἤκουσεν Ἡρώδης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

ὅτι ζῆς καὶ νεκρός εἶ. Ζῆν h. l. est vivere, sc. spiritali sensu, i. e. convenienter omnibus praeceptis fidei Christianae. Eodem modo, Rom. VI. 13. ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας. — Καί, uti jam saepius supra vidimus, vium habet τοῦ tamen; νεκρός, oppositum τῷ ζῶντι; significat mortuus, i. e. negligens virtutis praescripta. Huc conferri possunt illa, quae *Clopiens Alex.* dicit (1), ἐν τῇ βαρβάρῳ Φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων, καὶ καθυποτάξαντας τὸν νοῦν τοῖς πάθεσι ψυχικοῖς. Conf. Hebr. VI. 1. IX. 14. ἀπὸ νεκρῶν ἔργων.

Non ad Episcopum unicum haec dicta esse puto, quod nonnulli volunt, sed etiam ad reliquos Christianos, quorum maxima pars νεκρὰ erat. — Externa quidem forma sese Sardinianus coetus commendabat, tanquam πίστιν habens et servans; ille vero ὁ ἐρευνῶν τοὺς νεφροὺς καὶ καρδίας, eos bene perspectos ac cognitos habet. Mores eorum similes erant iis, de quibus loquitur Jacobus II. 17—26, qui mortuam fidem habent, oppositam iis, e quorum operibus fides probatur vs. 18. Conf. Eph. V. 14. ἀναστα ἐκ τῶν νεκρῶν.

Vs. 2. Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήρισον τὰ λοιπὰ, ἃ ἐμελλον ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὑρήκα σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μου.

Esto vigilans, et confirma reliqua, quae moritura essent; Non enim inveni tua opera plena coram Deo meo.

Pro στήρισον, quod habent Cod. Alex. alique plurimi, in aliis legitur στηρίξον· pro ἃ ἐμελλον alii ἃ μέλλει, quae lectio ob magnum hac in re codicum dissensum dubia videtur; neque vero magni est momenti.

Illud μου, quod postremum est, in Alexandrino et aliis plurimis Codicibus additur, quos Vulgata probat, item *Millius* (2), et *Griesbachius*, praeceuntibus *Matthaeo* et *Schotto*.

γίνου γρηγορῶν. Hoc verbum idem atque ἀγρυπνέω notat, cui utrique respondet Hebr. גרשׁ, LXX Intt. Jer. I. 12. διότι ἐγρήγορα ἐγὰρ, et dicitur de vigilia corporis nostri, oppositum τῷ καθεύδειν. Inde metaph. summa cura ac vigilantia animi aliquam rem tractare, intensis animi viribus aliquid attendere, uti h. l. est, pro γρηγορεῖ, abstinere a somno animi, et caute attendere ad ea quae neglexisti. Similis locutio habetur I Thess. V. 6. μὴ καθευδῶμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποί, ἀλλὰ γρηγορῶμεν. I Pet. V. 8. νήψατέ, γρηγορήσατε. Eph. V. 14. legitur ἔγειρε ὁ καθεύδων. Item apud Classicos ὡς καὶ ἐφρόνει καὶ ἐγρηγορεῖ (3).

(1) Strom. V. Exstat in *Schleusneri Lex.* n. ed. T. II. p. 194.

(2) Proleg. § III. 10.

(3) Xenoph. *Cyrop.* lib. I. c. IV. 20.

καὶ στήρισον τὰ λοιπὰ. Στήριξεν est *firmiter statuere, stabilire, confirmare illud, quod ad lapsum inclinat*. Luc. XXII. 32: Στήριξεν τοὺς ἀδελφοὺς σου. Rom. I. 11. εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς.

τὰ λοιπὰ. Omnes fere Interpretes haec accipiunt pro τοὺς λοιποὺς, *ceteros Christianos, qui, cum cura indigeant propter impietatis morbum, quo sunt impliciti, mox morientur, nisi quam citissime auxilium iis feratur*.

τὸ γὰρ εὐρηκὰ σοῦ τὰ ἔργα πεπληρωμένα. — Εὐρίσκειν est *comperire, cognoscere*, quod is agit, qui aliquam rem explorat, investigat. — Πληρῶν est *impleo, inde perficio, ad summum gradum perduco*. Πληροῦσθαι igitur dicitur res, quae omnibus numeris redditur absoluta, et ad summum perfectionis gradum evehitur; unde ἔργα πεπληρωμένα, quae h. l. notantur, ea sunt opera, quae perfectissimam ostendunt, summamque exhibent pietatem. Eodem fere sensu dicit Joh. XVII. 13. ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν πεπληρωμένην τὴν ἐμὴν ἐν αὐτοῖς. Conf. 1 Joh. I. 4. 2 Cor. X. 6. ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. Coloss. IV. 12. ἵνα στήτε πέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντί θελήματι τοῦ θεοῦ. — Hoc loco autem Apostolus figura τῆς λιτότητος utitur, qualis frequenter apud Graecos occurrit, quique eam habet vim, ut levis, qui verbis prima fronte inesse videtur, sensus mox gravis ac durus eliciatur. — Sensus itaque est: *Magnum defectum in tuis operibus cognovi*, qualem homines, qui externa specie falluntur, non animadvertunt.

ἐνώπιον κ. τ. λ. mere auget et ornat πεπληρωμένα, quod enim est ipsius Dei iudicio perfectum, id est omnibus partibus absolutum (1).

Atque ita propter ea quae jam exposuimus in hac epistola, probamus, quae pulcre dicit Herderus: *In dieser Kirche ist alles schlafend und storbend, mit Nacht- und Todeskleidern bedekt, im nahen Dufte der Verwesung. Daher spricht der Mann, der die sieben Lebensgeister Gottes hat, der todt war und lebet* (2).

V. 3. μνημόνευε οὖν, πῶς εἰληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ μετανοήσον· ἐάν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἕξω ἐπὶ σέ ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῶς, ποίαν ὥραν ἕξω ἐπὶ σε.

Memento igitur, quomodo acceperis et audieris; et serya, et resipisco; nisi igitur vigila-veris, superveniam tibi ut fur; neque scies, quam hora tibi sim superventurus.

μνημόνευε. Vid. Cap. II. 5. — Πῶς εἰληφας est indicativus, qui saepe a Graecis pro subunctivo et optativo usurpatur, et fere per omnia tempora, ubi particula ἄν, quomodo, adhibenda fuisset, prouti παρ' ἐμοῦ οὐδεὶς μισθοφόρος, ὅστις μὴ ἰκανὸς ἐστίν, ἴσα ποιεῖν ἐμοὶ (3). οὐδὲν οὕτω βραχὺ δπλον ἐκότεροι εἶχον, ᾧ οὐκ ἐξικουῦντο ἀλλήλων (4). Demosthenes: οὐδεὶς ἐστίν, ὅντινα οὐ πεφουκάνικεν (5).

λαμβάνειν est *accipere*; saepe subintelligitur, uti et h. l. τὴν διδασχῆν, doctrinam, v. c. 1 Cor.

(1) Vid. Eichhornius ad h. l.

(2) l. l. p. 31.

(3) Xenoph. l. VI.

(4) Idem l. VII.

(5) Olynth. II.

1 Cor. XI. 13. ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου. Phil. IV. 9. εἰληφας καὶ ἤκουσας. sibi invicem sunt similia, et idem notant quod ἀκούων εἰληφας.

καὶ τήρει καὶ μετανόησον κ. τ. λ. Vide supra.

ἤξω ἐπὶ σε ὡς κλέπτης. Verbum ἤκειν vel ἔρχεσθαι, constructum cum ἐπὶ, latinum *supervenire* notat, atque adhibetur de eo, qui certo quodam, eoque haud grato, proposito aliquem adeat. Eodem sensu legitur Luc. XXI. 35. ὡς παγίς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας. Indicatur in utroque loco notabile iudicium, quo aliquando dominus impios prosequetur. 2 Pet. III. 10. ἤξει δὲ ἡ ἡμέρα κυρίου ὡς κλέπτης, ἐν ἣ ὁ οὐρανὸς βροχιδῶν παρελεύσονται. Conf. Matt. XXIV. 43, 44. XXV. 14. Luc. XII. 39, 40. 1 Thess. V. 4. 1 Pet. IV. 15. Apoc. XVI. 15. — Locus noster non positive est accipiendus, ut innueret, Servatorem venturum tempore definito, quo manifestum fieret, Sardianos prorsus a vera via abiisse; sed notare mihi videtur locus: *nisi resipiscas, ecce! ego veniam*; ut nos belgice: *zoo gij u niet bekeert, weet, ik zal komen*.

ὡς κλέπτης i. e. *clām, nullo conscio, omnibus inopinato; subitus et improvisus meus reditus non gaudio tibi erit, sed percellet te, sicuti subita παρούσια κλέπτου (1)*.

καὶ οὐ μὴ γνῶς κ. τ. λ. Duo negativa negationem duplicant, et subjunctivum nonnquam post se habent, ut sensus sit: *nullo modo fieri potest, ut sciatis vel cognoscatis, quoniam tempore venturus sim*. — Ὄρα saepe notat iudicii tempus, quod olim exercitum veniet Jesus. Vid. l. 1. supra cit. Hoc loco autem singulare quoddam spectare videtur, nimirum poenam terrestrem, qualem comminatus fuerat Ephesiis, Cap. II. vs. 5.

Haec autem verbi significatio Hebraica est; Chaldaei nimirum et Syri vocabulo **נָשָׂא** punctum quoddam temporis notasse reperiuntur, minime vero quartam vel vicesimam diei partem. Vid. Daniel III. 6. IV. 33. V. 5. Ad eorum exemplum N. T. scriptores vocabulo ὄρα eandem tribuerunt vim. Conf. Matt. IX. 22. XV. 28. XVII. 18. Joh. IV. 21. ἔρχεται ὄρα. XII. 23. XVI. 2. 1 Joh. II. 18. Apoc. III. 10. (2). — *Jesus droht, wie ein Dieb zu kommen, denen, die da schlafen, auszutilgen ihre Nahmen aus dem Buch, wo nur Lebende stehen; sie dort zu vergessen, wie sie ihn hier vergassen und einschliefen (3)*.

Vs. 4. Ἄλλ' ἔχεις ὀλίγα ὄβυματα ἐν Σάρδεσιν, ἃ οὐκ ἐμύλουται τὰ ἱμάτια αὐτῶν καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι ἄξιοι εἰσιν.

Sed habes pauca nomina Sardibus, quae non inquinaverunt vestes suas; et deambulabunt tecum in albis, quia digni sunt.

Pro ἄλλ' nonnulli Codd. exhibent conjunctionem καὶ; sed ex aliorum auctoritate rejici-

(1) Cf. Heinrichs l. 1. p. 164.

(2) Vid. Leusdenius l. 1. p. 45, 46.

(3) Herderus l. 1. p. c.

cienda videtur. Pro *ἃ οὐκ ἐμ.* alii *οἱ*, quod librario cuidam p. d. est tribuendum, qui notionem vocabuli *ἃ* exprimere vellet.

ἀλλ' ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα κ. τ. λ. *Ὀνόματα* symbolice est pro ipsis hominibus, quod non solum solito in N. T. verbi usu probatur, verum etiam lectione eorum Codicum, qui pro *ἃ* legunt *οἱ*.

Tali vero verbi notione gaudebant Graeci, gaudebant item Latini; imprimis vero Apostoli. Act. I. 15., *ἦν τε ἕχλος ὀνομάτων.* IV. 10. *ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ.* vs. 12. *οὔτε γὰρ ὄνομα ἐστὶν ἕτερον.* vs. 17. *μηκέτι καλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδεὶ ἀνθρώπων.* V. 28. *μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ.* X. 43. *ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.* Apoc. XI. 13. *ὀνόματα ἀνθρώπων.*

Latini non solum pro hominibus sed etiam pro populo; *ita per se ipsum nomen Caeninum in agrum Romanum impetum facit* (1). *Relictum filiae nomen* (2). *Sylvius Albanum nomen* (3). — *Vitringa Dodwelli* sententiam exhibet, opinantis, vocem *ὀνόματα* in Actis et Sacris speciali quodam sensu usurpari de iis qui Christo nomen dederant, et in Ecclesiam erant relati, quali notione, ut pergit, in Ignatianis saepius occurrit. — Tota haec nominis imago desumpta est a moribus antiquis, quibus receptum erat apud Persas, ut annales suos haberent, in quibus annotarentur et memoriae proderentur, qui egregie de republica meriti essent; quemadmodum etiam Romani Imperatores *libros suos rationum* habebant. Ad eum autem morem respicientes antiqui, puerili phantasia ducti, fingebant Deum in magno libro hominum nomina conscripta habere, qui vel *omnia continere* dicitur Ps. CXXXIX. 16., vel tantummodo *ad hanc vitam pertinet*, Exod. XXXII. 32, 33. Conf. vs. 10. Num. XI. 15.; vel *specialis* erat, quoad *liber vitae* vocatur in S. Codice. Dan. XII. 1. Ps. XIX. 29. Phil. IV. 3 et alibi. — Hoc autem sibi idcirco proponebant, ut Deus de omnibus iudicium ferre posset, si quando illa *ἔρα* venisset. Fingebant porro, alicui e sanctis eo tempore hunc librum esse evolvendum, nominaque praelegenda, (Conf. Apoc. V. 1—9. ubi Jesus ipse innuitur) quae Servator, summus tanquam iudex adstans, vel felicia praedicaturus, vel ad tristia dimissurus est loca. Cf. Luc. X. 20. *ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Apoc. XVII. 8. *τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς.*

ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν. *Μολύνω* idem quod *μιαίνω*, Hebraico *לָמַח*, *tinxit*, respondet apud LXX Intt. Genes. XXXVII. 31. ubi de tunica Josephi, quam fratres in sanguine hirci tingebant, usurpatur. Inde *contamino*, *polluo*, *inquino*. Cf. Zach. III. 3, 4. de Josua, cujus vestes erant inquinatae. *Theocritus* (4) *καὶ τὸν ἀναβον ἐν ἀνθεοῖ παῖδα μολύνει.*

Nos-

(1) Liv. I. 10.

(2) Hor. Od. III. 27. 25.

(3) Virg. Aen. VI. 763. Cf. *Vechnerus* in *Hellenolexia* II. 8. p. 338. *Vitringa* l. l. p. 121.

(4) Idyll. V. 87.

Nostro loco metaphoricè accipiendum de hominibus, qui se vitiorum sordibus non polluebant, nec pravorum Sardoniorum socii erant. Cf. Apoc. XV. 4. οὗτοι εἰσὶν, οἱ μετὰ γυνυρῶν οὐκ ἐμολύθησαν. Imago forte desumpta est a Sardonianis ipsis, qui, operam cum darent purpurae tincturae, vestimenta sua variis coloribus tingere solebant; ita nonnulli erant, qui, cum ceteri omnibus libidinibus sese darent, nullam cum hisce communionem exercerent, quique animos puros servarent, nulla labie contaminatos; similes illis, qui unice pulcri amore ducti, candidis ac nitidis vestimentis procedunt.

καὶ περιπατήσουσι κ. τ. λ. Περιπατεῖν proprie est *ambulare*. Matt. IV. 18. περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θαλάσσαν. Joh. VI. 19. περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Qui autem cum aliquo ambulat, ejus intima fruitur amicitia et consuetudine; uti h. l. καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ. — Ἐν λευκοῖς, in candidis, albis vestimentis, qualibus orientales, qui ad honores evehebantur, vestiri solebant Gen. XLI. 42. Josephus, Esht. VIII. 15. Mordechaius; ex quo loco praeterca patet, iis, qui candidis ejusmodi vestibus erant ornati, ut cum rege procederent, licitum fuisse. Grotius (1) explicat *coruscantes*, uti docet ad Matt. XVII. 2. τὰ δὲ ἡμέτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά ὡς τὸ φῶς, Apoc. IV. 4.: ἐν ἱματίοις λευκοῖς. ita et VI. 11. στολὴ λευκῆ. Observandum est auctorem semper fere emblemata, semel inceptum, continuare.

ὅτι ἄξιοι εἰσὶν. Ἄξιος congruentiam quandam indicat actus inter et honorem actibus tributum, etiamsi honor superet actus. Matt. III. 4. κἄρπον ἄξιον τῆς μετανοίας. Luc. VII. 4. ὅτι ἄξιος ἐστίν, ὃ παρέξει τοῦτο. Eph. IV. 1. ἄξιος περιπατήσαι τῆς κλησέως (2).

Vs. 5. Ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ὁμολογήσω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

Qui vicerit, hic circumdabitur vestimentis albis, neque ejus nomen expungam e libro vitae, et agnoscam ejus nomen coram patre meo, et coram angelis ejus.

Accommodata iterum est haec promissio ad ea, quae de Sardonianis dixerat Jesus; quicumque eorum hac in terra nitidis vestibus usi fuissent, denuo in coelo iis exornandi sunt tanquam sacerdotes, ad quorum munera Jesus sanguine suo nos evehit.

ἐξαλείψω est proprie *unguentum abstergo, deungo*; inde *delco, expungo*. De antiquo illo more, secundum quem libris mortales inscriberentur, vide supra; ignominiosi si essent, ἀτίμοι, eradebantur nomina. Verba, quae h. l. occurrunt, καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω, quodammodo accipi possunt, tanquam speciem figurae, quae dicitur λιτοτης, habentia, ut legendum esset: καὶ ἐγγράψω ἐν τῇ βίβλῳ τ. ζ.

ὁμολογήσω, pro quo Griesbachius ex alia lectione adscriptum habet ἐξομολογήσομαι, notat *agnoscam*. Cum iudicii supremi dies aderit, victoris nomen palam profitebitur coram Deo et Angelis Matt. X. 32. Luc. VII. 8. — Est verbum Johanni Apostolo non insolitum: Euang. I. 20. IX. 22. XII. 42.

(1) l. l. p. 371.

(2) Grotius ad h. l.

Nur die Wachenden, nur die Geschmückten sollen zu seinem Mahl eingehen: denn der Bräutigam kommt, wie ein Dieb in der Nacht, und weiss niemand, welche Stunde er kommen werde? Der ganze Brief ist in Worten Christi, die er schon auf Erden aussprach (1).

Vs. 6. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Vid. Cap. II. 7, 29.

§ 6.

EPISTOLA AD PHILADELPHENOS.

Urbis ejusque ecclesiae Historia.

Philippiae nomine plures antiquitus cognitae erant urbes, quarum alia habebatur in Arabia, quae olim et in S. C. *Rabba Amonitarum* vocatur, et nomen ab ejus conditore Ptolemaeo Philadelpho habebat; alia in Cilicia, alia in Isauria, alia denique in Aegypto.

Nostram vero, non procul a Sardibus remotam, prope montem Tmolium, qui ei imminebat, condidit Attalus II. Philadelphus, Pergami rex, Eumenis frater, anno fere 280. A. C. N. Apud *Strabonem* (2) dicitur σεισμῶν πλήρης, οὐ γὰρ διαλείπουσιν αἱ τοῖχοι δίσταμένοι, καὶ ἄλλοτ' ἄλλο μέρος τῆς πόλεως κακοπαθοῦν. Propter frequentes hosce terrae motus pauci eam incolunt, qui plurimi ruri degere solent, ibique optimos habent agros.

Prouti haec urbs sese commendabat tum nomine *Φιλαδέλφεια*, tum externa conditione, quum ad Tmoli pedem sita pulcherrimos ostenderet campos, quos et hodiernus viator maxima cum voluptate admiratur, ita interno etiam habitu plura habebat, quibus Domino placeret.

Smyrnenses rite doctrinam, virtutisque Christianae praecepta coluerant, quam ob rem Christus eos laudabat, et aliis tanquam exemplum proponebat; simili modo Philadelpheni, qui Christo nomen dederant, sese fideles ac doctrinae tenaces ostenderant, quapropter Dominus iis promittit, se hora tentationis, quae aliquando ventura esset, illos fore servaturum. — Pauca quae hujus urbis exstant historica monumenta in eo conveniunt, *Philadelphiam* antiquo aevo celebrem fuisse urbem, quae et situs, et structurae, et morum incolarum elegantia sese commendabat. — *Eusebius* (3) mentionem facit cujusdam mulieris prophetissae, nomine *Ammiae*, quam *Philippiae* civibus adscribit. Idem Pater eccles. (4) eleganter martyris mortem *Polycarpi* narrans, magnum duodecim numerum Philadelphenorū ad Smyrnā martyrio esse coronatum affirmat.

Brevi ecclesia ibi condita, ad illum amplitudinis et famae gradum pervenit, ut mox om-

(1) Herderus l. l. p. 31. Cf. Langius, p. 132. ad vs. 2.

(2) Geogr. XIV. p. 432.

(3) Lib. V. c. 17.

(4) Lib. IV. c. 15.

nes Asiae ecclesias superemineret, et episcopalis auctoritas ei tribueretur, quam tam illabam servavit, ut diu, postquam ceterae radicitus fere essent deletae, ἀκμῇ sua gauderet. Hodieque adhuc dum haec nobilissima exstat urbs, *Alah Shahr*, i. e. *pulchra urbs* a Turcis dicta, contra quos insignia ejus cives dederunt documenta virtutis et fortitudinis, cum hi totam Asiam minorem domare conarentur. Templorum rudera ac magnificorum aedificiorum quae etiamnum ibi inveniuntur, priscam ejus elegantiam et cultum testantur (1). Christiani habent templa, quibus cultum exerceant, eorumque numerus circiter mille attingit (2). Quisnam hujus ecclesiae conditor ac primus episcopus fuerit, non constat: verisimile vero est, Philadelphenos circa tempestatem, qua Paulus Asiam peragraret, fidem ac nomen Christo dedisse.

Periodistarum sententia.

Periodistae, uti et de ceteris epistolis, in definiendis ecclesiae universae aetatibus, inter se dissentiunt, singulis fere aliam aliamque sententiam foventibus, ita et quod ad hanc attinet ecclesiam. Sufficiat *Vitrinae* mentem exponere, qui in illa faciem contemplatur ecclesiae quae sub saec. XVI. initio reformari coepit, quo tempore (ex ejus scil. sententia) magna τῶν ἀδελφῶν Φιλία cernebatur inter Protestantes, quum Romano-Catholicorum superstitionem rejicerent. Sed, uti vidimus, *Philadelphia* suum jam nomen gessit, quo tempore doctrina Euangelii per Asiam minorem spargeretur; neque reformatio tanta caritate et fraterno consensu inter reformatores, neque ipsos inter reformatos constituta est, ut deserto illo nomine haec aetas digna sit, quo adumbraretur: tristissimae enim mox ortae sunt lites, non sine ira agitatae, diu continuatae, neque hodie sopitae.

Epistolae expositio.

Vs. 7. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψου· τὰδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαβὶδ· ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείει, καὶ κλείει καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει.
Et angelo ecclesiae quae Philadelpiae est, scribe: Haec dicit sanctus, verax, qui habet clavem Davidis; qui aperit et nemo claudit, et claudit et nemo aperit.

Pro Δαβὶδ nonnulli, in quibus *Michaëlis* (3), legere malunt ἔδου, quod e Cap. I. vs. 18. in hunc locum transferendum putant. Alii, in quibus *Trillerus* (4), conjecerunt τωφῆθ, vel τωφῆθ, quod *orcum* notat, atque ob soni similitudinem cum Δαβὶδ commutatum sit a librario. Opportune vero *Matthaeus* observat, hanc inauditam et novam dicendi formulam κλεῖς τοῦ Δαβὶδ, scribas turbasse, ut idcirco usitatius e

(1) *Smith*, Notit. Eccl. As. p. 32.

(2) Berigten van het Nederl. Gen. 1816, No. 7. p. 98.

(3) Nieuwe Overzerting van het N. T. ad h. l.

(4) *Heinrichs*, edit. Koppian. ad h. l.

locis similibus arriperent; praeterea κλεις τοῦ ἁδου ante saeculum V non habebatur, itaque non satis firmo nititur fundamento.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. Cap. II. vs. 1.

τὰδε λέγει ὁ ἅγιος, κ. τ. λ. Jesus h. l. dicitur ὁ ἅγιος, quales legati divini, vel ii, qui Deo erant consecrati, nuncupantur, v. c. Apostoli, Eph. III. 5. 8. Ipsum Christum Act. III. 14. τῷ ἁγίῳ dicit Petrus. Marc. I. 24. ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Luc. IV. 34. idem ac Joh. VI. 69. ἅγιος τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. Additur ὁ ἀληθινός, simili modo quo Johannes C. I. 5. dixerat ὁ μάρτυς ὁ πιστός. Hae vero notiones nobis Jesum ostendunt summis virtutibus insignem: ἅγιος enim est ille, qui nullo vitio est contaminatus, nullum crimen perpetravit, et recti justique est amantissimus; ἀληθινός qui omni fide est dignus, neque fallere potest. Varium autem sensum tribuunt Interpretes huic verbo; sunt qui *justum, aequum* notari putent; alii *veracem*, quod nobis aptissimum videtur, cum ita incolumis servetur hujus verbi usus in Apocalypsi, et rite ὁ δίκαιος *justus* distinguatur a τῷ ἀληθινῷ *veraci*, qui minas et promissa certissime exsequatur. Conf. XV. 3. XVI. 7. Hoc autem nomine sese ipse jam antea descriperat Jesus, dum in vivis adhucdum erat. Joh. XIV. 6. ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀληθεια, καὶ ἡ ζωὴ, qui locus, ne quis miretur hic esse allatum, per duplicem ἐν διαδυσίῳ reddi potest *vera ad vitam via*. Conf. Joh. I. 9. Φῶς ἀληθινὸν et vs. 14. πλήρης ἀληθείας, 1 Joh. V. 20. Apoc. III. 14. Utraque notio Deo est tribuenda, quocum Jesus eadem gaudet perfectione, ita ut talis absolute cognitus esse debeat, qualis hic ipse sese prodit. — De Jehova dicitur 1 Sam. H. 2. שִׁירָה et Jes. LVII. 15. שִׁירָה יְהוָה *cujus nomen est Sanctus*. — Haec igitur Jesu perfectam indolem moralem nobis proponunt; potestatem vero ob oculos ponunt, quae mox sequuntur.

ὁ ἔχων τὴν κλεῖν κ. τ. λ. Haec dictio desumpta esse videtur e Jesaia XXII. 12. ubi tota legitur. Ab Alexandrinis ita exhibita: καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὄμῳ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξει καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀποκλείων, καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. — Eliacimus, regis Hiskiae filius et Aulicus, 2 Reg. XVIII. 18. clavem domus Davidis habuisse fertur, i. e. palatii ejus, in quo Hiskias habitabat. Hic igitur potestatem habebat illius aperiendi claudendique; quae metaph. h. l. ἡ κλεῖς dicitur, ita ut Jesus, qui eadem imagine hic proponitur, alios admittere, arcere alios posset, cui scilicet competit imperium beandi quoscumque velit. Nemo autem praeter Jesum talem habebit potestatem, quia nullus erit, qui aperiat, cum Jesus clauserit, nullusque qui claudat cum ille aperuerit. — Ejusmodi autem quis apud Constantinopolitanos appellatur *κουροπαλάτης*, apud Francos *Majordomus* (1). *Siorrius* (2) putat non clavem *palatii*, sed ipsius *Davidis*, esse intelligendam, ut eo melius regia potestas, qualem Davides, non qualem *aulicus minister*, haberit, agnosceretur; sed nimis ingenio indulsisse vir celeberrimus mihi videtur. — Hac

(1) Vid. *Weistain* ad h. l.

(2) In *Comment. Theol.* Vol. IV. p. 450.

igitur formulâ, e V. C. desumptâ, ubi nulla mentio fit τοῦ ἄδου et θανάτου, lectio, quam retinuimus, probatur.

κλειν, pro quo alii κλειδα, insolita videtur declinatio; atque haec lectio a *Weistenio*, *Millio*, aliis haud probatur. Locutio vero, quae h. l. usurpatur, plane est ex Hebraeorum more, qui prolongatas dicendi formulas amant, ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείει, pro quo Graecorum Classici scripsissent: ὁ ἀνοίγωντος οὐδεὶς κλείει.

Vs. 8. Οἶδα σοῦ τὰ ἔργα ἰδοῦ δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεφωγμένην, ἣν οὐδεὶς δύναται κλείσαι αὐτήν, ἔτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησας μοῦ τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομα μου.

Novi tua opera; ecce dedi coram te januam apertam, quam nemo claudere potest; licet parvam habeas potestatem, tamen servasti meum verbum, et non abnegasti meum nomen.

οἶδα σοῦ τὰ ἔργα κ. τ. λ. Cap. II. 2. 10.

Pro ἦν, quod Cod. Alex. aliique probarunt, habent nonnulli καὶ, ubi Codd. alii Hebraïsmum sustulerunt ex specie superflui (1).

ἐνώπιόν σου est simpliciter pro σοί, more Hebraeorum. Conf. quae diximus ad C. II. 14. Luc. XXV. 11. ἐνώπιον αὐτῶν. Act. VI. 5. ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους.

θύραν ἀνεφωγμένην. Eadem, qua incepit, pergit allegoria; antea de *clavi*, qua homo utitur ad januam aperiendam, mox de ipsa *janua aperta* loquitur auctor. Plurimi, inter quos *Eichhornius* (2) et *Vittinga*, hanc formulam accipiunt tamquam emblemata *opportunitatis* vel *occasionis* qua Evangelium offertur, haud malo cum successu tradendum; uti illam usurpat Paulus 1 Cor. XVI. 9. θύρα γὰρ μοι ἀνέωγε μεγάλη καὶ ἐδέργησεν. Conf. 2 Cor. II. 12. Act. XIV. 21. alibi; cui sententiae calculum adjicere non dubito. Cl. *Klinkenbergius* (3) putat ad universum *Philadelphiae* coetum hic respici, quod cum nostra sententia rectè conjungi potest, ut nullum civium fiat discrimen. Simpliciter vero dicere potuisset: ἀνέωγα σοὶ θύραν πρὸς ἐμὲ; sed, prouti locus sese habet, major conciliatur vis particulae ἐνώπιον, ut ita sit: *aperui januam in vestro conspectu, ut si modo cupiatis, intrare possitis.*

ἦν οὐδεὶς κ. τ. λ. Videntur, uti in aliis coetibus; ita *Philadelphiae* quoque aliqui fuisse malevoli, qui Christianos ut ab Evangelii doctrina deficerent sollicitarent; imprimis Judaei, qui vs. 9; memorantur, atque maximopere in id incumbabant, ut Christiana religio everteretur. Quid vero valerent, cum Jesus habeat clavem, nullusque praeter eum aperire aut claudere possit januam? Hoc loco ἦν — αὐτήν similis occurrit Hebraïsmus, qui supra Cap. II. 7. ὁ νικῶν, — αὐτῶν.

ἔτι μικρὰν ἔχεις. Plerumque ἔτι significat *quia*; sed alia prorsus ratione haec particula hic apud Johannem occurrit. In Evangelio saepe eam usurpat, cum alicujus verba in narratione adducit, v. c. IV. 17. καλῶς εἶπας ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ἔχω. IV. 42. 51. 52. 53. VI. 14. alibi. Hoc vulgare est: nostro autem loco ad usum Hebraeorum ׀ majorem vim habere videtur, notans *etiamsi, licet, quamvis*, uti Gen. VIII. 21. Exod. XIII. 17. alibi (4). Eadem significatione

exhi-

(1) Vid. *Millius* Prolegom. § III. p. 111.

(2) l. l. p. 133.

(3) l. l. p. 149.

(4) Conf. *Simonis* Lexicon Hebr. ed. alt. p. 454.

exhibetur ab auctore in Evangelio VIII. 45: *ὅτι τὴν ἀληθειαν λέγω, quatinquam verum loquor.* Joh. III. 19. (1). Alii tanquam causam et rationem haec verba accipiunt (2). Verum nova periodus h. l. incipere mihi videtur, ita ut sensus huc redeat: *Licet parvam habeas potestatem, tamen (καὶ eodem sensu accipiendum quo Cap. II. 21.) meum verbum non abnegasti.* — Ἐτήρησας τὴν λόγον μου. Vid. Cap. II. 26. Respicitur h. l. ad ipsam conditionem, in qua ecclesia Philadelphena tunc temporis versabatur; atque haec dicuntur *vel* propter parvum, qui adhucdum habebatur, numerum eorum, qui fidem amplexi fuerant; *vel* pauperiē et inferioris status causa, in quo versabantur, atque prohibebantur, quominus magnam in alios vim haberent; *vel* quod non tam accurate edocti erant, ut omnibus, quae doctrina praebet, armis sese defendere possent. — Postrema vero sententiā fundamento, ni fallor, haud firmo nititur. Conferri tamen merentur quae dicit Paulus 1 Cor. I. 26. βλέπετε γὰρ τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σὰρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς.

καὶ οὐκ ἠρνήσω. Conf. quae diximus Cap. II. 13. Hujus autem agendi rationis, fideliterque adhaerendi doctrinae magnifica ac splendida dederant documenta illi duodecim, de quibus supra diximus, qui martyrii coronas consecuti sunt. Ceterum duabus illis dictionibus: Ἐτήρησας et ἠρνήσω οὐ, idem exprimitur; id vero factum, quo magis laudaretur et praedicaretur Philadelphenorū constantia; *vel* simpliciter fervori tribuendum est, quo auctor ductus esse videtur, ut non magnopere elegantis ordinis regulas curaret.

Vs. 9. Ἰδοὺ, δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται Ἰδοὺ, ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἤξωσι, καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνώσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησα σε.

Eccē dabo e Synagoga Satanac (nonnullos) eorum, qui dicunt se esse Judaeos, et non sunt, sed mentiuntur; ecce faciam eos, ut veniant et adorent coram pedibus tuis et sciant me te amasse.

Pro ἐκ τῆς συναγωγῆς, Cod. Arm. habet σοὶ τὴν συναγωγὴν. Vulg. MS. addit σοὶ. Vid. Griesbachius. Ad sequens Ἰδοὺ addit idem Cod. Arm. καὶ. Nonnulli, pro ἤξωσι, προσκυνήσωσιν et γνώσιν exhibent ἤξουσι, προσκυνήσουσιν et γνώσονται, quod ob praecedens ἵνα non probandum.

Praesens δίδωμι scriptum pro futuro, et vim habet τοῦ ποιήσω, in quo Hebraeos imitatur auctor, qui ita suum יתן usurpant. Conf. Deut. VI. 22. ubi Jehova signa et prodigia in Aegypto dedisse dicitur magna et multa ויהי. — De hac autem phrasi ἐκ τῆς συναγωγῆς κ. τ. λ. vid. dicta ad Cap. II. vs. 9. Subintelligendum vocibus τῶν λεγόντων verbum τινὰς.

(1) Vid. Schleusneri nov. ed. hac voce. Cf. Glassius, Philol. sacrae p. 529. seqq.

(2) Conf. Eichhornius et Klinkenbergius ad h. l.

ποιήσω αὐτοὺς κ. τ. λ. Ποιήσω repetitio esse videtur praecedentis δίδωμι. Notatur vero hoc versu, nonnullos e Judaeis fore venturos, qui avitam religionem cum Christiana doctrina conjungerent, et in Philadelphenorum conspectu (ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου) προσκυνήσωσιν, scil. Χριστῷ, (dativum enim poscit. Conf. Joh. IV. 23. προσκ. τῷ πατρὶ) i. e. adorarent et venerarentur Christum, doctrinam ejus magna cum veneratione multove studio amplectentes. — Veteres vero Graeci hoc verbum cum accusativo conjungere solebant, uti patet ex *Herodoto* (1) προσπίπτων προσκυνέει τὸν ἕτερον, *prostratus adorat alterum*. Sed cum Hebraei verbo תַּחַנְּנִי, quod Graecorum προσκυνεῖν respondet, particulam ל, indicem dativi addere soleant, scriptores N. T. ideo verbo προσκυνεῖν eundem tribuerunt sensum, cum praeterea LXX Interpretes iis praeirent. Conf. Matth. XIV. 33. XV. 15. Apoc. XIX. 20. Sed nonnunquam idem verbum προσκυνεῖν in N. T. constructur cum particula ἐνώπιον vel ἔμπροσθεν. Luc. IV. 7. Apoc. XV. 4. XXII. 8. ubi pro ἐνώπιον est ἔμπροσθεν. Hebraei enim verbo תַּחַנְּנִי addunt particulam לַפְּנֵי id est ἐνώπιον. Gen. XXIII. 12. וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לְפָנָיו. *Tum Abrahamus salutavit corpore inclinato, veneratus est, incolae regionis, Chevitas* (2).

Hoc autem verbo προσκυνεῖν olim *accessio ad sacra* notabatur: h. l. actio indicatur alicujus, qui se minorem sentiat illo, ad cujus pedes sese prosternit; desumpta est dictio e Jes. LX. 14. ubi de Judaeis adhibetur *qui humi prostrati adoraturi sunt* (3). Idem fere est quod προσπίπτειν, cujus usus occurrit Act. XVI. 29. ubi δ δεσμοφύλαξ vs. 27. προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ καὶ τῷ Σίλῳ. — Hoc autem facerent Judaei, sed simul agnoscerent, (γνώσιν vid. Cap. II. 23.) Jesum Philadelphenos dilexisse. Joh. XXI. 15.: σὺ οἶδας ὅτι Φιλῶ σέ· cui respondet ἀγαπάω, h. e. singulari amore, prae aliis, qui me sectantur. — Ob historiae silentium indicare haud possumus, ubi et quando haec promissio expleta sit (4).

V. 10. Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομοχθῆς μου, κἀγὼ σέ τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ, τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Quia servasti verbum patientiae meae, ego etiam te servabo ex hora tentationis, quae veniet in totum orbem ad tentandos eos, qui terram incolunt.

Pro ὅτι Cod. Alex. habet καὶ· pro τηρήσω unum MS. exhibet ἐξήγαγον, nimirum alicui librario tribuendum, qui aliam forte sententiam de hac promissione fovebat; ad πειράσαι alibi additur πάντας.

(1) Vid. Hist. Lib. I. 134. Plurima interim afferri possunt exempla, quibus cum dativo constructur: *Plutarch.* in Camillo pag. mea 145. προσκυνήσας τῷ Θεῷ. *Aelianus* V. H. I. 21. βασιλεῖ προσεκύνησαν.

(2) Cf. omnino *Leusden* l. l. p. 125.

(3) *Eichhornius* ad h. l. p. 135.

(4) Conf. *Klinkenb.* ad h. l. p. 152.

Classici scriptores, ni fallor, haud usi fuissent praepositione ἐκ; sed scripsissent, ἐν τῇ ἄρᾳ, quandoquidem τηρεῖν aliquam moram, notat.

τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι; ita saepe apud Classicos pro simplici ἢ τὰχὺ ἐλεύσεται. πειράσαι scil. ἄστε. Similis fere locutio occurrit 2 Petr. II. 9. ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ubi de Lotho vs. 7. agitur. ῥύεσθαι vero motum quemdam notat; idcirco adhibetur ἐκ. Elegans nostro loco est ἀντανάκλασις, qua idem verbum repetitur, mutata nonnihil significatione, quam Beza in versione neglexit, Piscator vero expressit (1). Ὅτι ἐτήρησας — ἐγὼ τηρήσω. Per μετονώμιαν h. l. adhibetur verbum πειράσμος, notans calamitas, quia omnino afflictio est tentatio. — Vox ipsa, hac significatione gaudens, respondet Hebraeorum תסמ pro תסנמ Deut. IV. 34. VII. 10. Ceterum cf. Luc. VIII. 13. ἐν καιρῷ πειρασμοῦ. XXII. 18. Act. XX. 19. 1 Cor. X. 13. Gal. IV. 14. alibi.

Hoc loco tautologia mihi observanda videtur, cujus usu imprimis Evangelii scriptores, maxime Marcus et Joannes, delectantur, in quorum scriptis, tanquam stili quidam χαρακτήρ, occurrit. Innuimus verba: τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Cf. Joh. I. 8, 20. XIII. 34. Apoc. XII. 7, 9. Tales dictiones, quas Quinctilianus ipse laudat, elegantissima sunt documenta ingenii orientalis, quae Pindarus et Klopstockius, qui poëtae in lyrica poesi summum attigerunt culmen, magni faciunt (2).

λόγος τῆς ὑπομονῆς μου, est praeceptum meae patientiae, quod rite tenuerant Philadelpheni: doctrina enim Christi praecipue etiam τὴν ὑπόμονην injungit, et quidem talem, qualem ipse praestitit. Ita enim explicat Heinrichs (3) illud μου, licet Donker Curtius (4) non dubitet, cum Piscatore referre ad τὸν λόγον. — Proprius est Johanni usus verbi λόγος, unde variae apud eum occurrunt hujus vocis significationes. H. l. praeceptum, mandatum indicat; prouti Euang. VIII. 55. καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρήσω, X. 35. πρὸς οὗς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο.

Ita laudantur Philadelpheni, quod fideli et constanti animo versati fuissent inter malevolorum afflictiones, qui omnibus modis illud efficere nitebantur, ut Philadelpheni a doctrina Christiana deficerent.

In disquisitione de promissionum, quae exhibentur, vero atque unico sensu, nulla epistola tantas objicit difficultates, quam ea, in cujus expositione nunc versamur. Quot enim capita, tot sensus! Nam quicumque hanc epistolam interpretandi periculum fecerunt, aliam atque aliam fere de ejus promissione protulerunt sententiam (5).

Gro-

(1) Cf. Glassius l. l. T. I. p. 1342 seqq. ubi plura hujus generis exempla ex Joh. Euang. afferuntur II. 23, 24. IV. 31, 32. Coll. 34. VI. 28, 29.

(2) Vid. Cl. W. A. v. Hengel, Verh. over d. invloed v. d. bijz. Karakt. in op. Loc. Teyler. T. XXVII. p. 22.

(3) L. l. p. 168.

(4) L. l. p. 122.

(5) Vid. imprimis Cl. Klinkenberg, qui earum plurimas recenset. l. l. p. 154 sqq.

Grotius, persuasum sibi habens, Apocalypsin ante Neronis tempora esse conscriptam, ἄραν τοῦ πειρασμοῦ accipit de persecutione, quam hicce Imperator, crudelis Christianorum inimicus, in eos instituit. — Alii (1) vero eam, vel ad quodvis instans calamitatis et persecutionis tempus indefinite, vel ad Trajani validam et universalem persecutionem esse referendam opinantur. *Eusebius* autem disertis verbis narrat (2), Plinium Secundum, animo commotum multitudine eorum, qui fidei causa obruncabantur, a principe Trajano impetrasse, ut lenius illi tractarentur, cum nihil agerent, quo leges violarent, nisi quod ἄμα τῇ ἐν διεγειρομένοι τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην canerent. Quibus Trajanus aures praebeuit atque edixit: „Christianorum gentem non diutius esse disquirendam; sed „eam tunc puniendam, cum sponte in manus caderet (3).” Itaque universalis illa Trajani persecutio minime intelligenda videtur, uti *Marckius* putat. *Vitringa* l. l. in genere omnes intelligit persecutiones, quae inde a Domitiano, usque ad pacem, ecclesiae a Constantino M. procuratam, fuerunt in Christianos motae. Sed de certa quadam calamitate sermonem esse ex epistola manifestum fit. Aliis Aureliani persecutio in mentem venit, sed, quominus hic Imperator eam institueret, mors eum impedivit (4). Infelix nobis videtur conjectura, quam alii (5) protulerunt, ad tempora Muhamedis respicientes, quibus tota fere Asia ejus imperio erat subjecta, quibusque Philadelphia per multa secula magna virtute Turcis sese opposuit, ac una in paucis seculo demum XIV capta est; sed non nisi conditionibus lenissimis, quales cum ceteris Turcae non inierant; ita quidem ut templa haud everterentur, et incolis libertas concederetur religionem exercendi. At vero, licet haec ita sese habuerint, haec expugnatio magnum incolarum Philadelpiae eripuerat numerum, nec non praecipua urbis pars, durante obsidione, erat deleta, ut vix servati in ea tentatione dici possint Philadelpheni. Praeterea non procul ab urbe viatoribus sese murus offert, cujus magnitudo ad 1800 pedes effertur, quique exstructus est ex ossibus eorum, qui urbem Christianae religionis causa tam acriter defenderant (6). Alii (7) denique ob oculos habuerunt vehementes illos terrae motus, morbos epidemicos similesque calamitates, quibus paulo post haec regiones vexatae sunt.

Si autem juveni, literarum campum vix ingresso, liceat, sententiam a summorum illorum Interpretum mente diversam, proferre, equidem putem per τὴν οἰκουμένην ὅλην totum terrarum orbem intelligi, non vero Romanum imperium, qua tunc temporis patebat; quod plurimi volunt. Usus enim horum verborum, in libro Apocalypseos, talem interpretationem non admittit. Cf. XII. 9. ὁ Σατανᾶς ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην. et XVI. 14. ὁ ἐκ-

(1) In quibus *Marckius*, l. l. p. 137.

(2) l. l. III. 33.

(3) Cf. omnino *Plinius*, Ep. LX. Ep. 97, 98.

(4) Vid. *Eusebius*, VII. 30.

(5) Inter quos recenseri potest *Vener. de Haas*, l. l. p. 217.

(6) Quod nobis refert *Vener. Wildschut*, l. l. p. 237.

(7) In quibus nostrates: *Cl. Klinkenberg*, *Vener. v. d. Brock*, p. 239. et *Wildschut*, p. 285.

πορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης. Ita etiam οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς mihi sunt incolae terrae universae, prouti VI. 10. ἀπὸ τῶν κατοικοῦντων ἐπὶ τῆς γῆς, quos iudicabit Christus. Cf. VIII. 13. οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς. XI. 10. XIII. 8, 12 τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, 14. XIV. 6. XVII. 2. εἰ κατοικοῦντες τὴν γῆν, coll. vs. 8. Neque etiam calculum adjiciendum puto *Eichhornii* aliorumque sententiae, qui putant κατοικοῦντας ἔ. τ. γ. in omnibus hisce locis J. Christi esse adversarios; videantur modo XII. 12. et XIV. 6. Contra, Jesu Christi adversarii sunt illi, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὄνοματὰ ἐπὶ τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς. Cf. XIII. 8. XVII. 8. Vulgarem itaque verborum significationem retinere velim. — Communis vero tentatio a Servatore praedicta, intelligi potest ex aliis Jesu dictis, quae in Apocalypsi et alibi exhibentur. Dum in vivis adhuc esset, vaticinationem praeclaram edidit, Matth. XXIV. Luc. XXI. 35, 36, respicientem ad fraudes, quibus usuri erant falsi doctores, et ad aerumnas horribiles, quae gentes omnes erant pressurae; interea plurimos praedicit esse defecturos a vera religione; electos autem, qui Jesu constanter adhaerent, se e pereundi periculo esse erepturum. Ad haec conferenda sunt, quae in Apocalypsi de figuratis illis aerumnis, ac liberatione fidelium, a Jesu instituenda, dicuntur C. VI, VII. 1—8. et quae de Diabolo leguntur II. 10. XII. 9. ut ita etiam noster locus optime explicetur. — In memoriam igitur suis amicis revocat Christus instare ἄραν πειρασμοῦ, qua plurimi a virtute essent deflexuri; sed tutelam simul suam iis promittit, qua illos ex ea ipse sit erepturus. Hoc a Patre precatus fuerat Joh. XVII. 15, ut pii, quos suos dicit, ἐκ τοῦ πονηροῦ servarentur; idem nostro loco iis promittit se facturum. Cf. Joh. X. 27, 28. — Huic tutelae, inquit celebrer quidam interpres (1), amoris inest documentum, quo Philadelphenos prosequeretur dominus, cujusque ad persuadendum vis tanta esset futura, ut vel hostes Judaei eum venerabunde agnoscere deberent. Cf. vs. 9.

Vs. 11. Ἐρχομαι ταχύ· κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λαβῆ τὸν στέφανον σου. Venio cito; serua quod habes, ne quis tibi coronam auferat.

In nonnullis praemittitur huic vs. vocabulum ἰδοὺ, quod, monente *Millio*, Proleg. §. 1111. irrepsit; in plurimis praeterea, iisque optimis MSS., non legitur; Parisinus et Alex. alique omittunt; rejicitur item a *Griesbachio*.

Ἐρχομαι ταχύ. Vid. C. H. 5.

κράτει ὃ ἔχεις. Significat idem quod πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε. Vid. Cap. II. 25. Hoc consilium verbis suis adjungit; ut eo certiores essent de Domini adventu, qui *brevi*, i. e. inopinato, adforet, et simul animus iis adderetur contra malevolos et fraudulentos.

ἵνα μηδεὶς λαβῆ τὸν στέφανον σου. (1)

λαμβάνειν h. l. est auferre, eripere (2). Matth. V. 40. καὶ τὸν χιτῶνα σου λαβεῖν. XV. 26. οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων. 2 Cor. XII. 20. εἰ τις λαμβάνει.

(1) Vener. van *Ploten* ad h. l.

(2) Cf. *Xenophon*, Cyrop. lib. N. 30. μὴ τις μου τὴν οἰκίαν διέρυξας καὶ τὰ χρῆματὰ λάβοι.

hujus epistolae sensui inest, denuo mihi fatendum est in hac promissionis parte, probo ac vincenti Christiano datae. Quotquot enim vires in hisce periclitati sunt, aliam atque aliam elicuerunt sententiam. Sunt, qui tropum ποιῆσα αὐτὸν στύλου κ. τ. λ. ductum putent ex I Reg. VII. 15; 21. 2 Chron. III. 15, 17. ac respici velint ad duas illas columnas, quae erant in fronte templi Salomonis, et ob firmitatem suam *Jachin* et *Boas* vocabantur. (1). Alii, qui alludi opinentur ad Eliacimum, regis ministrum, cui, ut diximus, claves palatii erant traditae, quique Jes. XXII. 17—25. clavo comparatur, firmo loco infixio, ut in eo suspenderentur omnia proavorum ornamenta ac insignia, eoque symbolo igitur indicaretur, eum imperio fore decori Augusto (2). Verum nostro loco non legimus de clavo infixio, prouti apud Jes. XXII. 23. מַנְיָן וְקִרְמָיִם. — Nonnulli, qui ad crebros terrae motus, quibus conquassari solebat Philadelphensorum urbs, respici autumant, nimium profecto arguantur (3).

Alii porro, qui faciunt cum *Eichhornio*, remota explicant, quasi cogitandum esset de administris, qui, regis amici, ad interioris admissionis consilia adhibentur, et ita columnae dici possunt, quibus regni securitas et tranquillitas fulcitur. Apocalypseos auctorem prorsus imbutum fuisse antiquorum vatum dictionibus jam saepe observavimus; hunc autem locum ex iis explicandum esse non crederemus. Prouti enim tropus τῆς ψῆφου λευκῆς Cap. II. 17. e Graecorum Romanorumque more explicuimus, eodem modo h. l. nobis agendum videtur. Scilicet, apud hos more erat receptum, ut in victorum honorem columnae sive statuae erigerentur, quae vel in foro ponebantur; cujus rei testis nobis est nobilissima illa Trajani columna; vel in templis, v. c. Romae in aede Jovis Capitolini, quae Scipionis Africani, Julii Caesaris, aliorumque columnas continebat. Remoto igitur tropo, promittitur piis Philadelphensis, eos olim locum singularem, sedem eximiam, eamque perpetuam, esse consecuturos (ποιεῖν pro δίδοναι vid. vs. 9.) ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ μου ἢ ἐν οὐρανῷ, societate beatorum animorum coelesti (4).

Sed praeterea (si modo juveni liceat cum magnorum virorum dictis suas etiam conferre opiniones) quum Apocalypseos Auctor aurea Romanorum aetate viveret, horumque nomen ubivis extenderetur victoriis, quas hic illic terrarum reportaverant, inque principum honorem eo tempore, uti et paulo post, et diu ante, tales erigerentur columnae, quid mirum, Auctori nostro, magnificas ideas de perpetua felicitate coelesti animo volventi, hanc consuetudinem ob oculos fuisse, eumque plus minusve hac cogitatione imbutum ad illam respexisse?

καὶ γράψω κ. τ. λ. Haec inscriptio non in fronte victoris haberetur, sed ἐπὶ τὸν στύλον.

(1) Grotius l. l. p. 374. Vitringius l. l. p. 141. Marckius, p. 140.

(2) Rosenmüllerus in Scholiis, ad h. l.

(3) Heinrichs l. l. p. 169.

(4) Klinkenberg l. l. p. 149. Vener. Wildschut, p. 239. et Middelveld, Boekz. Ao. 1823. Oct. p. 469. licet aliam etiam addat sententiam.

λον, uti *Arctas* recte interpretari mihi videtur, perspicuitatis causa addens: ἐπὶ τὸν νόητον στύλον (1). Notum enim est columnis, in aliorum honorem exstructis, nomina victorum eorumque res gestas inscribi aliaque plura, quae iis laudi ducuntur. Itaque allegoriae filum producens Auctor dicit, τῷ στύλῳ inscriptum fore triplex nomen. Primum foret nomen Dei ipsius, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου. In veterum Romanorum columnis litterae D. O. M. insculpebantur, quae significarent, victoriam, auxiliante Deo Optimo Maximo, esse reportatam; Philadelphenis autem indicium esset, suae constantiae atque peculiaris felicitatis, qua gauderent, soli Deo gratias esse referendas. Cf. VII. 9 — 12. — Secunda inscriptio foret τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου, τῆς καινῆς κ. τ. λ. quo emblemate Philadelphenus pius et fidelis tanquam civis urbis coelestis cognosceretur; ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ enim symbolice est coelum, ubi Deus singulari modo adest. Cf. Hebr. XII. 22. πόλις Θεοῦ ζώντος. Dicitur haec urbs ἡ καινὴ Ἱερουσαλήμ, quo nomine symbolico propter ejus praestantiam ac magnificentiam saepius coelum appellatur. Hebr. XII. 22. Apoc. XXI. 2. alibi. Etenim cum Johannes victoriam Christianismi de Judaeorum et Gentilium cultu sensibus exponere vellet, cum ipse Judaeus esset, et ideo facile rebus externis moveretur, secundum Judaeorum morem, Hierosolymam terrestrem proposuit Mosaiici cultus imaginem exhibentem; Romam vero symbolum ethnicae religionis fecit. Quum vero Hierosolyma, Judaeorum metropolis, sedes esset omnium, quae pulchritudine, venustate, elegantia hominum animos captaret, coelum meliori nomine notari non poterat, quam Hierosolymae coelestis; simul sese ad Judaeorum accommodans opiniones populares, quibus coelum sibi respicere solebant, quae omnia contineret, quorum Hierosolyma terrestris speciem tantummodo atque umbram referebat (2). — Adduntur ἡ κατάβαλλούσα κ. τ. λ. quae, ni fallor, facile intelligi possunt, si modo conferantur quae Cap. XXI. 2. legimus, ubi Johannes dicit, se vidisse urbem sanctam, Hierosolymam novam, e Coelo descendentem a Deo. Plurimi Interpretes nomen illius urbis dicunt יהושׁהיה, i. e. *Jehova ibi*. Ezech. XLVIII. 35. — Tertia inscriptio, praeeunte *Grotio*, nomen foret ipsius Jesu, καινὸν, quale ipse habiturus est; titulus praeclarus, quo Christus dicitur βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων. Cf. XIX. 16. Vidd. dicta ad Cap. II. 17. — Tota vero promissio, quae hac sectione continetur, praee omnibus magnifica et sublimis, symbolico sensu remoto, notat: ille, qui constanter perdurat, aliquando in coelo singulari fruetur felicitate sempiterna, quam Dei gratiae, meritisque Messiae acceptam feret (3). — Vs. 13. Ὁ ἔχων ὄτις, ἀκουσάτω τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. Qui aures habet audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis. Vide Cap. II. 7. 29.

(1) Hanc autem sententiam repudiat Cl. *Vitringa* l. I. p. c.

(2) Legi hac de re meretur Cl. *Eichhornius*, Einleitung in d. N. T., Tom. II. p. 351. 352.

(3) Cf. Cl. *Klinkenberg* l. I. p. c. *Neaer. Wildschut*, p. 241.

hac Epistola ne minimum quidem obtinere, quod laudi vel approbationi iis ducatur. Contra vero perstringuntur ob neglecta Evangelii praecepta; graviter admonentur ut respiciant; sub pulcherrimis emblematis eximia in altera vita iis hac lege promittitur felicitas; solennique formula evocantur ut audiant, quid Spiritus Ecclesiis dicat. — Ex historia patet hanc epistolam prioribus saeculis haud parvam habuisse vim in Laodicenorum animos, quum socordiam illam, ob quam perstringebantur, amisisse atque amore Christi flagrasse videantur. Notum enim est, Laodiceos per tria saecula ad magnam auctoritatem increvisse, eorumque urbem ad dignitatem Episcopalem ascendisse, cum Antistes Ecclesiae singulari Metropolitani nomine insigniretur, atque principatum teneret aliarum hujus regionis urbium. Anno 361 praeterea magna ibi habita est Synodus, qua Ecclesiastica disciplina constituebatur (1):

Hodie vero nulla ibi Ecclesia, nullus Episcopus! Epheso candelabrum eripuit Christus; severus ac simul justus iudex Laodiceos ore exspuit. Theatrorum et Aquaeductuum rudera pristinam ostendunt magnificentiam; nullum vero templum vestigia conservat fidelium, qui antea eo confluerint. — Locus, ubi olim sita fuit Laodicea, a Turcis hodie occupatur, atque ab iis *Eski-Hisar* vocatur, secundum recentissimas litteras per paucos incolas habens, quorum duo tantum Christianorum nomen gerebant, qui ne legere quidem aut scribere erant edocti (2).

Periodistarum sententia.

De nulla tantopere haesitant, tantasque ac tot movent dubitationes viri hujus rei amantes, quam de hujus Epistolae sensu mystico. Quam alius de ea profert sententiam, rejicit alius, vel suam ei superstruit, quae mox ab alio quodam renovatur vel prorsus permutatur. *Viringa* (3) non dubitat, quin in ea *statum Ecclesiarum Protestantium* exhibitum putet, „ qui proxime praecederet notabilia illa iudicia, quibus Deus novissimo tempore „ in Ecclesiam ejusque hostes animadverteret, ad illam quidem castigandam et a vitis, „ quae contraxerat, purgandam; hos vero delendos ac destruendos et ita Ecclesiam ad „ eum statum felicem perducendam, a Prophetis pronunciatum, cum statu ultimae illius „ afflictionis hujus Ecclesiae proxime jungendum.”

Nominis notio, licet quam maxime detorta, secundum eos est *legislatrix populorum*, ex *λάος* et *δικη*, quia potentiores magnam vim in populum exserunt; vel tamquam *ea*, quae

(1). Exstant hujus coetus canones adhucdum in Concil. T. I. f. 1495. Vid. *Bachene* l. 1. ad h. v.

(2) Cf. Berigten van het Nederlandsch-Zending Genootschap No. 7. 1816. p. 97.

(3) l. 1. p. 161.

quae populos ulciscitur, quia Evangelii adversarii graves Deo dabunt poenas. Quam autem audacia haec proferantur, in se bene perspexit celeberrimus vir, cum (1) addat: „Stephanus forte rectius; sed nos, qui in interpretationibus mysticis veram vocum significationem respicimus, id nihil curamus.”

Epistolae Expositio.

Vs. 14. Καὶ τοῦ ἀγγελοῦ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησίας γράψων· τὰδε λέγει ὁ Ἄμην, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ.

Et angelo Ecclesiae, quae Laodiceae est, scribe: haec dicit Amen, testis ille fidelis et verax, princeps procreationis Dei.

Καὶ τοῦ ἀγγελοῦ κ. τ. λ. Vid. Cap. II. 1.

Τὰδε λέγει ὁ Ἄμην. — Ἄμην etymologice est adjectivum a verbo ἴδω, quod in Niphath notat: *firmum, certum, verum, fide dignum*. Saepissime etiam occurrit particulae vim atque locum habens, quae in initio sententiae posita et nonnunquam repetita *confirmantis et jurantis* notionem habet. Nostro autem loco est nominativus, simili modo, quo Latini ex adverbio saepe nomen faciunt, v. c. *clarum mane, cras illud, cras hesternum*. Itaque tituli instar est positus, quo significatur, Christum omnibus suis promissionibus satisfacere. Cf. 2 Cor. I. 20. (2).

ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός. Vid. vs. 7. Μαρτυρεῖν dicitur quicumque docet et hominibus ea tradit, quae ab alio perceperit, uti Servator ea praedicat, quae a Patre acceperat. Joh. I. 19. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, III. 28. IX. 39—41. XIII. 8. XV. 6.

ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ. — Ἄρχη est *princeps, dominus*, idem quod ὁ ἄρχων, quali nomine omnes, qui potestate ac dignitate sunt insignes, appellantur. Rom. VIII. 38. οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἄρχαι. Eph. I. 20. ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς. Col. II. 10. ὑπομνησθε αὐτοὺς ἀρχαῖς — ὑποτάσσεσθαι. In versione Alex. Nehem. IX. 17. καὶ ἔδωκαν ἀρχὴν ἐπιστρεψαί. Amos VI. 1. ἀπετρύγησαν ἀρχαῖς ἐθνῶν. — Cf. ad h. 1. Apoc. XXI. 6. ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. item XXII. 13. priori loco idem est, quod τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὄν, posteriori repetitio est verborum: πρῶτος καὶ ἔσχατος.

κτίσις est metonymice *totum universum, omnes res creatae*. Marc. X. 6. ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. XIII. 19. οἶα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ἧς ἔκτισεν ὁ θεός. Cf. Col. I. 15. πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Prodit igitur Christus h. 1. tamquam princeps ac Dominus omnium rerum a Deo procreatarum, summum imperium principatusque dominium tenens in omnia, quae sunt creata. Ariani putarunt Jesum hisce significari

(1) p. 165 in nota.

(2) Grotius l. 1. p. 375.

tamquam Dei creaturam, quae inter omnes prima a Deo producta esset. Hujus sententiae subsidium invenisse opinantur in Prov. VIII. 2. κύριος ἔκτισε με ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Sed parum efficit: locus est poëticus de sapientia Dei. Nec Jesum, de quo in omnibus hisce Epistolis excellentissima exponuntur attributa, ita appellatum, ullibi videmus, tamquam *creaturam cum aliis creaturis comparari*. Non per creationem productum, sed per nobiliorem modum *generatum* Dei esse Filium certi sumus; praeterea πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο κ. τ. λ. (1). Ea igitur potestate ac majestate instructus, quae eum deprehendimus principem rerum a Deo creatarum, simul est Ecclesiae caput ac Dominus (2).

Vs. 15. Οἶδα σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρὸς ἦς, ἢ ζεστός. *Novi tua opera, te neque frigidum esse, neque fervidum. Utinam frigidus esses aut fervidus!*

Pro ἦς legitur a nonnullis εἰς, in quibus Grotius et Millius, qui posterior illud probat, cum sit *curantis Grammaticam* (3). Magnum autem non intercedit hisce lectionibus discrimen; ἦς vero plurimi, in quibus Vulgata prob. Griesbachio, retinuerunt. — ὄφελον promiscue omnibus numeris, personisque inservit v. c. ἢ γὰρ μέλι ταῖς ἀποθήκαις ἐναποτίθεται· ἀδ' ὄφελόν γε καὶ ἡμεῖς τοιοῦτο λάβοντες σοφίας ὑπόδειμα (4). Est proprie aoristus secundus verbi ὀφείλω· n. l. adverbialiter sumendum, notans: *utinam*. Conf. 1 Cor. V. 8. καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε· 2 Cor. XI. 1. ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τι τῇ ἀφροσύνης (5). Respondet Hebraico יְהִי יָד Job. XV. 13. εἰ γὰρ ὄφελον ἐν ἄδῃ μετ' οὐλάξας.

ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός. Hoc loco proverbialis nobis occurrit dictio, nec itaque uberius praeter necessitudinem premenda: οὔτε ψυχρὸν εἶναι oppositum est τῷ οὔτε ζεστὸν εἶναι, atque de eo dicitur, qui, rem sibi cognitam, negligenter tractat, minimeque cordi habet: dubium notat hominem, ignarum et inertem, quem belgice dicimus: *een man zonder karakter*. De tali indole vid. Seneca (6): „*adjice et illos, qui non inconstantiae vitio parum leves sunt, sed inertia. Vivunt, non quomodo volunt, sed quomodo coeperunt.*” Apud Xenophontem (7) ψυχρὸς is dicitur, qui non facile movetur amore, et is qui est ingenio frigido et a vero acuminē alieno. Apud Arrianum (8), τί ψυχρὸς εἶ καὶ ταλαίπωρος; *quid frigidus es et lentus?* — Ζεστός dicitur

(1) Vid. Occumenius Comm. l. l. p. 684 sq. (2) Wildschut l. l. p. 267.

(3) Prolegom. §. IIII. pag. III. (4) Vigerus l. l. p. 277.

(5) Conf. Herod. l. c. III. τὸ μᾶτε ἰδεῖν ὄφελον. — Sexcenties haec particula, adverbii vim habens, apud Homerum aliosque occurrit. Conferri item meretur Graevius ad Luciani Soloecist. T. II. Opp. p. 730.

(6) De Tranquillitate Animi; ex ed. J. Lipsii 1632. p. 149. Conf. Heintichs l. l. p. 171. 2).

(7) Cyrop. VIII. 4. 10. (8) Diss. Epict. V. c. 4.

tur de fervore, proprie vi ignis excitato, *bulliens*, per onomatopoeiam, quia liquor bulliens sonum format, similem huic verbo sibilanti ζέω. Metaphorice *summo ardore, studiove alicujus rei flagrans*, ὁ εὐκίνητος καὶ θερμὸς (1). Cf. Act. XVIII. 25. ζέων πνεύματι. Rom. XII. 11. idem quem *Alberti* (2) ἔτοιμον dicit πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν. — N. 1. disertè haec phrasis usurpatur de hominibus, quibus minime cordi erat religio Christiana, quam licet ore profiterentur. *Frigidī* enim non erant cum, inter gentiles viventes, Jesum lubenter, unicū Hospitatorē haberent; neque tamquam *fervidī* celebrari poterant, cum haudquaquam eo amore flagrarent, quo ille ducitur, qui omni studio totoque animo cujusdam partes sequitur. — Ob hanc autem difficilem ac tristem animi conditionem, per queruli voti modum additur: „*utinam frigidus esses, aut fervidus!*” Qui enim *tepidus* est, in pejori versatur conditione, quam qui nondum acceperit Jesu religionem; ψυχροὶ enim sunt gentiles, oculorum lumine capti: hi vero ζέουσι, simulac religionem Christianam zelo pietatis profiteantur. Idem porro poenas luent minores, quam qui majori luce sunt collustrati, Matth. XI. 21. 24. Joh. IX. 41. εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, ἢ οὐν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. Hebr. X. 26. 27. — Metaphora vero, quam h. 1. observamus, et sequenti vs. productam videmus, nos animadvertere jubet in potum tepidum, qui ad saporem est ingratius. Ita *Solanis* leges infamem dicebant, quicumque nulli parti se addiceret, et *Epictetius* (3) monet, ἕνα σε δεῖ ἀνθρώπου, ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι. — Apocalypseos loco similis dictio habetur, quae legitur Hebr. XII. 12. διὰ τὰς περιεμμένας χεῖρας καὶ τὰ παρακλυμένα γόνατα ἀνορθώσατε.

Vs. 16. Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ζεστός, οὔτε ψυχρὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου.

Itaque, quum tepidus sis, neque fervidus, neque frigidus, te vomam ex ore meo.

Nonnulla Msta habent καὶ οὔτε ψυχρὸς καὶ οὔτε ζ. — Οὕτως est adverbium, vim conclusivam habens, notans: *Itaque, quoniam* (4). — Χλιαρὸς dicitur, quicumque in pietatis studio languet, speciatim, qui aliquid ex ardore Jesu remittit, atque, cum Christianus dici velit, nec tamen causam religionis serio agit, nec vitam confessioni conformem ducit: opponitur ab altera parte τῷ ψυχρῷ, τῷ ζεστῷ ab altera.

ἐμέσαι. Praeter h. 1. nusquam in N. T. legitur. LXX Int. usi sunt Jes. XX. 14. ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων, καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα, ubi respondet τῷ נִפְּ vomitus, cum affixo נִפְּ in vomitu suo. Proprie igitur significat *vomere*, quod ille agit, cui tepida aqua vomitum movet. Metaphorice significat, *repudiare cum fastidio*; prouti tepida stomacho sunt in-

(1) Vid. *Schleusneri Lexic. nov. edit. p. 1013 in v.*

(2) *Gloss. N. T. p. 108.*

(3) *Ench. c. 36.*

(4) *Conf. Glassius, Philol. Sacr. Lib. I. p. 439.*

ingrata ac nauseam afferunt, ita Laodicensium tepida vivendi ratio, quod ad Jesu doctrinam attinet, tantopere displicebat, ut eorum mores in proverbium etiam apud nos abierint, dicentes: *het is een Laodiceër*. Hanc ob rem eos evomeret Christus, eos sibi relinquere, neque amplius admoneret (1).

Vs. 17. Ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιος εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρεῖαν ἔχω· καὶ οὐκ οἶδάς, ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος, καὶ ὁ ἐλεεινός, καὶ πτωχός, καὶ τυφλός, καὶ γυμνός.

Quia dicis: *dives sum et ditatus sum et nullius rei indigeo; et nescis te esse miserum, et miserandum, et pauperem, et coecum, et nudum.*

In Steph. deest ὅτι ad illud πλούσιος. Alexand. Cod. exhibet pro οὐδενός simplex οὐδεν (2).

Primum ὅτι notat quia, ita ut ad ea respondeant quae hac et sequenti sect. habentur; de altero ὅτι, qui characteristicus Johannis est pleonasmus, vid. ad vs. 8. ὅτι μικρὰν ἔχεις δ. ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιος εἰμι κ. τ. λ. Laodicenses dicebant, i. e. jactabant divitiis suis, quas possidebant. De tautologia, quae hic iterum mihi obtinere videtur in verbis πλούσιος εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρεῖαν ἔχω, vid. ad vs. 10. Similis exstat locus apud *Arrianum* (3): ἀλλ' ἐγὼ πλούσιος εἰμι, καὶ οὐδενὸς χρεῖα μοι ἐστίν. — Jesus proponitur loquens de divitiis, opibus terrenis, quas Laodiceni mercatura, opportuno urbis situ solique fertilitate, corraserant; hanc ob rem alia bona, licet longe istis caducis praestarent, parvi faciebant, nullam felicitatem cum ea, qua gaudebant, comparari posse putantes. Ita rite mihi omnia cohaerere videntur: homo enim dives facile eo pervenire solet, ut coelestia bona negligat; quod cum facit, dicitur χλιαρὸς, quia eorum momentum ac praestantiam aequè bene perspicit ac Laodiceni religionis Christianae merita, sed simul etiam talis homo est ταλαίπωρος, ἐλεεινός κ. τ. λ. (4). Gnosticorum praeterea opinionibus imbuti, generi humano tam nocuis, quam universe nefariis, jactabant se et interna, quam dicebant suam lucem, et scientia et animi probitate prae aliis eminere dicebant. Sed misere falebantur! Dominus ὁ ἐρευνᾶν νεφροῦ καὶ καρδίας penitus eos perspicere dicitur, quum elegantissima climace καὶ οὐκ οἶδάς, ὅτι κ. τ. λ. ad illorum vanam respondeat gloriationem πλούσιος εἰμι κ. τ. λ., eorumque pauperiem et inopiam detegat, atque

(1) Conf. *Grotius* l. l. — Jam *Stephans* elegantis *Herdert* contulimus dicta, praesertim in iis locis, ubi, suis verbis verborum Johannis sensum rite implicans, lectores secum arripere solet. Nec possum non ad h. l. referre, quae dicit p. 37, sq. *Hier spricht Amen, der treue Zeuge, der nicht heucheln kann, der seine Lieblinge scharf überweist; nichts ist ihm widriger, als lau Wasser im Munde, ein laues aufgeblasnes Gemüth. Er spricht hier, wie er oft zu den Pharisäern sprach: lieber blind, als falschsehend, lieber eiskalt, als laulich.*

(2) Vid. *Millius* in notis.

(3) Ep. III. c. 7.

(4) Cf. *Wildschut*, p. 272.

sibi cognitam esse ostendat. — Ταλαιπώρος est ille, qui gravi quodam labore fatigatur et hanc ob rem ἄθλιος dicitur a τλάω, et πῶρον, ὁ ἔστι πάθος (1). Aristophanes (2) τὸν ἕμῳ μὲν αὐτοῦ τοῦ ταλαιπώρου σχεδὸν. Euripides (3) εἰς μῆτρος ἦλθον τῆς ταλαιπώρου λέχος. Apud Homerum sexcenties ὁ ταλαιπώρε, ὁ ταλαιπώρος Ὀδύσσευς. — Ἐλεεινοὶ erant Laodicensi, prouti ille, qui miseriam suam alterum ad misericordiam movet (4). Propter hanc miseram eorum conditionem Jesus ἐλεὼς ἔχει aliaque iis consulere dicitur vs. 18. Aeschylus (5) καὶ μὴν Φιλοῖς ἐλεεινὸς εἰσορᾷ ἐγὼ. (Attici semper ἐλεῖνος usurpant: ἐλεεινὸς ne extra quidem Jambos et Trochaeos, v. c. Sophocles Philoct. 1130. ἢ που ἐλεῖνον ὄρᾳς (6)). Πῶχοι erant Laodicensi, licet maximis gauderent divitiis; ast vanis atque fluxis illis! Euangelium vero docet coelestes illas opes, quas ignorarent, esse perpetuas nec ulla temporis labe perituras: cf. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. — Τυφλοὶ dicuntur, quia inscii et ignari erant miserrimae suae conditionis. Matth. XV. 14. usurpatur haec vox de Pharisaeis ὀδῆγοι τυφλοὶ τυφλῶν. XXIV. 26. Φαρισαῖτε τυφλὲ· respondet Hebraeorum 𐤇𐤍𐤅 Jes. XXIX. 18. Sophocles (7) σοὶ δε τοῦτ' οὐκ ἔστ', ἐπεὶ τυφλὸς τὰ τ' ὄτα τόντε νοῦν τὰ τ' ὄμματα εἶ. — Licet pulchris ornati essent vestibus, auro atque argento splendidis, γύμναι tamen erant, cum decora et venusta vestis, virtutis scilicet Christianae, eos non tegret, cf. Apoc. XVI. 15. XVII. 16.

Vs. 18. Συμβουλεύω σοὶ ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσης, καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλη, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχρὴ τῆς γυμνότητός σου· καὶ κολλούριον ἔγχρισται τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς.

Consulo tibi, ut emas a me aurum, igne exploratum, ut ditescas, et alba vestimenta, ut vestiariis neque conspicienda reddatur turpitudine tuae nuditatis, et collyrium oculis illinendum tuis, ut videas.

Pro ἔγχρισται, quod Bengelius, Millius, Wetstenius, Griesbachius probant, nonnulli Codices exhibent: ἔγχριστον, Imperative vel ἵνα ἐγχρίσῃς, vel ἵνα ἐγχρίσῃ ἐπι τ. c. — Συμβουλεύω idem est, ac βουλεύω, quod non in N. T. sed in vers. Alex. legitur, Jes. XIII. 8. Τὶς ταῦτα ἐβουλεύσεν ἐπὶ Τύρον. Ad hoc verbum, compositum cum Praep. σύν, quadrant, quae J. T. Krebsius (8) dicit, in multis quin plerisque verbis compositis praepositionum vim plane esse nullam. Significat suadeo, consulo, uti apud Herod. (9) τήνδε

ci

(1) Suidas in v.

(2) Plutus, V. 33. cf. Schob. ad h. l.

(3) Phoenissae 1623.

(4) Suidas, ὁ ἐλεεινὸς, ὁ ἐλέους ἄξιός.

(5) Aeschylus, Prometheus. 246.

(6) Cf. R. Porson. ad Euripid. T. I. Praef. p. vii.

(7) Oedipus Tyr. V. 379. Conf. Aristophanis Plut. vs. 48.

(8) in Praef. ad nov. edit. lex. Schoettgenii. — Locus, hic a nobis allatus, citatur in Cl. J. van Voorst, Animadv. in N. T. de usu verborum cum Praeposit. compos. P. I. p. 8.

(9) Lib. II. 107.

οἱ συμβούλευσαι, i. e. hanc ei consilium dedisse, (eodem autem capite usurpat *Herodotus* hoc verbum prorsus alio sensu, συμβουλεύεσθαι τῇ γυναίκι i. e. deliberasse cum uxore); *Xenoph.* (1) συμβουλεύη ἐπιχειρεῖν τῷ πολέμῳ. *Joh.* XVIII. 14. Ἦν δὲ Καϊάφας, ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις.

In Allegoria pergit auctor, quae desumpta ex *Jes.* LV. 1, 2. et ad Laodicenorum statum est accommodata. Postquam enim eorum inopia est detecta, admonentur, ut ab eo emant. — Ἀγοράζω proprie est ἐν ἀγορᾷ, foro versor (2); inde: ea, quae ibi emitti sunt exposita, emere, quod *Herodotus* (3) διατιθέσθαι τὰ φορτία appellat. Johannem neque in Apocalypsi, neque in aliis, quae ejus nomine feruntur, scriptis, hujus verbi usus fugit; conf. *Apoc.* V. 9. XIII. 17. XIV. 3, 4. *Joh.* I. 29. 1 *Joh.* I. 7. Jesus h. l. mercatoris personam agit, ita ad Laodicenorum rationem accommodatus, qui mercatura valebant. Παρ' ἐμοῦ cum ἐμφάσει dictum. — Χρῦσιον πεπυρωμένον est aurum igne exploratum; opifices enim aurarii in ignem conjicere solent aurum ut a scoriis sit purum et lectissimum. Cf. *Apoc.* I. 15. ὡς ἐν κάρηνῳ πεπυρωμένοι. — Tali auro *Ovidius* comparat amicitiam (4).

Si tale igitur emerent aurum, possent πλουτεῖν ἐν παντι λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει *I Cor.* I. 5. et πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς *1 Tim.* VI. 18. — Jesus item iis suadet ut emant: καὶ ἱμάτια λευκὰ. Cum enim γυμνοὶ essent Laodiceni, opus iis erat vestimentis, quae inprimis grate et venuste corpus ornet, idcirco λευκὰ ἱμάτια, quibus simul nuditatis dedecus tegeretur. Vid. vs. 4. et 17. — Περιβάλλομαι idem quod ἀμφιέννυμι, ἀμφιβάλλομαι *Matth.* XI. 8. coll. *IV.* 23. *Luc.* VII. 25. XII. 27, 28. (5). Johannes idem usurpat *Evang.* XIX. 2. *Apoc.* III. 5. IV. 4. VII. 9, 13. IX. 3. XVII. 4.

Καὶ κολλούριον ἔγχρισαι. Qui morbo oculorum laborat, adhibere debet κολλούριον, medicamentum, quod oculis illinatur. *Horatius* (6) illud usurpat: *Hic oculis ego nigra meis collyria lippus illinere.* — Symbolice depingit Jesu doctrinam, quae oculos mentis illustrat et, rite adhibita, nosmet ipsos, quales simus, detegit, nobisque vitia animi ostendit, *Ps.* XIX. 9. עֵינַי מֵאֵיֶרֶת בּוֹהַ הַיְהוָה מַעַתָּה i. e. *praeceptum Jehovahae*

(1) *Mem.* III. c. 6. §. 8.

(2) *Hesychius* hujus vocis significationem explicat, dicens: ἐν ἀγορᾷ διατιθέσθαι.

(3) Vid. libr. I. c. 1. — Eodem sensu occurrit lib. II. 35. ἐν τοῖσι αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσι.

(4) *Trist.* I. *Eleg.* V. 25.

Scilicet, ut fulvum spectatur in ignibus aurum,

Tempore sic duro est inspicienda fides.

(5) Cf. *Cl. J. v. Voorst* l. 1. p. 48 et 60.

(6) *Satyr.* lib. I. *Sat.* 5. vs. 30.

purum est, illuminans oculos (1). — Ἐρχομαι pro ὅστε ἐρχομαι (2). Tota phrasid ad extērnūm Laodicēnorūm statūm symbolice est accommodata. Orientalium enim more vestimenta, auro argentoque oblecta, atque e lana praestantissima, sed nigri coloris, confecta inducere solebant, pretiosisque oleis et odoriferis unguentis corpus illinere.

Vs. 19. Ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλέω, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον.

Ego, quoscumque amo, reprehendo et castigo; studiosus itaque esto et respisce.

Pronomen ἐγὼ haud parvam vim sequentibus conciliare videtur, aequē ac si legeretur: ἐγὼ δ' ἀληθινὸς καὶ ὁ πιστὸς φιλέω κ. τ. λ. — Pro ζήλωσον, nonnulla Msta ζήλου vel ζήλουσε (3). Sunt, qui h. l. distinguant Laodicenos, ita, ut putent, sermonem accipientium tamquam ad tria hominum genera pertinentem, quorum tepidi, vs. 15 et 16. primum, superbi vs. 17 et 18. alterum, pii vs. 19. tertium componant. Sed Christus, qui omnes amat homines, si pios quosdam fideles, licet paucissimos, invenisset, procul dubio addidisset: ἀλλ' ἔχετε ὀλίγα ὀνόματα κ. τ. λ. vel ἀλλὰ τοῦτο ἔχετε ὅτι μισεῖτε τὰ ἔργα, ἀ καὶ γὰρ μισῶ. — Desumpta est pulchra haec dictio e Prov. III. 12. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, ἐλεγχεῖ.

Ὅσους ἐὰν φιλέω, est dictio graeca, quae, si equidem ejus vim percipiam, significat: ego quoscumque amo, quos amo, castigo; similiter apud Marc. VI. 11. 22 ὅσοι ἂν et ἐὰν, Mattha VIII. 19. ὅπου ἐὰν (4). — Ἐλέγχω proprie dissentientem certis argumentis refuto. Tit. I. 9. καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. N. l. reprehendo, cf. 2 Sam. VII. 14. ἐλέγξω αὐτὸν ἐν βίβῳ ἀνδρῶν, ubi respondet τῷ ΠΣ; cf. Prov. III. 12. — Παιδεύω proprie educo, pueros instituo, doceo, ut v. c. Κύρου παιδεία τοῦ Χενοφῶντος. Act. VII. 22. καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Xenophon (5) παιδεύεσθαι de eo usurpat, qui usu et experientia edocetur. — N. l. notat punire, castigare: cf. Hebr. XII. 6. Sap. III. 5. καὶ ὀλίγα παιδεύθεντες.

Ζήλωσον οὖν. Propter tepidam vivendi rationem in re religionis admonentur Laodiceni, ut ferventi studio virtutem appetant ejusque praemia. — Gal. IV. 18. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε (6). Tali studio ac fervore opus est in causa Dei, ut adhibeamus, siquidem ei placere velimus. Licet graviter castigentur hi Christiani, nisi ad virtutem redeant, dulcibus tamen verbis excitantur, ut respiciant. Ita poena est amor, amor poena est.

Vs. 20. Ἴδού, ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐὰν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ

(1) Vid. de hac voce Schleusnerus, T. I. pag. 1295. — Notat etiam saepe pungerē, aculeo ferrire. Conf. Eustathius ad Homeri Odys. VI. p. 102.

(2) De hoc verbo vid. Wetstenius, N. T. T. II. p. 763.

(3) Millius in Notis ad h. l. pag. 605.

(4) Vid. de Partic. ἂν vel ἐὰν Vigerus l. I. p. 440.

(5) Hellen. VI. c. 5. § 6.

(6) Conf. Euripides Hecub. 255. ζήλου τε τίμας.

ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτόν, καὶ δεῖπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.
 - *Ecce, sto ad januam et pulso: si quis meam vocem audierit, et aperuerit januam, in-*
grediar ad eum, et coenabo cum eo, et ille mecum. *Ἰὼν ἰερουσαλὴμ ἀποστόλῃ*

ἔστι καὶ κ. τ. λ. Praeteritum pro praesenti ἴσθημι per enallagen; Belg. *ik ben gaan staan*, igitur *ik sta*; ἐπὶ apud optimos hoc sensu construitur cum Accusativo (1).

Imago secundum nonnullos desumpta est ab aliquo, qui hora vespertina, tamquam amicus amici domum intrare, cumque eo coenare cupit: ut hoc consequatur, januam pulsatur, et, eam nondum apertam, clara voce clamat, donec qui intra habitat, eum audiat (2). Vel respicitur ad morem amantium, qui in sinu dilectissimae sponsae, requiescere cupiunt: sicut in *Horatio* aliisque poetis occurrit saepissime; quia civitas, Christo sacra, sub imagine sponsae, Messiae nupturae, repraesentatur (3). —

Quidquid sit, amabilis certe imago τοῦ κυρίου, ὃς μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενος τίνας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι, 2 Pet. III. 9.

Κρούω pulso, de ostio dicitur Luc. XII. 36. ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος sc. τὴν θύραν, quod additur ibid. XIII. 25. καὶ κρούειν τὴν θύραν et Act. XII. 13. coll. vs. 16. Judd. XX. 22. ἐκρούσαν ἐπὶ τὴν θύραν. Cf. *Xenoph.* Symp. I. 11. Metaphorice exprimit alicujus flagrans et perseverans desiderium, uti n. 1.

ἔάν τις κ. τ. λ. Illud καὶ ad εἰσελεύσομαι a nonnullis rejicitur; recte vero a *Griesbachio* servatur, licet abundet, quod tamen auctori est consuetum. — Metaph. notant haec verba: si quis salutarem meam doctrinam acceperit, ejus praeceptis obedierit, meumque favorem, quem lubenter offero, receperit, amici instar eum adibo, et suavissima ille mea familiaritate, amicitia et benevolentia fruatur. Cf. Joh. XV. 21. 23.

Δειπνήσω, coenabo, victum sub vespera capiam. Cf. *Schleusnerus* in v. — H. l. consuetudine frui, nimirum modo extraordinario, divinae Jesu potestati, congruo. — Egregie pulchrae hujus dictionis vis confirmatur verbis, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ. arctissima omnino erit conjunctio.

Vs. 21. Ὁ υἱῶν, δώσω αὐτῷ καθίσει μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς καὶ γὰρ ἐνίκησα καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.

Qui vicerit, illi dabo considere mecum in throno meo ut et ego vici et con sedi cum Patre meo, in throno ejus.

ὁ υἱῶν, δώσω αὐτῷ. Vid. Cap. II. 26.

ὡς h. l. ut et Cap. II. 27. non tantum similitudinem, sed etiam certitudinem rei indicat. —

205-

(1) *Thucyd.* lib. I. καθίεσθαι ἐπὶ τὴν ἔστιον, i. e. *asyl* jus consequi. Cf. *Hom.* Od. I. 103. V. 20.

(2) Vid. *Klinkenberg*, l. 1. p. 175. *Wildschut*, p. 178.

(3) Cf. *Heurichs* l. 1. p. 173. ubi locum ex *Eichhornic* adducit.

καθίσει μετ' ἐμοῦ. Significat: *eadem gloria et felicitate frui qua Jesus, tamquam fortitudinis et constantiae praemio, qua eum persecutus est Laodiceus Christianus.* — Miranda comitas! miranda affabilitas! verba frustra quaero, quibus eam extollam. Nonne sentis illud μετ' ἐμοῦ, illud ἐν τῷ θρονῷ μου? Omnia, sicut inter amicos, communia illis erunt. ὡς κ' ἀγα ἐνίκησα. Cf. quae supra a nobis sunt exposita. Victor insidet Jesus throno ad dextram Patris, tamquam supremus Judex et Rex, omni gloria, auctoritate, majestate coronatus, qua ipse Jehovah est insignitus. Ps. CX. 1. Hebr. I. 3. Apoc. XXII. 1. — Inde redibit, et eos, qui vicerint, secum conducet, unoque secum considerare dabit in throno, simili modo, quo ipse a Patre acceperit. Praeclara promissio! Praeclara felicitas, quae futura est! Ephesinis dabit, ut arboris vitae suavissimos comedant fructus; Smyrnenses perpetua felicitate gaudebunt, neque altera laedentur morte; novis nominibus, novisque honoribus ornabuntur Pergameni; regia potestate Thyatireni regnabunt condecorati et conspicui; nitidis amicti vestimentis prodeambulabunt ante thronum, quicumque e Sardenis pie Jesum coluerint, claraque voce coram Patre et angelis eorum nomina et virtutes a summo illo Rege laudabuntur; Philadelpheni, qui palaestram victores reliquerint, nomine Jehovae Sancti Sanctorum, titulo magnifico fronti insculpto, gloriabuntur, et civibus novae illius desiderandae Hierosolymae adscribentur; Laodiceeni tandem una cum Deo et Agno, qui est mactatus, considebunt in Throno, Deoque Patri, Filioque Jesu Christo in saecula aderunt! Praeclara promissio cuius data! Praeclara felicitas, quibuscunque piis futura!

Vs. 22. Ὁ ἔχων αὐτὸς, ἀκουσάτω τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus ecclesiis dicat. Vid. Cap. II. 7. 2. 29.

PARS POSTERIOR,

BREVEM CONTINENS DISQUISITIONEM DE SEPTEM EPISTOLARUM APOCALYPTICARUM AUCTORE, SCRIBENDI GENERE ATQUE USU IN REM CHRISTIANAM.

CAPUT PRIMUM.

DE SEPTEM EPISTOLARUM AUCTORE.

Monenda.

Haud scio, Viri Clarissimi! an non errem, si ita quaestionis a Vobis propositae posteriorem partem accipiam, ut mihi sit quam brevissime inquirendum, quisnam harum epistolarum sit auctor, minime vero ut de origine, vita, fatis atque indole auctoris longa conscribatur disquisitio.

Quum itaque accessissem ad hoc elaborandum, primum quidem authentiam totius Apocalypseos, Johanni vindicandae ex externis argumentis, nimirum testimoniis Patrum Eccles., probare conatus eram; mox autem, ubi recentiorum hac de re motas dubitationes leviter percurrissem, deprehendi, illos maximam partem ab iis abstinuisse, internum imprimis libri Apocal. habitum animadvertentes, tum quod ad scriptionem, tum quod ad argumentum ipsamque doctrinam pertinet. Haec igitur reputanti visum mihi est, priora illa missa facere, ad haec vero accuratius attendere, quoad nostras epistolas spectent, ut eo melius brevitati orationis consulam, quae desideratur. — Exceptis autem Patrum testimoniis, nonnulla tamen externa nobis attendenda sunt argumenta, quibus interna addemus.

§. I.

Argumenta externa.

Cum igitur de septem Epistolarum *adversis*, non vero de totius Apocalypseos (1) auctoritate sit agendum, hanc ponimus, illam probamus:

(1) Patrum Ecclesiasticorum testimonia pro Apocalyp. *adversis* hic illic apud *Eusebium* dispersa exstant. — Ita v. c. *Justini Martyris* verba leguntur Hist. Eccl. Lib. IV. c. 18. *Irenaei* testimonium exhibet Lib. V. c. 18. quod etiam exstat in hujus ipsius libro, Contra Haeres. lib. III. c. 37. *Melitonis* mentionem injicit Lib. IV. 26. *Theophili*, IV. 24. *Apollonii*, V. 18. *Origenis*, VI. 25. Ad quae conferri merentur *Storrius*, Neue Apologie p. 136, 174 sqq. 239 sqq. *Hug*, Einleitung

1°. Qui *ἀθετυία* Apocalypseos oppugnarunt, pro suis sententiis praesidia quidem effingere conati sunt ex harum Epistolarum doctrina, scripture ac usu: sed minime dubitarunt, hasce epistolas eidem tribuere auctori, qui totum confecisset librum. Fuerunt quidem, qui negarent *Thyatiris* fuisse ecclesiam (1), quo tempore Johannes epistolam suam ad hanc ecclesiam dederit; sed hoc tam parvi momenti habemus, ut vix in censum venire possit (2). Neque seriores, in quibus praecipue (3) censendi sunt *Oederus*, *Semlerus*, *Strothius*, *Merkelius*, alii, singulatim egerunt de harum epistolarum *ἀθετυία*: totum repudiarunt librum, ex omnibus ejus partibus argumenta producere conantes. — Hoc igitur silentium, quod tenuerunt inimici, aptum mihi visum est argumentum, quod adducerem.

2°. Ipsa conditio, in qua Johannes Apostolus tunc temporis versatus fuit, magnum nostrae rei praebet argumentum. Dilectus enim ille Jesu discipulus, qui, dum in terris viveret Dominus, ubicunque ei adfuit, qui ad S. Coenam, quam postrema nocte cum alumnis celebravit Christus, in Magistri gremio, amici optimi intimique instar recubuit, cujus amori Matrem suam mandavit Servator tristissima illa hora, qua cruci esset affixus; quocum post resurrectionem maximam morae partem, ex illa familiaritate, uti suspicari licet, degit; — Johannes, qui fidelis amicus, fidelis item et constans Jesu causae propugnator ac defensor, provectae jam suae aetatis tempore miserrimis affligebatur aernnis, adeo ut, imperante *Vespasiano* (4), Ephesi caram sibi ecclesiam relinquere, et in Patmon, tristissimam illam insulam, ab omni hominum consortio remotam, exulis mi-

in die Schrifte u. s. w. Tom. II. 350 sqq. *Eichhornius*, Einleitung, Tom. II. *Hartwig*, Apologie der Apocal. wider falschen Tadel und Lob, Tom. IV. p. 149. et *Klinkenberg* I. I.

(1) Vid. supra: Cf. *Epiphanius* in Haeresi I. cap. 33.

(2) Praeterea ab *Eichhornio*, Einleit. T. II. p. 410. satis haec sententia est refutata.

(3) Non diu postquam haecce commentatio praemio jam esset ornata, opportunitas mihi data est, Virum optimum, interpretem celeberrimum, *H. H. Donker Curtium*, in coetu *Arnhemienſi* dilectum Euangelii ministrum, adeundi. — Hic quum benevole, ut solet, me recepisset, deque Apocalypsi et Septem, quas continet, epistolis, quasdam mecum communicasset opiniones, me docuit, non omnes e posterioribus ita de earum auctoritate sententiam tulisse, quandoquidem superiori saeculo *Edwardus Evansonus* in Anglia illam nonnullis harum epistolarum negaverat; licet Apocalypsin Johanni Apostolo, nullis dubitationibus contra obmotis, vindicaret. Cum itaque librum, Belgice a. 1796 editum pervolvissem et viri argumenta percurrissem, digna ea mihi visa erant, quae in annotatione ad hunc locum impugnarem: rem vero exitus fefellit. Nam in morbum gravissimum et diuturnum incidenti, mihi opportunitas scribendi fuit adempta, postea ipse liber.

(4) Vidd. Prolegomena § III. circa a. 70.

serandi instar, proficisci juberetur; — Johannes, inquam, dignus fuit, ut in ejusmodi visione, qua Jesus ei apparuit, solamine frueretur; — quin ipsas ecclesias, nunc ejus cura ac moderamine privatas, tali solatio, tali adhortatione, tali promissione excitaret, qualem epistolae continent.

§ 2.

Argumenta interna.

Haec nobis praebent cum contextus, tum epistolarum habitus, tum vero doctrina, tum denique scribendi genus, quae conveniunt rebus ac modis, in ceteris Johanneis scriptis obviis.

1°. Contextus, argumentum nobis praebet, quo septem epistolarum auctoritas defendatur. Primo enim capite, ubi Johannes Jesum *ἐν πνεύματι* vidisse narrat, mandatur, ut in libro conscribat, quicquid viderit, et audierit, omniaque ad epistolae formam composita, mittat ad septem ecclesias Asiaticas, quibus praeterea singulis aliam epistolam dare debebat: simul docetur, quidnam sibi velint septem illae stellae, illaque candelabra septem Cap. I. 20. Sed postquam has conscripsit, alia, quae videt, ceteris capitibus exposuit, in quibus saepe mentio habetur illarum ecclesiarum, eorumque, quae septem epistolae continent. Conf. XIX. 12. 15. XX. 10. 12. XXI. 2. 6. 10. XXII. 7. 12. 13. 16. 20. atque haec omnia solenni Apostolorum formula, qua librum aperuerat auctor I. 4., finiuntur Cap. XXII. 21.

2°. Habitus vel character, qui in omnibus, quae exstant, Johannis operibus, animadvertitur, nobis alterum praebet argumentum. Scilicet, uti in Evangelio et Epistolis Auctor eorum imprimis doctrinam impugnat, qui placita, religioni Christianae opposita, docerent, idem in Litteris, ad coetus hos septem datis, agit. Imprimis Gnostici, qui, Johanne Ephesi commorante, ubivis nefariam suam doctrinam spargere conabantur, impugnantur vel symbolico nomine τῶν Νικολαΐτων, aut τῶν κρατούντων τὴν διδάχην βαλαᾶμ, aut τῆς συναγωγῆς τοῦ σατανᾶ, vel magis propriis verbis τῶν ἑαυτοῦς λεγόντων ἀποστόλους εἶναι. — Amorem Christi, quo Johannes unus prae ceteris Apostolis ferebatur, inque quo commendando non satis sibi elaborare posse videtur, minime in his epistolis negligit: increpantur enim Ephesini ob illius remissionem (vid. ad Cap. II. 4.). Nec non illum advertit, quo Christus ipse homines complectitur: disertis enim praedicat verbis, hunc pios fore servaturum ex hora tentationis (Cap. II. 10.), omnesque professuras gentes, Philadelphenos magno amore a Jesu amari (ibid. vs. 9.), neque Christum fideles diu pressurum calamitatibus, ut eorum constantia et fides sit explorata (Cap. II. 10.); quin in ipsis poenis illum esse, qui tenerrimo animi affectu omnes complectatur (Cap. III. 19.). — Hujus Christi erga homines amorem continuo dulcia illa sonant verba: „*amate vos invicem, sicut Christus vos amavit!*” hoc meum est praeceptum, ut eodem, quo Christus vos persecutus est, amore vos invicem ametis!” Cf. prae ceteris I Joh. III. 11. 23. IV. 7. 8. 9. 10. 12. V. 1. 2. 3.

ibid^o. Consensus doctrinam Evangelii ceterorumque Johannis scriptorum inter et septem epistolas Apocal. harum propugnat *αὐθεντιαν*. Qui illam oppugnarunt, in id maxime suas intenderunt vires, ut hic consensus suis argutiis cederet. Imprimis huic rei operam dederunt *Semlerus* et *Oederus* (1): negant Apocalypsin docere Jesum esse Deum, ex quo argumentum petunt pro eorum sententia, qui eam Cerintho tribuant: sed non reputant, Jesum in iis sub eadem imagine proponi, eandemque potestatem, gloriam ac majestatem ei tribui, quibus Deus a viris Sacris ornatus legatur. Insidet enim throno Apoc. III. 21., Spiritum Sanctum habet III. 1., hominum animos perspicit II. 23., ultimo judicii die praemia felicitatis aeternae est distributurus: nonne haec omnia Jesu honorem vindicant illum, qui ei tamquam Deo debeatur, licet in nostris epistolis nullus exstet locus, qui eum Deum esse diserte doceat? Praeterea nonne prodit tamquam filius Dei, II. 18? conf. Euang. III. 16. 17. 18. 1 Joh. I. 7.

Johannes in Evangelio et septem epistolis docet Deum Patrem et Jesum *unum* esse, Euang. X. 30. XVII. 21. 23. Apoc. III. 1., eadem habere, eadem agere, Euang. V. 19. 22. 26. 27. Apoc. II. 26. 27. Eadem denominatione significatur Deus, qua Jesus cap. I. 17. coll. 8., omnium rerum cognitionem habet Apoc. II. 2. 9. 13. 19. 23 et sim. Euang. Cap. XXI. 17. *ὃν πάντα ᾔδως* (2).

Jesus *νεύκηκε τὸν κόσμου* Joh. XVI. 33. Conf. Apoc. III. 9. Dicitur *βᾶσιλευς* Joh. I. 50. XVIII. 37. Conf. Apoc. III. 21. Qui enim throno insidet, regia potestate est insignitus. Pios servat a malis Joh. VIII. 51. Conf. Apoc. III. 10. Iis aliquando dabit, ut comedant panem coelestem, Joh. VI. 32. 35. Conf. Apoc. II. 17.: atque commorabitur apud eos, Joh. XIV. 23. Conf. Apoc. III. 20. Per Spiritum S., quem habet, homines edocentur, quid sit faciendum Joh. XIV. 26. Conf. Apoc. II. 7. *ὁ ἔχων ὄψις, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις*. — Et prouti in Evangelio docet Johannes, illum Spiritum a Deo Jesuque emitti, ut illud agat, ita etiam in Apocalypsi eandem doctrinam deprehendere sibi videtur *Donker Curtius* (3).

4°. Similitudo vocum et dictionum, quae in Johannis deprehenditur operibus, novum nobis praebet praesidium. Ita ei familiaris est usus verbi *περιπατεῖν* 1 Joh. I. 7. Conf. Apoc. III. 4. — *Διδῶναι* Apoc. II. 7. 17. 26. III. 21. Conf. Joh. VI. 32. 51. — *Ἀνοίγειν* Apoc. III. 7. Conf. Joh. X. 3. — *Νικᾶν* Apoc. II. 7. 11. 26. III. 5. 12. 21. 1 Joh. II. 13.

IV.

(1) Conf. Christi. freye Untersuchung über die sogenannte Offenbarung Johannis, aus der nachgelassenen Handschrift eines fränkischen Gelehrten herausgegeben mit eigene anmerk. von *Semler*, p. 110.

(2) Vid. *Donker Curtius* l. l. p. 61 sqq., qui hunc doctrinae Christianae locum docte exposuit, et *Hartwig*, Apologie Tom. IV. p. 103.

(3) l. l. p. 94.

IV. 4. V. 4. — *Μάρτυς* III. 14. Conf. Joh. III. 11. 23. — *Ἐξῆς* vid. supra Part. I. §. 1. ad vs. 3.

5°. Similitudo opinionum, quae omnibus ejus intercedit libellis, item harum epistolarum *ἀδελφίας* propugnat. Qualis v. c. haec est; quaecunque Jesus cognoverit, aut egerit, aut habuerit, antea a Patre accepit: Apoc. II. 27. III. 21. Conf. Joh. V. 19. 22. X. 18. XVII. 7. 8. Fideles, quique pie secuti fuerint hac in terra Dominum, aliquando eadem fruentur felicitate, eodemque jure, quo ipse Christus, Apoc. II. 26. III. 21. Conf. Joh. XII. 26. XII. 32. XIV. 2. XVII. 24.

Ubique apud Johannem Jesus occurrit, tamquam is, qui insigni humanae indolis cognitione gaudet. Apoc. II. 2. 9. 13. 18. III. 1. 8. 15. Conf. Joh. I. 47. 48. II. 24. IV. 29. XVI. 30. XXI. 17. In Euangelio et Apocalypticis epistolis indoles eorum, qui revera Christum profitentur, probatur constantia sincera, quae nullis malis, nulla tentatione abduci se patitur, quae nulli pugnae succumbat, sed semper victrix evadat. Apoc. II. 2. 3. 4. 10. 13. 19. 25. III. 8. 10. Conf. Joh. III. 36. V. 24. VIII. 12. 31. 51. X. 27. XII. 26. 48. XIII. 35. XIV. 15. 23. XV. 4. (1).

Hujus autem convenientiae, quae septem Apocalypseos epistolas inter ac cetera scripta Johannea deprehenditur, causa in eo est quaerenda, quod Apostolus fidelis fuerit Jesu interpres, cum in his epistolis, tum in Euangelio: itaque apparet in utroque Christi fere oratio, quam descripsit, et ad quam suum stylum accommodavit Johannes.

Sunt praeterea, qui propterea Apocalypsin, septemque ejus epistolas, a Johanne profectas negent, quod tanta intercedat doctrinae, styli, figurarum, opinionum diversitas, quae omnia minime Johannis indoli congruere videntur. Haec vero singula ita reflexerunt interpretes (2), ut plura de iis referre, mei esse non putem: quin imo ita illae dubitationes sunt solutae, ut potius Apocalypseos, epistolarumque *ἀδελφίας* argumenta esse videantur, haberique possint. In nostram rem addimus, eam Hebraïsmorum frequentiam in Apocalypsi obviorem, earumque duriorum dictionum caucam in eo esse quaerendam, quod Apostolus *ἐν πνεύματι*, i. e. pneumatice vel in ecstasi audierit, quae continuo lingua Graeca erant describenda, eoque difficiliore, quo certius videtur, Johannem omnia audiisse sermone Hebraeo vel Arameo, quo Jesum, dum viveret, usum fuisse cognitum est omnibus; quod si verum est, quis tandem mirabitur, sermonem Johannis omnem induisse Hebraeorum formam ac habitum? Accedit quod Johannis animus, rerum coelestium ac dilectissimi Domini plenus, minime tunc temporis ita compositus fuisse potuerit, ut verborum juncturam, accuratam positionem, et linguae puritatem, ad Grammaticorum leges exactam, curaret. Addunt alii aetatem juvenilem, quae nondum as-

se-

(1) Vid. *Schülze*, Schriftsteller. Charact. und Werth, u. s. w. neue ausgabe, p. 296—317.

(2) Conf. omnino *Hartwigius* l. l. l. l. p. 213 sqq. *Eichhornius*, Einleitung, l. II. p. 465—504. *Storrius*, Neue Apol. 370 sqq. et *Donker Curtius* l. l.

secuta fuerit eam Graece scribendi facultatem; quam postea, cum Euangelium et epistolas scriberet, sibi comparaverat (1); licet equidem vereor, ne haec conjectura nimis subtilis sit habenda, quam ut eam veram habere possimus. Si enim ponamus Johannem, imperante Vespasiano in Patmon profectum, ejusque aetatem, moriente Jesu, viginti fuisse annorum, non aliter potest, quin eum jam quinquagenarium dicamus, quum hasce conscriberet epistolas. Sed si ejusmodi conjecturas movere liceat, facile addere nobis item licebit, Johannem in insula Patmo versanti ac scribenti, neminem affuisse peritum librarium, qui vitiiis grammaticis, durioribusque dictionibus scripta purgaret, quales Ephesi Euangelium et epistolas scribens sine dubio adhibere potuerit. Caeterum, cum ea exstent ingenti stylique Johannei documenta, quae supra memoravi, scriptor epistolarum Apocalypticarum dicendus erit, vel ipse Apostolus, vel consulto Apostolum imitatus, ut lectores deciperet. Hoc vero ab eo minime esse factum, docent plurima loca, eam discrepantiae speciem habentia, quae facillime evitari potuisset. Est enim ea Epistolarum cum Euangelio similitudo, ut, si illae arte fabricatae dicantur, huic artificio simul tribuenda sit summa diligentia in imitando, simul vero summa negligentia in non imitando Johanne, et in non evitanda dissensionis specie (2).

Haec quidem contuli, ut probarem, Johannem merito harum epistolarum auctorem esse statuendum: ita ut nemo alius admitti possit, neque Cerinthus, neque Cajus, neque ipse Jesus Christus, in quam sententiam mihi inclinare aliquatenus videtur Cl. *Klinkenbergius* (3), qui epistolas hasce e Jesu ore atque ad litteram Johanni dictatas opinatur: prout etiam apud alium quemdam interpretem me legere memini: „*en zoo kunnen wij dan deze zeven brieven voor het grootste gedeelte als het werk van Christus zelve beschouwen.*“ Verum si rite verborum sensum εν πνεύματι εἶναι Apoc. I. 10. teneamus, haec minime vera esse potest sententia; Johannes enim, optimus Jesu Christi amicus, fidelis ejus, dum in visis esset, comes, in exsilio cogitatione Jesu Christi, in coelum eVecti, omni gloria Patris ad dexteram sedentis, sed simul tenerrimo amore fidelem amicum in tristissima adeo conditione prosequentis, perpetuo se occupabat. Quid mirum, cum tantopere divinum illum amicum amaret, cujus causa συγκαινωνός εν τῇ θλίψει omnium erat Christianorum, qui tunc temporis affligerentur? quid mirum, cum tantopere Magistri optimi absentiam doleret, εν πνεύματι fuisse illo die, qui Dei filio erat consecratus, ipsumque Jesum vidisse in omni sua gloria, verbaque audivisse, sublimes, qua prodiret, imagini congrua? — Totam enim orationem, ne dicam omnis Apocalypticus libri, sed septem etiam epistolarum, animum prodere πνευματικόν i. e. omnibus phantasiae lusibus lubenter indulgentem, neque facile

(1) Conf. *Donker Curtius* I. I. p. 162. et *Langius*, *Einleit. in die Apoc.* Vol. I. p. 42 sqq.

(2) Ita fatetur Cl. *Heringa* in scriptis, quae ante aliquot annos commilitonibus tradidit in scholis.

(3) *Bybelvert.* I. I. p. 187.

ejus furorem, ut ita dicam, sacrum inbibentem, quis non videt? Equidem fateri cogor, me mihi non aliam posse proponere magnificae hujus rei imaginem, neque illam multum dissimilem habere a visione, qua moribundo Stephano, ὑπάρχοντι πλήρει πνεύματος ἁγίου, Jesus apparuisse narratur Act. VII. 55. — Est ea animi conditio, quae, si ita feratur, prouti Johannis animum deprehendimus, minime illam tranquillitatem consuetam et serenam, habere sinit, ut altus, praesertim Jesu Christi, verba verbotenus audiri ac repeti possint.

CAPUT SECUNDUM.

DE DESCRIBENDI GENERE.

In genere animadvertimus, Johannem in his epistolis aliam prorsus rationem inuisse, quam in aliis observamus epistolis, quae ejus nomine feruntur. In his enim docet, monet, laudat, vituperat, familiari omnino utens loquendi scribendique sermone; in illis verò sublimem indolem prodit, quae prophetas antiquos secuta, eorumque dictionibus prorsus imbuta fuisse perspicue intelligitur. Sed una cum illa sublimitate, de qua uberius exemplis adducendis dicemus, minime lectorem, qui vel parum in ejus scriptis est versatus, latet simplicitas, atque perspicuitas, cum maxima suavitate conjuncta, licet in iisdem magna sententiarum durities, verborumque observetur. De his singulatim dicere mihi proposui, quibus denique characteristicas quasdam notas in nonnullis verbis, a Johanne frequentatis, addam.

S. I.

Scriptionis sublimitas.

Prima quidem hujus rei causa esse videtur, quod Apostolus in exstasi has epistolas conscripserit, quae sublimes adeo ideas animo volvens, e sublimi visione perceptas, sermone uti ei licuit, materiei accommodato.

Secunda causa in eo est quaerenda, quod Johannes ejusmodi esset indolis, quae facile tangi ac moveri solet rebus externis: cujus rei documenta praeter ea, quae Apocalypsi insunt, praebentur in Evangelio, licet simplicissimo narrationes suas componat sermone. Ubi enim e. g. de ultimo illo, quod Jesus cum discipulis habuit, colloquio, verba facit, Euang. cap. XIV, quis non cum eo rapitur, atque coenae ipsi interesse sibi videtur? quis, quaeso, in altum non evahitur, ubi τὴν ζωὴν αἰωνίαν praedicat, vel in epistolis suis fraternum amorem tamquam omnium officiorum μητρόπολιν esse docet?

Tertia versatur causa in eo, quod Johannes diligenter antiquorum prophetarum scripta

perlegisse deprehendatur, in primis Ezechielis, et Jesaïae libros, e quo studio apta illi enata est opportunitas, ut res adeo sublimes, quales Johannes depingit, sublimi iisque consentaneo sermone depingere posset. Evolvat, lector, veterum illorum Jehovah interpretum volumina, e quibus profuit fons, quo Vatum labra, tamquam Pieris aquis, irrigentur. Prout pictor hic illic suos circumspargere solet colores, pulchri venustique sensu a natura imbitus, illo ductus, nullisque regulis, quae artes claustris suis premunt, obstrictus, eos ordinare videtur, ut concinnam ipse admirari debeas harmoniam, mutuaque concordiam: ita et Johannem deprehendes, phantasiae suae indulgentem, aptissimaque arripientem Veterum verba, atque elegantissime ea disponentem (1).

Quarta, quae denique accedit, causa, sed, uti supra jam dictum est, nimis interpretum conjecturis, haud adeo firmis, nititur, quam ut eam multum valere dicamus, in Johanne versatur juvenili aetate, quae talem sublimitatem non solum permittit, sed vel exigit, et senilem, languidum, frigidum sermonem odit ac fugit. Si enim verum est, quod ajunt, Johannem aetate fere juvenili, vel potius ea, quae viriles sensus fovere ac alere haud negat, sed simul juvenilem ardorem nondum aufugit, in Patmon esse demissum, quid mirum nobis videbitur, Apostolum, tam facile externis rebus correptum, scripsisse sermone, quotidianum haud referente (2)? Nec diu quaerendum est nobis, ubinam in septem epistolis lateant illa sublimitatis specimina. Inspicias, quaeso! singulas: singulae praeclara tibi exhibebunt loca: in singulis deprehendes scriptorem poetico quasi furore abreptum, qui non de *ἐπισκόπῳ* loquatur, ad quem sua scripta mittat, sed de *ἀγγέλῳ*, Dei Jesuque legato, inter homines constituto; qui Christum dicat non *ἐχόντα*, sed *κρατοῦντα τοῦς ἐπὶ τῆς ἕστερας*: deprehendes scriptorem, *cujus sermonis sublimitas in eo est perspicua, ut et verba electiora, et sententiae graves, atque acutae, et figurae denique, affectibus sciendis idoneae, frequentia adhibeantur* (3).

Non tantum enim Ephesini *Φέρονσιν* omnia illa mala, sed *βαρύνουσι* grave illud onus, quod a malevolis impositum iis queritur Johannes. — Exquisita arte ab eo composita esse videntur verba, quibus reprehendat vel laudet Christianorum singulos naevos aut virtutes; sed horrenda majestate venturus esse dicitur Jesus, vel celeritate armatus ut candelabrum removeat, vel gladio ancipite, ut deleat scortatores, vel oculis, flammaram instar fulgentibus, quibus renes et corda perspiciat mortalium. Quis porro non animadvertit Johannis sublime ingenium, ubi Jesum, Dei filium, victorem illum supremum, venturum esse praedicit, facturumque, ut Judaei, quorum vitia hunc iis denegant titulum, ad Christianorum pedes, supplicum instar, procumbant et profiteantur,

quantum

(1) Venuste haec de re legit Eichhornius, *Eiñleit.* II, p. 585.

(2) Vid. Langius, Vol. III, p. 217, et Donker, Curtius, p. 162. qui viri Doctiss. verba citat.

(3) Ita magnifici vel sublimis sermonis lineas ducit Heineccius in opere: *Fundamenta styli cultioris*, Lipsiae 1761. p. 188.

quanto amore Jesus suos prosequi solet? Quis, quaeso, Johannem sublimem dicere neget, ubi coelum repraesentat, tamquam locum, omnia continentem, quae pulchri venustique sensus excogitare potuerit, Novam Hierosolimam?

§. 2.

Scriptionis simplicitas.

Hujus generis documenta nobis praebent illae formulae, in quibus duae dictiones conjunguntur, licet eandem rem indicantes, quarum apud Hebraeos magna est frequentia (1). Tales dictiones, a Grammaticis parallelismos poëticos dictas, a Johanne in septem epistolis usurpatas esse, probant quae leguntur cap. II. 5. ubi *μνημονεύειν, μετανοεῖν*, et *τὰ πρῶτα ἔργα ποιεῖν* idem fere exprimunt. Ejusmodi formulae item inveniuntur cap. II. 13. *καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομα μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου*. III. 17. *πλούσιος εἶμι καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρεῖαν ἔχω*.

Item in oculos mihi occurrit frequens usus particulae *καὶ*, quem nescio utrum ad simplicitatem an vero ad suavitatem referam. Inprimis cap. II. 2. 3. 9. 13. 20. III. 17. quocum. conferri meretur elegans et suavis locus, qui apud *Vondelium* exstat (2),

Die zorgh, en waect, en slaeft, en ploegt, en zwoegt, en zweet.

Nec minus illa simplicitas perspicua est in phrasi: *ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα*, cap. II. 14. conf. 4. 20. quibus verbis, summam redolentibus simplicitatem, Johannes Jesu tristitiam optime expressit. — Ubi Apostolus loquitur de sublimibus argumentis, componere ea solet simplicissimo sermone, ita, ut perspicue pateat, nullam eum verborum magnificentiam quaesivisse, quae lectorum animos percelleret, atque captaret; dicit enim *τῶν μικῶντι δώσω φαγεῖν*, ubi felicissimam conditionem depingit: *τῶν μικῶντι δώσω τὸν ἀστέρα τὸν πρωῖνόν*, quibus augustissimam sortem in altera vita, a Jesu promissam, indicat. Nec praetereunda est crebra frequentatio pronominis demonstrativi et personalis *οὗτος, αὐτή, τοῦτο*. Conf. Apoc. II. 1. 18. 21. 22. III. 5. 20 (3): quae simplicitas ne Homero quidem ingrata fuit, v. c.

τί με σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὄτρυνεις; i. e. cur me festinantem et ultro currentem instigas?

§. 3.

Scriptionis perspicuitas.

Hanc nobis observare licet, non tantum in rebus, quas tractat, verum etiam in verbis,

(1) Conf. *R. Lowth*, de Sacra Poësi Hebraeorum prael. XIX. p. 365. cujus verba refert *Donker Curtius*, p. 134.

(2) *Palamed.* vs. I.

(3) Vid. *Donker Curtius*, p. 139.

bis, quibus utitur, licet, propter insolitam materiem, idem scriptor nonnumquam nimis obscurus videatur (1). Plurima in epistolis loca hanc perspicuitatem diserte ostendunt, a *Donker Curtio* (2) non minus laudatam. Ita v. c. lucide nobis depingit Johannes Ephesinorum et Pergamenorum constantiam et fidem cap. II. 4. 13, eodemque modo illos admonet ut resipiscant vs. 5: his vero dicit, quam grave sit vitium, quod erga Jesum committant vs. 14. 15. Ipsam Jesabelem ante oculos ponit, omni vi reluctantem, omni dolo corripere conantem Jesu ministros vs. 20. 21. 22. — Profecto septem epistolae lumine claro indicant hominibus viam, qua sit eundum ad summam consequendam felicitatem; quid enim clarius Jesu voluntatem indicare posset, quam quae cap. II. 26. leguntur: ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου κ. τ. λ.: neque dubitare nos sinunt, utrum Servator nostra facta, sive bona, sive mala, cognoscat: perspicue enim prodit, tamquam ille, qui merito dicere potest: οἶδα τὰ ἔργα σου cap. II. 2 etc. ἐγὼ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας, vs. 23. — Interea ipse sibi persuasum habuisse videtur Johannes, nonnulla in ecstasi a se scribi, quae nimis obscura forent, nisi, nonnullis addendis, majori luce proponerentur. Talia deprehendo cap. III. 1. ubi ὅτι ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῆς; καὶ νεκρὸς εἶ, vs. 2, pluribus declarat, admonitione ita instituta, ut rite intelligere possent Sardiani, quid sibi voluerit scriptor, scribens, γίνου γρηγορῶν, καὶ στήρισον τὰ λοιπὰ ἃ ἐμέλλον ἀποθανεῖν.

§. 4.

Scriptiois suavitas.

Hac in re unus prae ceteris Evangelistis et Apostolis excellet Johannes, sensu ipsius, fere dixerim, Jesu Christi suavi ac leni imbutus. — Qui suaviter scribere sibi proponit, non tantum eliget materiem, scopo suo accommodatam, sed et componere eam

(1) Hanc vero obscuritatem ipsis nostris epistolis inesse vix dixerim, quin negaverim: quod enim *Dionysius*, Alexandrinus episcopus, dixit, id quidem in universam Apocalypsin quadrare puto, minime vero in ipsas epistolas. Dicit: καὶ γὰρ εἰ μὴ συνήμι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε τοῦντινὰ βαθυτέρον ἐγκεῖσθαι τοῖς ῥήμασιν, οὐκ ἰδίῃ ταῦτα μετρῶν καὶ κρίνων λογισμῶ, πιστὶν δὲ πλέον νέμων, ὑψηλότερα, ἢ ὑπ' ἐμοῦ καταλυφθῆναι νενόμικα. Euseb. Lib. VII. cap. 25. p. 223. Conf. *Claudius*, Wandsbecker Bothen l. l. Tom. I. p. 9, sq. de Evangelio Johannis dicens: „Ich versteh lang nicht „alles, was ich lese, aber oft ist 's doch, als schwebt' es fern vor mir, was Johannes meinte, und „auch da, wo ich in einen ganz dunklen Ort hinein sehe, hab' ich doch Vorempfindung von einem „grossen herrlichen Sinn, den ich 'nmaht verstehen werde.“

(2) l. l. 141. Animadverti velim me hunc interpretem in hac disquisitione, praesertim quod ad ordinem attinet, tanquam ducem esse secutum. Scriptiois vero gravitatis documenta, quae in Apocalypsi deprehendit, me in septem nostris epistolis latuerunt.

eam studebit suavissimis, dulcissimis omnino verbis. Neque nos latent hujus rei documenta in septem epistolis: quid enim dulcius, quid suavius, quam ubi laudes immiscet consolationibus, propter miseram conditionem institutis, in qua versabantur Smyrneses II. 9. ἀλλὰ πλοῦσιος εἶ. Suavitate illa sponte movemur ac deducimur medios inter Sardonios illos pios: οἱ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· quique ἐν λευκοῖς μετ' αὐτοῦ περιπατήσουσιν, ἔτι ἄξιοι εἶσιν III. 4. Sed prae omnibus suavis est locus III. 20: quid enim dulcius Jesu dulcem ac lenem indolem exprimerē possit, quam ubi imaginem assumit illam amabilem, qua tamquam amicus cum Laodiceis coenare cupiat, nec januam relinquat, antequam pater familias eam aperuerit?

§. 5.

Durities dictionum.

Absurdum quid statuisse videbor, ubi sublime, suave, simplex ac perspicuum scribendi genus Johanneum efferens, simul in uno eodemque argumento duras dictiones comprehendere statuam. Sed unde, quaeret forsā aliquis, unde illa durities? Animadvertendum respondeo:

I. Johannem, has conscribentem epistolas, ἐν πνεύματι fuisse, animumque, tali in conditione versantem, non posse anxiam curam habere regularum, quae ad severam Grammaticae legem sint effectae.

II. Praeterea Veterum Poetarum dictionibus prorsus imbutus, ad eas sua verba composuisse videtur. Totae nimirum phrases, ex iis desumtae, in Apocalypsi occurrunt, nec non eadem imagines, quas adhibuerunt Prophetae; neque ullo modo intelligere possimus, nisi earum verum sensum ex antiquorum scriptis eruamus.

1. Ejusmodi imagines in septem epistolis etiam deprehenduntur: ἐπτὰ λυχνία Apoc. II. 1. e Zach. IV. 2. ὀφθαλμοὺς ὡς φλόγα πυρὸς Apoc. II. 18. e Dan. X. 6. κρατεῖν ἐπτὰ ἀστέρων cap. II. 1. ne hostium insolentia eos loco suo moveat, quod olim fecerat *Antiochus Epiphanes* e Dan. VIII. 10. 11. et Jes. XIV. 12. βομφαίαν Apoc. II. 12. e Jes. IX. 4.

2. *Tropi*, quibus utitur Johannes, fere similes occurrunt in Vet. Codice: v. c. πρῶτος καὶ ἔσχατος Apoc. II. 8. Conf. Jes. XLI. 4. ἔχων τὴν κλεῖν Apoc. III. 7. Conf. Jes. XXII. 22. ἐρευνᾶν νέφρους καὶ καρδίας Apoc. II. 23. Conf. Ps. VII. 10. et Jerem. XI. 20. ἐλέγχω καὶ παιδεύω, ὅσους ἐὰν φιγῶ Apoc. III. 19. Conf. Prov. III. 12. et Job V. 17. ἄστερα τῶν πρῶϊν Apoc. II. 28. Conf. Jes. XIV. 12. καὶ ποιμινεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ Apoc. II. 27. Conf. Ps. II. 8. 9. στήριζειν τὰ λοιπὰ ἃ ἐμελλοῦ ἀποθανεῖν Apoc. III. 2. Conf. Ezech. XXXIV. 4. μολύνειν τὰ ἱμάτια Apoc. III. 4. Conf. Zach. III. 3. 4. λευκοῖς ἱματίοις Apoc. III. 4. 5. 18. Conf. Dan. VII. 9. καὶ μὴ φανερωθῆ ἡ αἰ-

σχύνῃ τῆς γυμνότητος Apoc. III. 18. Conf. Ezech. XVI. 7. 8. 9. 10. ὄνομα ἐξαλείψω ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς Apoc. III. 5. Conf. Exod. XXXII. 32. 33. Ps. LXIX. 29. προσκυνεῖν ἐνώπιον τῶν ποδῶν Apoc. III. 9. Conf. Jes. LX. 14. ἐμέειν ἐκ τοῦ στόματος Apoc. III. 16. Conf. Zach. XI. 8. συμβουλεύειν ἀγοράσαι Apoc. III. 18. Conf. Jes. LV. 1—3. χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς Apoc. III. 18. Conf. Ps. XIX. 4. et Prov. III. 13. 14.

3. *Aenigmatica* item habentur in septem epistolis dicta, quorum nodus solvi nequit, nisi historia e V. C. cognoscatur. Ejusmodi sunt, quae occurrunt de *Nicolaitis* Apoc. II. 16. et *Bilcamitis* ibid. vs. 14. ad quae conferri debent, quae Num. XXXI. 16. sunt exposita; de *arbore Vitae in Paradiso Dei* Apoc. II. 17. Exod. XVI. 33; de *Jesabele* Apoc. II. 20. 1 Reg. XVIII. XIX. et 2 Reg. IX.

Si itaque haec omnia sic sese habeant, quibus addi posset, nonnulla haberi, quae ex libris apocryphis Judaei, Christi et Apostolorum aetate viventes, sapiebant, et ad quae respexisse videtur Johannes v. c. ἐπὶ πνεύματα Apoc. III. 1. e Tobiae cap. XII. 15. vel *arbor vitalis*, quali imagine utebantur Judaei in vitae futurae descriptione: quid mirum nobis accideret, Johannem hisce et multis aliis indulgentem, sua verba composuisse sermone, minime rationem linguae Graecae, qualemcumque tandem suam, referenti? quod quidem tantum est, ut nonnulli conjecerint Apocalypsin conscriptam fuisse lingua Hebraea, sed postea Graece conversam (1), alii e contrario opinati sint Barbarismos et Soloecismos illos repetendos esse e librorum vitiiis. Prima autem conjectura rejicienda, quod liber, qui aliquid contineat, quod alii linguae sit proprium, minime illa conscriptus esse dici potest; neque de Apocalypsi valere potest, quippe quod ne minima quidem hujus rei species apud Patres Ecclesiasticos exstat (2). Neque altera illa, qua vitiorum culpa in eos conjiciatur, qui librorum egerint partes, est admittenda conjectura, cum hi facile talia animadvertissent vitia, neque omnes in errore adeo conspirassent, ut in plurimis iisdem locis eadem plane animadverterentur vitia (3).

Haec autem durities, de qua agimus, conspicua est in septem epistolis, praesertim in eo, quod *nomnativus indeclinabilis* haud raro in iis occurrat, a summo Grotio stili Johannei character habitus, quod *rectis uti soleat pro obliquis* (4), qualis est in promissionibus cap. II. 17. 26. III 21. ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ et ὁ νικῶν ποιήσω αὐτὸν: et ab Hebraeis praesertim usurpatur, cum ad ornatum, tum ad majorem vim sermoni addendam.

(1) Vid. *Michaëlis*, l. l. p. 1062, 1064.

(2) Conf. Cl. *Klinkenberg* l. l. p. cxxxv.

(3) Huc conferri meretur *Donker Curtius* l. l. p. 13.

(4) Ita loquitur idem interpres l. l. p. c.

dam. Explicari potest per: *quod attinet*, sed cum latinae orationis elegantia, ac *εὐεργεία* minime hisce adjectis gaudeat, formula illa praetermittitur. Occurrit autem in V. C. *partim*, quando constructio *nominativum* requirit, ut Gen. XX. 24. וְפִי לְגִישׁוֹ וְהַלֵּךְ הָיָה אִתּוֹ, *et pellex ejus et peperit etiam ipsa* h. e. *pellex ejus etiam peperit*. Conf. 1 Sam. XI. 11. XIII. 7. *partim*, quum constructio *casum obliquum* requirit, quem, praemisso nominativo absoluto, per *additum pronomem* exprimunt, v. c. Ps. XI. 4. יְהוָה בְּשָׁמַיִם כִּסְאוֹ Dominus in coelo est sedes ejus h. e. *domini sedes est in coelo*. Conf. Ps. XVIII. 31. CIV. 17. Jer. II. 24. VI. 19. Occurrit haud raro in N. T. prouti Act. VII. 40. Matt. III. 4. Luc. XII. 16. XXIII. 41. Joh. VIII. 20. in *pronomine* Matt. XXI. 42. Act. X. 36. XIII. 2. *accusativus*. Etiam apud Classicos. Xenoph. (1) τοὺς μὲν τοὶ Ἕλληνας, τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἰκοῦντας, οὐδὲν πω σαφὲς λέγονται εἰ ἔπονται, *de Graecis, qui Asiam incolunt, nec dum certo constat sintne secuturi* (2). Conf. item Apoc. II. 20. III. 12.

Porro Hebraeorum imitatio duram dictionem creat in ellipsi, Johanni propria, verbi *τις*, uti cap. II. 10. ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν, scil. *τινας* (3), ut et cap. II. 18. in verbis *καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ* desideratur vocula *εἶναι*: sin vero minus, hic locus in iis est enumerandus, in quibus Johannem deprehendas, pronomem *αὐτος* pro relativo *ὃς* usurpantem, ut legendum sit *τοὺς πόδας αὐτοῦ* (ἔχων scil.) vel *οὗ οἱ πόδες* (scil. *εἶναι*). Conf. Joh. XV. 5. ὁ μένων ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ, pro *καὶ ἐν ᾧ μένω*. Vid. *Vigerus* l. 1. p. 175. Omnium vero durissima ellipsis, inest cap. II. 13., qui locus accipi debet, tamquam si legeretur *καὶ ἐν ταῖς ἡμεραῖς, ἐν αἷς Ἀντιπας — οὐκ ἠρνήσατο τὴν πίστιν μου*. — De notione particulae *καὶ* ex usu Hebraeorum pro Latinorum *etiam*, {ac nostro *zets*, Hebr. וְ vel וְ, supra monuimus ad h. 1.

Alius porro generis est Hebraismus, in usu verbi *ὄνομα* obvius, Apoc. II. 13. quod de *doctrina Christiana* est accipiendum, uti manifestum fit conferendis locis Matt. X. 22. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομα μου. XII. 22. καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι (4). Ita etiam ipse Christus vocem τὸ ὄνομα Joh. XVII. 6. usurpat, pro quo mox verbo *λόγος* utitur. Addas Act. XXI. 13. — De Hebraismis cap. II. 23. ἀποκτείνω ἐν θανάτῳ, et III. 7. ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει, supra ad illorum locorum expositionem monui.

§. 6.

(1) Cyropaed. lib. II. p. 31.

(2) Plura exempla e *Xenophonte*, *Polybio* et *Arriano* ducta, habet *Wolfius* in *Curis philol.* ad Joh. XVII. 2. et *Raphelius* ad Apoc. II. 26.

(3) Vid. supra ad expositionem hujus loci. Conf. *J. Vorstius* de Hebraismis N. T. ex edit. *J. Fischeri*, Lips. 1778. p. 567.

(4) Ita etiam explicatur a *C. T. Kuinoel*o, *Comment. nov. edit. ad h. l.*

S. 6.

Characteristicae notae in verbis et formulis, a Johanne frequentatis, perspicuae.

Si de hisce longe disquirere vellem, metuendum esset, ne in illud vitium prolaberer, quod jam supra in expositione epistolarum dicta hinc iterum repeterentur. Satis nostrum in finem esse duco, leviter tantum attingere, quae in censum veniant. Hujusmodi habeo:

1. Usus verbi ἔχειν cum verbo substantivo v. c. Apoc. II. 3. ὑπομονὴν ἔχειν pro ὑπομονεῖν: quibuscum quodammodo comparari potest formula apud Thucydidem Hist. II.

18. ἔχω σε ἐν ὄργῃ, succenseo tibi, sed meliori jure Sophocl. Trach. vs. 7. συμφείων ἔκνον ἄλγιστον ἔσχον. Conf. Apoc. II. 10. ἔχειν θλίψιν pro θλιβεσθαι, et III. 1. ὄνομα ἔχειν pro ὀνομαζέσθαι.

2. In promissionibus, septem epistolis affixis, peculiari admodum notione gaudet verbum δίδουμι Apoc. II. 7. 10. 17. 28. III. 9. 21. quod accepimus pro facere ut; vid. expositio III. 21.

3. Ita etiam amat verbum νικάειν, quod in fine cujusvis epistolae occurrit, vincere notans, ut 1 Joh. V. 4. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. Quo ut uteretur Johannes, bellum pios Christianos inter eorumque obtrectatores, de quo ubivis fere agit, saepe ei ansam praebeat. Unus in Apocalypsi exstat locus, ubi idem usurpat verbum de pio illo, qui succumbit. Vid. Apoc. XIII. 7. (1).

4. Ejusmodi etiam notandus mihi videtur usus verbi λόγος, quod saepe ipsum Jesum intelligit Johannes Euang. cap. I. 1., alibi vero mandatum, praeceptum Apoc. II. 8, 10. λόγον τῆς ὑπομονῆς. Conf. Joh. VIII. 51. XIV. 23. XV. 20. 1 Joh. II. 5.

5. Neque praetermittendum verbum ἔργα quod cap. II. 2. et similibus locis opera significat, sed vs. 26. singularem habet significationem, ubi Grotius idem esse conjicit quod λόγος. Tandem particulam ἴδου Johanneum esse characteristicum verbum, quisque intelligit Evangelii loca conferens.

Caeterum attendendae sunt nonnullae formulae, quarum usu in hisce epistolis delectabatur Johannes. Tales sunt:

1. ἐρχέσθαι τίνι, qua adventus alicujus indicatur haud optandus illi, ad quem venit; quacum quodammodo conferri potest Belgarum bezoeken, v. c. God bezoekt ons, cui notio veniendi etiam inest. Opposita huic formulae sunt ἐρχέσθαι πρὸς τίνα Joh. XIV. 18. 23. ubi Jesus discipulos, de instante ejus abitu sollicitos, consolatur, et εἰσελεύσομαι πρὸς τίνα Apoc. III. 21.

(1) Qui locus a Schlesnero, secundum Donkerum Curtium p. 115. nimis accurate exponitur, notans, ut putat vir Doct., aliquem ad defectionem a religione Christiana sollicitare.

2. τηρεῖν τὸν λόγον. Apoc. III. 8. 10. vel τὰ ἔργα II, 26. pro quo in Euangelio scripsit τηρεῖν τὰς ἐντολάς XIV. 15. 21. vel τηρεῖν τοὺς λόγους vs. 24. de quo vid. *Donker Curtius* 1. l. p. 125. — Legitur praeterea apud Johannem τηρεῖν τίνα ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ Apoc. III. 10. pro quo in Euangelio scripsit τηρεῖν ἐκ τοῦ πειρασμοῦ cap. XVII. 15. Variat in significatione verbi ὥρα, nonnumquam diem iudicii supremi notantis, v. c. Joh. IV. 21. 23. V. 25. 28. XVI. 2. 25. 32. XII. 7. Apoc. XIV. 7. 15. nonnumquam momentosum quoddam temporis punctum Apoc. III. 10.

3. Περιπατεῖν μετὰ τινός notat apud Johannem *amicè cum aliquo versari*, quo sensu etiam habetur in Euang. VI. 66. et in Apoc. III. 4.: inde *studiose, omni cura amare et observare aliquem* Apoc. II. 1. Caeterum Evangelistae pro illo usurpant ἀκολουθεῖν, quo utitur Johannes Apoc. XIX. 4. οὗτοι εἰσιν οἱ ἀποκολοθῶντες τῷ ἀρνίῳ (1).

4. Variat quidem Johannes in nonnullis dictionibus, quae eandem rem notant, verum hoc discrimen parvi omnino est momenti; quod observare licet in πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε Apoc. II. 25. pro quo cap. III. 11. habet κρατεῖ ὃ ἔχετε: in superiori illo addit ἀχρι οὗ ἀνιῆξω, in epistolâ ad Smyrnenses vero dicit ἀχρι θανάτου II. 10.

5. Postremo loco attendenda est formula; Johanni admodum familiaris, ἐνώπιον τινός, qualis occurrit Apoc. I. 4. II. 14. III. 8. IV. 56. etc. in Euang. XX. 30. ubi autem saepius ἐμπροσθεν usurpat cap. I. 15. III. 28.

C A P U T T E R T I U M.

DE SEPTEM EPISTOLARUM APOCALYPTICARUM USU IN REM CHRISTIANAM.

Tandem mihi hoc loco dicendum erit de utilitate, quam hae septem epistolae piis Christi amicis praebeant. Hic autem usus in rem Christianam in duas maxime partes dividi mihi posse videtur, quarum altera dogmaticam, practicam altera spectat: si enim historicam epistolarum expositionem a Facultate Nobilissima desiderari censerem, in repetitionem prolapsurus mihi viderer eorum, quae jam supra sunt illustrata, addendis animadversionibus de earum usu historico peculiaribus.

Ne.

(1) Vid. *Donker Curtius*, p. 129.

Neque etiam Theologicum Systema condere hujus esse loci opinor, quamobrem momentosissima leviter tantum attingere mihi proposui.

§. I.

De epistolarum usu dogmatico.

Licet summum et maximum quidem dogma in iis habeatur *Jesum esse Ecclesiae Dominum*, primum tamen de iis agemus, quibus illud est superstructum.

I. Jesus est *υἱὸς τοῦ θεοῦ*. Hoc suis ipsius verbis professum esse tradit Johannes Apoc.

II. 18. Conf. vs. 7. atque confirmatur pluribus N. T. locis, Joh. V. 25. III. 16. 17.

18. I Joh. IV. 9. Rom. VIII. 32. et alibi. Quod ad naturam humanam attinet, homo

erat, filius Mariae Joh. V. 27. VIII. 40. Luc. I. 31. Matt. I. 16. dicitur vero Dei fi-

lius, quoad non ex humano patre, sed supranaturali ac prorsus divina omnipotentia e

Maria procreatus sit, Matt. I. 18 — 25. Luc. I. 34 — 37. Sed uti arctissima humanae

et divinae naturae intercederet conjunctio, ita ab omni vitiositate expers erat, nam est

ἀγίος. Conf. III. 7. — Nonnumquam ipse Deus dicitur Joh. I. 1. coll. V. 18.

II. Deus cum itaque sit Jesus, omne ei competit nomen, quo Pater celebretur: idcirco

est *ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός* cap. III. 7. uti I Joh. II. 20. *Ὑμεῖς χρισμὰ ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου*

Conf. Joh. XIV. 6. *ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ*. Hac de causa omnisciens est, quem

nihil latet: cap. II. 2. *οἶδα τὰ ἔργα σου*; perspicit omnia, absconditissimas adeo cogita-

tiones novit, *ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας* II. 23.

III. Est rerum omnium *dominus* ac *princeps* III. 14. *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ*:

quamobrem omnia ei sunt subjecta, et quaecumque ipse possideat, illa aliis dandi et tri-

buendi habet potestatem, II. 26. 27., a Patre acceptam, ibid. *ὡς κἀγὼ εἶληφα παρὰ τοῦ*

Πατρὸς μου. Verum licet sit Dei filius et ab aeterno vixerit *ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος* II. 8.

homo fuit, ac legi, omnibus mortalibus impositae, obediit: mortuus enim est, *ὃς ἐγένετο*

νεκρὸς, sed revixit, *καὶ ἔζησεν*. ibid. Jesus Spiritum S. habet, prouti Pater, atque eum

dimittit III. 1. ita vero ut talis inter eos deprehendatur conjunctio, ut ipse Spiritus

dicatur ille Sanctus: in singularum epistolarum fine *ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα*

λέγει κ. τ. λ.

IV. Jesus est Rex: insidet enim throno III. 21.: judicii supremi die erit *ὁ βραβεύτης*,

qui praemia distribuit II. 7. II. 17. 26. III. 5. 12. 21. qui nullum discrimen faciet,

sed justus in omnibus rebus deprehendetur II. 23. *καὶ δάσω ὑμῖν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα*

ὑμῶν.

V. Quaecumque Jesus habet, salutifera sunt, eaque libenter Christianis offert, ut sibi

comparent, atque per ea felicitatem aeternam consequantur. III. 18. *συμβουλεύω σοι ἀγο-*

ράσαι παρ' ἐμοῦ χριστιαν — ἵνα πλουτήσῃς, καὶ ἰμάτια — ἵνα περιβάλλῃ — καὶ κολλούριον —

ἵνα βλέπῃς. Eos simul excitat, ut eundem triumphum agere omnibus enitantur viribus, quem ipse aliquando egerat de adversariis II. 10. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου conf. 25. III. 11. ὡς καὶ ἐνίκησα III. 21. — Quicumque fidelis ei praebuerit aures, servabitur ab illo, ne calamitatibus prematur, III. 10. ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, καὶ γὰρ σὲ τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ. — Jesus pro sanctitate sua omnes flagitiorum operadores odio habens, virtutis studiosos magno prosequitur amore, quem manifestum faciet erga omnes, quos suos compertus fuerit, eosque, qui ab adversariis male tractentur III. 9. Ἰδοὺ, ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἤξωσι καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνώσιν, ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε. — Calamitatibus atque aerumnis pius et fideles excitat, eorumque virtutem auget, prouti etiam de Deo Patre dicitur. III. 19. ἐγὼ ὅσους ἐὰν Φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω.

VI. Singularum Epistolarum character ille est praecipuus, quod doceant Jesum Christum universae Christianae Ecclesiae esse Dominum ac Principem, neque tantum universam, ubivis terrarum dispersam, sed privatam etiam quamcumque moderamine suo regentem. Conf. singularum epistolarum initia, in quibus alia atque alia imagine perpetuo utitur; item Matt. XVI. 8. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. Eph. I. 22. καὶ αὐτὸν (Χριστὸν) ἔδωκε (πατὴρ) κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ. — Curat ac ducit ecclesiarum antistites, iisque semper adest II. 1., at non solum illorum opera novit III. 2., sed etiam cujusvis, qui iis sit addictus II. 20. Quae iis laudi sunt ducenda, laudat II. 2. 3. 9. 13. 19. III. 4. 10. quae vituperanda, vituperat atque increpat II. 4. 14. 20. III. 3. 16. 17. admonet eos, ac praemia, hac in terra consequenda, proponit, minas adjungens contra impios, nisi ad meliorem redeant frugem II. 5. 16. 22. 23. III. 3. 4. 9. 10. — Sed omnium maxime in eo est occupatus, ut animos ad altiora advertant, ad felicitatem coelestem; quam non tantum animi immortalitatem esse docet II. 11. ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου, sed etiam pro cujusque vitae ratione, hac in terra pie actae, atque ad ejus praecepta institutae, felicem fore praedicat. II. 7. 10. 17. et sim. Ex iisdem vero locis intelligi potest, quanam et qualis impiorum post hanc vitam futura sit conditio, licet Servator eam non describat. Felicitatem vero illam ac gloriam docet aliis esse incognitam II. 17. ὁ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων. III. 12. τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν, eamque aeternam fore ibid. καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι, et imperium universum in malignos includentem II. 26. δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν.

Non solum bona, uti diximus, animadvertit Jesus aequae ac mala, a Christianis perpetrata, verum etiam in hac terra illa remunerat II. 24. οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βῆρος conf. III. 10. haec punit II. 22. ἰδοὺ, βάλλω αὐτὴν εἰς κλίβην κ. τ. λ. Docent porro epistolae Jesum et severum esse, et lenem ac mitissimum omnino Ecclesiae Dominum Governatoremque, II. 24. imprimis III. 20. — Denique quicumque Jesu exemplum strenue fuerit secutus, et, ad ipsius Christi exemplum, ad mortem usque constanter pugnaverit

ac vicerit, augustissimo olim fructurus est consortio, quum in uno eodemque loco cum Domino suo et Patre versaturus sit et victurus III. 21.

§. 2.

De Epistolarum usu Practico.

Non difficile erit hunc usum practicum ex ipsa harum epistolarum doctrina exponere, si modo dogmaticum rite ceperimus.

Prima quidem utilitas, quae in iis deprehenditur, practica, haec est, quod ecclesiarum antistites in iis exemplum habeant expressum, in quod, coetus suos docturi, monituri, consolaturi, universe intueri possint illudque imitando exprimere. Ut autem hoc felici cum eventu agant, capiant necesse est, Jesum esse Dominum universae ecclesiae omniscium, ubivis praesentem, omniaque gubernantem; quam Christi magnitudinem, a Patre acceptam et morte sua vindicatam ac sancitam, nullus non eorum in coetibus perceptam habere debet, si fructus operae carpere velit. Hunc in usum valet titulus, quo insignitur ab ipso Jesus: coetuum antistes est Jesu ἄγγελος, ab ipso missus et constitutus, qui non solum ejus doctrinam promovere nitatur, sed et ejus personam in terra agat. Caveat vero, si quidem Jesum imitari velit, ut eam agat superbe ac insolenter. Simplicitate, lenitate, indulgentia si praeditus fuerit, magnam profecto in auditorum animos exercebit vim, non solum in publicis pro concione orationibus, sed etiam in privata vel domestica consuetudine. Omnes amore complectatur; sed eos maxime, quos deprehenderit Jesu amicos, piosque sectatores: increpet, et increpet cum gravitate et severitate, si quae grassari videat flagitia per coetum suum: contra vero ad Christi exemplum laudet cives suos, si quid boni, probi, virtutis omnino Christianae nomine digni videat, quo excellent. Caveat vero simul, ut nimio plura iis imponat onera; quippe quod si fecerit, facile remittent illi laxioresque suas tenebunt habenas: Jesu attendat verba οὐ βάλῃ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βᾶρος cap. II. 24 (1).

Sed antistes in eo imprimis operam collocare debet, ut praecipuam indolis moralis notam cognoscat, qua ab aliis suis discernatur coetus. Jesus, v. c., in Ephesinis remissionem amoris, in aliis alia observat vitia; ita nostris temporibus lascivos, superbos similesque animadvertere potest, si qui habeantur. Nostra enim aetate mirum videretur, si quis Bileamitas, Nicolaitas, aut Jesabelitas haberi doceret: verum ipsis nostris temporibus, si qui deprehenderentur, falsam doctrinam, Christianae adversam, promoventes, vel moribus sordidis offendiculum projicientes, haud dubitem, ecclesiae antis-

(1) Conf. *Middelveldius*, orat. laud. in Boekzaal der geleerde wereld, Octob. 1823.

titi officium esse impositum, ad Jesu admonitionem Apoc. II. 20. tales amovendi, consentientibus iis, qui hodie una cum illo res ecclesiasticas administrant.

Neque minor opera in eo mihi ponenda videtur, ut cives suos doceat, quatenam officia Christiana religio ab iis exigit, eaque accommodata esse et indoli humanae, et conditioni, in qua versentur. Utramque rem ipse Jesus in epistolis ob oculos habuit, non majora, quam ferre possunt, imposuit hominibus, officia II. 24. neque neglexit ea ita instituere, ut aptissime conveniant rebus, quibus singuli coetus essent impliciti, prouti in expositione epistolarum docui. Ita antistes sciat, quid valeant, quid ferre recusent ecclesiae cives.

Sed praeterea multa alia insunt harum epistolarum doctrinae, quibus singuli Christiani proficere possint, si modo rite ea adhibeant. Ne ea repetam, quae antistes in suum ipsius emolumentum convertere possit, quorumque magnam partem ad omnes Christianos referri posse putem, hi ex iis discere possunt, Jesum revera tanta esse benevolentia, qui lubenti gratoque animo, quaecunque habeat, offerat et inter suos distribuere cupiat III. 18. Conf. Matth. XI. 28. δέϋτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀρχὴ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Simul docentur, impios odio haberi ac puniri ab ipso Jesu II. 6. 22. et nullos πορνούς, οὔτε εἰδωλόλατρους, οὔτε μοιχοὺς, οὔτε μαλακοὺς, οὔτε ἀρσενοκοῖτας βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσειν I Cor. VI. 10. Conf. singulae epistolae. Porro Jesum omnia, abscondita adeo cognoscere hominum facta eorumque cogitationes, diserte docet quodvis earum initium; quae igitur persuasio eorum animos timore ac reverentia Dei Christique implere debet, quae initium est omnis sapientiae. Docentur etiam τὸν κόσμον παράγεσθαι, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, τὸν δὲ ποιῶντα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ μενεῖν εἰς τὸν αἰῶνα I Joh. II. 17. quum ex epistolis cognoscant quantum ὑπομονὴν ἔχειν, καὶ βαστάζειν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ οὐ κοπιᾷζειν cap. II. 3. praestet τῷ πορνεῦσαι, vs. 14. Sed simul docent Epistolae, nullum valere Christianae virtutis nomen, nisi revera colatur; ὄνομα enim ἔχειν ἵτι ζῶσι, non difficile est, νεκρῶν ὄντων III. 1. Exigit religio Christiana, ut paucis dicam, secundum septem epistolarum doctrinam, *constantem Christi amorem*, II. 1 — 7. *constantiam perpetuam in maximis adeo calamitatibus*, vs. 8 — 11: *nullum habendum esse commercium cum falsis doctoribus*, vs. 12 — 17, *evitandos esse ac ejiciendos scortatores*, vs. 20 — 24, *virtutem operibus ac factis, et animi probitate probandam esse* III. 1 — 6. *Jesum advertere pios, eosque calamitatibus oppressos, servaturum*, vs. 7 — 13. *omnemque tepidam agendi rationem ei displicere*, vs. 14 — 22.

Persuasum sibi habere debent Piorum animi, a Jesu se amari III. 9: iisque promittitur praemium virtutis. Ad bona quaeque perpetranda excitantur: Spiritus enim Sanctus jubet ac monet Christianos, sed et Jesus, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ III. 14. τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, Hebr. I. 3. disertissimis docet verbis: τὴν καινὴν Ἱερουσαλὴμ, τὴν καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, aliquando

civitatem illam futuram, cujus cives erunt, quicumque τὴν μενούσαν πόλιν hac in terra
 haud quaesiverint, ἀλλὰ τὴν μελλούσαν ἐπιζητεῖν conati fuerint Hebr. XIII. 14. — Fida
 ac certa, nulla umquam temporum labe inquinanda, nulla unquam fragili adversariorum
 opera labefactanda, haec sunt promissa! Ille enim, talia promittens, est ὁ ἄμὴν ὁ μάρ-
 τυς ὁ πιστός, ὁ ἀληθινὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὃς ἐκάθισε μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ. —

S Y M B O L U M.

Κάλος οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας, ἄγων τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ
 καὶ τὸ ἠτᾶσθαι οὐκ ἄδοξον.

Longinus.

E R R A T A

Commentationis A. C. VAN ELDIK THIEME.

Pag. 6. lin. 26.	essiciunt	<i>lege</i> efficiunt
— 12. — 15.	μήσος	— μέσος
— 14. —	μύγα	— μέγα
— 19. — 30.	זכר	— זכר
— 26. — 16.	ἀμφίλευτος,	— ἀμφίλευτος
— 28. — 27.	Apollonis	— Apollinis
— 31. — 5.	Heinrichsius	— Heinrichius
— 35. — 14.	saeculum VII	— saeculum VIII
— 36. — 11.	haec	— hac
— 42. — 2.	collocando	— collocata
— 66. — 2.	<i>stande</i>	— <i>stunde</i>
— 68. — 2.	firmiter nititur	— firmiter haec conjectura nititur
— 71. — 20.	καὶ καὶ τῷ Σίλα	— καὶ τῷ Σίλα
— 72. — 10.	מסת pro מנסח	— מסוח
— 78. — 2.	Colossas	— Colossos

Si qui et alii inveniantur errores, hisce veniam a B. L. impetramus.

PETRI OTTONIS VAN DER CHYS,

DELPHENSIS,

PHIL. THEOR. ET LITT. HUM. IN ACAD. LUGD. BAT. CAND.

R E S P O N S I O

A D

QUAESTIONEM A NOBILISSIMA FACULTATE DISCIPLI-
NARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM IN
ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA A. MDCCCXXV.
PROPOSITAM:

*Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Pa-
triae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo reti-
netur, commendatione dignus videatur, deinde vero accurate
exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis
premitur.*

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII

A. MDCCCXXVI.

DETRI OTTONIS VAN DER CHYS,

DE PNEUMATE,

IN THEOR ET PRACTICAM ACAD. PNEUM. GENT.

RESPONSO

A

QUESTIOM A SOCIETATE FACULTATE DISCIPLINARUM
MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM IN
ACADEMIA LUCIDIO-BATAVA A. MDCCLXXV.
PROPOSITA:

Exponitur, quibus experimentis, etiam in rebus
non nobis, non quod certum est in rebus
non, conclusionibus dignis videtur, quibus vero accedat
experimentum dignitas, quibus hanc rationem in re
Exponitur.

QUAE PRÆMIUM REPORTATÆ D. M. HENRIS HERBARI

A. MDCCLXXV.

R E S P O N S I O

AD

QUAESTIONEM EX OECONOMIA RURALI.

Vasta illa ericeta per regnum Belgicum, quae satis amplum dilectae nostrae patriae locum occupant, peregrinantem profecto, si non dolore, magno saltem taedio afficiunt; attamen ipsa illa deserta ab incolis felicitis hujus regionis in prata fertilissima possent redigi: quod ne quis inaniter me jactare credat, afferam exemplum illius partis provinciae Flandriae Orientalis, quae nomine agri Wasiani (*Land van Waas*) insignitur: fuit magna illius regionis pars ericetum non optimae sane notae, quo tempore Princeps Parmae anno 1584 fossam ducebat, incolaeque regionis circumjacentis vias per eam faciebant: qua utraque re aditus ad illud desertum facilius factus est. Ad tantam autem fertilitatem, qua nunc fit, ut Wasianus ager pulcherrimus sit totius regni, nunquam pervenire, saltem in ea perpetuo manere nunquam potuisset, nisi insignis adesset quotannis fimi copia: quam tamen non aliunde advexerunt incolae, sed ipsi fecerunt ope praeclarae illius methodi, qua pecus, etiam per aestatem, in stabulis retinetur; non immerito aurea haec methodus, et multo sane auro pretiosior in iis regionibus, ubi fimus non nisi immensis sumptibus potest comparari, commendari satis nequit multis rusticis Belgicis, qui saepe fimi inopia adeo laborant ad meliores reddendos agros.

Utilis igitur est investigatio, in quibusnam partibus patriae nostrae methodus illa sit necessaria ad augendam fimi copiam indeque agrorum proventus majores faciendos; et certe hujus investigationis nostra imprimis aetate non tantum elucet utilitas, verum unicuique patriae conditionem recte persipienti, manifesta fit necessitas; mercatura enim praecipuus antea divitiarum in multis nostris provinciis fons, maxima ex parte ad externos migravit, neque spes est, fore ut ea umquam ad pristinum evehatur redeatque statum; pleraeque praeterea nostrae officinae (*fabrieken*) aemulationem (vel *concurrentiam* ut ita dicam), cum peregrinis ferre non possunt, ita ut in his etiam multo inferiores simus. Una est agri-

cultura, qua exteros multum adhuc superamus; sed magno sane opus erit labore, ut superiores maneamus: recentes enim in Chemia et Physica inventiones cum magno cum fructu ad agriculturam applicare coeperint vicini nostri, Angli, Galli atque Germani, verendum est, ne, nisi Belgici sequantur rustici, et haec aliquando nobis eripiatur palma. Nihil autem, quod sciam, universam nostri regni agriculturam adeo juvare posset, quam si per omnes fere provincias introduceretur illa methodus, qua et per aestatem pecus semper in stabulis retineatur; insignem enim in modum fimi copia augetur, itaque vis productiva agrorum in dies major fieret.

Cum autem hanc utilitatem stabulationis perpetuae (utar enim in posterum his minus usitatis verbis pro Belgico vocabulo *stalvoeding*), et vos perpenderitis, Viri Cl., in totius profecto regni Belgici commodum sequentem proposuistis quaestionem:

Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Patriae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione dignus videatur; deinde vero, accurate exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis premitur.

Cui ut aliquis ita responderit, prouti rei gravitas meretur, et ut patria flagitat agricultura, vehementer spero, equidem etiam in re tam magni momenti certamen ingressus et juveniles meas vires periclitatus sum.

Præmissis nonnullis, quae ad stabulationem perpetuam universe pertinent, ad utramque quaestionis partem respondere conatus sum.

Capite igitur I^o. agitur de stabulatione perpetua universe.

Cap. II°. explicatur et exemplis illustratur, quibus in regionibus patriae nostrae stabulatione perpetua commendatione digna videatur.

Cap. III°. exponuntur difficultates, quibus haec methodus illis in locis premitur, simulque ostenditur, quomodo eae magna saltem ex parte tolli possint.

CAPUT PRIMUM,

DE STABULATIONE PERPETUA UNIVERSE.

§. 1.

Quid sit stabulatio perpetua.

Quandoquidem, antequam disquisitio de aliqua re instituat, necesse est, ut bene notum sit, quae res in disputationem veniat, ita et hoc loco breviter indicandum duximus, quae sit stabulatio perpetua. Hac enunciatione eam intelligimus methodum, qua per totum annum pecus in stabulis retinetur, et nunquam, aut non nisi valde raro, tantumque per aliquot horas ad ambulandum ducitur. Non prorsus tamen necesse est, ut pecus in stabulo semper alligatum sit; possunt etiam includi bestiae sub divo, in circuitu e palis facto, ita ut facile se movere possint: Cum enim animalia sibi invicem assueverunt, inter se non pugnabunt, sed in pace vivent, nisi natura ad pugnandum valde propensa sint.

§. 2.

De stabulationis perpetuae usu.

Methodus haec permultis in locis utilissima est; nocet autem nullibi, nonnullis tamen in locis minus est necessaria; in iis nempe regionibus, quae solis pratis constant, iisque tam boni generis; ut meliora fere reddi nequeant.

Utilissima autem est haec methodus in iis regionibus, quae carent pratis, aut ubi agri et prata in eadem terrae parte se invicem singulis annis excipiunt.

Magna sunt emolumenta; quae e stabulatione perpetua capiunt agricolae, nam, primum ex agro minore, major ali potest pecoris numerus:

- 1°. quia plantae metuntur, cum florent, i. e. cum et majorem quantitatem et meliorem qualitatem nutrimenti praebent.
- 2°. quia ne minima quidem planta conteritur aut perit, quod fit, quando pecus in pratis jacet.

Deinde major quoque fit fimi copia, non tantum ob majorem pecoris numerum, sed et ideo, quia nulla prorsus fimi particula excidit.

Quod idem de pratis dicere non possumus; nam

- 1°. $\frac{1}{3}$ fimi pars, qui in iis cecidit, sub forma gazis evolat.
 - 2°. $\frac{1}{3}$ pars ab insectis consumitur.
 - 3°. $\frac{1}{3}$ demum pars forsitan utilis est prato, sed non nisi anno sequenti, nam herbam in iis locis natam, ubi fimus cecidit, non attingit pecus, nisi extrema fame coactum.
- Videtur etiam pecus in stabulis paucioribus, quam in pratis morbis obnoxium esse.

§. 3.

De stabulationis perpetuae incommodis.

Hactenus stabulationis perpetuae enumeravimus emolumenta, quae experientia ex ea redundare satis docuit: eadem autem experientia magistrā probavit sequentia incommoda illi methodo obesse.

- 1°. In stabulatione perpetua plus laboris quotidie est faciendum.
- 2°. Magna cura atque diligentia opus est, ut semper sufficiens nutrimenti adsit copia.
- 3°. Pecus nonnumquam obnoxium est ei morbo, quem inflationem (Belgice, *opzwelling, de blaar*) vocamus.

Hoc autem tantum in iis locum habet regionibus, ubi fere sola argilla constant agri, raro in iis, ubi sabulosi sunt; oritur praecipue e nimia trifolii humidi copia, quod comedit animal: est autem hic morbus valde periculosus; durat non nisi per breve tempus, et nisi promptum adsit auxilium, intra aliquot horas misero modo moritur animal.

Ante paucos annos unus e meis amicis uno die tres vaccas tali modo amisit. Optimum remedium est usus cultri chirurgici *troicaar* dicti, quo sectio fit in animalis ventre, ita ut ventus in eo retentus foras veniat. Optimae autem sunt cautiones:

- a. trifolium non metatur, quando adhuc est humidum sive pluvia, sive rore.
- b. trifolium in stabulo ita debet exponi, ut non nimis accumulate jaceat; hoc enim si fit, calefieri (*broeijen*) incipit, quod valde nocet.
- c. nonnisi parva copia simul praebetur; (quod quidem maximi est momenti).

§. 4. *De plantis, pecoris in stabulatione perpetua nutritioni inservientibus.*

Præcipuum in pecoris stabulatione perpetua nutrimentum est trifolium; valde autem periculosum est huic plantae soli confidere: fieri quippe potest, fitque etiam nonnumquam ut uno alterove anno non bene crescat, et tam parvam alimenti præbeat copiam, ut pecori alendo minime satis sit. Trifolium præterea mense demum Junio ineunte floret, et non nisi bis per annum, (tertia enim sectio rara est) meti potest.

Propter hasce igitur allatas causas ubique fere, ubi stabulatio perpetua in usu est, et aliae adhiberi solent plantae, quae simul cum trifolio pecoris nutritioni inserviant; sic v. c. in regionibus argillosis vicia sativa (Belgice: *wikken*) in locis arenosis spergula arvensis (*Sparrie*).

Optima autem est Medicago sativa (*Luzerne*), quae simul cum trifolio colatur, si modo haec planta aëri nostrae patriae posset adsueferi; Medicago sativa in regionibus calidis Europae locum tenet trifolii, quod tantae est utilitatis in regionibus frigidioribus. In iis autem locis Galliae vel Germaniae, ubi utraque planta se invicem excipiunt, Medicago sativa sequentia magni pretii praebet emolumenta.

a. duabus hebdomadibus ante trifolium potest secari.

b. metunt eam spatio intermedio inter primam et secundam trifolii sectionem.

Conjunctio autem culturae trifolii et Medicaginis sativae has secandi vel metendi praebet vices:

Initio anni 1°. Medicaginis sativae 1^a. messis.

Deinde 2°. Trifolii 1^a. _____

_____ 3°. Medicaginis sativae 2^a. _____

_____ 4°. Trifolii 2^a. _____

_____ 5°. Medic. sativae 3^a. _____

Trifolii autem, ut jam antea diximus, raro tantum habetur tertia messis.

c. In annis valde siccis et calidis solis aestu tanquam comburitur trifolium: Medicago autem sativa tunc adhuc viridi colore ornata est.

d. Medicago sativa iis annumerari potest plantis, quae solum melius reddunt.

e. Si simul coluntur Medicago et Trifolium, agricola partem quandam secundae messis trifolii aratro subvertere potest, ut tritico colendo melius etiam inserviat ager.

Verum ut jam ante diximus, dolendum est tam difficile esse medicaginem sativam nostro assuefacere aëri et solo; in provinciis tantum Brabantia Meridionali et Luxemburgo aliquantum colitur, verum haec cultura non augetur.

In Flandria Francica nonnulli agri, verum raro majores, medicagine sativa conseruntur;

tur; ubi unusquisque agricola partem agrī non procul a villa sitam hac planta nutriente conserit, quae in aestate saepe metitur eam ob causam ut pecori nonnunquam aliud nutrimentum praebere possit. Quotannis hoc pratū artificiale stercoretur urina pecudum, in qua placentae Lini usitatissimi (*lynkoeken*) sunt solutae, vel etiam conspergitur pratū cinere turfārum, ligni vel carbonum fossilium (*steenkolēn*); quater autem aestate medicago sativa metitur, cum maxime floret.

Quoniam haec planta superstes primo anno paululum tantum producit, quoniamque illius cultura multo constat, et semen magni est emendū, jure opinantur agricolae in Flandria Francica se medicāginem sativā non majoribus agris colere posse; impensae publicae sive vectigalia et mercedes conductionis villarum ex eorum opinione majores sunt quam ut hoc fieri posset; accedit quod agrī non nisi in paucos annos locari possunt. Quae cum ita sint, agricola iis tantum messibus studet, quae certos producunt fructus, quaeque non nisi per duos tresve annos agrum meliorem reddunt.

Ejusmodi plantae aptiores sunt iis agricolis, qui per multos annos agros possunt locare et iis locis, ubi merces locationis conductionis non adeo magna est.

(Videatur *Cordier, Memoire sur l'agriculture de la Flandre Française* p. 372.)

CAPUT SECUNDUM.

QUO EXPLICATUR ATQUE EXEMPLIS ILLUSTRATUR, QUIBUS IN REGIONIBUS PATRIAE NOSTRAE STABULATIO PERPETUA COMMENDATIONE DIGNA VIDEATUR.

Nulla fere Europae est regio, quae tam arctis constricta finibus, tam diversam habeat soli naturam, quam regnum Belgicum, cara nostra patria; hic enim, ut in Zelandia et in multis Groningae, Brabantiae Meridionalis, Trajecti, Frisiae, aliarumque provinciarum partibus, invenitur argillosa terra: illic fere nil nisi arena, ut in Drenthia, Brabantia Septentrionali, Limburgo, alibi; in aliis denique provinciis rursus saxosa terra eaque saxa duriora, ut et magnae sylvae inveniuntur, ut in Namurco, Hannonia, Leodio et Luxemburgo.

Nonnullae provinciae solis fere iisque optimi generis consistunt pratis, ut Hollandia tum Septentrionalis, tum Meridionalis, et magna Frisiae pars; aliae rursus provinciae fere

nulla habent prata, ut Drenthia, Antverpia, magnaue pars Limburgi, et Brabantiae Septentrionalis; maxima autem provinciarum pars mixtis constant agris et pratis.

Quae cum sita sint, cumque tam diversa sit regionis natura, de commendatione stabulationis perpetuae in regno Belgico universe paucis tantum agemus, separatim autem singulas patriae provincias ad partes vocabimus: explicitis iis, quae ad stabulationem perpetuam commendandam aut minus commendandam pertineant, afferemus exempla nobis nota eorum, qui hac pecoris semper in stabulo alendi methodo usi sunt, aut etiamnum utuntur.

Diximus autem jam supra Cap. I. §. 1. stabulatione perpetua in iis regionibus non opus esse, ubi prata optimaе notae inveniuntur; sequitur igitur, ut in iis Belgii provinciis, quae solis fere pratis constant, commendatione digna haec methodus non videatur, contra eam commendatione esse dignissimam in iis provinciis, quae pauca tantum eaque pejoris notae habent prata: quae prata procul omni dubio meliora possent reddi, adhibita satis magna fimi copia. Haec de universo Belgio quod ad stabulationem perpetuam; nunc singulas spectemus provincias, quarum geographicum ita sequemur ordinem, ut a septentrione, id est a Groninga exorsi, in medio sive in Trajecto finem faciamus.

§. I.

Provincia Groninga.

Solum hujus regionis plerumque fertile, nonnullis in locis, ut v. c. in parte *Oldambt* dicta fertilissimum est; juxta littora maris inveniuntur optima prata; in interiore provinciae parte sunt multae terrae turfatae (*veenlanden*), quarum jam magna pars ope stercoris ex urbe Groninga advecti in uberrimos agros sunt redactae. In meridie provinciae multae sunt terrae arenosae, ericeta, atque paludes. Solum fertilissimum ea est provinciae pars, quae aggerum ope exclusa est e Dollartio maris septentrionalis parte interiore, qui seculo XIII ortus est, et tunc 44 pagos submersit; optimi agri fere sola argilla constantes inveniuntur intra Dollartium, terras turfatas (*veenlanden*) et aquam dictam *Damsterdiep*, ubi sunt pagi *Midwolde*, *Hamrikke*, *Oosterwolde* et *Finsterwolde*.

Ex hac descriptione patet, stabulatione perpetua in multis provinciae locis non opus esse; in parte autem meridionali eam esse perutilem, quod etiam intellexerunt nonnulli periti agricolae; in iis enim pagis, qui dicuntur *Veen-Kolonien*, jam ex aliquot inde annis nonnullae bestiae per totum annum in stabulo nutriuntur; in pago *Sappemeer* anno 1823 viginti duo agricolae atque homines operarii (*arbeiders*) per aestatem in stabulo nutriverunt 31 vaccas, 20 juvencas, et 6 oves.

In pago quoque *Hoogezand* eodem anno viginti duo agricolae atque homines operarii in

stabulis nutriverunt: 34 vaccas, 19 juvencas atque 7 oves; quod simul facit numerum 66 vaccarum, 39 juvencarum et 13 ovium.

Ex his unus homo in pago *Sappemeer* alebat 11 vaccas, et alter in pago *Hoogezand* 15; quarum 12 mulgebantur.

Extremas hasce notitias debet egregio libello a Viro Consultissimo WIARDO HORASIO CAMA conscripto, cujus titulus est: *De bron van rijke groeikracht niet ontdekt, maar aan zijne medelandbouwers op mestgierige gronden aangewezen door Mr. W. H. S., Groningae 1824.*

Dicit Vir Consultissimus multos alios et vel peritissimos agricolas in ea provincia eo anno, quo editus est libellus (1824.) in animo habere introductionem stabulationis perpetuae; describit deinde methodum, quam ipse in colendis agris et in nutriendo pecore secutus est, et adhuc sequitur.

Habuit ille vir per annum 1823 in stabulo 11 vaccas, quarum 10 mulgebantur; anno 1824 in stabulo habebat 15 vaccas, quarum 12 lac praebebant; in animo autem habebat per annum 1825 nutrire 19 vaccas, et plures etiam, nisi stabuli angustiae hoc impedirent.

Praescipit sibi in agricultura quasdam regulas principales, quibus fideliter obtemperare studet; sunt autem haec:

1. adducere agros ad summam fertilitatem eosque perpetuo in ea retinere.
2. In variis anni tempestatibus laborem agrestem tam aequaliter dividere, quantum fieri potest.
3. Raro easdem plantas sive cerealia per duos continuos annos in eodem agro serere.
4. Quoties fieri potest, agrum cogere, ut uno eodemque anno duas messes proferat.
5. Stabulatione perpetua uti sine multa difficultate, ita ut ex iis agris, in quibus antea pascebatur pecus, ope majoris numeri pecoris multo majorem fimi copiam capiat, solita, neque ut amplius coactus sit emere quotannis finum, quo indiget.
6. Agriculae non eligenda esse ea cerealia, quae serere vult, secundum frumenti pretium eo tempore, quo serit, sed tantum secundum naturam atque fertilitatem suorum agrorum: saepe enim fieri, ut frumenti genus ab eo electum prorsus non, saltem minus, conveniat, terrae speciei: fieri quoque non raro, ut frumentum electum nimia ubivis satione tempore messis pretio minutum sit, utque illud cereale, quod non electum sit, saepe eadem de causa, pretio sit auctum.
7. Agriculae igitur in agris non alias serendas esse fruges, quam quae soli generi et naturae conveniant, quaeque ob eandem etiam causam bonam proferre solent messem, contentum quoque eum esse oportere eo cerealium pretio nundinali, quod mercatores sine illius ope constituent.
8. Nunquam agricolae emolumentum quaerendum esse in magno pretio nundinali,

quam

quamvis haec sit maxima in frumenti genere eligendo peccandi illecebra; verum potius in multiplicatione productorum agrorum, quae fit, aucta soli fertilitate; cur enim agri hortorum non aemularentur fertilitatem? quod optime fieri potest, valdeque est desiderandum.

9. Non oportere rusticum simul esse cerealium mercatorem; non enim satis magna huius rei cognitione instructus est, quia notitiae commercii non rite ad eum perveniunt. Vendat igitur fruges, simulac vendi possunt, ne temporis diuturnitate minuantur.

Scribit Consultiss. HORA SICCAMA in libello supra citato, se in animo habere equos etiam per aestatem nutrire trifolio et quidem in loco palis circumsepto sub dio; uti hoc jam per plures annos usitatum est in provinciae parte *Oldambi* dicta, quae methodus egregie conducit ad augendam fimi quantitatem.

Quod autem attinet ad stramenti defectum, hoc revera locum habet apud eum, qui stabulatione perpetua non nisi per duos annos usus est, sed quando orbis (*de omloop*) fructuum ad finem perductus erit, non modo ille non indigebit stramento, sed huius insignem habebit copiam, nam agri semel erunt et manebunt fertiles et sine fortuna adversa, multum cereris et stramenti producent.

Sin autem aliquando satum trifolium minus bene crescat, ne dubites statim agrum aratrovertere, eundemque agrum sequenti aestate hordeo et trifolio conserere; quod si accidit, his frugibus alendum erit pecus, et trifolium secundi anni ad foenisecium foret destinandum. Deinde Consultiss. SICCAMA describit stabulum, in quo vaccae nutrit.

Stabulum est domuncula parva (*schuurtje*) separatim aedificata, cui adjuncta est habitatio hominis operarii (*arbeider*) qui pecoris curam gerit. Vaccae sibi invicem stant oppositae, in ea parte stabuli (*de deel*) ubi nutrimentum iis praebetur.

Vaccae stant super fimum, qui per aestatem bis, per hiemem semel tantum quavis hebdomade e stabulo aufertur.

Quotidie stramentum vaccis subjicitur secundum majorem minoremve, qua indigent, quantitatem; nonnumquam ope instrumenti *roskam* dicti a pulvere sordido purgantur, quod etiam quotidie fit panno (*een doek*). Hominis, qui pecus curat, officium est secare trifolium, id domum ducere, pecori apponere, pecus purgare, stramentum ei supponere, mulgere, et stercus e stabulo auferre, ad quem postremum laborem ei auxilium alius hominis conceditur.

Ad arcessendum trifolium utitur plastro huic operi apto, quod ab uno equo trahitur; plastrum semper ejus usui destinatum est, et tali etiam utitur ad fimum eo deducendum, ubi congeritur.

Fimus e stabulo allatus in carris (*bodden*) colligitur: tres ejusmodi carri, qualem quantitatem equus facile trahere potest, aequantur plastro; (*een voeder*) singuli carri

(*bodden*) notantur in ligno (*kerfstok*), quod semper in stabulo adest.

Pabulum viride secatur, et ad stabulum portatur hoc modo.

Tempore vespertino, quod satis est ad sequens tempus matutinum.

Tempore antemeridiano, quod sufficit tempori meridiano et pomeridiano.

Tempore pomeridiano, quod sufficit vespero.

Pabulum pecori praebetur.

Potus praebetur.

Tempore matutino hora sexta.

hora octava.

— antemerid. — undecima.

— prima.

— pomeridiano — tertia.

— quinta.

— vespertino — sexta.

— — — octava.

Tempore intermedio utitur homo operarius ad labores supra dictos et curam loci ubi simus congeritur.

Sequens variis anni tempestatibus pecori praebetur pabulum.

Tempore veris { solana tuberosa,
stramentum,
foenum.

Aestate. { trifolium,
stramentum.

Autumno { trifolium,
spergula arvensis,
rapae,
stramentum,
foenum.

Hicme. { spergula arvensis,
rapae,
solana tuberosa,
stramentum,
foenum.

Ea pabuli genera, quae ad singulas anni tempestates ordine prima sunt posita prius, si non prorsus, at maximam partem debent esse consumpta, quam ad sequens pabulum procedendum erit.

Stramentum, et quidem lubentissime avenae stramentum semper tanquam *ἐπίδοσις* datur; per aestatem nonnunquam magna quantitate pecori appositum, remedium est diarrhoeae, qua aliquando laborant vaccae, et qui morbus ortum debet trifolio recenti (*jonge klaver*) praesertim si humidum est.

Foenum nunquam datur nisi quando aliud non adest pabulum; datur autem manu non avara, parca tamen.

Cum autem omnes plantae leguminosae facile causa sint illius morbi, qui dicitur *ventus* (*de wind*) cavendum est, ne pecori potus ante praebetur, quam duabus horis postquam ederit, deinde sequitur stramentum.

Si fit, ut vacca hoc morbo laboret, Consult. HORA SICCAMA uti jubet frustulo saponis Hispanici (*spaansche zeep*) ad magnitudinem magnae nucis, quod vaccae gulae inferatur; deinde parva quantitas (*een theekopje*) illius spiritus, qui *genever* vocatur, mixta cum extracto tabaci vilis injiciatur. Semel anno 1823 hoc remedio usus est; quod statim bonum habuit successum.

Atque sic praecipua, quae de sua stabulationis perpetuae methodo tradidit HORA SICCAMA, Vir Consultiss., Latine verti, eo quidem praecipue consilio, quia admodum pauci adhuc agricolae in nostra patria, qui stabulatione perpetua utuntur, observationes suas cum aliis publice communicarunt.

Et haec quidem mihi sufficere videntur, quod ad stabulationem perpetuam in provincia Groninga attinet: speramus autem fore, ut optima hujus methodi exempla, quae ibi inveniuntur, multos ad sapientem imitationem excitent.

§. 2.

Provincia Drenthia.

Nulla sane totius Belgii provincia aptior est stabulationi perpetuae quam Drenthia; sita enim est in loco valde alto, ita ut tempore proximarum inundationum, quae patriam nostram affligerunt, non nisi parva admodum ejus pars aqua tecta fuerit; solum plerumque est arenosum: tam pauci praeterea in ea rivuli adsunt, ut perrara sint bona prata, tanta fimi est inopia, ut 7. partes octavae ($\frac{7}{8}$) adhuc incultae et desertae jaceant, quae omnes certissime ope stabulationis perpetuae ad magnam perduci possent fertilitatem.

Multae in ea sunt terrae altae turfatae (*hooge veengronden*) quae omnes, si satis fimi addesset, in uberrima prata converti possent.

Nec credibile est, stabulationem perpetuam brevi per totam Drenthiam introductum iri, itaque interim valde desiderandum foret, ut dimidia saltem pars immensorum illo-

rum ericetorum, quibus Drenthia fere constat, arboribus consereretur; hae enim, ut notum est, ope foliorum, quae ceciderunt, terram sensim sensimque reddunt fertiliorem.

Altera pars dimidia ericetorum satis superque esset pastui ovium, quam rem tanti faciunt Drenthini.

Haec me obiter attigisse ne quis aegre ferat, quamvis directo ad stabulationem perpetuam non pertineant.

Apud plerosque autem Drenthiae agricolas mos est, qui quodammodo cum stabulatione perpetua [convenit, quique] fortasse aequae antiquus est atque ipsa in Drenthia agricultura; hic autem mos abunde probat insigne fimi pretium, sed ut ille nunc fit, finem propositum non assequetur neque umquam ad majorem fertilitatis gradum provehantur agri. Est autem ille mos, ut pecus tempore aestatis sub vesperam ad stabulum ducatur; (eo consilio, ut fimus nocturnus retineatur) postquam inde a tempore matutino fuerit in prato communi, eoque ut solet, exili, aut etiam pastus fuerit in pratis privatis longinquis; plerumque etiam tam parvi pretii, ut bene nutritum non sit domum rediens pecus. Hic autem mos malus est, neque propositum assequitur finem.

Qualis enim est conditio pecoris, quod ita tractatur, quam parva est lactis copia quam praebent, et quam exiguus est fimus ab eo collectus! Neque sane hoc est mirandum; prata enim pejoris sunt notae, et domi res ita sunt comparatae, ut redeunti pecori parva tantum nutrimenti quantitas praebere possit; magnitudo autem prati communis, aut longa illius distantia faciunt, ut pecudes exili, quod capiunt, alimento prorsus indigeant ad vires, quas in pascendo perdiderunt, reficiendas, et ut magna fimi quantitas, domum redeuntium pecudum in via aut in aliis locis cadat, ubi non satis magnae utilitatis est.

Ut igitur huic pravo mori, uti adeo urgens necessitas postulat, medeatur, optimum erit quantocyus si non stabulationem perpetuam, at certe sequentem pecoris in stabulo nutriendi methodum introducere, quae nec difficilis est, nec magnis indiget sumptibus.

1°. Pecudes non per totum diem in pratis commorentur. Sed tantum per aliquot diei horas, tempore veris et autumnii medio die, aestate autem mane et vespere.

2°. Pratum sit bonum quamvis non magnum, et in vicinia domus rustici.

3°. Prope domum, saltem non longe ab illa, agri sint apti ad culturam graminis, trifolii, aliarumque plantarum leguminosarum, ita ut pecus etiam in stabulo ab illis unde habeat, quo nutriatur.

4°. Stabulorum structura melior est reddenda.

Si rustici Drenthini periculum facerent hujus methodi propositae, dubium non est,

quin

quin brevi ejus emolumenta cognoscerent; magna quoque ex parte retinerent morem avitum, quem tantum meliorem reddidissent.

Sequuntur hanc, ut ita dicam, methodum mediam Coloni Societatis illius, ejus consilium est pauperes Belgas ope agriculturae alere, quaeque merito nomen habet *Societatis Beneficentiae* (*Maatschappij van Weldadigheid*): multas jam colonias, tum in aliis provinciis, tum imprimis in Drenthia condidit illa Societas: quarum pecoris nutriendi exemplum vehementer optandum erat, ut circumjacentis regionis rustici sequerentur, nisi potius optimum stabulationis perpetuae sequi vellent exemplum, quod in ipsa eorum provincia quotidie conspici potest.

Prope Drenthiae caput urbem *Assen* est villa *Vredeveld* dicta, in qua ejus dominus Nobilissimus HOFSTEDE, provinciae Gubernator jam per 8 continuos annos in stabulo multas nutrit vaccas, et juvenile pecus, quam methodum etiam in alia villa non procul remota sequitur, ubi 10 vaccas alit, quae mulgentur, per aestatem hujus anni (1825) nutrit in villa *Vredeveld* unam vaccam, quae mulgebatur, 18 juniores vaccas (*veerzen*) et unum taurum.

Stabulum, vel locus ubi stant vaccae, in villa *Vredeveld* formam habet fere quadrangularem, cujus longitudo est 30 pedum, latitudo 20, profunditas ad latera est $4\frac{1}{2}$, in medio 5 pedum.

Prope hunc locum, ubi sunt vaccae, est aquarium (*pomp*), quod pecoris usui inservit: per quod aqua ducitur in canalem, qui factus est juxta 4 stabuli latera, (vaccae enim ita stant in figura quadrata (*een vierhoek*) ut omnes capitibus ad unum 4 laterum versae sint) ex hac igitur bibunt vaccae.

Pabulum iis non iisdem horis praebetur; quibus apud Consultiss. HORA SICCAM, sed

hora $5\frac{1}{2}$ matutina edunt.

— 6 ——— bibunt.

— 5 pomeridiana edunt.

— $6\frac{1}{2}$ ——— bibunt.

per unam et dimidiam horam continuam pabulum iis offertur:

Quinques aut sexies per annum finus auferitur e stabulo, et bis per hebdomadam taurus super finum circumducitur, ut eum calcet, arctaque comprimat, eo consilio, ne nimis effervescat (*broeije*).

Multum lactis praebent vaccae, et saepe 10 illae, de quibus supra locutus sum, ut in ipso loco mihi affirmarunt, dederunt 132 sextarios (*kroezen*) uno die.

Stramentum et fruges in stabulo supra vaccas collocantur, et juxta earum latus frumentum in area teritur (*gedorscht*).

Quod

Quod ad caetera attinet methodus Nobil. HOFSTEDE plane convenit cum Consultissimi
HORA SICCAMA.

Atque haec de Drenthia sufficiant (*).

§. 3.

Provincia Frisia.

Solum provinciae Frisiae plerumque non valde differt a provinciae Groningae; maxi-
ma pars est argillosa et optima habet prata; in his commendanda non videtur stabula-
tio perpetua; sed in parte orientali, et quodammodo meridionali, ubi multa eademque
ma-

(*) Hac aestate (1826) colonias *Societatis Beneficae (Maatschappij van Weldadigheid)* perlustrans
et maxime Venhusanam (*de Kolonie van Veenhuizen*), vidi in primo Aedificio (*Gesticht*) 160—180
vaccas, quae perpetuo in stabulo nutriebantur; in secundo autem atque tertio aedificio junctis 140.

Hoc autem modo pabulum iis praebebatur.

Mense	Januario	} Rapae, Solana, Herba dicta <i>Raijgras</i> et trifolium; utriusque herbae aequa pars.
	Februario	
	Martio	
	Aprili	
	Majo	} In fine mensis Maji et mense Junio prima trifolii sectio atque trifolium.
	Junio	
	Julio	} Secunda sectio trifolii.
	Augusto	
	Septembri	Rapae Anglicae quae dicuntur <i>turneps</i> .
	Octobri	Vaccae plerumque stabulum relinquunt.
	Novembri	} Rapae.
	Decembri	

Bis de die edunt et bibunt.

Ab hora matutina 5 — 6 pabulum praebetur statimque etiam potus; hora pomeridiana 4 — 5
idem fit.

Postquam biberunt, singulis vicibus stramentum praebetur, eaque stramenti pars quam non co-
mederint vaccae, fimi augendi causa in sterquilinum fertur.

Mane et vesperi stramentum vaccis subjicitur; fimus semel per hebdomadam e stabulo aufer-
tur; Universe hic credunt pecus hoc modo educatum butyri minorem ferre copiam, lac vero nihil
differre bonitate a ceteris regionibus; rapae lacti ne minimum quidem addunt malum saporem.

Apud praefectum arvaem (*Onderdirecteur van buiten*) primi Aedificii (*Eerste Gesticht*) vidi in
stabulo (mense Julio) 55 vaccas et 4 equos; in singulis villis (*bouwhoeven*) 14 vaccas et 2 equos.

magna sunt ericeta; et agri multum continent sabulum, haec methodus insignis foret utilitatis, etiam in agris turfatis (*veenlanden*): quia prata ibi vulgo non bona sunt. Animadvertendum autem est, utrum agri turfati nimia aquae copia possint liberari; quod si obtinet, stabulatio perpetua optime potest introduci, sin autem non obtinet, nullius haec methodus foret utilitatis. Loca in provincia Frisia, ubi introducta est stabulatio perpetua, mihi nota non sunt, praeter colonias Societatis Beneficientiae, quarum pars in Frisia est.

§. 4.

Provincia Transisalanica.

Solum hujus provinciae partim est sabulosum, partim turfatum, et magna parte paludosum: optima prata sunt ad ripas Isalae, prope vicum *Mastenbroek*, et in regione circumjacenti *Vollenhovia*, in universum autem prata hujus provinciae praesertim in confiniis *Germantae* pejoris sunt notae, et procul dubio ea omnia ope stabulationis perpetuae ad majorem ubertatem possent redigi.

Multi in hac provincia adsunt colles, qui illam prope e meridie ad septentrionem in duas partes dividunt, in parte etiam orientali parvum est collium jugum; hi omnes paucarum admodum bestiarum pastui inserviunt, et nunc difficulter fertiles possunt reddi, saltem non nisi magnae copiae fimi ope, quem nescio quomodo nanciscantur agricolae nisi adhibita stabulatione perpetua. Pravus ille mos, quem in Drenthia obtinere diximus, scilicet ut pecus procul a domo ad prata, quae exiguum praebent pabulum, pastum ducatur, etiam in Transisalanica in usu est, ubi eodem modo eum meliorem reddere non difficile foret.

In colonia *Ommerschans* obtinet methodus pecoris per totum annum in stabulo nutriendi.

§. 5.

Provincia Gelria.

Haec Provincia, quod ad soli naturam attinet, commode in tres majores partes dividi potest.

1°. Illi tractus qui dicuntur *Betuwe*, intra *Mosam et Vahalin* (*tusschen Maas en Waal*) et *Thiel et Bommelerwaard*.

2°. *Velarja (de Veluwe)*.

3°. *Comitatus Zutphantiae* qui antea vocabatur.

Betuwa etc. est terra argillaris fertilis nata e sedimento fluviorum Rheni, Vahalis, et Mosae; ad ripas horum fluminum egregia sunt prata, quae magno gaudent emolumento, quod statis temporibus hieme aquis fluvii reguntur et quasi ab ipsa natura stercoreantur. In hac Gelriae parte, nimirum cis aggeres optimi inveniuntur agri, quorum multi consiti sunt cerasis et pomis.

Prata igitur extra aggeres (*uiterwaarden*) fertilissima sunt, quod idem de pratis intra aggeres (*binnendijksche weilanden*) dici non potest, quae adhuc multo meliora possent reddi; in praesenti autem statu tamdiu manebunt, quamdiu fimo necessarius iis non dabitur. Neque tamen ille fimo, quo pratis opus est, iis praebere potest, quoniam vix ac ne vix quidem ipse sufficit ad stercorendos agros cultui cerealium inservientes. Hinc igitur patet pulchram hanc provinciae partem fimo adhuc indigere, cui inopiae non melius succurri posset, quam colendis plantis nutrientibus (*voedergewassen*) et hisce plantis pecus alendo in stabulis. In hac igitur provinciae parte et in omnibus aliis regionibus, quae in eadem sunt conditione, vehementer commendanda est stabulatio perpetua, quamvis dici non potest eam ibi prorsus esse necessariam. Hujus methodi autem insignis foret utilitas, quod arva et prata intra aggeres aequae possent stercoreari, et hoc si locum haberet, haec regio certissime fertilissimis totius Regni annumerari posset.

Non tamen in animo mihi est aequare has regiones cum terris arenosis sterilibus vel cum minus fertilibus, ubi quam maxime commendanda est et fere unice recta methodus pecoris habendi est censenda stabulatio perpetua; — tale consilium nequaquam utile foret cum ob multas alias causas, tum imprimis propterea, quod magna praetorum pars tam longe a rusticorum habitationibus absit; — maneat igitur ut nunc est, bestiarum pastus, neque quidquam in eo mutetur, verum ut fimi copia augeatur, plures plantae nutrientes colantur et haec ab aliis vaccis comedantur in stabulo semper commorantibus. Quenam autem hujus methodi forent sequelae? Nempe ut prata quotannis partim stercoreata, tempore aestatis plures nutrire possent bestias, et ut hiemali etiam tempore melius posset ali pecus, cujus rei agricolae brevi animadverterent magna emolumenta e majori numero pecoris ad mactandum apti, nec non ex aucta butyri et casei copia.

Forte quis mihi objiciat fore, ut agricola, si majorem, quam ante, agrorum partem plantis nutrientibus conserat, non tot arva cerealibus possit conserere ideoque hanc methodum illi damno futuram; verum cogitet ille copiam cerealium non minutum iri; quandoquidem agri frumento consiti multo majore copia fimi stercoreati erunt, quam unquam

quam antea locum habuerat; probe enim sibi conscii sunt agricolae, uberiorem messem non majore vel minore agrorum numero, verum multo magis adhibita fimi copia effici; finis enim plantis nutrimentum praebere debet; quod si parcus est, fruges et tenuiores sint necesse est.

Negari quidem non potest, stabulationem perpetuam magnarum causam esse impensarum, verum hae partim venditione butyri et casei, praesertim etiam fimo abunde poterint compensari.

Velavia multis locis aptior est ad serendas sylvas abietum, quam frugum culturae; verumtamen ubi posterius obtinet, quam maxime commendanda est stabulatio perpetua. neque dubitamus affirmare, sine hac nunquam ad ullam fertilitatem produci posse arva in ea sita.

Comitatus *Zutphaniae* quamvis etiam arenosus, multis tamen in locis continet bonos agros, verum quod ad universum tractum attinet, si pecus in eo degens conspicimus, nobis certe persuadebimus, stabulationem perpetuam et hic minime supervacua esse futuram.

Ex brevi hac Gelriae descriptione patet, quantopere in maxima hujus provinciae parte commendanda sit stabulatio perpetua, et longe anteposenda miserae illi methodo Drenthinae, quam et hic sequuntur plurimi agricolae.

§. 6.

Provincia Brabantia Septentrionalis.

Magnam in partem haec provincia similis est Drenthiae, solum est sabulosum, et multis in locis nil profert nisi ericas; prata plerumque pauca eaque pejoris notae habent gramina; optima quaedam sunt prata ad ripas Mosae, et in provinciae parte, quam vocant *land van Altona*, ubi tamen major est numerus agrorum cerealibus consitorum.

In partibus orientalibus provinciae multae sunt terrae turfatae.

Stabulatio perpetua fere ubique in hac provincia est commendanda.

§. 7.

Provincia Antverpia.

Haec provincia habet in partibus septentrionali et orientali multos agros sabulosos et ericeta.

Stabulatio perpetua ibi non tantum nota, sed etiam ex multis abhinc annis in usu est. Peritissimus agricola J. N. SCHWERZ in egregio opere Germanice scripto, cui titulus est: *Anleitung zur Kenntnis der Belgischen Landwirtschaft*, Tom. II. p. 242 — 246, describit methodum, quam apud vicum *Contigh* sequuntur ita:

In vicinia *Contighii* perpetuo pecus in stabulo tenetur; vaccae per totum annum numquam e stabulo egrediuntur: nisi quando taurum iis admoveri necesse sit. Tam arcte prope se invicem sunt collocatae boves, ut singulis tantum 9 palmarum spatium concedatur, quo fit, ut raro omnes simul possint cubare, et ut plerumque una e tribus erecta maneat.

Quamvis haec stabulorum angustia non sit laudanda, hinc tamen patet, pecoris valetudini non nocere sempiternam illam captivitatem, quam nonnulli adeo culpant, quia experientia docuit pecus optima frui valetudine in stabulis angustis, quaeque bestiis repleta sunt, et praeterea magnam fimi copiam continent.

Praeter gramen, quod colligitur in agrorum exterioribus (*de kanten der landsn*) rapae, quae per hiemem in agro remanserunt, tempore verno primum pecori praebent nutrimentum, sequitur deinde trifolium; difficile autem foret indicare villam, ubi solo trifolio nutrentur vaccae, quia se peccare crederent agricolae, si non uterentur gramine atque herbis quae in agro, item in aliis locis passim inveniuntur. Raro pecus pascendum educunt in agrum trifolio consitum post secundam ejus sectionem. Ne mensibus quidem Septembri vel Octobri ulla vacca extra stabulum invenitur.

Neque hoc loco spergula arvensis colitur.

Nutrimentum hibernum constat stramento, et bis singulis diebus jure calefacto (*warme sop*) et potione. Constat autem illud jus lacte ebutyrato, rapis, solanis tuberosis, daucis carotis (*wortelen*), palea, et frumento eocto cerevisiae; (*bierdraf*) postremum hoc non vili pretio emitur, et ex urbibus arcessitur, saepe 2 ad 6 horas distantibus. Praeterea etiam accipiunt vaccae per longe majorem hiemis partem satis magnam copiam crudarum raparum. Cum autem in magno frigore et gelu, non semper rapae ex agro advehi possint, curant agricolae, ut et satis magnam solanorum copiam habeant in promptu, quae in jure coquant loco raparum.

Addit peritissimus SCHWERZ e testimonio JOANNIS BARDEN, viri optime de agricultura in Antverpia provincia meriti, utilissimum esse rapas coquere, antequam pecoris nutrimento inserviunt; nunquam ille rapas nisi coctas vaccis praebet, easque ita comparatas ex omnibus alimentis plurimum et optimum butyrum proferre: hoc autem dici non posse de rapis crudis, praesertim non de iis, quae inter *Secale* fuere satae. Solana tuberosa praebet cruda pecori, quia credit ea valetudini magis conducere quam cocta, horum nempe si magna copia vaccis datur, haud raro fit, ut deinceps diarrhoea laborent.

JACOBUS NICOLAUS DIERXSEN Vir Nobiliss. atque agriculturae amatissimus SCHWARTZIO nostro sequentem tabulam nutritionis 10 vaccarum suppeditavit.

Tempore aestatis.

Hora matutina quinta praebentur duo parvi carri graminis atque trifolii.

Eadem quantitas hora meridiana.

Deinde tantidem hora vespertina octava.

Potus constat aqua frigida, mixta cum parva copia lactis ebutyrati, vel frumenti ecocci cerevisiae (*bierdruf*).

Tempore hiemali.

Inde a die 1 Novembris usque ad 1 Maji vesperi ahenam super igne ponitur, et mane ei adhuc parvus ignis supponitur, ita ut hora 7 illa, quibus jus constat, emollita sint. Constat autem jus aqua, solanis tuberosis et rapis vel daucis carotis. Additur praeterea non magna frumenti ecocci cerevisiae copia et paleae. Palea vero spargitur in ahenam super reliquum nutrimentum, non autem cum eo miscetur, quia tunc omnia simul gustum adustum acciperent (*zouden aanbranden*). Insuper etiam palea facit, ut plantae vel radices, quibus jus constat, bene coquantur (*goed gaar worden*), quia ea totam tegit ahenam.

Quando plantae, quarum radicibus (*wortelgewassen*) vescuntur boves, fiunt rariores quod saepe fit tempore verno, jus tantum constat palea et frumento ecocci cerevisiae.

Uno alteroque bene cocto ahenam ad stabulum ducitur, palea eximitur, et in minores quantitates dividitur. Deinde aqua frigida in ahenam injicitur, ut paulum refrigescat jus, quod nunc statim ex ea exemptum item in minores quantitates dividitur, et cum palea conjunctum singulis bestiis praebetur.

Stramentum post jus praebetur.

Hora meridiana accipiunt boves rapas et fasces stramenti tritici. Quando vehemens est gelu, et rapae ex agro adferri nequeunt, idem jus praebetur pecori, quod tempore matutino.

Vesperi semper jus iis apponitur.

§. 8.

Provincia Limburgum.

Solum hujus provinciae in universum fertilissimis minime annumerari potest, praesertim non ea pars, quae ad septentrionem fluvii *Demer* jacet; multa enim ibi sunt erice-

ta, et terrae valde sabulosae, quae insigniuntur nomine *Kempeland*; ad partem inferiorem fluminis *Demer* solum fertilius est, ad ripas Mosae, item in nonnullis aliis locis bona inveniuntur prata. Ex parva hac descriptione satis superque apparet, stabulationem perpetuam praesertim in superiore hujus provinciae parte valde esse commendandam. Sequuntur autem multi agricolae pravam illam pecoris nutriendi methodum, quam ad Drenthiam descripsimus.

§. 9.

Provincia Brabantiae Meridionalis.

Haec provincia habet solum altissimum, certe multo altius, quam provincia Antverpia; terra universe est fertilis, et profert fruges omnis fere generis; prata autem inveniuntur pauca, nec iis valde opus est, quia, ubi necesse est, utuntur stabulatione perpetua; methodum, quam hac in re sequuntur agricolae, describam verbis SCHWERZII, *Anleitung zur Kenntniss, etc.* Tom. II. pag. 237 seqq. et primum quidem, quomodo fiat in vicinia oppidi *Diest*, in ea provinciae parte, quae dicitur *de Kempen* vel *Campine*. In his igitur terris arenosis pecus versus medium mensem Augustum, simulac novum gramen (*het eigroen*) aliquantum crevit, in pratum ducitur post seclusionem novem mensibus longiorem.

Simulac pratorum gramen depastum est, pecus transferunt in agros spergula arvensi consitos, singulae autem vaccae separatim palo alligantur, ne statim omnem agrum conterant, atque plantas eradicent: primum igitur comedunt spergulam arvensi circa palum, deinde palus alio loco defigitur, ubi rursus pascatur pecus. Praeter hoc pabulum viride, pecori tum in prato, tum in agro spergula arvensi sato versanti, tempore matutino et vespertino in stabulo solitam praebent copiam nutrimenti calidi (*warm voeder*), quod amat agricola illis in locis, et quam ob causam ejus caminus, nunquam, ut ajunt, fumare cessat.

Comesa Spergula arvensi, quod fere semper fit extremo mense Octobri, pecus rursus in stabulo retinetur, et nunc ter quoque de die accipit nutrimentum calidum, nempe tempore matutino, meridiano et vespertino. Nutrimentum illud calidum vel, ut vocatur, jus (*sop*) variis modis apparatus pro variis plantis leguminosis, quas anni tempus profert.

Per hiemem constat palea et paucis illis plantis viridibus, quae hic illicve possunt colligi; haec aqua miscentur, et omnia simul concoquuntur. Aheno ab igne remoto pro singulis vaccis adduntur duae manus furfuris, et sexta pars emollitae placentae brassicae campestris (*geweekte zaadkock*) (placentae ex semine lini usitatissimi (*lijnkoeken*) optima habentur) additur, et tandem copia non admodum magna lactis, ebutyrati. Singu-

Iis vicibus vacca accipit 2 aut 3 parvos congios (*emmers*) hoc iure repletos. Eo tempore, quo nullae amplius virides plantae iis comedendae apponi possunt, accipiunt foenum spergulae arvensis, id est, nempe cui semen ablatum est.

Cum frigus tempore hiemis in dies asperius fit, cura etiam, quam pecoris habent, augetur; tunc ii rustici, qui ditioribus annumerantur, pecori praebent loco furfuris (*zemelen*) farinam polygoni fagopyri (*boekweit*) vel secalis, e qua tamen optima farina prius extracta est, vel dant etiam spergulae semen, quod omnibus aliis longe praeferrunt nutrimentis. Mensibus Majo et Aprili maximam pecoris curam gerunt agricolae; quoniam iis persuasum est, emolumenta totius prioris partis aestatis in eo prorsus sita esse. Ne pauperes quidem tunc vacca farina defraudant, quia placentas brassicae campestris vel lini hac multo inferiores esse putant.

Primae plantae virides, quae vere redeunte pullulant in partibus exterioribus agrorum et fossarum, herbae noxiae (*onkruid*) quae ex agris cerealibus consitis extrahuntur, omnia haec quam accuratissime colliguntur, ut juris vim nutrientem augeant. Ex omnibus plantis leguminosis spergula est dilectissima. Propterea eam jam initio mensis Martii serunt, ut secari possit post sex septemve hebdomadas.

Simulac igitur spergula a pecore comedi potest, non amplius paleam accipiunt, neque etiam illud jus plantis constans coquitur. Sed tantum calefit, aut ope aquae coctae quodammodo uritur (*gebroid*). Trifolium autem nunquam coquitur.

Post jus tempore hiemali singulis vicibus stramentum pecori praebetur, et simul sub eo sternitur; aestate pro stramento datur parva trifolii copia, spergulae aut omnis generis graminum vel herbarum noxiarum.

Extremo autumno pecori rapas dant, neque eas tamen magna copia. Saepe etiam agricolae rapas ex agro non auferunt ante ver sequens, quando simul cum flore et caule (*stengel, stronk*) bestiis projiciuntur.

In regione intra urbes Lovanium et Tirlemontum (*Thienen*) stabulatio perpetua non est universa. Non magnus est rusticorum numerus, qui per aestatem pecus in stabulo retinent; qui hoc faciunt, ei quotidie quinquies vel sexies trifolium praebent sine ullo alio pabulo. Per hiemem non datur jus calidum, sed palea, et brassicae campestris placentae (*zaadkoecken*) emolliuntur in aqua frigida. Dauci, solana, et rapae cruciferae dantur.

§. 10.

Provincia Leodiensis.

Haec provincia quod ad agriculturam attinet, in 5 dividi potest partes.

1°. Magna planities, quae septentrionalem efficit partem, sita intra Mosam et provincias Limburgi et Brabantiae meridionalis.

- 2°. Vallis Mosae cum ejus collibus.
 3°. Agri culti ad dextram ripam Mosae sive regio, quae dicitur *Condros*.
 4°. Prata ad ripas Mosae superioris (*Boven-Maas*) vel pristini Limburgi Austriaci et illius vicinia.
 5°. Terrae incultae et steriles, *Ardennae* dictae, quae confines sunt Magni Ducatus Luxemburgi.

Prima pars etiam dicitur *Hesban* sive etiam *Hesbaye*; sine dubio est fertilissima totius Provinciae; — Agricultura ibi floret, quamquam non attingit eundem perfectionis gradum atque in Brabantia Meridionali vel in utraque Flandria.

Sin excipias prata ad ripas fluviorum *Geer* et *Mehaigne*, pauca hic invenies prata naturalia. Pecus aestate nutritur ope trifolii et nonnullarum aliarum plantarum leguminosarum, praesertim mixtione fabarum, pisorum et viciae sativae; praecipue in hac provinciae parte colitur secale cereale; — inveniuntur tamen etiam triticum, triticum spelta et hordeum.

Secunda pars continet arva egregia et fertilissima prata; verum loca altiora, ut colles etc. universe sunt sterilia atque arida. — Pratorum partes exteriores arboribus fructiferis sunt consitae et ipsa prata a bestiis depascuntur, — arbores magnam partem sunt mali, e quarum fructibus valde bonum fit acetum.

Tertia pars habet solum humidius, ibique magna in agris colendis adhibetur cura; — praecipua producta sunt avena, secale et triticum spelta.

Ad stercorandos agros hic multum utuntur calce.

Quarta pars fere solis constat pratis, quae bene curantur et altero anno tum ad pasendum, tum ad foenisecium inserviunt. Praecipua producta sunt butyrum, et ita dictus caseus Limburgicus, qui nomen inde habet, quod haec regio antea pars erat Ducatus Limburgi.

Quinta pars est pessima. Terra est saxosa et non nisi tenui admodum argillae parte tecta, verum quoniam aqua permeare non potest, semper est nimis humida. Major totius hujus regionis pars jacet inculta, verum in vallibus, ubi plurimi inveniuntur rivuli, obviam veniunt nonnulla prata satis bona.

Quoniam sic, ut vidimus, haec Provincia magnam partem habet agros minus fertiles et praeterea multos steriles, quorum numerus censetur 37.400 jugera Belgica (*Nederl. Bunders*), nemo sane mirabitur me contendere stabulationem perpetuam etiam in hac provincia plurimis locis magnum allaturam emolumentum, ideoque eam vehementer rusticis Leodiensibus esse commendandam (*).

Mul-

(*) Videatur: *Staat van den Landbouw over 1818 opgemaakt op last van den Minister der Nationale Nijverheid*, bl. 55.

Multo magis etiam hanc opinionem tuebimur, si novimus aestatem minus prosperam causam esse solere magnae pabuli inopiae; ita anno 1819 propter insignem, quae tunc obtinebat, siccitatem coacti fuerunt agricolae ad nutriendum pecus stramento, veluti solent tempore hiemali (*).

§. 11.

Provincia Namurci.

Si excipias viciniam urbium *Gembloux*, *Hoel* et septentrionalem provinciae partem, terra fere ubique est saxosa.

Ad ripas Mosae bona inveniuntur prata.

Spargula arvensis in locis minus fertilibus provinciae non colitur; credunt tamen agricolae periti optime et magno cum fructu introduci posse.

Multa ericeta vel terrae steriles inveniuntur in partibus (*distrikten*) *Dinant* et *Philippeville* et juxta nonnullos pagos in provinciae parte meridionali et Ardennibus. Singulis 10 vel 15 annis superior harum terrarum pars in frusta secatur et deinde comburitur; quo in cinere serunt secale, tum avenam, rapas et solana, quo facto terra iterum per tot atque diximus annos inculta jacet (†).

Terris saxosis in hac provincia non minus quam iisdem in provincia Leodiensi pernoxia est continua aëris siccitas. — Anno 1818 exempli gratia prata adeo erant sicca, ut rustici non modo nullum emolumentum a vaccis acceperint, verum etiam ut unusquisque miraretur fieri potuisse, ut pecus invenerit, quo se nutriret. Etiam anno 1819 iterum magna pabuli erat inopia; feliciter tamen eo anno in arvis multi nati erant cardui et quidem adeo magna copia, ut multi pauperes vaccas et equos non nisi eorum ope in vita retinuerint (§).

Universe in hac provincia queruntur homines propter stercoris inopiam; qui praecipue constat rursis, cinere et calce; postrema fit ope carbonum fossilium (*steenkolien*) (**).

E plantis nutrientibus etiam in hac provincia colitur *trifolium*, cujus semen quoque colligunt agricolae; *beta* (*mangelwortelen*) et aliis plantis radicibus edulibus praeditis (*wortelsoorten*) ad alendum pecus etiam utuntur, raro tamen magna eorum copia colitur (††).

(*) Videatur: *Staat van den Landbouw over 1819*, bl. 107.

(†) Vid. jam memoratus liber: *Staat van den Landbouw over 1818*, bl. 115.

(§) Vid. *Staat enz.* anni 1818. p. 118. eodem 1819. p. 107 et 137.

(**) Vid. *ibid.* p. 119.

(††) *Ibid.* 1819. p. 96 et 1821. p. 83.

Magnus ericetorum numerus, prae minus fertilia et fini in universa provincia inopia faciunt, ut stabulationem perpetuam, quam maxime et hoc loco commendemus.

§. 12.

Magnus Ducatus Luxemburgiae.

Colunt in hac provincia trifolium, Vicias fabas et Hedysarum Onobrychis, praesertim iis in locis, ubi lapis calcaris satis magna copia invenitur. Medicago sativa ibi non incognita est, neque tamen illius cultura augetur. — Qui in aliis provinciis obtinet mos, ut pecus alatur radicibus edulibus (*wortelgewassen*), non hic in usu est, et etiam perpauci tantum agelli rapis conseruntur, quamvis utraque plantarum species hic bene crescat. Collegium ad promovendam agriculturam (*kommissie van landbouw*) in hac provincia publice significavit se quam maxime optare, ut pratorum artificialium augeatur numerus (*).

Multa ericeta in hac provincia inveniuntur; annis 1817 et 1818 eorum nonnulla coluntur coepta propter cerealium eo tempore caritatem, verum simul ac frugum pretium ad priorem rediit statum, omnis cultura ejusmodi terrarum plane desiit (†).

Sunt quoque in Luxemburgo multi agri paludosos, qui siccari possent, quod tamen eandem ob causam locum non habet (§).

Quae cum ita sint, vix opus est commendare stabulationem perpetuam, cujus insignis utilitas, etiam quod ad hanc provinciam attinet, unicuique certe manifesta sit.

§. 13.

Provincia Hannonia.

Et hic inveniuntur ericeta.

Colunt autem rustici ad pecoris alimentum trifolium, spergulam, fabas, lentes, danicos, carotas et rapas, paucis etiam in locis medicaginem sativam et Hedysarum Onobrychis.

Proferunt praeterea agri brassicam campestram, hordeum, secale, triticum, fabas, pisa, linum, tabacum, cichoreum et humulum lupulum.

Adest etiam in hac provincia satis magnus fodinarum quae dicuntur *leigroeyen*, et carbonum fossilium (*steenkolmijnen*) numerus.

Quamvis autem haec provincia multos contineat agros, valde fertiles, stabulatio ta-

(*) Vid. *Staat enz.* anni 1819, eodem 1820, eodem 1821.

(†) *Ibid.* anni 1819.

(§) *Ibid.* anni 1820.

nien perpetua iis in locis, ubi ericeta et terrae minus fertiles inveniuntur, non inutilis censebitur.

S. 14.

Flandria Orientalis.

Haec provincia propter agriculturam per totam Europam adeo celebrata, magnam in partem felicitatem suam debet stabulationi perpetuae.

Apparet e Statu Agriculturae in nostro regno per annos 1818, 1819 et 1820, numerum arborum in hac provincia esse 65 vel 70,000 jugera Belgica, eorumque messem tam tritici quam secalis quotannis fere esse inde a 2,200,000 ad 2,400,000 modios Belgicos (*Nederl. mudden*).

Computant tres partes quintas ($\frac{3}{5}$) hujus copiae inservire alimento incolarum, pecotis et usui opificinarum (*branderijen*), ita ut solito 1,000,000 modii Belgici exportari possint.

Polygonum, fagopyrus et solana maxime inserviunt nutrimento incolarum.

In partibus (*distrikten*) Gandavi et Sancti Nicolai pleraque invenitur fagopyrus; cuius satis magna etiam copia in opificinis utuntur.

Solana tuberosa etiam ubique in Flandria quam maxime coluntur. Inde ab aliquo tempore plantant ibi varietatem solanorum, quae ad maturitatem pervenit 9 hebdomades postquam plantata fuerit; cumque haec species ad solana matura (*vroege aardappelen*) pertineat, comedi potest in fine mensis Maji.

Alia praeterea adest species, quae etiam non ultra 9 hebdomadam tempus in terra esse debet, ut ad maturitatem perveniat; cum autem haec species melior sit, potest adhiberi tanquam secundus sive subsequens fructus post brassicam campestem, post linum et etiam post hordeum; — sane res insignis utilitatis in ea provincia, ubi stabulatio perpetua justo aestimatur pretio.

Mentione vix opus est hanc provinciam propter linum, cannabin et humulum lupulum per totam Europam quam maxime esse celebratam.

Neque tamen prata in hac provincia sunt basis culturae: habentur tantum tanquam aliquid accedens: pleraeque enim villae prorsus nulla habent prata; non enim prati nomine uti licebit minoribus illis agellis viridibus, qui prope villas inveniuntur et in quos pecus per breve admodum tempus agitur, dum stabula purgantur. Tantum in vicinia urbium Teneramundae (*Dendermonde*) Alostae (*Aalst*) et Audenardae (*Oudenaarden*) aliquot villae habent prata, neque tamen ibi stabulatio perpetua ignota vel non in usu est.

In vicinia enim urbis Alosti (*Aalst*) pecus plerumque usque ad autumnum in stabulo retinetur, et trifolio nutritur. Quamdiu nondum adest trifolium, vescuntur boves secali viridi, et omnigenis herbis pejoris notae (*onkruid*) mixtis cum stramento in particulas secto. Hieme pecori non datur jus calidum, quia rapae inter secale hic tam bene crescunt, ut saepe pondus 3 vel 5 librarum habeant; itaque hae non immerito habentur pabulum praecipuum hibernum et propterea etiam, frondibus dissectis, diligenter seponuntur. Priusquam autem a pecore comeduntur, in frustra secantur, et mixtae cum palea et stramenti parvis frustris (*naksel*) bobus apponuntur. In agro Wasiano (*Land van Waas*), id est nimirum in ejus parte meridionali et media stabulatio perpetua universa est, quod tamen de toto agro dici nequit. Quo propius acceditur ad Scaldin, id est versus Zelandiam, eo plures inveniuntur agri humiles, atque natura herbiferi. — Hinc sensim sensimque versus septentrionalem partem minus in usu est stabulatio perpetua. Nonnulli rustici, qui stabulatione utuntur aestiva, pecus jam tempore aestatis egredi patiuntur, alii autem serius, alii rursus prorsus non; pendet hoc a tempore et locis.

Quia autem hic nulla sunt prata praeter arboretum non ita magnum prope domum, et quia parva spergulae seritur copia, in autumno nil adest, quo pascantur boves, nisi tertio pullulans trifolium (*derde uitwas*).

Tempore verno et aestivo pecus in stabulo pascitur gramine, quod secatur in partibus exterioribus agrorum, et sub fruticibus, maxime autem sub fruticibus alni; tum herbis noxiis, quae ex agris extrahuntur, in primis autem trifolio. Hieme eis datur stramentum avenae, secale et avena molita (*gemalen rogge en haver*) palea, rapae, solanae et lini placentarum farina (*lijnkoekenmeel*).

Non datur iis potio calida; etiam palea mollitur in aqua frigida, aut immiscetur solanis crudis atque in frusta sectis.

Prope vicum *Voorde* ad fluvium *Dender*, ubi stabulatio perpetua non in usu est propter soli idoneam ubertatem, boves tempore aestus vehementis hora nona matutina domum abiguntur, neque ante horam 4^{am} pomeridianam ad prata redeunt.

Cum boves pascentur in agris trifolio consitis, antequam in eos ducuntur, iis in stabulo praebetur bonum avenae stramentum, ne eo morbo laborent, qui *ventus* vocatur.

Quando hieme omnes herbae et plantae virides comesae sunt, vaccae quotidie per stramentum accipiunt bis jus frigidum constans e palea, farina et aqua, quodque numquam igni imponitur.

Farina mixtura est viciarum fabarum molitarum et placentarum lini usitatissimi et brassicae campestris aequalibus partibus.

Palea non emollitur, sed sicca in situlam aliudve vas injicitur, unde edit pecus,

deinde aqua cum farina mixta superjacetur. Periti agricolae 6 hujus farinae sumunt, libras pro singulis bestiis. Tempore meridiano boves parvam foeni accipiunt copiam, et deinde aquam frigidam.

Haec fere sunt quae de stabulatione perpetua aut minus diuturna tradit SCHWERZIUS in opere supra citato; nos autem jure stabulationi perpetuae tribuimus, quod nulla totius nostri Regni provincia, si rationem habeas numeri arborum, tam multas nutriat vaccas quam Flandria Orientalis.

§. 15.

Flandria Occidentalis.

In vicinia urbium Ostendae, Neoportⁱ (*Nieuwpoort*) Dixmudae et Furnae (*Veurne*) solum est argillosum et bona inveniuntur prata.

In vicinia oppidi *Damme* terra alluvione maris est orta et multas continet conchas marinas, quarum nonnullae etiamnum sunt integrae. Oppidum nunc ad satis magnam a mari distantiam situm Seculo XII portus erat insignis, et hinc deducenda est causa magnae illius soli fertilitatis.

Juxta vicum *Oostkerke* optima sunt prata, quae nonnunquam ultra dimidiam partem villarum efficiunt.

Stabulatio itaque perpetua in hac regione minus necessaria et non adeo commendanda videtur.

§. 16.

Zelandia.

Ut notum est, haec provincia constat multis insulis et parva parte Flandriae, nempe ea, quae antea ad Belgium foederatum pertinebat, solum argillosum tam cerealibus colendis quam pratis aptum est, pratorum idcirco non magnus invenitur numerus; stabulatio perpetua in multis hujus provinciae partibus mihi videtur commendanda; atque etiam ante aliquot annos in insula *Walcheren* Germanus quidam homo in villa prope insulae et totius Zelandiae caput Medioburgum habitans, perpetuo in stabulo nutritivo 50 et plures boves, verum villae domus demolita est, quo tempore Medioburgi novus portus factus est, quoniam in iis terris sita erat domus, per quas canalis esset fodiendus: quo facto stabulatio perpetua ibi perturbata est, neque postea alio loco, quibus de causis nescio, rursus est instaurata.

In alia autem ejusdem insulae *Walcheren* parte, nempe in vicinia pagi *Grijpskerke* et quidem in villa dicta *Molenbaai* hujus domini stabulatione utitur perpetua.

Provincia Hallandia.

Ut notum est, haec provincia propter magnitudinem in duas partes divisa est septentrionalem et meridionalem. Utraque haec pars fere solis constat pratis, et magnam saltem partem stabulatione perpetua prorsus non indiget: per littora tantum maris, ubi agri valde sunt sabulosi, cum fructu adhiberi posset haec methodus.

§. 18.

Provincia Trajectum.

Haec provincia quamvis non ita magna, habet tamen solum admodum inter se diversum, cujus quatuor sequentes species sunt maxime memorabiles.

In parte Boreali	ad orientem	invenitur arena
Meridionali		argilla
Boreali	ad occidentem	terra turfata
Meridionali		argilla humilior.

Terrae sabulosae sunt vel ericeta vel terrae sabulosae jam per aliquot annos cultae. Ericeta, quorum superficies aestimatur 25,000 jugera pristinae mensurae, ut ubique, ita etiam hic sunt sterilia; — dividunt tamen agricolae in Provincia Trajecti ea in ericeta *altiora* et *humiliora*. Ericeta altiora praecipue sunt admodum sterilia, quoniam solum inferius constat arena tenui et longe supra aquae superficiem sita. Solum superius habet quidem tenuem laminam ortam e plantis putrefactis, verum haec lamina non sufficit, ut remanens quaedam fertilitas solo detur. — Ejusmodi ericeta tantum inservire possunt plantandis abietum sylvis.

Ericeta humiliora, universe melioris sunt naturae, et videtur magnus eorum numerus sensim ope stabulationis perpetuae ad culturam redigi posse, qua methodo e sententia hominum in agricultura peritissimorum effici possit, ut haec ericeta tandem bona arva colendisque cerealibus admodum apta evadant.

Sita sunt autem haec ericeta juxta rivulos, qui dicuntur *de Amersfoortsche, Woudenbergische en Barneveldsche beken*.

Terrae arenosae, quae jam ad culturam sunt redactae plerumque satis sunt fertiles; quo propius autem ad ericetorum accedimus fines, eo minor fit fertilitas; — in omni-

bus autem ejusmodi agris maximo cum fructu introduci posset methodus, qua pecus semper in stabulis retinetur.

Terrae argillosae etiam dividuntur in *altiores* et *humiliores*.

Terrae argillosae altiores constant arvis et pratis, quae utraque bene tractatae ad insignem fertilitatem possent redigi. Dolendum autem fimi inopia fieri, ut prata nunquam stercorentur. — In his tractibus magna casei fit copia, quamvis omnia quae ad pecus pertinent, hic secundo tantum loco a rusticis habentur.

Quae autem diximus de stabulatione perpetua, ubi agebamus de illa parte Gelriae, quae *Betuwe* appellatur; credimus, haec eadem etiam hoc loco maximos habitura fructus eamque methodum hic aequae atque illic posse introduci.

Ad ripas fluvii, qui dicitur *Lek*, optima sunt prata.

Terrae argillosae humiliores, uti etiam terrae turfatae solum aptae sunt pratis ideoque stabulatio perpetua illis in locis nullam haberet utilitatem.

Ex omnibus autem, quae diximus, satis apparet nostram esse opinionem, stabulationem aestivam adeoque perpetuam insignis esse utilitatis in omnibus illis Patriae nostrae locis, ubi indigent fimo aut ubi pratorum numerus non satis magnus est.

CAPUT TERTIUM.

QUO EXPONUNTUR DIFFICULTATES, QUIBUS STABULATIO

PERPETUA IN PATRIA NOSTRA PREMUITUR.

Hactenus vidimus, quibus in provinciis patriae nostrae methodus, qua et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione digna videatur; nunc autem pro virium tenuitate accurate difficultates enumeremus, quibus haec methodus illis in locis premitur: simul etiam videbimus, quomodo haec difficultates superari possint; ad decem autem sequentes praecipue redigi possunt:

- 1°. Novitas rei.
- 2°. Majores impensae quae stabulatione perpetua efficiuntur.
- 3°. Minores redditus inde redundantes.
- 4°. Vetus forma libellorum locationis conductionis (*huurcelen*); in quibus nempe statuitur, quot et quale frumentum screre debeat agricola.

- 5°. Quoniam stabulatio perpetua trifolio tanquam basi nititur, illud minime sufficit, ut pecus eo per totam aestatem nutriatur.
- 6°. Trifolium plane deficere potest.
- 7°. Butyri minor est qualitas et copia.
- 8°. Pecus multis morbis obnoxium est.
- 9°. Praesertim ei morbo qui dicitur *de blaar*, vel *het oploopen*, *de wind*.
- 10°. Vaccae facile fiunt quod Belgice dicimus *gunst*.

§. 1.

Novitas rei.

Primâ igitur eaque praecipue difficultas est *novitas rei*; rusticus aviti moris est tenax, imo tenacissimus; maxima pars ruris incolarum agrum colunt, ut pater coluit, ut avus atque proavus coluerunt. Hi pecus per totam aestatem numquam in stabulo paverunt, non igitur filiis erit faciendum. — Sed ut unusquisque, ita et rusticus lucri est cupidus; si igitur per aliquot continuos annos viderit vicinum magno cum fructu stabulatione perpetua usum esse, sensim ad cogitandum adducetur, et tandem methodum ipse adhibebit. Ut igitur rusticos ad stabulationis perpetuae usum alliciamus, opus erit, ut multis in locis eorum provinciarum, ubi fieri potest, optimi agricolae, vel domini qui agros et villas possideant, ejus initium faciant, atque ceteris exemplum praebeant. Optime sane de patria mererentur ii, qui socii sunt eorum conciliorum quae in singulis provinciis exstant, quaeque *Commissien van landbouw* vocantur, si in re tanti momenti signa ferrent; quodsi fieret, non dubito, quin multi secuturi forent agricolae.

In multis Patriae nostrae locis, ubi optandum est, ut stabulatio introducatur perpetua, jam aliquantum in hac re processerunt; quia nempe Dimidia ut ita dicam stabulatio perpetua (*halve Stalvoeding*) ibi jam cognita est.

Per diei partem pecus pascendum ducitur et per alteram partem in stabulis retinetur. Haec mutatio pecori non ingrata est nam

- 1°. Hoc modo bestiae nullum damnum accipiunt, noctibus illis frigidioribus tempore veris et autumnii, neque etiam nimio calore in aestate.
- 2°. Mutatio appetitum auget.
- 3°. Et hinc fit, ut pecus majorem lactis praebeat copiam.

Quae cum ita sint, bona praeterea exempla (nam haec multo plus efficiunt quam cujusvis generis ratiocinationes) facile probabunt haec emolumenta difficiliter acquiri in dimidia stabulatione perpetua, et raro aut fere nunquam in locis, ubi ea in usu est nam tum

10. In stabulo semper adesse deberet satis magna copia pabuli, quod pecori gratum est.

11. Prata bona esse deberent.

Haec postulata certeque posterius eorum semper fere desunt, et hinc etiam fit ut emolumenta semper desint.

Quando pecus nimis debet errare, antequam necessarium nactus sit pabulum, currendo perit lac; — multum errans forte quidem satis magnam pabuli nancisci potest copiam, verum hoc minoris est momenti; nam considerandum etiam est tempus, quo pecori opus est, ut humi jaceat ad ruminatorem.

Dici tamen potest, ubi dimidia stabulatio introducta est, ibi dimidiam partem viae esse absolutam.

Majores impensae, quae stabulatione perpetua efficiuntur.

Quando pecus in exili circumerrans prato vel in ericeto, tenuem quaerere debet victum, ad illud sane alendum nullo opus est labore et nulla pecunia; verum simulac idem pecus in stabulo retinetur, plantae leguminosae et praesertim trifolium debent coli, hoc autem bis aut ter de die est secandum, domum deducendum et pecori statis temporibus saepius de die praebendum; — stabulum nonnunquam est purgandum etc. — Omnia haec nonnullarum causa sunt impensarum, et si rusticus ipse cum sua familia eas facere possit, majori constat labore; utrumque tamen longe lateque remuneratur copiosior finis, quem nunc nanciscitur, et major quantitas lactis, butyri et casei.

Minores redditus inde redundantes.

Si stabulatio perpetua proposito revera inserviet, opus est, ut pecus bene nutriatur; aestatis igitur tempore virides plantae adesse debebunt; — cumque notum sit pecus per aestatem eo uberiores copiam lactis dare solere, quo copiosius tempore hiemis nutritum fuerit, ita etiam necesse erit, ut in hieme aliud nutrimentum bestiis praebatur praeter solum stramentum: ut igitur hoc pabulum hiemale praebere possit, opus est ut quaedam plantae radicibus edulibus praeditae (*wortelgewassen*) colantur; huic usui initio hiemis inservire poterunt rapae, verum cum hae propter invadens gelu raro diutius durent, quam usque ad finem mensis Decembris, curandum erit, ut eo tempore solana, dauci vel betae (*mangelwortelen*) ad manum sint. In iis autem agris ubi tria ultima plantarum genera coluntur, per eum annum nulla coli poterunt cerealia; agricola igitur primo anno minorem cerealium copiam vendere poterit, atque ita aliquod damnum pati

debebit. Verum haec difficultas, ut et proxime antecedens, non nisi initio adest. Post breve enim tempus accidet, ut ope majoris fimi quantitatis, quam acquireret, in minore agrorum numero plus colat frumenti, quam antea in majore.

§. 4.

Vetus forma libellorum locationis conductionis.

Multi nostra in patria agrorum domini (*landeigenaars*) plane sunt ignari progressuum in scientiis Naturalibus, et ne minimum quidem audiverunt legeruntve de insigni utilitate, quam eorum cognitio afferre possit agriculturae; hinc fit, ut multis in locis libelli locationis conductionis eandem adhuc habeant formam et easdem contineant condiciones. atque ante centum et plures annos, quae condiciones saepissime aequae sunt noxiae conductori atque locatori.

Sic v. g. in nonnullis partibus Gelriae et Transisalaniae in usu est, ut merces locationis conductionis agrorum non pecunia solvi debeat, sed cerealibus. Haec locationis methodus multis de causis est probanda, et praeterea propter semper incertum cerealium pretium, ubi fieri possit, commendanda videtur; — verum quum agrorum dominus, progressuum aliis in regionibus in agricultura factorum prorsus ignarus, in libellis locationis conductionis accurate praescribat, quot jugera secali, quot vero avena, fagopyro, lino conseri debeant et in quot solana sint plantanda; — deinde qualis agrorum numerus per unum pluresve annos conseri non debeat; — cumque talis agrorum sive villae dominus villicum et villam amplius non curet, quam ut praescriptam cerealium sibi solvat partem, conductor sane veluti servus domini jussis adstrictus per totum conductionis tempus nullam ullius pretii introducere poterit meliorem agrorum colendorum methodum, et in ejusmodi villa stabulatio perpetua, cujus insignis foret utilitas, ne cogitari quidem poterit.

Quoniam stabulatio perpetua trifolio tanquam basi nititur, illud minime sufficit, ut pecus eo per totam aestatem nutriatur.

Quinta difficultas in eo consistit, quod, quamvis bene colatur, non semper tamen bene crescat trifolium, verum nonnunquam plane deficiat. Animadvertamus autem oportet, quamvis trifolium praecipuum sit atque esse debeat pecoris per aestatem pabulum; periculosum tamen esse illo solo confidere, quoniam etiam fit, ut, licet non plane deficiat trifolium, saepe tamen non satis magnam pastus praebeat copiam, et adesse quoque tempora, ubi minime utile est, trifolium jam a pecore comedi.

Trifolium nondum medio vere potest secari; neque ita ab eo initium fieri potest viridis pastus, tempore praeterca intermedio inter duas sectiones adest periodus, qua aut nimis vetus est trifolium aut nimis recens, ut cum fructu adhiberi possit.

In bene igitur instituta methodo pecoris in stabulo nutriendi et alia coluntur plantarum leguminosarum genera; quae, si opus est viridis trifolii locum possunt tenere, quaeque etiam alio modo possunt esse utiles: huc praecipue pertinent viciae sativae et in aridiore solo spergula arvensis et polygonus fagopyrus.

Ut igitur hanc evitemus difficultatem, optimum erit sequi illam agrorum dividendorum et colendorum rationem, quam in stabulatione perpetua sequuntur rustici in Provincia Flandria Orientali, quaeque sane merito per universam laudatur Europam.

§. 6.
Trifolium plane deficere potest.

Stabulatio perpetua fere solo nititur trifollio hoc: igitur deficiente, pabulum pecoris etiam desit necesse est. — Saepe autem fit, ut trifolium satum et ad pabulum futuri anni destinatum, sive ob seminis minorem bonitatem, sive alia de causa non crescat; — magna haec est molestia methodi pecoris per totum annum in stabulo nutriendi, verum quoniam sese jam annum ante manifestat difficultas, magnam in partem pabuli defectui potest consuli et quidem hoc modo:

- 1°. Trifolium praecedentis anni aratro non vertatur, verum ad sequentem annum servetur et quando agri illo trifolio tecti, tempore veris si fieri potest, cinere stercorantur, saepe eo anno, quo novum adesse deberet trifolium, vetus bonam profert messem.
- 2°. Deficiente trifollio secale etiam magnam inopiae demit partem, cum enim secale tempore autumnii ad pecoris usum seritur in agro bene stercorato, hoc cereale jam mense Majo poterit secari, et viride illud pabulum per satis magnum tempus bestiis praebere poterit.
- 3°. *Viciae Sativae*, quae alternis hebdomadibus usque ad medium mensem Junium seruntur, ita ut per longum temporis spatium eorum fructibus uti possit agricola.
- 4°. Seritur *fagopyrus*, hoc enim cereale si modo nactum sit terram satis fertilem, tanquam pabulum viride multa afferre solet emolumenta.
- 5°. *Spergula arvensis* hujus insignis utilitas in terris sabulosis satis superque cognita est.

Major autem adest difficultas, quando trifolium primo quidem tempore bene crevit; verum in hieme per vehemens gelu mortuum sit. Ideo major est haec difficultas, quoniam tali in casu vetus jam trifolium aratro versum est; neque agri secali sunt consi-

ti, ut ad viride pabulum inserviat: hoc si obtinet, satione secalis aestivi in bono solo et colendis majori quadam copia ceteris supra jam citatis plantis leguminosis defectui multum succurri poterit.

§. 7.

Butyri minor est qualitas et copia.

Septima difficultas est, quod nonnulli credunt, agricolae butyrum non aequè bonum esse in stabulatione perpetua, quam si boves in pratis pascantur. Multorum vero experientia docuit, id tantum in opinione esse, non revera obtinere.

Butyri major minorve praestantia fere sola dependet a puro, atque ut ita dicam Hollandico ejus faciendi modo; ubique fere, ubi butyrum ita conficitur, Hollandicum habet gustum. Et quamvis lac earum vaccarum, quae in stabulo nutriuntur, non ejusdem esset praestantiae, atque illarum, quae in pratis pascantur, (quod experientia duce minime probatur) ne tamen obliviscamur, triplo majorem vaccarum numerum ex iisdem agris ali posse, quam quae ibi pasci possent; butyrique ita etiam triplo fere majorem; quod ut universe in regno nostro fieri posset, sane quam maxime foret optandum, non tantum rusticorum, sed etiam mercaturae cum exteris causa.

§. 8.

Pecus multis morbis obnoxium est.

A priori ratiocinantibus magnum hujus difficultatis videretur pondus, verum experientia satis docet contrarium; jam supra Cap. I. §. 2. hoc attigimus et Cap. II. §. 2.

Experimenta in Provinciis Septentrionalibus, hanc ob causam instituta prorsus manifestum fecerunt vel vaccas Boreali (vel Meridionali Provinciae Hollandiae parte oriundas, quae consueverant per diem et noctem in pratis manere statim assuefieri stabulationi perpetuae, dummodo facile procumbere et jacere possint et pabulum salubre satique copiosum iis praebetur.

Animadvertendum tamen est oportere ut stabulum, quantum fieri poterit aëri sit expositum ita, ut januae per maximum diei aestum clausae possint manere hanc ob causam, ut muscae quantum hoc ab hominum cura dependet, arceantur.

§. 9.

Obnoxium est pecus ei morbo, qui dicitur DE BLAAR vel HET OPZWELLEN.

Quoniam hunc morbum supra Cap. I. §. 3. jam attigimus, illa quae eo loco diximus hic

hic repetere non placet; feliciter tamen hoc malum ibi rarissime occurrit, ubi maxime est optandum, ut stabulatio introducatur perpetua; — celeberrimus et venerandus THAER (in opere *Grundsätze der ration. Landwirtschaft* p. 340.) dicit hunc morbum fere nunquam locum habere ubi pecori statis temporibus alimentum praebetur, verum iis in locis, ubi modo esuriunt bestiae, modo vero nimium trifolium iis comedendum datur. Per integros 26 annos, quibus ille stabulatione usus est perpetua, ne semel quidem una ex illius vaccis edendo trifolio morbum sibi contraxit.

§. 10.

Vaccae facile fiunt quod Belgice dicimus GEUST.

Hoc initio saepe locum habere negari non potest, verum illud minus stabulationi perpetuae, quam incuriae et negligentiae tribuendum est. Neque etiam hac de re queruntur rustici Flandrici, optimi sane hujusce rei iudices.

Qui didicit, patriae quid debeat.

HORATIUS.

the report was made; it is to be seen that the progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do. The result is that the country is not so productive as it was some years ago, and the people are not so well off as they were formerly.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

The progress of the country is not so rapid as it was some years ago. The cause of this is not so much the want of capital as it is the want of skill and industry. The farmers are not so well educated as they were formerly, and they do not so much improve their land as they used to do.

PETRI OTTONIS VAN DER CHYS,

DELPHENSIS,

PHIL. THEOR. ET LITT. HUM. IN ACAD. LUGD. BAT. CAND.

RESPONSIO

DE

PECORE ETIAM IN AESTATE SEMPER IN STABULIS
RETINENDO,

IN CERTAMINE LITERARIO

CIVIUM

ACADEMIARUM BELGICARUM,

Die VIII. Mensis Februarii A. MDCCCXXVI,

EX SENTENTIA

ORDINIS MATHEMATICORUM ET PHYSICORUM ACADE-
MIAE LUGDUNO-BATAVAE,

PRAEMIO ORNATA.

LUGDUNI BATAVORUM,

APUD S. ET J. LUCHTMANS,

ACADEMIAE TYPOGRAPHOS,

MDCCCXXVII.

PHYSIOLOGIAE ET ANATOMIAE

DE VENTRICULO

DE VENTRICULO ET INTESTINIS

RESPONSI

DISSERTATIO

IN REBUS ANATOMIAE ET PHYSIOLOGIAE
AUCTORIS

IN GERMANIAE LITTERARIIS

DISSENTIENS

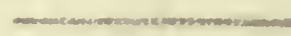
ACADEMIAE REGIAE BAVARICAE

DE VENTRICULO ET INTESTINIS

EX AMPLISSIMO

ORDINE MATHEMATICORUM ET PHYSICORUM
MAGISTRI LUDWIGI-MAXIMILIANI

PRAESEMIORUM

LUDWIGI-MAXIMILIANI

ACADEMIAE REGIAE BAVARICAE

ACADEMIAE TYPOGRAPHICAE

MUNICHENSI

NOMINA PROFESSORUM,

IN ILLUSTRIS AMSTELÆDAMENSI ATHENAEIS

inde a d. VIII Februarii MDCCCXXV, a d. VIII Februarii MDCCCXXVI:

DOCENDI MUNUS OBIERUNT,

CLARISSIMI ORDINIS PRAESES.

J. P. S. VOUTE

ACTUARIUS.

J. VAN HALL:

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM PROFESSORES,

J. P. S. VOUTE;

H. C. VAN DER BOON MESCH;

THEOLOGUS:

W. A. VAN HENGEL.

JURIDICI.

J. H. VAN REENEN, Prof. honor.

C. A. DEN TEX.

J. VAN HALL.

NOMINA PROFESSORUM.

MEDICI.

- G. VROLIK:
- F. VAN DER BREGGEN, CORN. FIL:
- H. BOSSCHA:

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

- D. J. VAN LENNEP.
- I. WILLMET.
- J. P. VAN CAPPELLE:

LECTORUM

- H. DE HARTOG.

LECTORUM

- J. VAN NELLE.

DISCIPLINARUM MATHematicarum et Physicarum Professorum

- J. P. S. VOUTE.
- M. G. VAN DER BOON MESCH.

PHILOSOPHIAE

- W. A. VAN HENGELO.

JURISPRUDENTIAE

- J. H. VAN RENNEW, Prof. honor.
- C. A. DEK TEX.
- J. VAN HALL.

SERIES LECTIONUM ET INSTITUTIONUM,

QUAE HABENTUR A PROFESSORIBUS ILLUSTRIS

ATHENAEI AMSTELAE DAMENSIS.

inde a feriis aestivis anni MDCCCXXV ad ferias aestivas MDCCCXXVI.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE,

privatim, exponit Mathesin;

Physicam.

Elementa Psychologiae et Logicae tradit.

GERARDUS VROLIK,

publice IN HORTO BOTANICO, philosophiam tractat botanicam;

privatim, docet

Obstetriciam theoreticam et practicam;

Physicam plantarum.

DAVID JACOBUS VAN LENNEP,

publice, praecipua quaedam Historiae et literarum capita tractat, vel ipsi juvenuti, exercitationis causâ, disceptanda exponit;

privatim, tradit

Literas Latinas, interpretandis, Ciceronis Paradoxis, Terentii Andria, Ovidii Heroïdum Epistolis; explicandis Antiquitatibus Romanis.

Literas Graecas, interpretandis locis Herodoti, Thucydidis et Polybii quibusdam in *selectis principum Historicorum*, a WYTTEBACHIO editis,

Hesiodi Scuto Herculis, Bionis Epitaphio Adonidis et Moschii Epitaphio Bionis;

Historiam Doctrinarum ab initio ad renatas in Italia literas.

JOANNES WILLMET,

publice, de *Ingenio Lapidum Poetico* agit, aut praecipua Philologiae momenta ad disceptationem proponit:

privatim, docet
Linguam Hebraeam, cum institutione Grammaticâ, tum interpretandis, ratione aetatis, argumenti et stili habitâ, sensim difficilioribus V. T. locis;

Linguam Arabicam, primum Grammaticae, deinde explicandis *Sententiis, Fabulis*, et selectis ex Anthologiâ Schultensianâ locis;

Exegesi V. T. interpretatur, tam illustrandis *libellulis [diversorum Poëtarum diversique argumenti Carminibus]*, quam moderandis. Exercitationibus Exegeticis;

Linguas etiam Chaldaicam, Syriacam et Samaritanam, si adsint auditores; uti et

Haririi Consensus, aut *Corani quaedam capita* explicat; collatis *Scholiis*, in *Corani editione Petropolitana* exhibitis.

JOANNES PETRUS VAN CAPPELLE,

publice, partes quasdam historiae literariae Belgicae tractabit;
 privatim, de stilo Belgico ager;

De Poësis seculi decimi septimi Batavis disseret;

Historiam Patriae tradet;

Exercitationes oratorias moderabitur.

FRANCISCUS VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.

privatim, tractabit

Pathologiam generalem,

Materiam Medicam,

Medicinam Forensam.

WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL,

publice, Quaestiones aliquot argumenti Theologici juventuti disceptandas proponit.

pri-

privatim, *Doctrinae Religionis; tum Naturalis, tum Divinitus patefactae* tradit *Prolegomena.*

Christianam exponit morum disciplinam.

Priorem PAULI interpretatur ad Corinthios Epistolam.

De *Historiâ Societatis et Religionis Christianae* commentatur ita, ut præcipua exponat rerum capita, quae ab aetate JESU CHRISTI usque ad tempora CAROLI M. factae sint.

CORNELIUS ANNE, DEN TEX,

publice, varia loca ex Jure Naturae, Publico et Gentium tractat vel ipsi juventuti disceptanda proponit.

privatim, tradit Jus Naturae;

Jus Gentium;

Historiam Juris Romani,

et Historiam politicam atque diplomaticam.

HENRICUS BOSSCHA,

publice, in THEATRO ANATOMICO *Partium corporis humani fabricam et usum explicat.*

Operationes Chirurgicas demonstrat variasque eas instituendi exponit methodos.

privatim, tradit *Anatomiam, Physiologiam;*

Praxin Chirurgicam.

HENRICUS CAROLUS VAN DER BOON MESCH,

privatim, tradit

Chemiae Doctrinam et Historiam;

Chemiam Pharmaceuticam, linguâ vernaculâ;

Doctrinae Chemicæ usûs quoad artes;

Historiam Naturalem.

JACOBUS VAN HALL,

publice, selecta quaedam Juris Privati capita juventuti disceptanda proponit; privatim, Institutiones JUSTINIANI Imp. explicat;

Institutionum GAIJ Icti commentarios quatuor, Veronae inventos, interpretatur;

Pandectas Juris Romani, WESTENBERGIO duce, ab init. ad lib. 20 Digestorum docet;

Principia Juris Hodierni secundum *primas lineas Jur. Civ. Holland.*, descriptas a NIC. SMALLENBURGIO, V. Cl., tradit.

HENDRIK DE HARTOG,

Lector in de Wiskunde, Zeevaart en Sterrekunde, zal Dingsdags, Woensdags en Donderdags, des middags om *twaaft* ure, in het klein *Auditorium* van het *Athenacum Illustre*, publieke Lessen; in het Nederduitsch, over deze Wetenschappen geven; en dat wel in afloop van de volgende orde:

Eerstelijk over de *Rekenkunde*, *Decimale Breuken* en *Logarithmus Getallen*, vervolgens over de *Meetkunde* en *Algebra*, en het maken der *Sinus* en *Logarithmus Tafelen*, voorts over de Platte en Klootsche *Driehoeks-meting* en eenige Hoofd-Eigenschappen der *Kegelsneden*; waarin over de beginselen der Sterre- en Aardrijkskunde; en laatstelijk over de Theorie der *Zeevaartkunde*; en wel inzonderheid over de berekening der *Lengte op Zee*, zal gehandeld werden; het een of ander Stuk echter meer of minder uitgebreid, of wel met bijvoeging van eenige verklaring der Zeevaartkundige Instrumenten, naar mate het getal en de lust der Toehoorders zulks zal schijnen te vorderen.

LECTIONES

IN SEMINARIO EVANGELICO-LUTHERANO HABITAE

*inde a feriis aestivis anni MDCCCXXV usque ad feriis aestivas
anni MDCCCXXVI.*

D. JO. THEOPH. PLÜSCHKE, *Prof. Ord.*

*Pauli Apostoli Epistolas ad Thessalonicenses, Corinthios et Romanos;
itemque selecta capita Jesaiae interpretatus est.*

Historiam Doctrinae et Ecclesiae Christianae proposuit.

*Theologiae Dogmaticae praecipua capita cum provectoribus colloquen-
do pertractavit.*

Encyclopaediam et Methodologiam Theologicam tradidit.

CHRISTIANUS HENR. EBERSBACH, *Prof. Extraord.*

Theologiam naturalem docuit.

*Doctrinam morum Christianam exposuit, aliqua simul ratione habita
historiae ejusdem.*

GEORGIUS FREDERICUS SARTORIUS, *Prof. Extraord.*

*Rationem exposuit habendarum orationum sacrarum, institutionis pue-
rilis et reliquorum Pastoris Evangelici officiorum.*

*Provectorum exercitationes moderatus est in Orationibus sacris compo-
nendis ac recitandis, puerisque Doctrinae Christianae notitia imbuendis.*

LECTIONS

is the first volume of the series
and a series of lectures on the
history of the world.

D. D. THURMAN, D.D., D.C.

This series of lectures is the first
of its kind in the history of the
world. It is a series of lectures
on the history of the world.

LECTURES ON THE HISTORY OF THE WORLD

The first volume of the series
is a series of lectures on the
history of the world.

LECTURES ON THE HISTORY OF THE WORLD

This series of lectures is the first
of its kind in the history of the
world. It is a series of lectures
on the history of the world.

GEORGII FREDERICI SARTORII,

ECCLESIAE EUANGELICO-LUTHERANAE, QUAE AMSTELODAMI EST,
PASTORIS,

O R A T I O

D E

*MULTIPLICI FRUCTU, QUEM DIUTURNA IN AD-
MINISTRANDIS SACRIS EXERCITATIO AD-
FERT AD JUVENES S. S. MINISTERII OF-
FICIA DOCENDOS.*

HABITA IN ILLUSTRIS ATHENAEI AMSTELODAMENSIS AUDITORIO
MAJORI, DIE XXXI. OCTOBRIS MDCCCXXV,

CUM EXTRAORDINARIAM THEOLOGIAE PROFESSIONEM
IN SEMINARIO EUANGELICO-LUTHERANO SUSCI-
PERET.

GEORGE FRIDRICH HARTMANN

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO

O R A T I O

22

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO
THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO
THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO
THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO

COMMITTONES CARISSIMI, EXOPTATISSIMI!
PRIMI IN PRIMIS SEMINARIO NOSTRO ADSCRIBITI,
SPECTABILISSIMI, PRESTANTISSIMI, CUM VOS UN-

GENITUM DENIQUE ADERTIS, CIVES, HOSPITES, CUIUS
GENUS ORDINE AC DIGNITATE, DONARUM ARTIUM
FACTORES OMNES;

ADITORES HONORATISSIMI

SEMINARII EUANGELICO-LUTHERANI CURATORES, VIRI
AMPLISSIMI!

INCLYTAE HUIUS URBIS CONSULES, ILLUSTRISQUE A-
THENAEI CURATORES, VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARIS-
SIMI, INTER QUOS, PROPTER MUNERIS CONJUNCTIO-
NEM, PRAECIPUE VOS COMPELLO, COLLEGAE CON-
JUNCTISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PLURI-
MUM VENERANDI!

QUARUMVIS ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES ERU-
DITISSIMI!

JUVENES LECTISSIMI, PRAESTANTISSIMI, CUM VOS UNI-
VERSI, TUM IN PRIMIS SEMINARIO NOSTRO ADSCRIPTI,
COMMILITONES CARISSIMI, EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES, HOSPITES, CUJUS-
CUMQUE ORDINIS AC DIGNITATIS, BONARUM ARTIUM
FAUTORES OMNES;

AUDITORES HONORATISSIMI!

SEMINARIUM EUANGELICUM LUTHERANUM CURATORES. VIRI
AMABILISSIMI!

INCULTAE HUIUS URBS CIVILES, ILLUSTRISQUE A-
THENAEI CURATORES, VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CELEB-
RIS SIMI, INTER QUOS, PROPTER NUMERIS CONFECTOS
NEM, PRAECIPUE VOS COMPELLO, COLLEGAE CON-
FUNCTISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PIUM
MUN VENERANDI!

QUAERUNTIS ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES
DETINENT!

Omni

Omnium doctrinarum, quibus unquam operam navarunt mortales, nulla omnino reperiri potest, quae majoris sit vel dignitatis vel utilitatis, quam cognitio Dei. Quamvis enim ex tot virorum illustrium, nominatim CICERONIS, sententia (de Nat. Deor. I, 1.) » perdifficilis et perobscura sit quaestio de » *natura Dei,*» vera tamen ejus cognitio, qualis quidem homini contingere potest, latissime patet in omni vitae genere, plurimumque valet ad hominum animos excolendos, regendos et tranquillandos. Nimirum non illud, opinor, huic doctrinae propositum est, ut summam ac plane admirabilem Dei majestatem ab omni parte perscrutetur, eamque verbis congruentibus aptisque exponat. Quis enim vel confidentissimus sperare audeat, se divinam aeterni omnium rerum fontis praestantiam atque magnitudinem suo ingenio esse emensurum, vel comprehensurum? Sed in eo potius illam versari existimo, ut admirabilis supremi Numinis potentia, sapientia, benignitas, reliquaeque virtutes, quibus supera, infera et media reguntur, in primis vero genus humanum gubernatur, et ad summum bonum veramque felicitatem adducitur: ut illae, inquam, virtutes modeste investigentur, digne aestimentur, rite cognoscantur ac probabiliter exponantur. Ex ejusmodi autem cognitione universa pendet religio, omnisque cultus, quem pia grataque mente Deo tribuamus. Quamobrem eximiae illae laudes, quibus in celebratissima oratione *pro Archia poeta* M. T. CICERO studia humanitatis in universum prosecutus est, majorem in modum cognitioni Dei accommodari possunt; adeo ut sine hoc Summi Numinis cognitione vix quidquam sit *huma-*

nitatis nomine dignum. Haec nimirum rerum divinarum probabilis scientia prae caeteris *juventutem alit*, igniculos excitans ingeniorum nobilissimorum; haec *senectutem oblectat*, dulcem afferens animo pacem exoptatamque tranquillitatem; haec *secundas res ornat*, summam inspirans modestiam, omnemque procul abigens superbiam; haec in *adversis perfugium ac solatium praebet*, omnem spem ac fidem collocans in Praeside coelesti, qui etiam pessima quaeque, de quibus nos miseri mortales in hac terrestri vita conquerimur, potenti nutu suo ad optimum exitum convertit; haec *domi delectat*, curas domesticas mitigans, et privatorum officia sublevans religione; haec *foris non impedit*, inhabitans animi recessus, mentemque avertens ab injuria aliis inferenda et omni prava cupiditate; haec denique *nobiscum pernoctat, peregrinatur, rusticatur*: nam homo, religionis sensu probe imbutus, ita cum Deo versatur, ut nunquam nec uspiam ab ejus cogitatione, ab ejus fidei cultu, ac tot beneficiorum in se collatorum recordatione recedere velit.

Optime ergo generi humano consulunt, ejusque dignitatem altius tollunt, qui hanc Divini Numinis cognitionem propagare, hominum animis altissime infigere, religione ac pietate eos imbuere, ad quaevis honesta et laudabilia adducere, et sic viam parare student, qua genus nostrum ad exoptatam perfectionis beatitudinisque metam perveniat. Quo quidem Christiani doctoris munere, quid cogitari potest praestantius et excelsius, quid illustrius et sanctius? Quare quod ad me quidem attinet, non possum non gratissimo animo recordari, et pro maximo beneficio habere, quod divina providentia tam egregium, tam honorificum munus mihi detulit, tam sancto ministerio me haud plane indignum judicavit.

At longe major est campus, et magis arduus cursus, ubi non tantum civibus Christianis nostra cura prodesse, verum etiam futuros Evangelii doctores institutione excolere et disciplina formare nitimur. Nimirum sic sunt erudiendi juvenes, sic affiendi, ut sancto quodam ardore impleantur atque inflammentur; ut nihil praestabilius esse, quam de civibus suis bene mereri, penitus sibi persuadeant, ut huic sanctissimo negotio omnes vires suas seque ipsos tradant totos, nihil studiorum, nihil contentionum, nihil laborum declinantes neque recusantes, quibus idonei fiant ad munus sacrum olim consilio et ratione administrandum.

Talem igitur ac tantam provinciam mihi jam demandatam video, Auditores! Professione extraordinaria in Seminario Euangelico-Lutherano ab AUGUSTISSIMO ET CLEMENTISSIMO REGE NOSTRO in me collata; et obtigit mihi voluntate CURATORUM SEMINARII, VIRORUM AMPLISSIMORUM, praecipue ea pars Theologicae Institutionis, quae concionandi rationem explicat, totumque sacri muneris, et ejus officiorum ambitum complectitur. Opus profecto saluberrimum, sed peractu difficillimum! Quot enim quantaque requiruntur disciplinae artesque, non ex parte illae, sed penitus cognoscendae; qualis docendi facultas, quanta prudentia; addè quantum otii, ut totum te ad ejusmodi studia convertere possis! Haec omnia cum in me valde tenuia esse, ipse vel invitus fateri cogar, fieri non potest, quin animus meus muneris mihi delati amplitudinem ac difficultatem cogitans, horrescat, et imbecillitatis meae identidem me admoneat. Desperandum adeo esset de officiorum mihi commissorum successu, nisi me, praeter alias res, paululum erigeret illa cogitatio, quod per duodetriginta annos usus et exercitatio nec pauca nec levia praesidia attulerunt, certe afferre potuerunt; fretus rem arduam non omnis expers fiducia aggrediar.

At ne nimis audax in capessenda provincia mea Vobis videar, Auditores! illud ipsum nunc paucis proponere vobis decrevi, quod ab hoc loco alienum esse nemo facile dixerit: *de multiplici fructu, quem diuturna in administrandis sacris exercitatio adfert ad juvenes S. S. ministerii officia docendos.* Hac de re me nunc dicturum eo sermone, quem tractare jam diu fere intermisi, ut Vos, Auditores Honoratissimi! humanissime et indulgentissime audiatis, etiam atque etiam rogo et obsécro.

Agite jam, videamus quantum facultatis, quantum praesidorum, quantum solertiae ac dexteritatis, experientia duce, et usu magistro, sibi comparare potuerit doctor Christianus, qui in compluribus locis coetui Christiano praefuit ejusque res sacras administravit; videamus quantum ex hac diuturna muneris sui administratione emolumenti ceperit, vel capere potuerit ac debuerit ad feliciter instituendos et formandos juvenes, qui gerendae rei Christianae facultatem assequi cupiunt.

Ac primo quidem vix quisquam doctor Christianus, nisi ille quem usus et experientia adjuverit, sibi videtur comparare posse muneris Euangelici

notionem accuratam, perspicuam ac completam; nec temere affirmo, ex sacri muneris vera et idonea aestimatione in juvenibus instituendis plurimum commodi et adjumenti hauriri ac percipi. Ut enim qui alios ad ullam artem praeceptis suis erudire fidumque ducem imperitis se praebere cupit, ante omnia perspectum habere debet, quae sit ejus artis natura atque indoles, qua ratione quoque modo et quibus adhibitis praesidiis propositum finem contingere queat; ita illi quoque magistro, qui formandis Christianorum doctoribus futuris studium ac laborem dicavit, opus est, ut plane perspiciat quae sit sacri muneris indoles ac ratio, quibus limitibus ac terminis circumscribatur, et quae notitiae quaeque exercitationes vel necessariae vel utiles censi debeant. Hic nimirum solus idoneo modo adumbrare potest Evangelici doctoris imaginem, perfectam illam et omnibus numeris absolutam, qualem quisque probus ac generosus sibi eligere, suisque laudibus comprobare non dubitet. Hanc imaginem bonus et cautus Evangelii minister sibi ob oculos ponit crebro intuendam, ejus assidua contemplatione impense delectatur, omnibusque viribus enititur, ut eandem etiam conformandis discipulis non tantum levi delineatione vel adumbratione proponat, sed vividissimis et eminentissimis coloribus tamquam exemplum depingat, ad cujus imitationem omnes incendantur. Longissime igitur ille abhorret ab eorum sententia, qui muneri Ecclesiastico nihil dignitatis aut utilitatis, nihil adeo contentionis aut laboris inesse clamant, qui totum supervacaneum censent, vix quidquam in eo exhiberi dictitantes, nisi praeteritorum seculorum reliquias, nisi documentum antiquae superstitionis et ignorantiae vel etiam audacissime dominandi cupiditatis. Tales enim voces jactatas esse, satis constat. Quid, inquit, in illo munere inesse potest vel dignitatis vel utilitatis? quantum tandem est negotii et laboris, si quis post sex dies otiose aut deambulando aut salutando transactos verba facit ad populum ignarum, rudem et plane indoctum? si per unius horae spatium de rebus vociferatur, quae omnibus cognitae sunt? quas ipse ex Codicis Sacri dictis unice conflavit, iterum iterumque decantandis? de quibus denique faber lignarius aut ferrarius in ita dictis conventiculis, saepe cum majori audientium applausu sermocinatur, quam Doctor ipse, qui ad interpretanda oracula divina vocatus est, et constitutus? Profiteor ingenue, Auditores! si mei muneris rationem hanc esse judicavissem, jam pridem illud, tamquam homine probo et

et liberali prorsus indignum, deseruissem, aliumque campum ingressus essem, in quem vires meae qualescumque excurrerent.

Ne quis autem putet, Auditores! quamvis non omnino tam vile censendum esse munus sacrum, multo minus plane repudiandum; aliquid tamen illius infamiae vel ignominiae ei revera inhaerere: jam praecipua Evangelici doctoris officia breviter recensebo. Sunt ea tam varia, tamque late patent, ut uno verbo comprehendi et exprimi non possint.

Concionatores, sive *verbi divini ministri* dicimur, qui docendi munus in Ecclesia suscepimus. Ad populum verba e suggestu sunt facienda, eique divina oracula pandenda, orationes sunt habendae, et tales quidem orationes, quibus Christiani vera pietate in Deum imbuantur, a pravis cupiditatibus avocentur, a flagitiis et sceleribus deterreantur, ad veri, recti honestique studium incitentur. Hunc scopum quomodo attingere poterit concionator Euangelicus, nisi sit orator disertus ac nervosus? Homines nimirum tam variis tamque firmis constricti sunt, et consuetudinis et voluptatum vinculis, ut iis exsolvi, et ad honestatem veramque animi libertatem perducere nequeant, nisi validissimis incitamentis, perspicue et graviter propositis. Oratoris sacri est, commovere animos, eos ab improbitate abstractos virtutis studio imbuerere, ad eamque perpetuo colendam impellere. Cui officio ut probe satisfaciat Doctor Evangelicus, boni rectique sensu ipse sit penitus imbutus; oportet; sed vel flagrantissimum probitatis et honestatis studium parum efficit, nisi accesserit universa virtus oratoria. Oratoris autem officium quale et quantum sit, non est quod ipse exponam; melius hoc declarabit Ciceronis auctoritas. Is enim, postquam sese jure mirari dixit, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum Oratorum numerum inveniri, statim subjungit (de Oratore I, 5.): « nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum. Quid enim quis aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimisque Eloquentiae propositis praemiis, esse causae putet, nisi rei quamdam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum; et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod omnis

» vis, oratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis aut
 » excitandis expromenda est." Et alio loco (cap. 6), » mea quidem, in-
 » quit, sententia, nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi aut
 » omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim
 » ex rerum cognitione efflorescat et abundet Oratio oportet." *institui enim illi*

Quam multae igitur oratori sacro sunt perdiscendae artes ac disciplinae,
 quanta in singulis collocanda industria et assiduitas, at quam caute etiam
 discrimen est faciendum inter ea, quae sunt plane necessaria, et quae uti-
 lia tantum censentur. Quod, ut recte fiat, juvenilia ingenia aliquo prae-
 ceptore egent, cujus ductu in tanta rerum discendarum multitudine ac va-
 rietate cognoscant, atque intelligant, quatenam ad munus sacrum obeundum
 necessarie requirantur, quatenam sufficiant, quatenam praeponi aut postha-
 beri possint ac debeant. Vereor enim, ne, si nimis durae conditiones Ora-
 tori sacro statuuntur, unius hominis humeri tanti ponderis onus sustinere
 non valeant. Haecenus, quae sint Oratoris, levissime delineavi.

Sunt autem Doctori Christiano etiam partes agendae *viri prudentissimi
 et consultissimi*. Sedet nimirum religionis quasi patronus, et omnium re-
 rum, quae ad animum pertinent, veluti arbiter. Valent plurimum apud
 cives Christianos ejus consilium, sententia, auctoritas. Ad eum se confe-
 runt aerumnarum variis generibus onusti, fortunae vicissitudinibus vexati,
 animi angoribus contristati, conscientiae terroribus exagitati. Accitur ad ae-
 grotos, quos molliter alloquatur et solatio reficiat; vocatur ad moribundos,
 quibus firmam fiduciam et spem laetam instillet; denique ad nutum prae-
 sto esse debet omnibus, qui exhortatione, deprecatione, consolatione vel alio
 ejusmodi divina beneficio indigeant. Pateat igitur pastoris Evangelici domus,
 ut quondam patronorum apud Romanos. Videat ipse, ne quis unquam
 frustra fores pulset, ne quis ab eo discedat consilii inops. Curet, ut pro-
 sua quisque conditione domum ipsius relinquat sorte sua magis contentus,
 Deo submissior, et ad quasvis vitae calamitates tolerandas paratior. Quo-
 quidem munere an excogitari potest aliud praestantius aut divinius?

Restat tertia muneris pars, quae *Catechesis* vocatur, et rudiorum insti-
 tutione continetur. Non enim unius aevi limitibus circumscribitur religio-
 nis Christianae professio; sed ad ultima, quae subsequuntur secula, pertinet.
 Est igitur doctoris Evangelici, cognitionem divinae Jesu Christi disciplinae
 etiam

etiam ad futurae aetatis homines transferre. Pueri inde a tenera laetate imbuendi sunt coelesti Jesu Christi doctrina, ejusque praeceptis salutari- bus; adolescentium animi verae pietatis atque honestatis amore inflamman- di; non tantum, ut grata meritorum Christi erga nos perpetuo vigeat me- moria inter homines, tam singulari beneficio a Deo ornatos; sed praecipue, ut hominis aetas imbecilla, variisque animi motibus tentata ac sollicitata, hac cognitione fortior firmiorque reddatur, et repellendis sensuum illecebris aptior. Haec igitur puerilis institutio, quamquam minus honorifica videri possit, tamen utilissima est, et si varia ejus impedimenta spectes, totam- que naturam perpendas, simul difficillima. Uno certe virorum peritorum consensu ardua res habetur, ita sese ad puerile ingenium demittere, ut om- nium, quas magno labore consecutus sis, majorum rerum scientiam quasi obliviscaris, ac nihil sapere videaris, nisi quae huic aetati conveniant. Accedit ut pueri lenitate ac disciplina vere paterna tractentur, et ut omnes omnium rerum notitiae summa simplicitate et perspicuitate eorum ingeniis proponantur, vel, ut rectius dicam, ante oculos eorum depingi videantur. In ejusmodi negotio, quis aliis ducem se praebet, nisi illud docendi genus cognitum habeat, ejusque facultatem longo usu sibi comparaverit, omnino- que insignem cum puerilibus ingeniis familiaritatem contraxerit?

Nondum dixi de ultima parte officiorum, quae est *sacerdotis*. Profecto non ejus sacerdotis, ejus occupationes apud veteres Graecos et Romanos potissimum cernebantur in immolandis hostiis, et populo lustrando vel ex- piando. Nihil enim magis abhorrere potest a Christianae religionis indole, quam splendidus sacrificiorum apparatus, cum, ut ipsae sacrae literae mo- nent, nullum aliud ad Deum placandum valeat, nisi unum et aeternum Jesu Christi sacrificium, nullaeque oblationes ei acceptae esse possint, nisi pietatis, obedientiae et caritatis sint specimina, ex grata beneficiorum Jesu Christi recordatione profecta. Nihilo minus etiam doctori Christiano sacer- dotis munere fungendum est, dum in conventu solenni aut in precibus fun- dendis, aut in sacramentis, quae vocantur, administrandis occupatur. In his omnibus ille tanta cura versatur, ut nihil omittat aut negligat, quod ad civium Christianorum animos graviter afficiendos, efficaciter commovendos, atque ad Dei sincerum amorem cultumque perducendos, aliquam vim habere possit.

Tot igitur tantisque officiis continetur munus Pastoris Evangelici; nec ullus dubito, quin mihi consentientem habeam unumquemque, qui rem sine praconceptis opinionibus consideraverit; certe mecum facient omnes, qui huic muneri gerendo ipsi vitam suam consecrarunt, iidemque facile perspicient; quantum ex diuturna hujus provinciae administratione emolumenti redundet in doctorem, cui juvenes sunt praeparandi ad eadem negotia olim cum fructu peragenda. Quisquis enim hanc accurate constitutam sacri muneris notionem firmiter tenet, is facile mecum intelligere poterit, quibus naturae dotibus, quibus animi corporisque facultatibus instructum esse oporteat cum, qui aliquando omnibus officii sui partibus praeclare perfungi velit. Sentiet idem, quomodo, quod natura tenui tantum modulo largita est, assidua prudentique exercitatione augeatur ac corroboretur; quod illa vero plane denegaverit, nullis contentionibus, nullisque artificiis acquiratur vel compensetur.

Sunt enim nonnulla, quibus facilius, sunt item alia, quibus non sine gravissimo damno carebit, cum Doctor Evangelicus in universum, tum praesertim Orator Christianus. Hujusmodi vero naturae dotes, variisque generis facultates quis diligentius aestimare poterit, quam qui longo usu didicit ac penitus cognovit, quae sit Ecclesiastici muneris universa indoles ac ratio. Ad hunc igitur summo jure deferetur judicium variarum artium ac disciplinarum, quibus opus sit sacro Christianorum concionatori. Tantopere enim aucta est, nostris praesertim temporibus, copia rerum cognoscendarum, in tantamque amplitudinem excreverunt disciplinae et artes, ut vel cupidissimus discendi plurima vix primis labris degustare, pauca sibi familiaria et propria reddere possit. Is igitur, qui longo usu subactus sacri muneris officia recte aestimare didicit, quoddam quasi filum tenet, quo juvenes per tot artium ac disciplinarum ambages ad finem propositum feliciter perducatur. Sunt sane omnes artes naturali quodam et arcto vinculo inter se conjunctae, nec fere ulla earum est, ex qua utilitatis plane nihil ad oratorem sacrum redundet. Sed qui accuratam muneris sacri cognitionem longo usu sibi comparavit, is multo facilius et rectius quam alii dijudicabit ac monstrabit, quaenam artes sint majori studio colendae, summaque virium intentione tractandae, quaenam levius attingendae, quaenam plane omittendae, ne quis, ingenio suo atque industria omnia complexurus, et idoneis

subidiis destituatur; et multitudine rerum discendarum prorsus obruatur. Hinc longe maximum pretium statuendum est iis disciplinis, quae conducunt ad comparandam docendi facultatem; tum quod ad res tradendas, tum quod ad tradendi modum attinet. Ore nimirum ac verbis potissimum agi debet in Christianorum animos; itaque illum, qui sacris praest, de omnibus rebus ad religionem pertinentibus; perspicue, graviter copioseque dicere oportet. Quamobrem *Rhetoricam sacram* longe maximi faciet is, qui juvenibus ad munus ecclesiasticum formandis operam navat; quippe sciens, dicendi facultatem non merum naturae donum esse, sed institutione ac ratione magnopere adjuvari. Agnoscat quidem, ut CICERONIS verbis utar; (de Oratore I, 20), nos homines ita natos esse; ut et blandiri et suppliciter insinuare iis; a quibus sit petendum, et adversarios minaciter terere possimus, et rem gestam exponere, et id, quod intendamus, confirmare; et id, quod contra dicatur, refellere; et ad extremum deprecari quid et conqueri: sed simul persuasum habebit, eandem hanc dicendi facultatem a natura datam, praeceptis atque exercitationibus formari, et excoli, augeri et perfici. Nam naturae quoque dona meliora fiunt, ubi accedit doctrina; et quae praeclara sunt, si industriam adhibeas, etiam praeclariora evadunt. Alienissimus igitur erit ab eorum opinione, qui naturae bonitati omnia tribuentes, praecepta Rhetorica contemnunt; non temere spernendum esse ratus, quod a summis ingeniis ex animi humani natura repetitum et celeberrimis oratoribus probatum fuisse intelligit.

Curabit etiam ille, qui per longam annorum seriem muneri sacro praefectus; juvenes ad eandem provinciam olim digne administrandam instituit ac praeparat, ut verae probitatis veraeque eloquentiae vinculum indissolubile appareat. Verus enim ac perfectus Orator non id sibi proponit, ut auditores suos captationibus; blanditiis et aliis ejusmodi malis artibus fallat ac decipiat, et ad eas res vel credendas, vel intendendas vel faciendas perducatur, de quibus longe aliter existimat ipse; sed in re honesta tantum omnem collocat facultatem suam; et eo, quo ipse fervet, probitatis amore, alios quoque incendere studet; nullis utens rationibus, argumentis, incitamentis, artibus, nisi quae hominem bonum et liberalem decent, nec alio consilio; nisi ut auditores vera lubenti amplectentur animo; honesta atque utilia; sibi peragenda proponant; quaeque animum reddant meliorem, ac mores

sanctiores, summo studio persequantur et exsequantur. Quare plurimum ille tribuit pervulgato quidem, sed paene divino QUINCTILIANI praecepto » *peccatus est, quod disertos facit,* » et prorsus inanem rem judicat omnem institutionem oratoriam, nisi dicentis animus sit proponendae veritatis amore plenus, de utilitate rei commendandae persuasus, et omnis honestatis probitatisque studio largissime imbutus. Arbitratur cum CICERONE » caput » Oratoris esse, ut iis, apud quos agat, talis videatur qualem se ipse optinet, idque fieri vitae dignitate » (de Orat. I. 19). Haud immemor est ejus, quod verissime monet HORATIUS, » *Sive vis flere, dolendum est* » ac mente reconditum tenet illud QUINCTILIANI » summa circum movendos » animos affectus in eo posita est, ut ipsi moveamur. » Quodsi in omni Oratore requiritur, movente alibi FABIO, ut homo sit probus, quanto magis necessarium censi debet, ut sacri Oratoris pectus pio quodam et sancto ardore sit inflammatum ac repletum. Nec tamen solus ardor sufficit. Nam, nisi adsit accurata librorum sacerorum cognitio, in primis autem copiosa dictorum Jesu Christi scientia, omniumque ac singulorum hominis Christiani officiorum idonea notitia, elocutio, etiam magnificentissima et summo impetu, peracta, inanis videbitur et paene puerilis.

In tradendis igitur praeceptis homileticis prudens et cautus magister se non continebit universalis Rhetorices finibus ac terminis, sed quae ad sacram potissimum Rhetoricam pertinentia ipse aut longo usu observaverit ac collegerit, aut industria et labore sibi comparaverit, haec quoque et similia ille ex suae experientiae veluti thesauro depromet, praeceptisque communibus addet. Indicabit itaque in describendis hominibus, ad quos Orator Christianus verba facturus est, quinam, et qualis sit status religionis atque universae humanitatis apud homines nostrates, nostris praecipue temporibus, et qualem ipse longissimo usu tam in minoribus, quam in majoribus Christianorum civitatibus vel coetibus, inter varias ordinum et negotiorum humanorum fortunarumque condiciones invenierit. Scilicet numquam defuit ei hominum observandorum opportunitas, vidit eos agentes, audivit loquen-

nerè videtur, difficultatum atque aerumnarum notitia, quam sibi aut fatali experientia, aut assidua observatione comparare potuit idem, qui multos per annos in hominum vitiis emendandis occupatus fuit. Adsunt autem re vera difficultates plurimae, quae partim ex muneris natura, partim vero et praecipue ex hominum perversitate originem ducunt. Jam, quod ad prius illud difficultatum genus attinet, quae proficiscuntur e studiorum per totam vitam nunquam remittendorum continuatione; ex indefesso labore minimis propositis praemiis; ex Ecclesiae perpetua cura, numquam negligenda, quamquam saepius neglecta; ex frequenti concionandi necessitate; ex ignorantium ac stultorum hominum judicandi temeritate; hae quidem omnes difficultates muneris amore, diligentia, exercitatione, usu superari possunt, nec unquam deterrebunt virum officii sui diligentem. Quae vero alterius generis sunt molestiae ex hominum perversitate ortae longe difficilius tolerantur. Homines enim plerumque aliorum dictis facile offenduntur et exasperantur, etiam ubi nulla exstat contumelia; hinc morosiores et difficiliore esse solent in ferendo monite Evangelico; fugiunt ejus sermones; perverse interpretantur ejus admonitiones; vel adeo, pravaram cupiditatum suarum conscientia tacti, in ipsum convertunt omnem oculorum aciem, studioseque inquirunt, an humani quidquam in eo deprehendatur. Simulatque hujusmodi quid invenerunt, non solum in sinu gaudent, sed etiam de novo invento palam gloriuntur, et sedulo curant, ut res sermonibus ac literis divulgetur. Quo quid potest esse validius ad auctoritatem et utilitatem muneris sacri diminuendam et enervandam? Sunt horum non dissimiles alii, iique omni verae religionis sensu destituti, et ab omni sapientia plane alieni, nisi quod sibi ipsi mirifice sapere videantur. Invehuntur in Doctorem Evangelicum ut simulatorem, qui meliora sciat, sed plebis causa et lucri gratia personam sibi alienam imponat; negant ipsum ex animo religioni addictum esse, nec raro, quibus possunt, opprobriis ac maledictis afficiunt; quid? quod aliquando tentant, et amicitiae specie eo adducere ipsum conantur, ut sibi assentiantur, utque fateatur, se de nonnullis rebus ad religionem pertinentibus a vulgo dissentire! Hac ejus simplicitate, vel ut rectius dicam, imprudentiam pessime isti postea abutuntur, ut Christianorum animos ab Evangelico pastore abalienent. Quid mirum, si ejusmodi agendi ratione hominum perversitas impedit, quo minus tantos fructus ferat munus sacrum, quantos sperare et pro diligentia studiisque adhibitis etiam expecta-

ctare posse Doctor Euangelicus sibi videbatur. Quid mirum, si jam maximis curis et angoribus sollicitatur atque premitur; si intolerabilem in imo pectore dolorem sentit; si quanto officii sui fuerit studiosior, tanto jam morosior ac tristior evadit! In miserrima sane conditione versatur; qui talia expertus est! Nec videtur miseriae ejus quidquam addi posse, nisi forte angustiae domesticae, quas insuper saepenumero accedere, nemo facile infitiabitur. Quem igitur Vestrum, Auditores Honoratissimi! non inecum misereat ejusmodi viri, qui non sibi vivit, sed aliis; qui nec bonorum amplitudine nec praemiorum splendore ad negotia strenue peragenda incitatur; sed vario genere difficultatum et aerumnarum ab officio alacriter peragendo potius absterretur!

At vero timendum est, ne Vos, Praestantissimi Juvenes, qui munus Ecclesasticum aliquando obire Vobiscum constituistis, terrore quodam percellam; ac tot tantisque molestiis enarratis a proposito avertam. Sunt igitur, ut rem ab altera parte consideremus, plurima etiam levamenta et solamina; quibus recreari possitis, et in coeptis strenue persequendis confirmari. Pertinent illa maximam partem a sacri muneris vel auctoritate vel utilitate, vel etiam jucunditate. Et auctoritas quidem alia est hominis; alia muneris; illa variis de causis tribuitur, haec nexa est ac pendet partim ex divina ejus voluntate, qui illud instituit, partim ex fine, ad quem destinatum est, partim denique ex praestantia virorum, qui in eo administrando excelluerunt. Tot enim auctoritatis fontes ei, de quo loquimur, muneri sacro adesse, nemo facile negabit. Quem tandem, Auditores! agnoscamus auctorem religiosae institutionis, nisi Deum O. M.; qui ipse primus homines instituit, monuit, objurgavit, consolatus est? Et JESUS CHRISTUS, qui ut PAULUS discrete loquitur (1 Cor. XII, 28. Eph. IV, 11.) partim Apostolos, partim Prophetas, partim Euangelistas, partim Pastores et magistros dedit: nonne doctrinam suam ad patrem coelestem refert; munerique a se instituto divinam originem asserit? De Euangelii per omnes gentes propagandi, consilio ipse mentem suam satis aperte declaravit, nimirum ut homines, animis in melius mutatis, divinam recuperarent gratiam, ex qua re omnia, quibus in hac terra indigeamus, pacis et tranquillitatis bona cum spe beatae immortalitatis ad nos permanerent. Igitur si oculos convertere velitis, Auditores! ad eos, qui hoc Euangelii docendi munus ab initio susceperunt, nul-

lum usquam virum reperietis auctoritate cum illis comparandum. Quis enim talem se jactare potest principem hominum ducem, qualem *JESUM CHRISTUM* hac in terra fuisse certo scimus, quippe qui coelitus missus summi Patris sanctissima consilia et decreta nobis mortalibus aperuit, et intaminata sanctitate super omnes eminuit mortales? Quis Apostolos, non generis quidem aut gentis nobilitate, nec gestis reipublicae muneribus conspicuos, illos, sed virtute, veracitate, magnanimitate et indefesso hominum juvandorum studio insignes, non lubens sibi eligat duces, quorum vestigiis insistat, ad quorum exempla se conformet? Nonne *JESUS CHRISTUS* humanam in his terris vitam degens, huic muneri adeo intentus fuit, ut monendo ac docendo, ut exemplum praebendo, ritusque sacros instituendo longe optimum et praestantissimum se praebuerit hominum doctorem? Quid igitur huic muneri deesse potest, quo aliquando inter primaevos homines ipse Deus Opt. Max., quo postea Prophetae, quo *JESUS CHRISTUS*, humani generis servator, quo Apostoli sunt functi, ad cujus administrationem se quoque divinâ providentiâ vocatum esse Doctor Christianus gratissimo fatetur animo?

Quae quum vera sint, non est, quod de utilitate ejusdem muneris dicam, ut pote quae ex hactenus monitis satis superque efficitur.

De jucunditate vero majori veritatis specie dubitari potest. Quid enim jucundi insit ejusmodi muneri, in quod incumbere toto pectore debemus, in quo nulla admittitur operae remissio, quodque tantis, quas indicavimus, difficultatibus obnoxium est, ut nec ipse *JESUS CHRISTUS*, nec Apostoli ejus officii satisfacere ex omni parte potuissent, nisi tanto flagrassent miserorum hominum amore, ut etiam praematurae et cruentae morti se devoverere non dubitarent?

Non desunt tamen Christiano Doctori plurimae jucunditatis causae, ex quibus tanquam fonte perenni omnis manat animi hilaritas atque summa alacritas. Vix enim cuiquam tanta de hominibus promerendi, iisque beneficiendi opportunitas data est, quanta pastori Euangelico, si modo coelestem magistrum per omnem vitam referre conetur. Quid, quaeso, praeclarius, quid luculentius, quid generoso viro dignius cogitari potest, quam relevare afflictos, confirmare in probitate bonos, revocare a vitiis pravos, retrahere ab exitio scelestos, omnibus denique modis veram hominum salutem adjuvare et augere? Num existimas, unquam majori, puriori, quin diviniore

gau-

gaudio affici te posse, quam si juvenem dissolutiorem tua cura atque opera ad sanam mentem revocaveris, et in virtutis viam reduceris? Aut si hominem, animi angoribus cruciatum, alloquis tuis a desperatione ad melioris vitae spem firmissimam erexeris?

Sed necessarium non est, ut hac in causa, Auditores! vos diutius demorer; Unusquisque Vestrum satis superque mecum sentit, quantum veracitatis istis occupationibus contineatur.

Illud vero mihi firmiter persuasum est, in instituendis Evangelii doctoribus futuris nec difficultates muneris, quas supra exposui, occultandas esse; nec jucunditatis causas, quas cum maxime commemoravi, silentio tegi debere. Nemo enim eorum facile erit, quin magnam spem concipiat de futura muneris sui utilitate, ejusque successus sibi fingat justo majores. Munus videlicet adeptus, et in suggestu collocatus, omnium oculos animosque in se intentos videt, quodque suo munere dignum sit, a se propositum fuisse existimat; jam Orationis suae vim et efficaciam in omnium ore ac vultu expressam animadvertit; at relicto suggestu multorum animos a se alienatos, sibi que infensos sentit, eorum certe, qui in se, et in suos mores, aliquid severius et acerbius declamatum autumant. Quid igitur? quoniam mani spe frustratum se videt, jam acerbatur animo, dubitare incipit de muneris auctoritate, dignitate atque utilitate; non audet aliquid ulterius tentare, sibi diffidit; de ipsius verbi divini efficacia ambigit, acerbe in cives suos invehitur, nec quidquam porro apud eos efficere valet.

Quid ergo, Auditores! magis necessarium videri potest, quam juvenibus, hoc munus ambientibus, eas molestias jam ab initio institutionis indicare, ne nimiam de futuro vitae suae statu spem concipiant, et contra simul monere, quantam fiduciam ponere possint in auxilio divinae providentiae, quae omne, quod bonum et honestum est, auget et amplificat? Sic ille juvenum animos eo diriget, ut non, nisi pietatis et officii causa, honorificum munus illud suscipiant; paratioresque reddet ad omnia, Dei gratia, constanter patientia, animoseque perferenda.

Summa igitur cura juvenes edocendos esse arbitror de muneris sui auctoritate ac divina ejus institutione, ut habeant quo erigantur et sustententur. Providentiae divinae iterum iterumque sunt admonendi, ut sibi persuadeant, DEUM nobis voluntatem suam aperire, et ad ea nos vocare, quae

sint officii nostri, licet in iis, quae nobis accidunt, nihil reperiamus, quod non conveniat constituto ordini Naturae.

Quis autem juvenum animos ad sacrum munus ambiendum efficacius et religiosius incitabit, quam qui ipse sancto quodam ardore est repletus; ipse de divina voluntate in Evangelico munere perficienda persuasus, ipse providentiae divinae auxilium crebro expertus, operisque sui inexpectato successu non semel atque iterum, sed saepissime exhilaratus? Nisi omnia me fallant; talis vir diuturno muneris sui rerumque humanarum usu, in formandis Evangelii doctoribus mirifice adjuvabitur.

Nec tamen his limitibus circumscriptum, censeo, Auditores! auxilium, quod ex sua in tradendis religionis capitibus experientia capere potest vir cautus usuque peritus. Nimirum viri exercitati iudicio etiam illa quaestio magnam partem dirimenda est, quid praecipue tradi et inculcari Christiano coetui debeat. Quandoquidem Christiana religio, ex aliqua Summi Numinis revelatione derivanda, et in hominum salutem a benignissimo patre, et humani generis procuratore, data est, vix dubitari licet, quin omnia, quae ex sacris literis erui possint, ad omnes homines pertineant, et neminem prorsus latere debeant. Jam vero doctrina Christiana ab ipso christo et Apostolis non scholae in morem, non ad systematis formam est tradita; sed ad plebis intelligentiam, maxime ad Judaeorum captum, est proposita. Apostoli in libris suis temporum ac locorum rationem habuerunt, linguaque sunt usi; quae ipsorum quidem aeco, et hujus cogitandi rationi erat accommodatissima; sed nunc a multis inde seculis antiquata. Quis igitur miretur, in literis sacris multa reperiri, quae, quantumvis planissima lectoribus Apostolici aevi, nobis jam multo obscuriora sint? Plurima sane in N. T. continentur placita, verbis conscripta, ex illorum temporum indole judicandis, ex sacrificiorum Judaicorum ratione depromptis, Judaicarumque opinionum vestigia referentibus; quae nostri aevi hominibus ineruditis, rerumque antiquarum ignaris, satis luculenter explicari omnino nequeunt. Defectus igitur habendus est, et quae ad omnium hominum intelligentiam pertinent, probe discerni debent ab iis, quae tantum ad paucos pertinere videantur. Nihilominus doctrina JESU CHRISTI, etiam cum rebus historicis conjuncta, et priscarum gentium verbis expressa, purissimum et salutarem fontem continet, ex quo homines omnis aevi sapientiam vere divinam,

sinceram pietatem, ac spem laetissimam futurae felicitatis hauriant, ac percipiant.

Doctor igitur Evangelicus tam doctrinae, quam prudentiae copia instructus sit necesse est, ut non tantum ex literis sacris eruere sciat, quidquid ad religionem Christianam vere pertineat, sed etiam dijudicare possit, quid ad captum vulgi sit accommodatum; quid minus; quid ad alendam pietatem sufficiat, quid necessario requiratur. Et doctrinae quidem copiam majorem aliis compluribus facile concedet; sed illam discernendi facultatem suo sibi jure, tamquam propriam, vindicabit. De omnibus enim religionis capitibus, quae ad popularem institutionem pertinent, diu multumque cogitavit; eademque saepe, et variis modis, populo tradidit; quidque efficiant longo usu observavit. Harum igitur rerum cognitione plurimum adjuvari magistrum in formandis ad sacrum munus juvenibus, quis est, quin mecum videat atque intelligat? Et potuit profecto ejusmodi cognitionem facultatemque felicissimo successu ille sibi comparare, qui multos per annos in religione ad populi captum atque usum tradenda versatus fuit, et occupatus. Talis igitur ad instituendos juvenes, Ecclesiae futuros doctores, vocatus, quandam veluti trutinam discipulis suis praebebit, ad quam explorent, quaeenam capita in imperitorum institutione assumi debeant, quaeenam omitti.

His subsidiis fretus, ego, qui per multos annos munus sacrum juvante Summo Numine gessi, ad futurorum religionis doctorum institutionem accedo; et novam provinciam suscipio, quae ex voluntate Vestra, VIRI AMPLISSIMI! SEMINARIUM EUANGELICO-LUTHERANUM CURATORES! atque EX AUGUSTISSIMI REGIS decreto, mihi est mandata. Cujus munus cum gravitatem magnamque difficultatem hoc ipso tempore persentiam, vehementer timeo, ne virium mearum tenuitate longe multumque sit superius. Paululum tamen Vestra me erigit benevolentia, qua eam institutionis partem mihi demandastis, in qua, ut antea dixi, concionandi exercitatio et usus plurimum valent. Omnibus ergo viribus eo enitendum mihi esse intelligo, ut benignissimae Vestrae de me opinioni satisfaciam; juvenesque, curae meae commissos, aptos reddam ad concionatoris officium aliquando summa cum laude implendum. Proinde gratias, quas possum maximas, Vobis ago, VIRI AMPLISSIMI! quod tam fructuosum mihi, tamque honorificum aperuistis curriculum.

DEUS Vos diutissime salvos et incolumes servet; et Seminarium Vestris auspiciis florere ac crescere jubeat, non tantum alumnorum numero, sed maxime etiam studiorum alacritate, et omnis generis prosperitatibus.

Vos vero, SEMINARII PROFESSORES! *Viri plurimum Venerandi!* ut me collegam in honoratissimum Vestrum Ordinem assumatis, Vestraque amicitia dignemini, ex animo rogo atque obsecro. Meam quidem amicitiam, eamque sinceram, Vobis offero; Vestras ingenii dotes, Vestraque de juvenibus merita, me semper in honore habiturum polliceor; per diuturnum tempus nos conjunctissimos fore, non sine animi alacritate spero ac confido.

Vos denique, SPECTATISSIMI JUVENES! qui in Seminario nostro in studia tam salutaria, incumbitis, in quibus feliciter peragendis unumquemque Vestrum adjuvare quam maxime conabor; Vos rogatos velim, ut me magistrum ducemque recipiatis amicum, benevolum, et augendae salutis Vestrae cupidissimum, mihi que ex animo confidatis, quo majores lactioresque sint admonitionum institutionumque mearum successus. Ipse DEUS OPT. MAX. tot ac tantas Vobis ingenii animique vires largiatur, ut inter multos juvenes alios, tam doctrinae copiâ, quam morum probitate emineatis, utque cum alumnis, tam hujus Illustris Athenaei, quam splendidissimae ejus Academiae, cui haec nostra schola, veluti ramus arbori, insita est, de palma contendere videamini:

D I X I.

